

A

LENGYELORSZÁGNAK ELZÁLOGOSÍTOTT

XIII SZEPESI VÁROS

TÖRTÉNETE.

IRTA

SVÁBY FRIGYES,

VÁRMEGYEI LEVÉLTÁRNOK.

II KÖTET 2.

LÖCSE.

NYOMATOTT REISS J. T. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1895.

A

„SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT”

MILLENNIUMI KIADVÁNYAI.

A VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. DEMKÓ KÁLMÁN,

TÁRSULATI TITKÁR.

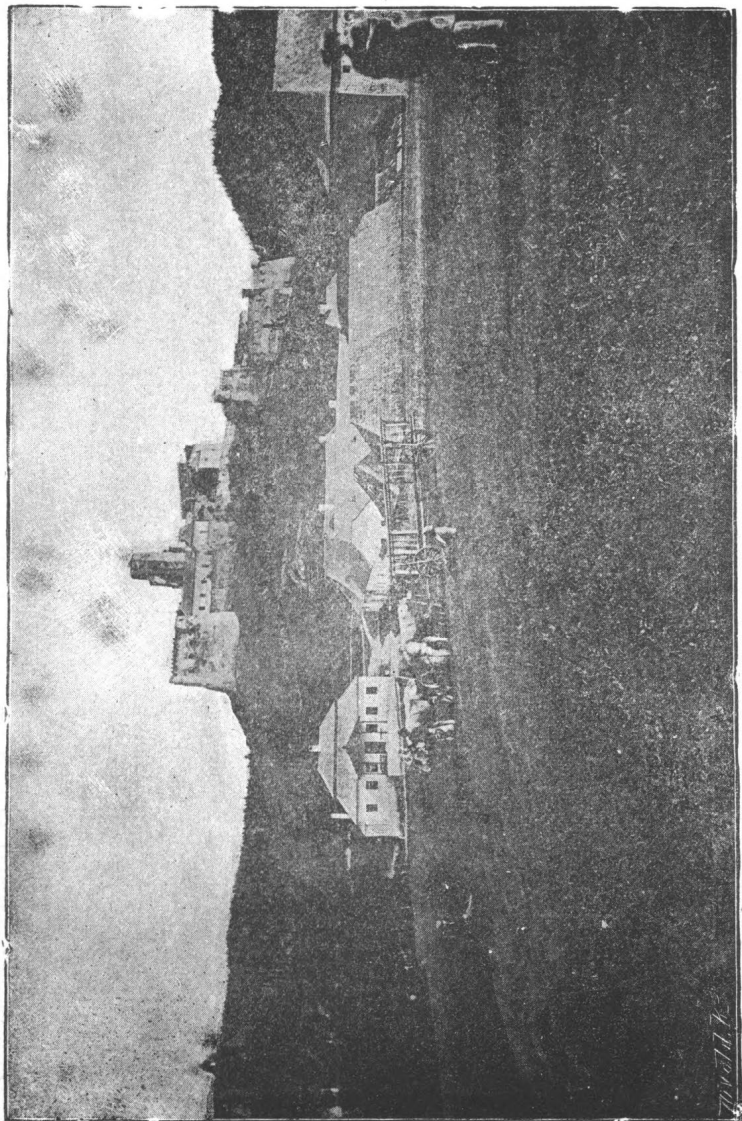
II. KÖTET.

Sváby Frigyes: A Lengyelországnak elzalogosított XIII. szepesi város története.

LÖCSE.

A „SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT” KIADÁSA.

1895.

(Az 5. oldal cété.)

LUBLÓ - VÁR.

1911

A magyar szent korona bírtoktestétől Lengyelországnak történt elzálogosítás folytán 360 évig elszakított XIII szepesi városnak régibb története is érdekes ugyan, de — sajnos — hogy arra vonatkozólag okmányokban vagy följegyzésekben mentül kevesebb adat található azoknak most Lőcsén őrzött, úgynevezett »provincialis« vagy »kerületi« levéltárában. Ha azonban daczára annak én, aki ezen városoknak tulajdonképen csak lengyel uralom alatti történetéhez akarok némi adalékot szolgáltatni, történelmüket mégis a bevándorlástól kezdem, teszem azt azért: mert kevésbé számítok szaktudós olvasókra, mint inkább azon szepesi földieim rokonszenvére, kikről tudom, hogy kedves szülőföldjük régi és legrégibb múltja iránt is érdeklődnek.

Ezek talán szívesen látják, ha megkísérlem a következő lapokon egy, hiányos és vázlatos ugyan, de a megtelepedés idejére is kiterjeszkedő és legalább ennyiben teljes történelmet megírni. Teszem pedig azt igénytelenül, úgy, ahogy tőlem telik, csupán a szepesi történelmi társulat engem megtisztelő fölhívásának engedve.

Ne várjon senki munkámban sok újat. Nem talál benne olyat az, aki a XIII város történetével valaha behatóan foglalkozott, de az sem sokat, aki Szepesség-

günk múltját csupán közkézen forgó, általánosabb történelmi művekből ismeri.

Nem ambícióm földieim előtt úttörő kutatóul tűnni fel. Különbén is sok az, amit kiváló és tekintélyes historikusok a Szepességre vonatkozólag porfedte sok levéltárainkból történelmi anyagban már régebben összegyűjtöttek és kiadtak; — inkább csak ezt a bőséges anyagot akarom a nagyobb szepesi közönség számára földolgozni.

Ha azonban »nagyobb közönségről« beszélek, távolról sem azt akarom ezen kifejezéssel mondani, mintha hinném, hogy sok olvasóm lehetne, hanem csak azt: hogy nem tudósoknak vagy csupán szakembereknek írom e szerény tanulmányomat, — és azért szeretném ezt lehető népszerű módon úgy szerkeszteni, hogy a szepesi művelt hölgyek egyikének vagy másikának is kezébe kerülhessen. Ugyan azért nem is annyira a vidék politikai történetét akarom tárgyalni, mint inkább ösmertetni: hogyan éltek idegenből ide szakadt elődeink, mint küzdöttek régente, mennyit szenvedtek ezen a földön, melyet számunkra lakhatóvá véres verejtékkel csak ők tettek és melyet így művelve, drága kincsül ők hagytak reánk, hálás örökösökre. A vidék külső és a nagyvilági eseményekkel összefüggő történetét mindenkor csakis könnyebb megérthetés végett akarom és kell érintenem.

Nem akarom a szíves olvasót sok *forrásidezettel* terhelni, csak a legfontosabb eseményeknél jegyzem meg, hogy honnan merítettem azokat.

A ki ily olvasmányokkal foglalkozik, amúgy is tudja, hogy fő-főforrásaim mindig csak a *Wagner-Bárdossy* és a *Hradszky* által kiadott *Schmauck*-féle okmány-gyűjtemények, nemkülönbén *Szalay*, *Horváth*,

Pauler nagy művei, és végül *dr. Demkó, Hradzsky, Genersich, Kronos, Schweicker, dr. Pirhalla, Weber Samu* és a *Századok*, meg a *Történelmi Tár* közleményei lehetnek.

De esetleges olvasóimnak egy nagyon nehezemre eső vallomással is tartozom. Azzal t. i., hogy Krakóban nem járhattam lengyel forrásokat kutatni, de a a XIII város egyesinek levéltárait sem tanulmányozhattam, pedig tudom, hogy ezt tennem kellett volna, ha alaposágra és teljességre igényt tartanék — De e mulasztásaimnak sok egyéni körülményeimben rejlő akadályon felül még az is szolgálhat métségül: hogy barátom *dr. Demkó* szakavatott útmutatásaiból tudom, hogy az általa történelmi társulatunk megbízásából átvizsgált egyes XIII városi levéltárak nagyjából mit tartalmaznak és tudom azt is, mily kevés azokban az *általánosságra* vonatkozó adat, én pedig nem az egyesek, hanem mind a XIII város *köztörténetét* akartam megírni.

A munkám alapos voltát gátló azon további körülményről, hogy vidéken az írónak nem áll rendelkezésére közkönyvtár, és hogy összes segédeszközeim saját könyvgyűjteményemből és a lőcsei két középiskola, elősmerésre méltó készséggel rendelkezésemre bocsátott könyvtárából állottak, — szólni sem akarok. Tudja, vagy legalább sejtí azt mindenki.

Fő kincses bányám tehát, melyből az ezen tanulmányom tárgyául választott XIII szepesi városnak történetére világot derítő adatokat merithettem, legfőképp azoknak kezelésem alatt álló levéltára volt. De sajnos, ilyen adatok 1530-on túl alig vannak a levéltárban. A tartományi jegyzőkönyvek csakis ezen évvel kezdődnek és eleinte szintén csak csonkán.

Ezen időpontot megelőzőleg csak egyes királyi adománylevelek, azok is csak későbbi királyi vagy káptalani átiratokban, vagy épen egyszerű másolatokban maradtak fenn. Egy kötetbe együvé fűzve a legrégebbi ilyfélék: a szepesi káptalan 1422-ben kelt átírásának egykorú másolata, melyben Zsigmond király 1388-ban újra megerősíti I. Károly királynak 1328-ban kelt, V. István király által 1271-ben a szepesi szászoknak adott és itt ismételt kiváltságait megerősítő okmányát. — Tartalmazza ezen kötet továbbá az ismert *Szászjogot*, a »*Willkühr der Sachsen in der Zips*«-et, több eltéréssel a Wagner által közölt szövegtől és végre az ismételten, de mindig eltérésekkel közölt Zsigmond-féle 1412-iki elzálogosító oklevelet.

I. A letelepedéstől a tatár-dúlásig.

A telepesek legrégebbi nyoma. A bevándorlás és megtelepedés módja. Raynald herceg. Ős magyar honfoglalók. Jordán gróf. Háromféle gyarmatosítás. Süemghi peczérék. Scultetiák. Nemi német vendégek; olaszok, az utóbbiak eredete. Szlávok. Legrégibb telep. Szászjog. XXIV kir. plébános testvértülete. A szepesi szászok eredete, műveltségi állapota. A XXIV királyi város ingadozó jegyzéke.

Ambár a szepesi szászok elébb XXIV, később az elzálogosítás folytán XIII-ra apadt városai közösségében alakult testületének okmányszerű, úgyszólván hivatalos első nyomát a levéltárban csakis V. István király 1271-iki oklevelében találjuk, nem lehet kételkedni, hogy ezek jóval elébb telepedtek meg Szepesföldjén, már korábban nyertek itt némi tekintélyesebb állást és valószínűleg már a XII-ik század folyamán kezdték meg a gyarmatosítás nehéz, de sikeres munkáját. Több mint valószínű, hogy midőn az ország északi határán a szepesi erdőben II. Géza idejében Szepesvármegye keletkezett, akkor egyidejűleg, sőt azt már megelőzőleg ezen eddig nagyjában lakatlan vidékre, úgy mint az ország egyéb részeibe is, az ehínség által sújtott Németország több, különböző vidékéről sűrűn telepedtek gyarmatosok, akik az uralkodó király mély belátású intézkedései folytán szívesen fogadtattak, sőt nagy kedvezményekben részesültek.

Hogy Németország mely vidékéről jöttek az egyes német csoportok, azt pontosan talán a Szepesben maig

dívó nyelvjárások alapos tanulmánya útján lehetne megállapítani. Akkor is valószínűleg azon meggyőződésre jutnánk, amit a telepítés menetét követve alább kimutatunk, hogy nem *egy* helyről, nem *egy* vidékről, sőt ellenkezőleg a német nyelven szóló táj legkülönbözőbb pontjairól tódult ide a népség, mely régi hazáját egy vagy másik okból megúnva, új, jobb hazát keresni indult útnak és Magyarország felé tartott; mert talán ezen útjában őt megelőzött rokonától halotta, hogy ott szerencsés jövőt teremthet magának és gyermekeinek. De ösmerve az emberi természetet, — mely századok előtt is csak olyan volt, a minő ma, — és a történelem tanulságából tudva, hogy tömeges kivándorlás, úgy mint azt a »*népvándorlás*«-nak nevezett mozgalomból leginkább ösmerjük, a midőn a népek tömegesen, minden ingó bingó vagyonukkal, gyermekeikkel, nejeikkel hagyják el, régi hazájukat, csak akkor megyen végbe, ha a megindult népáram fegyveres erővel akar új hazát foglalni: ilyen hódító foglalást Szepes földje egy részének németek — Szászok — által gyarmatosításánál nem láthatunk. Biztossággal feltehetjük, hogy esetünkben családonként vagy egyes csoportokban és lassankint, de semmi esetre sem nagyobb néptömegekben, »lobogó zászlókkal« történt ezen népnek ide telepedése.

A megtelepedés történetével foglalkozó íróink legtöbbjei eddig többnyire úgy adták az elő, mintha a németeknek ide bevándorlása tömegekben vagy legalább nagyobb csapatokban történt volna. Ezen fölfogásnak szintén jogosult voltát tagadni nem akarom, sőt vitatni sem; — de más nézetben lévén, bátorodom saját nézetemet föntartani és azt lehetőleg több érvel támogatni. A mindenesetre kétes és homályos

kérdés eldöntését az ügy iránt érdeklődő azon olvasókra bízom, kik a történelmi társulatunk előző évkönyveiben kifejezett más nézeteknek az alább következőkkel összehasonlításától nem riadnak vissza.¹⁾

A közönséges hagyomány azt tartja, hogy — nem tudni mikor — a százok első vezére, vagy inkább »hercege« (dux), kinek vezetése alatt azok Szepesbe tömegesen jöttek és telepedtek, *Raynald* lett volna. Ezen Raynald hercegnek létezését említő legrégebb hiteles okmány a XXIV szepesi plébános testvérületének a szepesi káptalan előtt 1556. szeptember 29-én tett azon vallomása, vagy inkább protestatioja, melyben elpanaszolva a tizedek szedése körül tett szomorú tapasztalatokat, felemlítik, hogy az ezen és más jogaikra vonatkozó okmányok, névszerint a Raynald első szepesi herceg által adott és Gábor bibornok által megerősített oklevél, meg mások, melyekkel védekezhetek volna; a Menhárdon ugyanez évi márczius 13-án hirtelen támadt tűzvész alkalmával elpusztultak. Raynald szereplését illetőleg a hagyományon kívül ez az egyetlen számba vehető adat, mely róla több mint 300 év után ily röviden szól. El lehet képzelni, hogy a XXIV királyi plébános testvérületének sok és fontos okmánya ment tönkre ama tűznél, de legalább is nagyon feltűnő, hogy ugyanazon káptalani okmány a megsemmisült okmányok között felsorolja a IV. Béla, III. András, I. Lajos, Zsigmond királyok, Erzsébet királyné, továbbá V. László, Mátyás, meg II. Lajos királyok okleveleit, melyek, ha nemis eredetiben, de hiteles másolatokban mind eljutottak korunkig. Tehát azok több példányban léteztek. Ha Menhárdon el is

¹⁾ Lásd Hradszky József: »Szepesvármegye a mohácsi vész előtt«. Évkönyv IV. évf. A szerk.

hamvadt azoknak akár eredetije, akár egyéb másolata, egyik példányuk mégis csak megmaradt és épen a legrégibb, legbecsesebb és talán legfontosabb is, — a Raynaldé — egy már műveltnek mondható korban, csupán egyetlen egy példányban létezett volna?! Nem is vagyok hajlandó az ünnepélyesen tett bevállásnak erre nézve hitelt adni; legfőlebb megengedem, hogy őriztek ott valami okmányt, melyet Raynaldénak mondtak; de melynek hitelességéhez kétség fért és mely felett ma annál kevésbbé ítélhetünk, mert még tartalmát sem ismerjük.

Azonban még tovább megyek. Azt sem hiszem, hogy Raynald herczeg létezett. Nem hiszem ugyanis, hogy volt egy oly magas állású, privilegiumokat osztó nagy úr, aki népét Mózes- vagy Árpádként mint vezér Szepesbe hozta volna. Ha a bevándorlás oly módon, egy herczegi rangot viselő férfiú vezetése alatt, tehát tömegesen történt volna; alig képzelhető, hogy az idők viszontagságai daczára is legalább másolatban nem maradt volna fel e nevezetes tényre vonatkozó valamely oklevél vagy a kivándorlásnak valamely krónikában említése, melyek pedig sokkal kevésbbé feltűnő események emlékéét fentartották az utókor számára.

A bevándorlás mikéntjére nézve legvalószínűbbnek tartom, hogy királyaink ezen közvetlenül általok bírt erdőterületre igyekeztek külföldről telepíteni lakosokat. Németország XII. századbéli belső állapotai kiválóan kedvezők voltak arra, hogy onnan történjék a betelepítés. Szászok ekkor telepítik be Szileziát, majd tovább húzodnak kelet felé, benépesítve Galiézia nyugati részét. Királyi meghívásra szívesen jöhettek tovább hozzánk is, s amint az mindenütt történt, ide is egymásután telepedtek be az egyes rokon csapatok

s ezek megalapítva községeiket, tömörültek a később szász provincia név alatt ismert, közös jogérettel bíró egységben. További mód volt, hogy azon többnyire *magyar* származású vitézek, kik királyainktól Szepesnek akkor vadon, többnyire lakatlan vidékén kaptak nagy területeket adományba, nem tudták új birtokukat kellően hasznosítani és uralkodójuk, meg a szükség által buzdítva, maguk is iparkodtak ide »*vendégeket*« telepíteni.

Hogy tényleg így is történt a telepítés, bizonyítja például a Görgey Jordán által 1256-ban nyert királyi adománylevelének azon pontja, mely egyéb érdemek föl sorolása után külön kiemeli, hogy a mai Toporczt azért kapja; mert nagy szolgálatot tett hazájának »népeknek a szomszéd királyságokból Szepesföldjére telepítése által«. — Másik például felemlíthetjük Botyz Comesnek, — a Máriássyak egyik ősének — a szepesi káptalan előtt 1290-ben tett bevallását, melyben *Pecoldus de Gyulnuch* (Gölnicz) nevű embernek a »parva Gyulnuch«-nak nevezett sűrű erdőben fekvő »Wagendrissel«-ben levő scultetiának apja által tett adományozását megerősíti és az azon erdőben összegyűlt népek számára a szászokat megillető biróválasztási és egyéb jogokat jóváhagyja, az oda telepedőket pedig 20 évre minden fizetés alól felmenti. Bizonyára még többet tehettek a gyarmatosítás érdekében az itt adományokat nyert azon urak, kikről úgy mint *Rikolph*-ról, — a Berzevicziek őseről — biztosan tudjuk, hogy maguk is németek lévén, régibb összeköttetések révén könnyebb szerrel gyűjthettek és hozhattak ide német gyarmatosokat.

Az általánosan elfogadott régi hagyomány *Jordánt*, a Görgeiek őseit és a XXIV száz város első ősmert

grófját, szintén német és szász eredetűnek tartja. Habár ennek ellenkezőjét okmányokkal bebizonyítani nem tudom, én a nevezett Jordánt és őseit belső és a körülményekből folyó többféle okoknál fogva magyar származásúnak tartom. A mindenha »körültekintőknek« és »előre látóknak« tartott és címzett szászok ugyanis ildomosabbnak találhatták újonnan alakult helyzetük élére egy benszülött, nekik több védelmet és hathatósabb pártfogást biztosító férfiút állítani; mint azt szerény körükből választani. Hogy pedig Szepesben akkor lehettek és voltak is a honfoglalóknak ilyen utódai, azt következtethetjük az Árpád-kori okmányokban oly sűrűn előforduló hegyek, vizek, sőt fák és cserjék magyar elnevezéseiből, úgymint: vereshegy, tótpatak, lassú patak, szilfa, tölgyes stb, és látjuk a Máriássyak elődjeinek okmányszerűleg megállapítható itt-létéből, valamint a *szepesi lándzsás nemeseknek* nevezettek 1243-ban kelt kiváltság leveléből, melyben IV. Béla király azokat félreérthetetlenül *régi* nemeseknek mondja és kiváltságaikat »melyeket régi időktől fogva bírnak«, az okmány szövege szerint, *csakis újiból megerősíti és helybenhagyja*. — Hogy Jordán, a szászok grófja, magyar származású volt, ezt a mondatokon felül még valószínűbbé teszi a fentemlített 1256-iki adománylevel, mely Jordánt mint Arnold fiát említi, ezen Arnold pedig az okmányban »Comes de Scepus«-nak és nem »Comes Saxonum«-nak nevezetik, mint ahogy a szászok grófját akkor és utóbb minden okmányon nevezni szokták megkülönböztetésül a comes curialis vagy parochialistól. Tehát már Jordán atyja is a »comes« címmel jelzett hivatalos állással bírt és pedig a szászok között, mely körülményből magából is következtettek magyar, nem pedig szász származására.

Még inkább következtetek arra IV. Béla király többször említett oklevelének azon helyéből is, melyben Jordánnak és örököseinek különös kegyelemből, az ország valamennyi nemesei által bírt jogokon felül még külön bíraskodási hatalmat, azaz pallosjogot is adományozott, mit talán nem tett volna a király, ha Jordán szász származású; mert valószínűleg feltételezte volna róla, hogy fajrokonaihoz hasonlóan szívében ragaszkodik régi hazájából hozott különleges szász jogához és megelégszik birtokain annak alkalmazásával.

De lett légyen Jordán akár magyar, akár német származású, amit — megengedem — a kevés fennmaradt adatok alapján így mellékesen és e helyütt véglegesen eldönteni alig lehetne; a királyi adománylevélből egy másik tanútságot meríthetünk. Azt ugyanis: hogy a Szepességnek gyarmatosítása kezdettől fogva két különböző irányban létesült és fejlődött. Megtelepedtek ugyanis *királyi földekre*, egyes *vendégek* különleges szabadalmakkal, olyanok, kiknek telepeiből későbben a kiváltságos állást elfoglaló XXIV királyi város fejlődött ki; és másrészt egyidejűleg a földesurak által birtokaikra hívott szegényebb sorsú jobbágyok, kiknek lakásaiból a legrégebb idők óta úri fenhatóság alatt álló falvak létesültek.

Vannak ugyanis nálunk mai napig német helységek, melyekről tudjuk, hogy mindenkor németek, de mindamelllett jobbágyi viszonyban élők — parasztok — voltak. Ilyenek, hogy többet ne említsek, a Görgeyek birtokain telepített Toporc, Busócz, Maldúr, Holló-Lomnicz stb. helységek lakói. Hasonló viszonyban létesültek Adolf prépostnak s nővérének a Berzeviczyek ősének és ez utóbbi gyermekeinek Endre király által 1209-ben dúsan adományozott földjein máig létező

Kakas-Lomnicz, Hunfalu, Erdőfalva stb. nevű falvak, melyek jobbágyi voltak daczára németek voltak és maradtak. Ugyanilyen németekkel telepítették meg a Máriássyak a már említett gölniczvölgyi Wagendrüssel telepen kívül a batizfalvi uradalmakhoz tartozó, ma már eltótosodott Mengus- és Gerlachfalu helységeiket. Nemkülönben cselekedtek a Svábyak elődei, kik 1263-ban nyert «Tótpataka» körüli birtokuk egy részén szintén telepítettek ma már tótokká lett népeket, de kiknek egy része, például a vibornaiak, máig németeknek maradtak.

Úgy tettek mások is, legfőkép a vármegye déli részében, a Gölnicz völgyén és szomszédságában, azon a vidéken, melyen máig fenmaradtak a »Gründlerek«-nek nevezett, a *szász*-oknak neveztetni szokott felső szepesi lakosoktól nyelvjárásra és jellegre nézve eltérő németek, kik leginkább bányamivelés czéljából telepítették ide, de kik soha sem állottak közösségben a XXIV, később XIII városiakkal, miért is azoknak a történetét jelen vállalatunk egy másik munkatársa külön írja meg.

Az említettem két gyarmatosítási módon kívül érvényesült még egy harmadik, a legtermészetesebb s bizonynyára gyakran alkalmazott, a birtokvásárlásban álló mód. Ennek írott emléke reánk IV. Béla királynak 1254-ben a sümeghiekről részére kiállított oklevelében maradt, melylyel a király jóváhagyja azon földnek át ruházását, melyet »szepesi szászok« a sümeghi királyi peczérektől *vettek*, azon feltétellel azonban, hogy úgy az eddigi kir. peczérek, mint a földek új vevői ugyanazon kötelességeket teljesítendik, melyekre a föld birtokosai eddig kötelezve valának; kiköti továbbá a király, hogy sem a királyi peczérek ispánja, sem más

valaki a vevők szolgálmányait, sem jelenben, sem jövőre terhesebbé ne tehesse. Megengedi végül a vevőknek, hogy most szerzett földjüket ismét el is adhassák, de ismét csak hasonló szabadalmakkal bírónak vagy ugyanazon jogközösségben levő vendégeknek és soha sem másoknak».

Mínthogy ezen oklevél szövegében a szászok a régebb királyi peczérékkel és azok intézményével határozott és éles ellentétben említve fordulnak elő, látjuk, hogy emezek nem németek, hanem a honfoglalás ideje óta ide telepedett egyéb fajú »királyi emberek«, magyarok, vagy lehet, hogy tótok is valának, kik a királyi vadászterületekül szolgáló, akkor rengeteg vadonokat képező és kevésbé lakott szepesi erdőben felügyelők és vadászati szolgálatot teljesítő közegekül voltak ide rendelve.

Ilyenek közé telepedtek azután az említett szászok is, kiknek révén Sümegh később a XXIV város között foglalt helyet. Szól róluk III. Andrásnak 1293-ban kelt oklevele, melyben »somogyi« peczéreinek, kiket a nép »Besancus«-nak nevez (bizonyára a tót »bežim« futok, szótól), megengedi, hogy ezentúl minden szolgálmányok fejében hat arany márkát szepesi súlyban fizessenek a királynak és mentek legyenek a szepesi főispán hatósága alól úgy, mint a többi, névszerint lócsei és egyéb szabad szász városok szász vendégei. Látni, hogy mióta 1254-ben az első szászok vétel útján ott birtokot szerezve magyarok vagy tótok közé megtelepedtek, ezen község németté változott; mert hisz 39 év multán már szász jog alatt állónak találjuk.

A Szepesbe telepítés különféle módjáról szólva, mulasztást követnék el, ha nem említeném az ide ér-

kező idegenek és benszülöttek azon bírtokszerzési módját is, mely Szepességünknek szintén egyik különlegessége és mely hazánk más vidékein, kivéve az erdélyrészi rokon »kenéz« intézményt, csak ritkán található.

Szintén akkortájt alakultak ugyanis azon »scultetia« (soltészségek), melyek nálunk valaha számosak voltak, és melyeknek némelyike, leginkább a lengyeleknek elzálogosított lublói uradalom területén, u. m. Hobgarten, Jakubjánon, Ruzsbachon stb. épségükben és szabadalmaikkal, régi bírtok és szerződési jogon alapulva, a legújabb korig fenmaradtak. Középhelet foglaltak el azok a nemesi és szabadalmazott városi bírtoklási rendszer között. Valósággal libertinus-oknak — szabadalmasoknak — voltak tekinthetők, a milyeneknek elvétele neveztek is. Keletkezésük örök időkre kötött bérszerződésre vezethető vissza. A földnek bírtokosa, lett legyen az a fejedelem, mint a ruzsbachi scultetia esetében, hol Kunigunda, Béla király leánya és Boleszlav krakói herceg özvegye, ki 1288-ban Henrik soltésznek és örököseinek Podolin és Gnezda között egy erdőt adományozott, hogy azt írta, benépesítse és három ezüst márka évi fizetése ellenében szabadon élvezhesse; — vagy pedig lett legyen község és más esetben ismét földesúr az adományozó: — mind három esetben a scultetia felállítása census fizetése mellett történt és birtoklója minden egyéb adó vagy tehertől, sőt még a katonáskodástól is ment volt és soha sem állott úri hatóság alatt. Az ilyen soltész — németül »Schulze« — azonfelül a szerzett földjén telepített népnek örökös bírása is volt, mint ahogy a Schulze szó németben csakugyan falusi bírót jelent.

Ilyen scultetia felállítására adtak 1295-ben Jordán és Illés, izsákfalvi Hlanasfia Wernernek, Solyomkeő

megetti erdejükben szabadalmat azzal, hogy tizenöt évig bér nélkül bírja földjét ő és azok is, kiket oda telepít; de ezen idő leforgása után minden egyes létesített telek fizet évenként egy tyúkot, egy köből árpát és egy kenyeret; a telek szerzője és örökösei pedig Jordánnak és örököseinek, mint hűbéruruknak évenként egy bárányt és egy hordó sört adóznak.

De nemcsak kizárólagosan németek voltak az akkor ide telepedők, hanem akadtak ezek között más nemzetiségbeliek is, névszerint olaszok, vagy latinok, kik nem tudni honnan, de tekintélyesebb számban kerültek ide. A szászok grófja hivatalos okmányokon nem egyszer a »szászok és *latinok* grófjának« címezi magát, mint a többi között Illés grófnak a tized szolgáltatása ügyében adott 1280-iki, III. András király által 1297-ben helybenhagyott okmányában látjuk. De fennmaradt e latinok emléke egyik szepesi városunknak, Olaszinak — Villa latinorum — nevében is, habár nyelvüknek és nemzetiségüknek legutolsó nyoma is régen elveszett már.

Hogy honnan, mikép kerültek e mindenesetre a nagy román népfajhoz tartozó emberek akkor ide, azt még megközelítőleg sem mondhatnók meg. Hogy aligha az olasz félszigetről magáról, az több mint valószínű, hacsak nem fogadnók el azon kissé merész feltevést, hogy a hazánkon át kereszttesekül a szent földre vonuló olaszok közül rekedtek volna itt. Inkább képzelhető, hogy az akkor olaszok által sűrűbben lakott Dalmátországból jöttek hozzánk, miután királyaink Kálmán óta nagy erőfeszítéssel igyekeztek birodalmukat arrafelé a tengerig terjeszteni. Miután pedig a tizenharmadik században uralkodó királyaink egyik fő tevékenysége a gyarmatosításra volt irányozva és va-

lamennyien az ipart, kereskedelmet és művészetet, egy szóval a műveltséget akarták idegeneknek ide édesgetése által nálunk fejleszteni; nem lehetetlen, hogy midőn a Dalmát partvidéken hódítottak, onnan is hoztak gyarmatosító néprajokat birodalmuk különböző vidékeire és így olaszokat ide Szepesbe is.

De lehet e Szepesbe letelepedett latinokat oláhokká, vagy más terminológiával »rómánokká« is tenni. Igaz, hogy csak némi merész combinatio segédelmével. Bárdossy közöl ugyanis egy IV. Béla királytól 1243-ból eredő okmányt, melylyel a szepes-olasziaknak némely szabadalmakat adományoz. Ezen oklevél a Tornából Olaszi városába telepedett vendégeknek szól. Már pedig a jászói prépostságnak egy későbbi (1255) adományozásából kiderül, hogy azon »tornavai« telepések ugyanazonosak az abaujvármegyei »Szepesi« — németül: Moldau — helységben akkor létezett királyi szekeresekkel, kik úgy látszik innen Szepesbe költözökdhettek, mely vidékkel már azelőtt is valami szorosabb összeköttetésben lehettek. Arra vall legalább »Szepesi« vagy »Szepsi«, későbbi helynevek, mely magyarul máig annak maradt, mig németül ma is »Moldau«-nak neveztetik az egész környéken. A Moldau elnevezést pedig, — ha e hypothezist elfogadnók — nem mint Bárdossy a »Mild-au«-ból, hanem onnan kellene származtatni; hogy lakosai a Havasalföld egyik, németül »Moldau«-nak nevezett tartományából költözökdhettek volna ide. Jól tudom, hogy ezen, a szepesi latinokat oláhokká tevő okoskodásom nem egyezik egészen Hunfalvy és követője dr. Réthy kutatásainak eredményével, melyek alig engednék a Dakorománok akkor élt őseit ma is latinoknak tekinteni.

Hogy ezen nagyobb számban német, sokkal ki-

sebben latin vendégekkel egyidejűleg, később vagy már előbb, jöttek-e még más faj- és nemzetiségbeliek is? azt határozottan állítani vagy okmányokkal bizonyítani nem lehet ugyan, de a fölött, hogy szláv vendégek is költöztek ide, nincs kétség; mert legalább egy okmányunk tesz említést ilyenekről is. T. i. Béla királyunk azon 1258-iki oklevele, mely a Szepesben fekvő »Nádasd« földjét census fizetésének kötelezettsége mellett »*tót vendégeknek*« adományozza. Kétségtelen továbbá, hogy talán elébb is, de bizonyára akkor, midőn a tatárok Lengyelország felől reánk törtek, onnan és Kisoroszországból számosan menekültek Szepesbe, kik azután végkép itt is maradtak. Ezen megfutamodóknak nálunk megtelepedéséről egyik krónikánk ismételve tesz is említést¹⁾; de azt is tudjuk, hogy a kúnoknak vészteljes megjelenése hazánkban szintén erre a tatárok megjelenése folytán megeredt, kisebb népvándorlásszerű jelenségre vezethető vissza.

Nagyon érthető is, hogy a kiszorult szláv népek egy része szívesen maradt Szepesben, melynek természeti viszonyai mindenben megfelelhettek elhagyott hazájokéinak, és melynek hegyes erdő-rengetegei kedvező menhelyet biztosítottak a lovas hordák üldözése elől megfutamodóknak. Kecsegtethette a szlávokat továbbá azon körülmény is, hogy itt valószínűleg fajrokonokra találhatnak; mert ha Szepesben autochton lakosságról általában lehet beszélni, bizonyos, hogy ez legnagyobb részben szlávnál egyéb nem lehetett.

Szűkebb értelemben vett szepesi hazánk ugyanis a honfoglalás előtt szintén a morva-tót birodalom alkatrésze volt. És ha az első Árpádok idejében »*többnyire*« lakatlannak is mondtuk azt; nem úgy értjük

¹⁾ Anonym. Carthus. Wagnernel, és Pauler Gy.

állításunkat, mintha akkor épen pusztának és ember nélkülinek hinnők; hanem csak gyér lakosságúnak véljük. Ezen lakosság is csupán a jobb völgyeket foglalhatta volt el, melyekben pásztorkodva élt, míg a föld többi része még erdőirtásra és az erre következő földművelésre várt, amit aztán a tevékeny és a műveltség magasabb fokán álló erélyes, többnyire német *vendégek* derekasan teljesítettek is.

A szlávokra vonatkozó feltevésünket igazolja azon körülmény is, hogy szláv lakosaink, a sok százados együttlakás és sűrű érintkezés daczára, még mai napig nyelvben, külsejükben és egész megjelenésükben is szorosan különvált három csoportra, úgymint a tót, lengyel és ruthénra oszolnak, mi csak úgy magyarázható, ha elfogadjuk, hogy szepesi szlávjaink három fajanak ősei különböző időben, különféle vidékekről és más-más viszonyok között a már említett módon, részben a honfoglalás után telepedtek meg itten.

A telepítés menetét illetőleg el kell fogadnunk azt, hogy a magyarok idejövetelekor is voltak itt lakók. Csak ezeknek számát szaporították a megtelepedett honfoglalók. Így nem egészen pusztá vidékre jöttek szász őseink. Kétségtelennek tekinthetjük mégis, hogy az új jövevényeknek rendelkezésére többnyire csak műveletlen földek és lakatlan erdőségek állottak. Hiszen alig tehető fel, hogy a már művelés alatt állott földek birtokosai azokat a vendégeknek engedték volna át, ha pedig igen, semmi esetre sem tették volna azt ingyen. Az meg nem valószínű, hogy a jövevények ifjú és nagy munkaerejük, szorgalmuk és edzett karjaik képességén kívül sok egyéb tőkét is hoztak volna magukkal, melynek árán már művelt fekvőségeket szerzhettek volna. Manapság is látjuk, hogy jómódú és

vagyonos ember csak kivételesen szánja el magát hazájának elhagyására és arra, hogy idegenben új ott-hont alapítson. Esetünkben is az új telepések rendszeren lakatlan és írtást igénylő területek átvételére voltak utalva, mint századokkal később az északamerikai pioneerek. Ők is első sorban erdőírtáshoz voltak kénytelenek fogni és tették azt tűzzel vagy vassal, de mindkét esetben nagy erélyvel, kitartással és azért jó sikerrel is.

Hogy valóban így történt, látjuk azt a telepítésről szóló reánk maradt oklevelekből is, melyeknek úgyszólván mindegyike említi az erdő kivágása és írtása által szerzett bírtokjogot. — De ha írás nem igazolná is ebbeli állításomat, magukból a természet-szerűleg feltételezett körülményekből kellene annak helyességét következtetnünk.

Ha az új telepés írtás útján művelhetővé tett egy darabka földet és azt bevetette, bizonyára nem késett magának egy őt és családját a zord éghajlat viszontagságai ellen óvó, bármi szerény hajlékot emelni és, mert társulni szerető német volt, valószínűleg többed magával fogott nehéz munkájához és így keletkezett az első község csirája. — De hogy ez nem volt valami ipart űző város, hanem csak mezőgazdaságot és marhatenyésztést folytató helység, az már az előbbiekből is kétségtelenül következik. Így történt mindenütt és mindenkor és manapság is így történik minden lakatlan vagy kevéssé lakott vidéknek gyarmatosítása. Kereskedelmi vagy iparos gyarmatok csak már magasabb műveltséget elért vidékeken létesíthetők, és olyannak Szepességünk a XII. és XIII. században mondható nem volt.

Hogy mikor és melyik község, később talán város, létesült elsőnek az imígy elmondott módon, — arra

nézve nincsen semmi határozott és megbízható adatunk. — A legelőször Wagner által kivonatolva közölt Hainféle »lőcsei krónika«, mely régiebb krónikákból közöl feljegyzéseket és rövid kivonatokat; ezt írja: »Anno 1190 ist das Kaysmarker Nonnen Kloster, da jetzund das Schlos stehet, erbauet worden und floriret«. Abból azt kellene következtetni, hogy Késmárk jóval ezen esztendő előtt épült volna. Az akkor az élet minden körülményei között oly általánosan nyilvánuló vallásos mély buzgalom mellett nem csodálhatnók, ha egy alig létesült városban a contemplatív áhitatnak szolgáló zárdát is alapítanak. De bizonyos, és épen a vallásos buzgalom feltételezi, hogy egy község *legelőbb* nem apácza zárda, hanem templom és talán férfi szerzetes rendház építésére fog gondolni, mint a mely utóbbinak lakói fogják a templomban a Mindenhatónak a nem nélkülözhető áldozatot bemutatni és a papi szolgálatokat teljesíteni, mit az apáczák nem tehetnek. Azért, ha Késmárkon 1190-ben csakugyan már apácza zárda épült volna, a városnak már évtizedekkel előbb kellett volna épülnie és szervezkednie. És, mert más szepesi város felől nincs régiebb, még ehhez hasonló ingatag adatunk sem; Késmárkot illetné meg társai között az elsőszülöttségi jog, mit későbbi fejlődését tekintve el is fogadhatunk.

A szászok betelepítésének idejéről szólva, nem hagyhatom említetlenül, hogy a főkép Szepesben általánosan hitelesnek elfogadott hagyomány szerint, — mely történelmi komoly művekben, sőt a későbbi XVI város közönsége által a vármegyével külön állásukat illetőleg váltott periratokban is sűrűn talált kifejezést; a szászoknak Szepesbe beköltözése és itteni megtelepedése jóval előbb, már Géza vezér, Szent-István

és I. Géza királyok idejében történt volna. A Hain-féle krónika 1045-re írja, hogy Lőcsének a mai helyen alapítása előtt 200 évvel épült a mai Kossuth utczában (Katzwinkel, Kassai útca) a szt. lélekről nevezett kórház-templom. Ezt 1664-ben igazították, mert már nem lehetett benne istentiszteletet tartani. A krónika írója szerint 1664-ben a templomban meg volt még bevésve az 1045, mint az építés éve. Kik építhették azt már akkor itten? nem tudjuk. A szepes-szombati krónika (a XV. század első feléből való kézirat) is beszél századoknak Szent-István által betelepítéséről. A kik a régi telepítést állítják, hivatkoznak Thuróczi, Pray és Katona történet íróinkra, de még II. András arany bullájára is, melynek 19-ik czíme a *vendégek* szabadalmainak megerősítéséről szól. Csak hogy itt szerény és igénytelen véleményem szerint a besztercei, tehát erdélyi vendégek értendők. Noha az aranybullának »vendégek« kifejezése általánosságban rájuk is vonatkozhatott; egyetlen számba vehető adatunk sincsen, amely azon következtetésre jogosítana, hogy *akkor* itt Szepesben már annyi és oly tekintélylyel bíró vendégek telepedtek volna meg, hogy őket egy ily fontos okmányban külön megemlítés illethetett volna.

Igaz, hogy Pray (210. l.) az egykorú Tamás spalatói főesperes után megemlíti, hogy András királyt megelőzve, a századok nagy tömege várta a hajóra szállást. De hát lehettek azok nem is az ő birodalmából való németek, mint azt Pauler Gyula (A magyarok tört. II. 640. lapján tett 64. számú jegyzetében) is véli, minthogy valószínűtlennek tartja, hogy az *erdélyi* századok akkor »ingens multitudo« lettek volna. Már pedig, ha az erdélyiek nem, úgy az a »borzasztó sokaság«, annál kevésbbé lehettek szepesiek, kik ak-

kor, feltéve, hogy már teljes számban benépesítették is a 24 kir. községet, telepítési művük kezdetén minden vallásos buzgalmuk mellett is alig bírhattak hajlandósággal alig kifejlett telepeiket bizonytalan időre megint elhagyni.

Tagadhatatlan tény ugyan, hogy a szepesi szászok már *jóval* a tatárdúlás *előtt* telepedtek meg nálunk, mert épen a szörnyű csapás bekövetkezése alkalmával, együttes, mintegy testületi menekülésük által adták már teljesen befejezett szervezkedésüknek oly jelét, mely kizár minden kétséget az iránt, hogy e szörnyű válság már nem egyes elzárt, magukra hagyott és szervezetlen kolonistákat, hanem egy életerős, ezen borzasztó eseménynek is ellentállani tudó szervezetet talált.

Az ország e táján akkor bizonyára még kevésbé fejlődött társadalmi állapotban a különleges alapon való teljes önkormányzati és független bírói szervezkedést megkönnyítette azon körülmény, hogy szóban forgó vendégeink régi hazájukból magukkal hozták ősi jogaikat és jogszokásaikat, melyeknek írott összességét »Villkuhr der Sachsen in dem Zips« néven ismerjük. Egészében véve nem egyéb az, mint a régi, Németország több vidékein »Sachsenspiegel« elnevezés alatt ösmert és soká érvényben volt ősi német jog, az itteni helyi és jogi viszonyokhoz alkalmazva. Reánk ezen jog ugyan csak az 1370-ből való szövegezésben maradt, — erre az időre teszi annak írásba foglalását dr. Demkó Kálmán, arról közrebocsátott alapos értekezésében —, de alig lehet kétségünk, hogy már a tatárjárás előtt is nagyjában ugyanazon szabályok voltak szászainknál érvényben. Magában foglalja ezen tisztos korú jogkönyv a köz- és magánéletben előfor-

dúlható összes eseteket, mindegyiknél gondoskodva a szükséges intézkedésről is. Nem találjuk meg ugyan benne, a mai kor igényeinek megfelelő, egy szerves egészet képező alkotást, sem pedig leírását annak, hogy miként épült fel és alakult ki azon municipium, melynek területére szólott érvénye: de ezen hiányok daczára mégis egybeállíthatjuk magunknak az egész, eléggé egyszerű szervezetet, a mint az akkor működhetett, főképp ha a későbbi kornak reánk bővebben maradt emlékeiből következtetünk a múltra.

A »Zipser Villkühr« úgy, mint a szepesieknek adott minden egyes kiváltságlevél és mint hazánk minden vidéke telepítvényeinek külön jogaik és kiváltságaik, tanúskodik a vendégek azon törekvéséről, hogy ők csak saját bírójuk előtt keressék igazukat és csak az előtt álljanak törvényt: »das uns Czipsser kein Man oder Niemand umb keinerley sach tzu Hoffe hat zu laden, sondern er soll ein recht suchen vor des Konigs Groffe, der Burggrof ist in dem Zips, und vor dem landgroffen, und vor den Richteren, und vor den Eldisten, die zu den Rechten geschworen haben, einem Man ein rechts Recht zu thun ann felde, *noch unserm Landrecht*, als wir haben von Alters, als der Czipz gestift ist, und als uns die Koenige vonn Alters, und bisher begnodd haben«, — mint ahogy jogkönyvünk bevezetése szól.

A királyi vendégek ezen féltékenyen őrzött ős jogok uralma alatt telepedtek meg, ez volt egységüknek alapja, ennek oltalma alatt indultak telepeik gyors fejlődésnek és virágzásnak, mint azt a tatárvész ellen való sikeres védekezésük és még inkább azon alkotásaik bizonyítják, melyekről mint 1241 előttiokről tudomásunk van.

Habár a XXIV városnak, mint már 1241 előtt szervezett »provincia Saxonum de Scepus«-nak, szerepléséről tanuskodó okmányuk nincs, hogy a tatárdúlás azt már mint ilyet szervezve találta, fel kell tételeznünk; mert csak így magyarázhatjuk meg az ellene foganatosított oly sikeres együttes védekezést. Következtethetjük azt továbbá azon ugyan egyházi jelleggel bíró, de a szászok további történetére és annak fejlődésére nagy befolyást gyakorló testület keletkezéséből, mely Hradszkynak a valószínűség látszatával bíró állítása szerint 1239 körül Mátyás prépost idejében alakult. Értem a később oly híres XXIV királyi plébános testvérületét (XXIV Regalium Parochorum Fraternitas), mely mint papi szövetkezet első sorban ugyan csak is a lelkészek külön érdekeinek szem előtt tartása végett létesült, de már létesülése alkalmával is a közjólétnek előmozdítását, az erkölcsös és vallásos élet fejlesztését, az áhitat gyakorlását és az istenfélelem és az egyházi buzgalomnak jó cselekedetek által terjesztését tűzte ki célul. Ethikai magasztos céljait a testvérület 1674-ben történt beszüntetéséig nem is tévesztette soha szeme elől.

Ha egy nép a középkort jellemző nagy idealizmus mellett is bírt annyi szellemi rugékonysággal, hogy még egyes rétegei is — esetünkben a papi osztály — valami anyagi vagy szellemi célok elérése végett társulni képesek; az már a társadalmi fejlődés némi magasabb fokára vall. Magának a »Fraternitas« alakulásának tényéből arról győződünk meg, hogy már akkor XXIV oly tekintélyesebb helység létezett Szepesben, amelyek mindegyikének *plébánosa* volt és melyek nem lehettek többé egészen igénytelen falvak, miután lelkészeiket »királyi városok plébánosai«-nak nevezhet-

ték. Jogosan állíthatjuk azt, hogy a XXIV város politikai egyeteme a papi testvérületet jóval megelőzőleg alakult meg és működött a nagy területen szétszórt egyes községek közügyeinek hatósági kormányzatában ugyanazon a »szász szokás jog« adta alapon, melyet a később V. István királytól nyert kiváltság-levélből ismerünk.

Hogy őseink az akkori csekély eszközökkel aránylag rövid idő alatt még is annyira haladhattak a telepítés és társadalmi megalakulás nehéz munkájában: azt bizonyára erélyükön felül még magukkal hozott, az itt találtat jóval túlhaladó műveltségüknek is köszönhették.

A szászok betelepülésüil elfogadott idő után alig száz évvel beállott borzasztó katastropha elpusztította az első alakulás nyomait. Sem írott, sem épített emlék nem maradt arról, de a hagyományok és a tatárjárást közvetlenül követő újraalkotásból bizonyossággal következtethetünk az azt megelőző állapotokra.

Az első alakulás itt is csak úgy történhetett mint mindenütt máshol. A telepítvénycesek a koronától nyert erdő-birtokot művelhetővé tették, társulni szerető hajlamuknak megfelelően egymásnak lehető szomszédságában felépíték házaikat és így létesült a *község*, amely szász mód szerint »more saxonum« szervezkedett is. Az egy községben lakók megválasztott bírójuknak vagy egy vénebbnek, az »Eldeste«-nek kormányzata alá állottak. Majd a szomszéd község »Gau«-á, »Landschaft«-tá egyesültek, melynek élére, — midőn számuk már huszonnégyre felszaporodott — a grófot, »Landgraf«-ot választották, ki őket ezentúl a régi honukban megszokott szászjoguknak talán már akkor írásba foglalt határozmányai szerint kormányozá.

Kétségtelen, hogy az első jövevények főképp föld-

művelők valának, de a hosszabb időn át tartott telepítésnek természetes folyománya, hogy a később érkezők között kézművesek és talán művészek is találkoztak, kik a már elébb megtelepedetteknek rendelkezésére bocsátották magasabb képzettségüket. A hová az ilyenek számosabban jöttek, ott falu helyett eleitől fogva némi iparral, kereskedelemmel bíró «város» létesült.

Alig van kétség, hogy a jövevények egy része papjait is magával hozta Németországból. Ezek lévén akkoriban a műveltség és tudomány egyedüli letétemenyesei, feltehető, hogy azok nagy hatással voltak a gyarmatok gyors fejlődésére. A középkor mély vallásos buzgalma mellett nekik tulajdonítható, hogy a csak némileg is megalakult községnek mindenkor első teendője templom emelése volt. A tatárdúlás előtt épült templomok egyikének sem maradt nyoma sem, de megmaradt egyik-másiknak a hagyományban élő emléke. Említettem már a lőcsei szt.-lélektemplomnak, a kémárki apácزازárdának építését. Ugyancsak a lőcsei krónika 1216-ra teszi a schavniki, 1222-re a hunfalvi kolostor építését. A menhárdi templom szentélyének homlokzatán még a múlt század elején látható volt egy felírás, mely e templom építését 1231-re tette volt. A Szepességén korra nézve második lett volna a kurimjáni, harmadik a vibornai, negyedik pedig a toporczi. De persze ezekből a vad tatárscordák egy követ sem hagytak követőn, leégették, halomra döntötték azok mindent, úgy az emberek lakát, mint az Isten házát. Az előbbieket örültek és életrevalóságuk mellett csak az utóbbi irgalmának köszönhatték, ha a Menedékkövön pusztá életüket megmenthették.

A mint nem tudjuk, melyik volt az első megalakult szepesi község és azt sem állapíthatjuk meg pon-

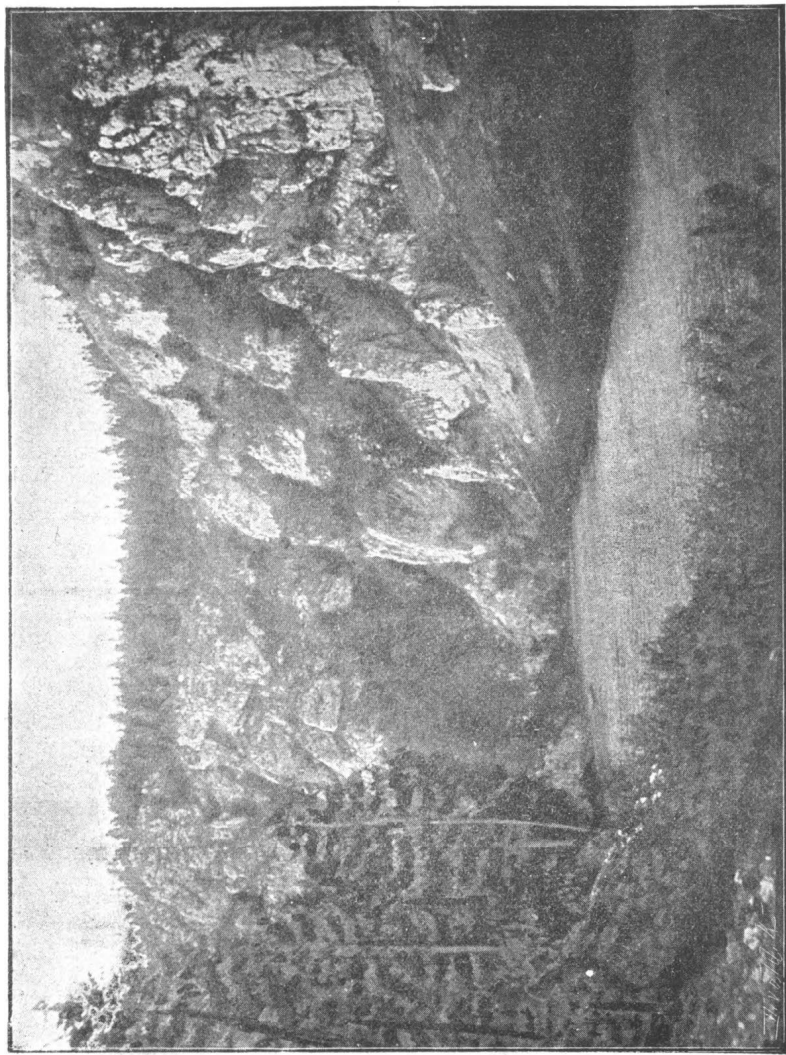
tosan, hogy a Tátraalja és a Podrádvölgy melyik táján telepedett meg az első százsz vendég; úgy még a XXIV község, vagy amint azokat közönségesen nevezni szokták *város* szabatos névjegyzékét sem tudjuk ma már összeállítani, mely városokról pedig el kell fogadnunk, hogy azok egyetemét a tatárdulás már megalkotva és szervezve itt találta. A reánk maradt különféle források ugyanis különbözőleg sorolják fel azon községek neveit, melyek a »Fraternitas parochorum« és az »Universitas Saxonum« közösségét képezték. Ezen zavaró eltérés onnan magyarázható, hogy az idők folyása alatt itt sem volt nyugodt megállapodás, hanem a közösségből egy-egy város hol kilépett, mint Lócse és Késmárk, midőn szabad királyi városokká lettek, hol pedig belépett egy másik, mint azt fentebb Sümegh (Szmizsán) példáján láttuk.

A XXIV kir. város, — az Universitas XXIV Regalium Civitatum« vagy egyszerűbben »Universitas Saxonorum Terrae Scepus« helyhatóságához egyik legrégebbi okmányunk szerint tartoztak volna:

1. Lócse mint székhely, 2. Késmárk, 3. Leibitz, 4. Durand, 5. Ruszkin, 6. Béla, 7. Ménhárd, 8. Izsákfalú, 9. Sztrázsa, 10. Szepes-Szombat, 11. Mathaei villa, Matheócz, 12. Müllenbach, 13. Nagy-Szalók, 14. Felka, 15. Poprád, 16. Káposztafalú, Villa Compositi, 17. Csütörtök, Villa Sti Ladislai, 18. Illésfalú, Villa ursi, Barendorf, 19. Igló, Nova Villa, 20. Odorin, 21. Olaszi, Villa latinorum. 22. Vellbach, Eulbach. 23. Vár-alja, Sub Urbis, 24. Kurimján, Villa Quirini. De a XXVI plébános testvérületének legrégebbi névjegyzékéből már kimaradtak ezek közül: 1. Késmárk, 2. Sztrázsa, 3. Matheócz, 4. Nagy-Szalók; felvettekúl pedig feltűnnek a következők: 1. Nagy-Lomnicz, 2. Hunfalú, 3. Svábócz,

4. Pálmafalu. Mint az egyes városok birtokai azonfelül előfordúlnak egy némely régibb okmányon: 1. Lőcsei birtokként a) *Köperern*, ma Ulozsa, b) *Wilkostorf*, ma Vilkócz, c) *Fridrichsdorf*, d) *Villa magistri Godofredi*. 2. Váralja birtokaként: a) *Kolbach*, b) *Villa Henrici Judicis* ma Hinczócz, c) *Nálasd*. 3. Olaszi birtokaként: a) *Johannesdorf*, b) *Altznau*, ma Olcznó, c) *Kolisdorf*, ma Kolinfalu. 4. Odorin birtoka volt *Thomesdorf*, ma Tamásfalu. 5. Káposztafaluhoz tartozott *Preymansdorf*, ma Primfalu. Felsoroltattak azonkívül itt-ott, mint a szepesi szászföld tartozékai, még: Darócz, Danisócz, ma Dénesfalu és, mint mondók, Sümegh.

Ezen többé-kevésbbé fejlődött, részben kicsiny erdei falvaknak maradt, vagy talán már akkor városokká is fejlesztett helységekben, de legsűrűbben a Poprád völgyében elszórtan laktak tehát a mai Szepesben az új telepések, midőn az északról fenyegető vésznek első híre, később a sűrű rajokban menekülők borzasztó elbeszéléseiben igazolást nyerő félelem, és végül magok az itt-ott villámgyors apró lovaikon feltünedező portyázó tatár előcsapatok véget vetettek minden nyugodt munkának és őseinket is a menekülés valami módjáról, gondoskodásra kényszerítették.

A HERNÁD SZIKLAKAPUJA A »MENEDEKKŐ« TÖVÉBÉN.
(A 33. oldalhoz.)

II. A tatárdulás és az új, végleges alakulás.

A tatár vész első hírei. Hittérítőik jelentései. Szepesbe a tatárok Szilézia felől jönnek. A szepesiek készülődése. A Letonkő kiszemelése és erődítése. Menekülés és védekezési mód. Kitűnő szervezkedés. Visszatérés az elhagyott telepekre. V. István király szabadalom levele. A reconstructio. Polgár háború. A szászok is háborognak a tized miatt. Karthausiak. Menedékkövi zárdá alapítása. Más zárdák. Akkori zárdák szerény volta. A szepesi szászok Róbert Károly mellett foglalnak állást. A rozgonyi csata. Róbert Károly hálája. A szászok községcincik fejlődése. Építkezések. Írni tudás. Nagy Lajos alatti fejlődés. Podolin, Lubló szabadalma. Lubló vára. Lengyelországgal való viszonyok előnyei. Vásárok. István, a király öcscse, szepesi herceg. Szepesség lakosainak foglalkozása ipar mellett földművelés. Községi birtok. Egyesek birtokának korlátozása. Len termelés és feldolgozása. Kézműipar. Nagy Lajos Szepesben. Mária és Zsigmond alatti bonyodalmak. A szepesi városok miért nem kaptak ország rendiséget? Királyi találkozás Lublón. A XIII város elzálogosítása.

»**S**gy ismeretlen, vagy alig ismert, de félelmes ellenség roppant tömegei tűntek fel keleten s közledek az országhoz«. Legelső híruk azon négy domokos barát útján ért Magyarországba, a kik még II. Endre idejében kimentek keresni Ázsia felé azon elszakadt magyarokat, kikről ez időben érkeztek volt tudósítások hozzánk. Kalandos messze útjokban a hittérítői buzgalom által épúgy mint a hazafias és nemzeti érdeklődés által vezérelt négy szerzetes közül csakis egy tért meg nagy nehezen, a többi ott veszett az akkori viszonyok között majdnem emberfeletti útjában, melyet csak kettős lángbuzgalmak által lelkesített, ideális célra törő ascetikus és önmehtagadó, az ételtel mit sem törődő ilyen lelkületű ember tehetett meg.

A hazatért Julián levelet is hozott Béla királynak az Uralhegységen át Európa felé tartó nagy mongol, vagy tatár sereg Batu nevű vezérétől, a ki urának, a nagy világhódító Dsingisz khánnak megbízásából megindult, hogy Magyarországot és utána Rómát meghódítsa.

Nem illenék hazánk csak egy kis vidékéről szóló cikkem szűk keretébe, foglalkozni azon amúgy is ösmert eseményekkel és körülményekkel, melyek Lengyel és Magyarországra reázúdították azon, a népvándorlás befejezése óta nem látott, de alig is képzelhetett pusztító vihart, mely véres nyomokat hagyott az említett országok történetében, de teljesen feldúlta az a vidékünkön szorgalmas szász vendégeink által lefektetett társadalomalkotás első alapját is.

Nem lehet kétség, midőn a tatárok közeledtével körül hordozák az országban a véres kardot, a király zászlói alá szólítván minden felkelni és kivonulni tartozót, hogy akkor a szepesi szászok fegyverképes lakosainak is nagy része bátran teljesítette új hazája iránt kötelességét és sorakozott vagy a nádor vagy a király seregeihez és bizonyára nem egy derék szász vitéz hullott el sok többi névtelen hőssel, a Mohi puszta véres csatamezején.

Midőn a tatárok 1241 tavaszán részint a vercekei szoroson át, — részint a Liegnicz mellett vívott csata után Trencsén felől hazánkra törtek, nem lehetett kétség a fölött, hogy a Táttra vidéke sem kerülheti el a borzasztó kegyetlenkedéssel dúló vad ázsiaiak látogatását.

Mind borzadalmasabb részleteket meséltek az oly vidékekről menekülők, melyek már Szepesség előtt, a száguldó mongolok által ellepve, és el is pusztítva lettek. Látták és tudták már, a békés telepítési és megalkotási munkájukban fájdalmasan felzavart szepesiek is, hogy nem lehet reményök, hogy az országos erő útját állja az ellenségnek a hegyi szorosoknál. Hiszen csak az ország belsejében készült a nemzeti hadsereg

ellentállani, és hogy ez a kísérlet sem sikerült, mondta azt a Sajó melletti csatának hamar elterjedő gyász híre.

A szepesi szászok bírái és vénei az első megbízható rémhírek hallatára összegyűltek, hogy idejekorán — nach zeitig gepflogenen Rath — állapítsák meg, mi történjék, mint mentsek meg alig megalapított új otthonukat az elkerülhetlennek látszó végpusztulástól, vagy legalább övéik életét és legbecsesebb ingó vagyonukat hogyan helyezték némi reményt nyújtó biztonságba.

Nem régen szerzett birtokuk területéhez tartozott a Hernád-folyó jobb partján fekvő, Letonkőnek, németül »Schauberg«-nek nevezett, sűrű erdővel borított hegy, melyre a hozzáférhetés — főképp lovasok számára — nem látszott könnyűnek és melynek nagy előnye volt, hogy róla szabad kilátás nyílt az alatt elterülő vidék nagy részére. Közmegegyezéssel ezt választák menedékhelyül.

A pásztorkodással foglalkozó nép ösmerhette e dűlőt szép legelője, az előkelőbbek pedig a pagonyt kedvező vadászterülete miatt, valamennyien pedig nem egyszer hordottak onnan szép épület fát, nem volt tehát a »Leton köve« ösmeretlen egy menedékhely felett gondolkozó szászok előtt és mikor tanácskozmányaikon sorra vették a menedéket nyújtó helyeket, midőn egymásután fontolóra vették miként és hová húzódhatnának meg a vész elől, közmegegyezéssel abban állapodtak meg, hogy háznépükkel, marháikkal és elszállítható minden ingóságaikkal és élelmökkel oda menekülnek.

Nem kételkedhetni, hogy az előkészületeket a menekülésre mindjárt az első biztosnak tekinthető hírek vételekor megtették, mindenek előtt, amint a kró-

nikás is mondja, megerősítve a hegyet és megnehezítve a hozzáférhetést. Gyepük rakásáról gondoskodtak bizonyára favágásokkal és árkok húzásával a különben is bajos hozzáférhetést még nehezítették. De kemény éghajlatunk mellett az emberek és állatok fedél alá hozataláról is kellett gondoskodni és a kor áhitatos meg istenfélő szellemében cselekedtek csak, hogy még egy bármi szerény templom felállításáról is gondoskodtak. — Legnagyobb nehézséget okozhatta az annyi embernek hosszabb időre való élelmiszerek összehorodozása, mert előre lehetett látni, hogy az országra nehezető eme csapás alig fog gyorsan muló jelleggel bírni, hanem ha az országnak elfoglalása nem is bizonyúl maradandónak, legjobb esetben évek fognak múlni, míg a vad pusztítása által nem foglalásra, hanem csak rablásra valló hódítás alól menekülhetni.

Valószínű tehát, hogy mielőtt az 1241. év tavaszán a sajói ütközet híre után a Letonkőre sereglettek a szepesiek, már a múlt évi termésnek is egy részét előrelátólag oda szállíthatták. Arra mutat ugyanis hagyomány és a reánk maradt gyér írott adat, hogy a sajói ütközet előtt Szepes nagyjában ment maradt a tatároktól.

Midőn a liegnitzi csata után a Vág mentén betörő tatárseregnek egy része Liptó felől erre közelgett, megkezdődött a szászoknak kedves tűzhelyükből siralmas kivonulása.

Minden egyes telepés felszedte gyermekeit, nejét és netalán elaggot szüleit vagy betegeit, kik nehéz szívvel távozhattak a csak nem régen emelt tűzhelyöktől. Elhagyták könnyezve bármi szegényes, de nekik kedves hajlékukat, mert mellette aludták örök álmatkat előbb elköltözött kedveseik, itt születtek gyerme-

kei azon tető alatt, melyet maga emelt leendő családjának, azon reményben, hogy nemzedékről nemzedékre övéi fogják azt boldogan lakni. S mind e reménynek vége van most! Örülhetni, ha sikerülend a pusztá élet és néhány becsesebb ingóságoknak megmentése.

De nem siránkoztak, nem tépelődtek a sors igazságtalanságának felette, hanem istenben vetett bizalommal és nagy erélylyel hozzáláttak az eleve jól átgondolt és részleteiben előre megállapított menekülési terv valószínűsítéséhez. Századok múltán is bámúlván a népek történelmében párját ritkító ezen kivándorlást és nyomor meg nélkülözések között három évnél tovább tartó csodálatos védekezését eme maroknyi népnek, — a végsikert és megmaradását is csak úgy érthetjük, ha a tervszerűleg követett eljárást feltételezzük.

Csak a közérzületnek erős kifejlődése, az egyéneknek a közügy érdekei előtt teljes meghajolása, bátor kitartás szakadatlan éber óvatossággal párosulva és a legnagyobb hős önmegtagadás magyarázhatják meg, hogy ama bizonynyára kezdetleges erősség, három éven át ellent állhatott, ha nem is a tatárok tömegének, de ha csak portyázó csapataik támadásainak is.

Küzdelem- és nélkülözésteljes idő lehetett az, melyet a szepesiek a később »*Menedékkőnek, Lapis refugii*«-nak nevezett magas, zord szirten éltek át! Nem volt az a béke csendes munkájának szentelt élet, mert ott, mint a krónikás is mondja, »se nem vetettek, se nem arattak«, hanem kénytelen volt a nép a környék vadonjában bolyongani, hol ki-ki úgy kereste élelmét ahogy tehetette, és a mellett még mindig résen is állott, hogy esetleges rohamok ellen védekezzen. Éhínség, döghalál és kétségbeesés pusztított a menekülők között, kiknek nagy része el is halt, de a kitartásra

szükséges fegyelem és erély nem vezett ki a nép kebeléből, hanem utolsó napig ki-ki engedelmeskedett a védekezést vezető Jordán grófnak, ki mint tudjuk átélte a vészt, ki-ki teljesítette kötelességét ott, a hová őt grófjának vagy helyettesének parancsolatja szólította. Ha kidőltek nehéz feladatukban a férfiak, helyekre állottak nejeik, sőt gyöngéd leányok és éretlen gyermekek, ha egyébben nem, legalább az órallás munkájában váltották fel a kidülő harcosokat.

A tatárok zöme végre a krónikák állítása szerint 1242-ben uralkodójuk halála folytán és miután az egész országot tökéletesen kipusztították, a rabszíjra fűzött foglyok ezreit magukkal hurczolván elhagyták a feldőlt, pusztává lett, hajdan virágzó országot. Menekülteink is Noeként lesték a megbízható hírt, hogy a rablók özönc elvonult és hogy szabaddá lett a föld, melyet 3 évnél tovább hagytak volt el.

Elvonult végre a vész, a három évig az erdőségben bolyongók s táborzók megfogyott tömege elhagyni készült a menedékkő vadonát, ott hagyván övéinek nem egy jelzetlen sírját. — Örömmel hagyták volna el anynyi keserv és szenvedés színhelyét, ha nem találtak volna hazatértüknél még több szomorúságra bőséges okot. Három évvel azelőtt elhagyott községeik, házaik, templomaik és középületeik, mind elpusztultak, halomra dőltek, bajos lehetett néhol az elpusztított ház helyére is találni. Minthogy menekülésük előtt bármily előkészületek és átgondolt tervek szerint biztonságba helyezték vagyonuk egy részét, nem egy becses birtokuk maradhatott az elhagyott ház táján, melynek nyomát is hiába kereshették, midőn visszatértek. Itt-ott el is maradhatott házörzőül egy túl merész, vagy bátor tagja a családnak, aki ha később midőn a pusztító

tatórok becsaptak, idejkorán nem menekült valami erdei oduba, vagy nem követte a Letonkőre honfitársait, bizonyára nem látta többé a hazatérőket.

Hogy a szepesi szászoknak egy része általában fenmaradhatott, azt csakis úgy tudom megmagyarázni, ha a megerősített letonkői tábornak mintegy védekezési középpontnak képzelem, melyben nem volt mindig együtt az egész nép, hanem el volt ott helyezve mindaz, aki és ami biztonságra, védelemre leginkább szorult; míg a harcot és munkát bíró rész a békés időközökben élelmezés után látott. Ezek, ha hírül vették, hogy megint közeleg valami kisebb-nagyobb tatár csapat, akkor vagy sietve menekültek a közös erősségbe, vagy pedig ha a támadók száma kicsiny volt, némely esetben sikeres védekezést is kíséreltek meg ellenök.

E módon az egész menekülési történetet az apróbb-nagyobb csatározások és küzdelmek szakadatlan láncolatának kell képzelniünk, melynek csak egyes fázisai alatt időzhetett az egész szepesi lakosság a Letonkő sánczai között, míg a valószínűleg számos nyugalmasabb pausak alatt, a menekültek egy része óvatosan és félve elszéledt a vidéken, hogy a legkisebb riadalom alkalmával gyorsan visszasiessen a fekvése és erődítése által legbiztosabb menedéket adó közös táborba.

Csak úgy bírjuk megérteni és elképzelni a majdnem lehetetlen élelmezés nehézségeinek legyőzését, melylyel különben a pár ezernyi tömeg eltartása járt volna. Míg így képzelvén a táborozás lefolyását, az sokat megmagyarázna, a mit máskülönben még elgondolni sem tudnánk. Mindez persze teljesen fegyelmei zett és jól vezényelt honvédelmet és hadviselést fel-

tételez, de ilyen nélkül a menedékkövi erősség sem állhatott volna három évnél tovább fenn.

De hős védelmük és viselkedésük daczára kevés volt az, mit a szepesi szászok megmenthettek.

Midőn a tatároknak hazánkból kivonulása után menekülteink leszállottak a menedékhegyről, vadont találtak ott, a hol három évvel ezelőtt virágzásnak induló községeket hagytak el s újból kellett a telepítés munkájához látniok.

El nem csüggedtek, hanem erélylyel fogtak a munkához. Gyorsan haladhattak abban előre, mert a krónikás szerint Lócse már 1245-ben épült új helyén, az 1248. évről megjegyzi, hogy a plébánosok testvérelete újra szervezkedett, 1261-ben épültek a nagy-eőri és richnói zárdák, 1260-ban újra épült a tűz által elpusztított schavniki, 1288-ban a daróczi és gölniczi zárdák. Késmárk városa 1269-ben IV. Bélától szabadságot nyer, mely őt a XXIV város közösségéből mintegy kiemeli, miből nemcsak helyreállítására, hanem kiválólág virágzásnak indult állapotára lehet következtetnünk.

1271-ben Lócséról már mint a szász provinciának fővárosáról van szó, mely falakkal körülvéve már külső majorságokkal is bír.

Mindez erősen kifejlett közszellemre és rendkívüli erélyre vall, melylyel rövid idő alatt annyira helyreállították ősi telepeiket, hogy 1271-ben újra szervezkedésük megerősítése végett járullhattak a király elé, s ekkor nyerték V. István királytól azon szabadságlevelet, mely megállapítja a szepesi szászoknak ezentúl századokon át tartott közjogi különállását. Habár ezen oklevelet eredeti latin szövegében már többször kiadták;

mint a szepesi történetben korszakot alkotót, hű magyar fordításban közöljük azt:

»István, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok, Ráma, Szerbia, Galiczia, Lodóméria és Bulgária királya ezen levelünk jelen és jövőbeli összes olvasóinak üdvöt mindnyájunk Megváltójában. A királyi felség megmérhetetlensége, melynek hivatása az alattvalók gazdagságában és a népek sokaságában tündökölni, alattvalói szabadságának formáját, fizetések és szolgálányaik érdemét, vagyis módját kegyelmesen mérsékelni szokta, hogy a népek bizonyos törvényekkel élven, számuk növeltessék. Azért ezeknek rendjén mindenkinek tudomására akarjuk juttatni, hogy, miután Béla úrnak, Magyarország dicső királyának, boldog emlékezetű legkedvesebb atyánknak halálával az ország kormánya öröklés jogán, avagy a születés rende szerint reánk szállott; egyebek közt tetszett Nekünk szepesi hű szász vendégeink szabadságát kegyelmesen átalakítani, azon helyzetet és a szabadság azon kegyét engedvén nekik, hogy Nekünk földbér (terragium) címén évenként Szent Márton hitvalló napján budai súly szerinti 300 márka finom ezüstöt tartozzanak fizetni, ezt megfizetvén, az országunkban szedetni szokott minden kivetés, gyűjtés, rendes és rendkívüli adótól mentek és kivéve legyenek. Továbbá ha az idők kényszerűsége követelné, hogy országunkban vagy azon kívül hadakozzunk, kötelesek legyenek, 50 felfegyverzett lándzsás férfúval megjelenvén, a király zászlója alatt férfiasan küzdeni. Ha pedig megtörténnék, hogy tartományukba megyünk, említett vendégeink mindannyiszor, ahányszor báróinkkal és katonaságunkkal oda érkezünk; tartoznak Nekünk felségünket megillető dús fogadtatást és elmenetelünk alkalmával hasonlóan élvez-

zetes búcsúzókat adni. És mivel ütközeteinkben királyi felségünk szemeláttára gyakrabban bőven ontották vérüket, elhatároztuk nekik azon kegyet és szabadalmat engedélyezni, hogy szabad tehetségükben álljon maguk közül (tartományi) gróffá (comes provinciae) vagyis bírónak választani azt, akit akarnak, aki az időnkint levő főispánnal (comes castri) együtt a körükben felmerülő minden ügyben Lőcsén, a tartomány fővárosában, a tartomány helybenhagyott joga és szokásai szerint itélni fog. A nagyobb esetek alkalmával befolyó büntetések és pénzbírságokból az időnkint levő főispán két denárt (két részt) kapjon, a harmadik a tartományi grófnak marad, kimondatván az, hogy a maga után csonkítást nem vonó egyszerű sebesítésért $\frac{1}{2}$, a csonkításért 5, a törésért szintén 5, az emberölésért pedig 10 márka jár. A kisebb, pénzbeli vagy örökségi ügyekben a tartományi gróf egyedül fog itélni. Engedélyeztük nekik továbbá azon szabadságot is, hogy egyházaikba akiket akarnak, azokat válasszák papokká, akik a Mindenható dicsőségére és tiszteletére kegyelmünk bőségéből vegyék birtokukba a szabad tizedeket és igazsokat. Akarjuk azt is, hogy az időnkinti főispánok egyike se merje vagy kísértse meg őket engedélyezett szabadságaik ellenére zaklatni. Mindezek fölött, különös előjogként azon szabadalmat adtuk nekik, hogy semmiféle állású, rendű vagy rangú ember ne idézhesse őket a tartományon kívül személyes jelenlétiük (törvényszék) elé; leginkább azért, mert egyszerű emberek és a nemesek jogaiban járatlanok, földműveléssel és iparral foglalkozva saját jogukkal és külön törvényeikkel élnek: hanem minden birtok, örökségi, határ, jogeset, halál és bárminő más ügyekben az időnkint levő főispán és tartományi gróf által a földnépének

közbejöttével íteltessenek meg, a fent említett helyen (Lőcsén), a jog szerint. Továbbá évenként, virágvasárnapján, királyi kamaránknak pénzét minden tisztelettel elfogadni, azt a törvény és érték szerint ünnepélyesen forgalomba engedni tartoznak; együttesen tartoznak beváltani a királyi kamara hasznát úgy, hogy a kamara grófja vagy esetről-esetre kiküldött tisztviselői a hónap második felében vagy hat héten át teljes joggal bírjanak a beváltásra és a kamara hasznának behajtására, minden márka után bármely vásár vagy vétel címén egy nehezéket vevén be. Akarjuk azt is, hogy a pénz ötödik beolvasztású legyen; lefolyván pedig a fentebb említett hat heti idő, a kamara grófok hagyjanak fel a beváltással, megszűnván minden hatalmuk, a pénz pedig folyamatban marad az új pénz forgalomba hozataláig, úgy hogy mindenki arany és ezüst vagy bármely minőségű vagy értékű pénzen az egész éven át vásárolhat, eladhat. Nem hallgatjuk el, hogy többször említett hű vendégeinknek vizeikben halászni, mezőiken és erdeikben vadászni teljes szabadságot engedtünk. Akarjuk továbbá, hogy határaikban, erdeik és cserjéseikben semmiféle rendű emberek által ne gátoltassanak vagy háborgattassanak, hanem teljes szabadságuk legyen erdőt irtani, azt szántófölddé átalakítani és azt saját használatukra fordítani. Ha pedig földbérünk szedői az előírt időben hozzájuk érkeznek, azokat tisztelettel és szívesen fogadni s a meghatározott négy személyt és öt lovat élelemmel ellátni tartoznak mindaddig, amíg a 300 márkányi összeget, a fent említett súlyban, teljesen össze nem gyűjtötték. Végre kérésükre — jogunk fentartása mellett — azt is egyesesen megengedtük nekik, hogy ásványokat kereshessenek és a hegyekben talált érczetek elvihessék

és saját használatukra fordíthassák. Hogy pedig ezen általunk engedélyezett szabadság összege örökös hatályt nyerjen s azt az idő semmiféle folyamában visszavonni vagy bármiképen félremagyarázni ne lehessen, kiadtuk ezen kettős pecsétünk hitelével megerősített oklevelet. Kelt kedvelt hívünk Benedek mester, az aradi egyház prépostja és királyi udvarunk al-cancel-lárja kezeivel, 1371. évi deczember 23-án, királyságunk 2-ik évében«.

Így hangzott a szepesi városok »magna chartá«-ja, melyre századokon át hivatkoztak. Ebben voltak lefektetve azon kiváltságokban nyilatkozó irányelvek, melyeken épült egész alkotmányuk és féltékenyen őrzött különállásuk. Igaz, hogy nem állott ez okmány a mai törvények szerkesztési módja szerint számos szakaszból, hanem csak szűkszavú mondatokban kijelölte mintegy az elvet, melyeken szervezkedniök kellett vagy lehetett és az teljesen megfelelt a kor egyszerű naiv észjárásnak s az akkori igényeknek és helyzetnek is.

A tatárdúlás után a régi rend helyreállításának nagy munkája nem volt ment a sok mindenféle nehézségtől. A birtokviszonyok oly ziláltak valának az elpusztított vidéken, hogy az egyes és községi birtok határának új megállapítása végett egy királyi küldöttség eljárása vált szükségessé. Megis jelent itt Mikó zólyomi gróf, Ákos székesfekérvári kanonokkal, kik hozszadalmas tárgyalások után úgy a hogy rendet iparkodtak a határvillongási kérdésekbe hozni.

Polgárháború is dühöngött IV. Béla és fia István közt és még inkább László király kiskorúsága alatt, melynek hullámai Szepesbe is átcsaptak. A lázadó Lorand gróftól Márk fia Botyz Szepesvárát ostrom-

mal volt kénytelen visszafoglalni. Ezen tetteért 1275-ben kapta Matejóczot és Szalókot adományba. A szepesi szászok ezen belviszályok alatt tevékeny részt vettek a földjükön lejátszódó csatározásokban és pedig egy részük épen a lázadók táborában foglalt helyet, úgy hogy Botyznak fentemlített és megjutalmazott hőstette — a vár visszafoglalása — a szászok leveretésében állott. Mi indította a csak oly közelmúltban szabadalmakkal kitüntetett szászokat felkelésre, azt megítélni ma alig tudjuk, de sejtjük, hogy a kúnok sűrű garázdálkodása és általában László király rossz kormányzata szolgáltatathatott erre alkalmat. Lehet az is, hogy ez időtájt kezdődött a szászoknak hosszadalmasabb perlekedésük plébánosaikkal, kiknek tized fejében nem úgy mint a magyarok és tótok, a *tizedik* kévét, hanem csak a *tizenkettediket*, — állítólag »szászjog« szerint — akarták szolgáltatni, mely czivakodás utóvégre lázadásig fejlődött.

Hogy a legkeményebb megpróbáltatásokból egy csapás se hiányozzék, 1271-ben nagy dögvész súlyosodott a szerencsétlen országra és Szepesre is.

Mindezek daczára a reconstructio lassan bár, de biztosan haladt előre, az annyi veszélytől megmenekült szepesiek hálás kegyeletöknek szép jelét adák azon vallásos és közérzelmüknek megfelelő alkotásban, mely századokon fenntartotta a kiállott veszélynek és megmenekülésüknek emlékét.

»A szepesi szászok emlékezetében még soká éltek a szenvedés napjainak borzadalmi. Hálás kegyeletök tárgya volt ezentúl is a Letonkón azon hely, melynek természetalkotta erődítményét egyesítve az emberi kéz szorgalma által emelt erődítéssel, az ellenség nyílzápora elől megvédték élteket és kevés vagyó-

nukat« s bizonyára évről-évre oda zarándokoltak, hogy a fenmaradt szerény kápolnában mutassák be istenüknek hálaimáikat.

Béla király úgylátszik még a tatárdulás előtt honosította meg a nem régen alapított, szigorú rendszabályai által kitűnő karthausi rendet Magyarországon is. Erre vall legalább a Dedek C. által közzétett 1238-ki oklevél, mely szerint az Erchen vagy Ercsényben levő, üresen állott benedekrendi zárda a karthausiaknak engedtetett át.

Az akkori mély buzgalmú szellem előtt mi sem látszott megfelelőbbnek, mint hogy a szenvedések és csodálatos megmenekülés színhelyén egy ilyen csakis az elmélkedő istentiszteletnek szentelt rendnek zárdát állítsanak.

Egy Márton nevű pap, izsákfalvi plébános, pendítette meg legelőbb ez eszmét a XXIV királyi város testvérületének egyik gyülekezetében, hol az meleg viszhangra talált. Ez buzgólkodott azután is leginkább e terv megvalósítása körül, melynek részleteit egy névtelen karthausi szerzetes reánk maradt krónikájából ösmerjük.

E szerint a szeitzi karthausi perjel még 1299-ben kiküldött két barátot Magyarországba, hogy megtekintsék a nekik felajánlott és megfelelőnek is talált helyet.

A rövid tárgyalások eredménye az volt, hogy már ugyanazon év szeptember 29-én a szepesi káptalan előtt kiállított oklevél szerint *Jordán* a szászok gtófja és a szász egyetem esküdtjei meg bírái érett tanácskozás után, Heydenrik lócsei, Verner odorini, Márton izsákfalvi és Herman leibiczi, meg a többi tartományi plébánosok kérelme folytán, isten dicsőségére

és a tatároktól való megszabadulás örök emlékére átadják és ajándékozzák a szinte oda megjelent két szerzetesnek, illetve az általuk képviselt karthausi rendnek egy zárda építésére a »Lapis Refugii«-nak nevezett, a *Béla és Hernád* által határolt helyet. Jordán gróf, belátva, hogy a terület nem elég egy zárda lakóinak bármi szerény fentartására, annyi földet csatolt hozzá, mennyi egy gyümölcsös kert és gazdasági épületekre elég leend.

1305-ben tették le a zárda alapkövét és 1307-ben foglalták el a szerzetesek a Keresztelő sz. János tiszteletére emelt zárdát.

Ezen és a legközelebbi korszakban még egyéb zárdák is alapítottak a Szepességen és több máig álló templom építése kezdődött akkor: u. m. a zsegrai 1245, a vibornai, tótfalvi 1313, a matheóczi 1312, a lőcsei főtemplom a XIII. század végén, a lőcsei gymnasiumi 1308-ban stb. Méltán lehetne csodálkozni, tehát miként bírt egy éghajlati mostoha viszonyainál fogva természettől is szegény vidék, mely hozzá mintegy alakuló félben volt — minden a korszakában rejülő nagy vallásos buzgalom mellett is, — hasonló intézmények előteremtésére elég vagyoni és erkölcsi erővel rendelkezni. A dolog majdnem megfoghatatlannak látszik, ha minden a Szepességen keletkezett zárda alatt, egy fényes goth stylü templomra, és valami nagyszerű apátsági vagy praelatusi épületekre gondolunk, holott akkor nem a külső fény, hanem magában a zárda fogalmában rejülő ethikai és vallásos eszme, a contemplatív, ájtatos imákban és jó cselekedetekben eltöltött egy egész élet vagy a lelkeszkedő és népet művelő hivatás teljesítése volt a fő, ami zárdák alapítására vezetett és buzdított.

Egy kicsi, legtöbb esetben eleinte csak fából épült szűk templom; közelében vagy egy közös lakház reffectoriummal, vagy mint a karthausiaknál: körülötte elkülönített remete lakok, legegyszerűbb czellákkal, a hol egy fekhelyen, széken asztalon felől feszület képezte az egyedüli díszet és fényűzési czikkét lakóinak, kik életüknek javarészét ezen czellák magányában töltötték, nagy ritkán gyűlvén a perjel által összehívva káptalanra egy nagyobb közös helyiségbe. Ennyi volt ez időben elégséges egy kolostor fundálására, és az kitelt egy szegényebb alapítótól is. Az ilyen zárdák fejlődése, vagyoni gyarapodása, mely sok esetben elfajulássá lett, csak lassan és később állott be a hitbuzgó nép és urak adományai által. Persze az a királyok és főurak dús adományaival állapított nagynevű és tekintélyű monostorokra nem alkalmazható, de igenis az istenes élet oly szerény helyeire, mint a milyenek közé a Menedékkőn a XIII-ik század végével épült karthausi rend háza számítható. Az akkor épülni kezdett parochialis templomokra minden fényt és a hívőktől kitelhető költséget fordítottak, a kor szelleme követelvén, hogy az Isten háza díszes alkotmány legyen, melyben az áldozatot a Mindenhatónak a belső áhítatot a külső díszszel párosítva mutassák be.

III. Endrével kihalván Árpád vérének férfiága, megkezdődött a gyakran véres versengés a koronáért. Az ellenkirályok a már ekkor a csapásokat kihevert és megerősödött szepesieket igyekeztek részükre nyerni. Wenczel király 1302-ben a szepesi szászok grófjának Jordánnak — Görgey — Nagy-Eőrt, Lublót és Gnédát adományozta. De ez a gazdag adományt soha sem vette birtokába; mert ő és a szászok hűek maradtak

Róbert Károlyhoz, kinek uralomra jutására döntő befolyást gyakoroltak a rozgonyi csatában. A győztes király, az egykorú írók és Gentilis pápai követ egyhangúlag elismerik, hogy az 1312. június 12-én Csák Máté és Omode nádor fiai ellen Rozgonynál vívott csatában a Görgey István vezérlete alatt megjelent szepesi szászok hősiessége döntötte el a győzelmet R. Károly részére. Ezzel kiléptek eddigi szűk körükből s érdemeik a király által méltányolva, tényezőivé lettek hazánk politikai és kulturális életének.

A rozgonyi csata nem csupán dinasztikus érdeket döntött el, hanem kihatásában egyetemes historiai fontossággal is bírt, mert ha Csák Máté és pártfelei győznek, akkor Magyarország valószínűleg már akkor oligarchiákra oszlik és nem alakult volna meg az Anjou-királyok tekintélyes birodalma, melynek csakhamar hivatásává lett Európa hatalmas bástyájául szolgálni a láthatáron máris jelentkező hódító török hatalom ellenében. A szepesi szászok tehát világhistoriai missiót teljesítettek, midőn bátor közreműködésükkel hozzájárultak Csák Máté erejének megtöréséhez. Nem is harczolt Csák már akkor ellenkirály nevében, mert sem Venczel, sem Otto életben nem voltak többé, hisz maga is hűbe volt ismételve R. Károlynak, hanem oligarchikus uralom volt a cél, melyért vívta csatáját.

A rozgonyi döntő verességgel azonban nem állott azonnal helyre a béke. Csák Máté serege ugyanis nem semmisült meg ott, hanem, részint hogy kiköszörülje a csorbát, részint, hogy megtorolja szövetségesei kárvalását: becsapott a Szepességbe, nagy pusztítást és zsákmányolást vive végbe és a szászok szenvedései ismét nem voltak csekélyek. Drugeth Fülöp, a rozgonyi vitézek egyike, most Szepesvármegye főispánja, elébe

állott ugyan, de Csák pusztításaitól nem védhette meg vármegyéjét, mindössze Szepesvár elfoglalásában akadályozta meg. Mint rendesen, most is követte e pusztításokat egy 1312-től 1315-ig dühöngött döghalál, melyről a krónikás mondja, hogy az elhalt emberek nagy tömegét csak mint az állatokat takarították el.

Károly király nem volt fukar a szepesiek érdemeinek elismerésében. Istvánnak, a szászok grófjának és öcscsének Arnoldnak kérelmére még ugyanazon 1312-ik év július havában, tehát közvetlenül a rozgonyi csata után erősíté meg a IV. Lászlótól Görgöre nyert adományt. 1317-ben részére egy újabb oklevél állít ki, melyben sok más érdemeinek megemlékezésén felül, különösen kiemeli a rozgonyi csatában kifejtett bátor küzdelmét, vérenek a királyi felség szemeláttára ontását és testvérenek Jordánnak vitéz halálát is; miért is a család által eddig nyert összes királyi adományokat újból megerősíti.

Szintén 1312-ben erősítette meg a szászoknak királyi elődei által adományozott szabadalmakat. A szepesi szászoknak időközben elért vagyoni gyarapodásáról tanuskodik ezen oklevélnek azon pontja, mely a királynak fizetendő földbért az István király oklevelében 300 márkára tett összegtől eltérőleg 1200 márkára teszi. Minthogy a szabadalmak újra megerősítése kegyelmi tény; a földbér felemelése nem új, terhes megadóztatás, hanem a változott viszonyok természetes kifolyása. Hogy ez így volt és hogy a királynak fizetendő földbér (hasonlólag mai adóinkhoz) szinte fokozhatónak tekintettet, látjuk R. Károly királynak egy későbbi, 1328-ból való, a szászok szabadalmait újból megerősítő okleveléből, melyben a királyi földbér összegét már 1400 márkára teszi. Különben a most

említett mindkét oklevél tulajdonképpen csak V. István király 1271-ki alapvető oklevele tartalmának átírása és megerősítése.

Róbert Károlynak 1342-ig tartó, a közrend helyreállítására, a kereskedés, ipar és a városi elem fejlesztését célzó uralkodása alatt a szépesi szászok is haladtak jólétben és állapotuk virágzóknak volt mondható, mint az utána következő N. Lajos korszakát kivéve, alig valaha máskor. Községeik erősödtek, a lakosság számában, vagyonban és műveltségben gyarapodtak. — Ha egyéb nem, tanúskodhatnék arról az uralkodása idejében épülni kezdődő sok templom is.

Nehogy azonban azon közműveltséget a maihoz viszonyítsuk, a kor jellemzésére s arra, hogy az elemi ösmeretek — értem az írni tudás mesterségét — mily kis körökre terjedtek, felemlíték egy 1323-ból való érdekes okmányt, mely az ez évi prépostválasztási jegyzőkönyvet foglalja magában, a midőn a veszprémi püspöki székre áthelyezett Henrik prépost helyébe János boszniai prépostot választották meg közmegegyezéssel. Tizenegy jelenlevő kanonok közül csak is négy — mondd *négy* — írta sajátkezűleg alá a jegyzőkönyvet, a többi hét pedig vagy csak pécsétjével erősíti meg azt, vagy mással iratja alá az okmányt. Ha fel is tesszük, hogy a hétnek egy része talán aggkor vagy betegség miatt írni nem bírt, mégis el kell fogadnunk, hogy ezen hét kanonok között bizony több írni sem tudott.

De ne csudálkozzunk ezen »analphabetikus« kanonokokon, akik fiatal korukban talán nem egyszer voltak kénytelenek lóra ülni és csatába menni. Hivatásuk a maitól sokban különbözött és ennek folytán más neveltetésben és oktatásban is részesültek és a kanonoki széket nem egyszer hadi érdemek jutal-

mául kapták. Ebből azonban azt se következtessük, hogy magyar hazánk sokkal hátrább állott volna műveltségben nyugati Európa többi társadalmi mögött. Így volt az akkor máshol is és az Anjouknak épen az a nagy érdemük, hogy uralkodásuk alatt hazánk műveltségben egy színvonalra emelkedett nyugat Európával. Azt se feledjük el, hogy esetleges hátramaradásunkat is mennyire indokolta volna geographiai fekvésünk és már akkor is több százados viharos múltunk.

Nagy Lajos királynak lázadások és pártütések-től ment hosszú uralkodása a szepesi szászokra és az azok által lakott városokra is a nyugodt fejlődés és a községi megerősödés áldott korszaka volt. A nagy király figyelme általában kiterjedt a városi elemnek fejlesztésére és a szepesieknek is jóakaró pártfogója volt. Arra, hogy nekik külön új szabadalmakat adományozzon, szükség már nem volt többé; mert már mindazzal bírtak, amit kívánhattak. Volt külön joguk, hatósági külön állásuk és bőséges kereskedelmi előnyeik. Ahoz, hogy a magyar nemzettesttel egybeforrjanak, hiányzott a hongyűléseken való képviseltetésük, az országrendi jog, amit ha bírnak, az elzálogosítástól is mentek maradtak volna. De ők inkább szerettek kiváltságos *vendégek*-nek, külön joggal élő gyarmatosoknak tekintetni mint *csak* a hon egyenjogú polgárainak. Pedig a hongyűléseken képviseltetésüket könnyen elnyerhették volna oly királytól, a ki a polgárságot országrenddé emelte, küldöttjeit az országgyűlésekre meghívta és annyira becsülte, hogy a leányát eljegyző oklevelet kilencz város követei által is aláíratta.

Lajos volt az, a ki a czéhrendszernek a városok és iparuknak fejlődésére akkor oly hasznos intézményét nálunk meghonosította. Ezt tette az egyes sze-

pesi városokban is. Korábban s pártfogása alatt keletkezett számos czéh, melynek üdvös védelme alatt nem egy iparág fejlődött erőre. Az addig pusztán mezőgazdaságot folytató nem egy falusi község lett kézműiparral bíró várossá. A leibiczi kalapos és a váraljai kékfestő czéhek egy peres ügy alkalmával még másfél századdal később is eldicsekedtek, hogy czéhök keletkezését Lajos királyig vihetik vissza.

E király uralkodásának mindjárt első évére esik azon ténye, mely által a Szepesben levő szabad községek számát egygyel szaporította. Ugyanis Podolin városának adományozott 1343-ban oly szabadalmakat, mint a milyenekkel a többi szabad városok bírnak, kivéven azt a lublói várkapitányságnak addigi hatalma és bíraskodása alól.

Ezen a XXIV város egyetemének körén fekvésénél fogva is kívül eső helység soha sem tartozott azoknak közösségéhez. Lakosait ugyan szintén *vendégeknek* nevezi a királyi oklevél, de nem szászoknak, és keletkezése is valószínűvé teszi, hogy inkább lengyel telepesek voltak, akik benépesítették. IV. Béla királyunk leánya Kunigunda, Boleszló krakkói herceg neje, hozományul kapta a Szepesség északi részét. A mai Podolin területét telepítés végett mint »scultetiát« bizonyos Henriknek adták. Ezen Henrik soltész telepített ide lakosokat és telepe csakhamar tekintélyesebb helységgé válhatott; melynek előnyére szolgált, hogy a határán átfolyó Poprád innen kezdve tutajozható volt és innen szállítottak vízen a Szepesség termékei és kereskedelmi cikkei a keleti tenger felé. Ezen körülmény Podolint a XIV. és XV. században némi kis kereskedelmi góczponttá emelte.

Hasonló szabadalmakkal ajándékozta meg 1352-

ben a Lubló vára alatt fekvő Lubló várost, szintén kivéven *vendégeit* a várnagy hatósága alól és oly jogokat adván neki, a milyenekkel a *kassai* polgárok élnek. Adózás fejében, melyet nem »*terragium*«-nak, hanem »*collecta*«-nak nevez a király, évente 120 forintot fognak három terminusban fizetni, ezen kívül minden szolgálat és fizetéstől mentek lesznek és korlátlan urai bírtokaiknak, kivéve a malmokat, melyek a vár számára fentartattak.

Úgy a lublóí mint a podolini vendégeknek szóló szabadalomlevélben feltűnik, hogy azok a szász jogot nem említik. Magából ezen körülményből is következtethető, hogy a lublóí telepések szintén nem voltak szászok, a mint nem is tartoznak a szepesiek közösségéhez, míglen Lengyelországnak együttesen történt elzálogosításuk nem hozta őket a velök egy sorsban osztozó XIII várossal némi érdek közösségbe.

Hogy a nevezett két városnak lengyel lakosai voltak, azt nemcsak onnan tudjuk, mert nem szászjog alapján alakultak de létesülésüknek és bírtoklásuknak történetéből is.

Lubló vára maga, melynek várnagyát uralta e két város, már III. András idejében létezett és R. Károly felsőmagyarországi hadjáratában többször fontosabb szerepet is játszott, és nem egy ostromnak volt kitéve. Az előbbi időszakban egész környékével ismételve volt a lengyel uralkodók bírtoka. Midőn pedig Lajos királyunk lengyel királylyá koronáztatott és egy időben a két ország egyesítésére is gondolhatott; a lublóí vidéknek hová tartozandósága közönyös lehetett reá nézve, mint lakosai sem helyeztek, — nemzetiségi vagy hazafias érzék hiányában — valami nagy súlyt arra,

vajjon a magyar vagy pedig a lengyel király alattvalóinak tekintetnek-e?

Mindkét város, mint nem különben a Szepesség valamennyi kereskedője, szívesen láthatta és nagy hasznát vehette a Lajosunk és Kázmér lengyel király között fennállott benső rokoni viszonynak és midőn később a két korona Lajos fején egyesült, az együvé tartozásnak is. A határ mintegy megszűnván, a kereskedelem is szabaddá lett, minek előnyei az élelmesebb és az ipar terén magasabban álló százszokra nagyobbak voltak mint hátrább maradt lengyel szomszédaikra nézve. Már 1354-ben engedte meg Lajos, hogy a lengyel só Sáros és Liptóig akadály nélkül behozható és szabadon árúsítható. Nem lehet kétség, hogy ugyan azon kereskedők, kik az árúnak behozatalát közvetítették, gondoskodtak más czikkek bevásárlásáról is, melyekkel a visszatérő járműveket meg-rakhatták. Több szepesi város úgynevezett kirakodó hely vagy piac volt, azaz *árú megállítási* joggal bírt. Az ilyen helyek lettek leginkább kereskedő városokká, és ezek útján emelkedett a Szepesség akkor jólétben és vagyonosodásban.

A kereskedelmi forgalom emelésére alkalmas másik intézmény a vásártartás joga volt akkor olyan tényező, melynek meghonosításától joggal vártak nagy közgazdasági hasznót az akkori bölcs államfők. A közbiztosság gyarlósága a közlekedési eszközöknek és biztos országutaknak hiányossága legczélszerűbbül és legbiztosabbul jelölték ki a kereskedelmi forgalomnak azt a módját, ha eladók és vevők bizonyos meghatározott és köztudomású napon és helyen találkoztak, hogy szükséges árúikat kicserélhessék. A vásárhelyekre és onnan vissza az utazás és az árúk szállítása némi biztonságot

nyújtó társulásban történt, ami a kereskedelmet nagyban előmozdította.

Több szepesi város ezen időben nyert jogot részi-
szint heti, részi- országos vásár tartására. Így 1380-ban
Igló és Szepes-Szombat. A nekik ezen ügyben adott
oklevelekből látjuk, hogy a tartomány más városai
már ezen oklevelek kelte előtt nyertek hasonló jogot;
miután mindkettőben külön ki van emelve, hogy jo-
gukat csakis »tartománybeli társvárosok vásárainak
károsítása nélkül gyakorolhassák«.

A később vidékünkön is garázdálkodó husziták
pusztításai és égetései tönkre tettek nem egy akkor
emelt középületet, mely reánk maradva tanúsíthatná
szászaink akkori gyarapodását. De mint fentebb em-
litém, az idő sok viszontagságai daczára nem egy
templomnak, zárdának és kegyes állapítványnak leg-
alább híre megmaradt, ami a békésen fejlődő és szor-
galmas emberek által lakott vidék gyarapodása mel-
lett szól.

Értékes és éghajlatunk mostoha volta mellett is
becses birtokoknak tekintették királyaink a Szepes-
vármegyében fekvő uradalmakat. IV. Béla leányának
Kunigundának nászajándékul, V. István anyjának özve-
gyi ellátásul rendelte azokat. Lajos királyunk korának
egyik leghatalmasabb uralkodója volt s tudva van
róla, hogy nagyon kifejlett családi érzéssel bírt, me-
legen ragaszkodott családjá tagjaihoz, szívesen gondos-
kodott fényes állásukról és ellátta őket annak megfe-
lelő dús adományokkal. Öcscsének Istvánnak nemcsak
a szepesi és sárosi hercegi címet, hanem természet-
esen az azzal járó birtokot és javadalmat is adta, érte
alatta csakis a szepesi várhoz tartozott uradalmakat,
minthogy hercegségébe sem az adományos urak, úgy

mint a Máriássyak, Görgeyek és mások birtokai, sem pedig a szepesi szászok külön tartományt képező birtoka foglalva nem lehetett. Hogy a hatalmas, öcscsének gondját viselő és neki szép állást juttatni akaró király épen e vidéket válaszá testvére osztály részéül; abból a vidék virágzó voltára következtethetünk.

Mint hogy a vidéknek legtekintélyesebb lakosai mindenesetre a szászok valának, kik akkor fejlődésnek induló kézműiparuk és a czéhek alkotása által lakhelyeiket mindinkább városi jelleggel bíró községekké alakították; kétségtelen hogy az egész vidéknek fellendülése és előnyös állapota leginkább nekik volt köszönhető.

De helytelen fogalmat alkotnánk magunknak egy például 1370 körüli szepesi városnak mibenléte felől, ha azt hinnők, hogy azt *kizárólagosan* ipart és kereskedelmet űzők lakták. Lakosságának nagy része akkor is földművelésből és mezőgazdaságból élt vagy legálább folytatta azt mint mellékfoglalkozást. Látni ezt abból, hogy minden város — egyesek birtokán kívül — községi szántókat, réteket, legelőket és erdőket bírt, és számos okmányból látjuk, mily féltékenyen őrködtek határuk felett, melyet évenként határjárással állapítottak meg és helyesbítettek. A községnek épen úgy, mint az egyes dülőknek (Marken vagy Merken) határai keresztek, szent képek és fák által voltak jelezve. Ezen jelzések felemlítésével úgy magánosok, mint községek közötti vitás határkérdésnél sűrűn találkozunk. Minden a közösségben lakó polgár joggal bírt a községi erdő, legelő és vizek szabályozott használatához, sőt a tarlón és a köteles ugaron való legeltetéshez is. Általában a magántulajdon is a községnek sokféle rendelkezése által korlátozva volt, mi azon a kor keresz-

tény életfelfogására valló nézetre vezethető vissza: hogy korlátozhatónak tekintetett a nagy vagyon azért, hogy a szegényebb sorsúnak megélhetése könnyebít tessenék, mi talán manapság is alkalmas volna nem egy sociális kérdés elodázására, ha ugyan még ily irgalmas életfelfogásról általában szó lehetne.

Ezen kornak szüleménye volt egy termelési és iparág, mely a jelen század első feléig egész Szepeségen nagyban virágzott. Értem a lentermelést és a legfinomabbig vászonná kikészítését. A nyers len mezőgazdasági termény volt, de miután azt részint házi iparként, részint műhelyekben számos szövőt meg kétfestőt foglalkoztatva teljesen itt dolgozták fel s mint kész árúcikket hozták a kereskedelembe; a szorgalmas lakosság nagy részének adott egész éven át foglalkozást. A szepesi vászonnak az egész középkorban, nemcsak bent a hazában, hanem Német- és Lengyelországban előbb is volt jó és nagyobb hírneve, mint a cseh és sziléziainak. Beer A. a világkereskedelem történetéről és Arnold W. »Der Handwerker-Stand im Mittelalter« műveikben, mint fontos kereskedelmi cikket említik fel a szepesi lentermékeket, melyek déli és északvidéki vásárokon mindenkor szíves vevőkre találtak.

Nincs ugyan határozott adatunk e korból, de mert tudjuk, hogy a legközelebbi időszakban az ötvösség itt már virágzott, fel kell tennünk, hogy már akkor is nem egy ide való ötvös akadt, aki az egyházakban szükségelt pompás arany-ezüst edényeket és a fényűző gazdag főpapok és főurak olyféle szükségleteit előállította.

Ha a kis műipar egyes ágainak virágzását nem is tudnók okmányokkal vagy egyes, ezen időből fen-

maradt mőtárgyakkal beigazolni; minden körülmény mérlegelése feljogosít azon feltevésre, hogy a szegény talajú és zord éghajlatú Tátraalja vidékének akkori gyarapodása és virágzása fejlettebb iparüzemének és kereskedelmének tulajdonítható. Pedig valahányszor és akárhol említették a vidék, mindig mint jó módú és iparos emberek által lakott tartományról van róla szó.

A keleti tenger partjaitól az Adriáig terjedő nagy birodalom tartozékának lenni nemcsak magasztos gondolat volt a magyar hazafi előtt, de anyagi előnnyel is járt az Lajos király minden egyes alattvalójára nézve. Talán utólszor érezhették azt a szepesiek, midőn nagy királyunk 1370-iki ősszel fényes nagy kísérettel megyénken át Szandecz és Krakó felé vonúlt, hogy az utóbbi városban november 17-én a gneseni érsek által lengyel királylyá koronáztassék. Átvonulásakor bizony lelkesedéssel fogadhatták a nagy uralkodót, ki sok koronájához egy újabbat, egy hatalmas országét volt fejére teendő.

Midőn N. Lajos 1382-ben meghalt, a korona a magyar és lengyel rendek megegyezése folytán leányára, az akkor 12 éves Máriára szállott, ki magyar királylyá meg is koronáztatott. Helyette anyja Erzsébet vitte a kormányt, de a nyugodt, boldog idők a nagy király halálával véget értek, mintha csak vele együtt temették volna el a székesfehérvári egyház sírboltjába.

Alig záródott le a király koporsója, a nagy birodalom minden zugában kezdődtek a bonyodalmak. Az első nehézség a lengyel trónöröklés körül mutatkozott. Az erélyes özvegy királyné Brandenburi Zsigmondot, leendő vejét, a királynó jegyesét küldte Lengyelországba, hogy a rendeknek hódolatát vegye át mint a trónralépő királyné meghatalmazottja. De Zsigmond

nem volt képes a lengyel főbbek tetszését elnyerni és mind kétségtelenebbé lett, hogy a lengyelek általában nem hajlandók koronájukat a magyarral egy, még pedig női főn egyesítve látni.

Az özvegy királyné hosszabb ingadozás és alkudozás után végre is számolt a helyzettel és beleegyezett, hogy a lengyel trónra ne Mária, hanem húga Hedvig lépjen és a nemrég egyesült két királyság megint különváljon.

A kiskorú Hedvig királynő helyett Zsigmondnak kellett volna Lengyelországot kormányoznia és ő se reggel útra is kelt, de 1383-ban csak Lublóiig jutott el, a hová a Szandecz mellett táborozó lengyelek megüzenték a ledér hírű herczegnek: ne folytatná útját, mert őt kormányzónak sem hajlandók befogadni. Zsigmond visszatért, és mitől az anya királyné soká vonakodott, végül is reá szánta magát, magyar főurak kíséretében elküldte leányát Hedviget Krakóba, a hol azt 1385. október 15-én királynak megkoronázták, és röviddel reá, ellenzése daczára Jagelo Wladislav litván herczeghez nőül is adták.

Míg északon ezek történtek, Dalmát- és Horvátországban nyílt lázadás ütött ki. A női kormánynyal és még inkább az időközben a királyné férjévé lett Zsigmonddal elégedetlen nagyok, a Horváthyak, Simontornyai, Laczfy és mások Durazzo Károly nápolyi királyt kínálták meg a trónnal. Vesztére elfogadta a meghívást, Magyarországra jött, hol megis koronáztatott, de Forgách Balázs gyilkos fegyvere véget vetett 39 napos uralkodásának, csakhogy nem egyszersmint a polgárháborúnak is.

A Dalmát partvidéken növekedő lázadás és annak fejleményei, — a két királyné elfogatása, az egyik-

nek megöletése és általában az évekig tartó lázongás mindenfelé, bizonyára a Szepességen is éreztették nép- és országrontó hatásukat, de azt nem tudjuk, mennyiben vettek részt a szepesi városok ezen küzdelmekben.

Azt tudjuk, hogy midőn Mária királynénak 1396-ban történt halála után Zsigmond a trónra lépett, a pártütések és elégedetlenség nemhogy megszűntek volna, hanem nőttön-nőtt, a királynak országa ügyeivel kevesebbet, mint könnyelmű kedvtöltéseivel foglalkozó ingatag, megbízhatatlan, és mégis önkénykedő, egy ország kormányzására nem alkalmas jelleme miatt még nem régen oly virágzó ország gyors hanyatlásnak, sőt bomlásnak indult. Galiczia elveszett már 1390-ben, később Oláhország török hódoltságba került, és midőn a nikápolyi véres csatavesztés közelebb hozta a török hatalom veszedelmét, az elégedetlenség tetőpontra emelkedett és felhasználva a király elestéről elterjedt hírt, ellenei siettek Lászlót, II. Károly fiát a trónra meghívni és miután az elfogadta a meghívást, pártívei nyíltan kitűzték a lázadás zászlaját 1396-ban Horvát- és Dalmátországban is.

Évekig tartott a belvillongás és különféle helyen meg-megújuló küzdelem és az ingerültség a könnyelmű, de önkényében is javíthatatlan király ellen az ország rendeinél mind nagyobb lett, úgy hogy ezek 1401. ápril 28-án fegyveresen gyűltek fel Budára és a királyt elfogták, őt előbb Visegrádon, később Siklóson ez évi augusztusig fogságban tartották. De szabadon bocsátása után sem sikerült neki a pártütést legyőzni, sőt mikor László trónkövetelő sereggel az országba jött, ez a két ellenkirály között megoszlott.

És akkor tudjuk, hogy a polgárháború Szepes

is pártokra osztá. Az egyes városok vagy rokonszen-
vük, vagy a szerint, amint melyiket melyik királynak
híve foglalta el elébb, — szintén különböző táborban
voltak. Leibiczer krónikájában följegyezte, hogy Lőcsét
elfoglalták Zsigmond pártfelei, — a csehek; Késmár-
kot pedig Lászlóéi, — a magyarok. És akkor történt,
hogy Debrőy István, az ellenkirály főhíve, Lőcsét ke-
mény ostrom alá fogta, de czélt nem ért, hanem meg-
verve kénytelen volt visszavonúlni.

Mínthogy Zsigmond 1404-ben Késmárkon kelt
oklevelében ezen város hűségének elöismeréseül annak
adóját a legközelebbi 12 évre teljesen elengedte és
ezen összeget a város falainak helyreállítására rendelte;
— fel kell tennünk, hogy e város sem látta szívesen
az ellenpártiak uralmát és csak kényszerülve tűrte azt.
Erre nemcsak a királyi oklevélnek kegyes szövegezése,
hanem maga azon tény is következtetnünk enged, hogy
a király akkor a sokat szenvedett városban idözött.

Az 1405-ben Budán tartott országgyűlés a váro-
sok történetében egyike a nevezetesebbeknek, mert
azon állapították meg egyebek közt a királyi városok
jogait és megadták nekik az országrendiséget. Hogy
ezen nagyfontosságú vívmányban szepesi városaink-
nak nem volt többé részök, azt részint a legközelebb
történt elzalogosítás, részint a különállásukra való tá-
maszkodás és legfőképpen számos és mégis jelenték-
telen voltuk okozhatta.

Az ellenkirályok által szított polgárháború végéül
Lászlónak azon tényét tekinthetjük, hogy 1409-ben
Zárát szigeteivel és hozzátartozandóival a velenceiek-
nek 100 ezer aranyért eladta.

Nagy megtiszteltetés érte ugyan Zsigmond ki-
rályunkat, midőn 1410-ben a német rendek is kirá-

lyukká választották, de a nemzeti önérzetünknek ebből jutott elégtételén kívül bizony édes-kevés egyéb haszna volt abból szegény hazánknak, melynek ügyeivel uralkodója ezentúl még kevesebbet foglalkozhatott.

Római királyi minőségében kifejtett egyik első ténykedése a Szepességben folyt le, a hol 1410-ben Késmárkon találkozott Witolddal, Lithvánia herczegével, Wladislaw lengyel király fivérével, azon czélből, hogy a lengyel király által szorongatott porosz-német keresztes vitézek (német lovag-rend) érdekében a lithván herczeggel értekezzenek, ha lehet frigyet kössön vele a lengyel király ellen.

A tárgyalások sikertelenek valának s minthogy Zsigmond nemsokára ezután Stibor erdélyi vajdát a német lovagrend védelmére Lengyelországba indította; a háború kitört. De ennek a tannenbergi nagy csatában megvert német lovagrendre nézve csak annyi eredménye volt, hogy Stibor támadása Wladislaw lengyel királyt kényszerítette a németrend székhelyének. Maienburg városnak ostromával felhagyni és megtámadott országába visszatérni.

A mind nagyobb veszélylyel fenyegető háborúnak véget vetendő, az érdekelt két országnak rendei lépéseket tettek egy a magyar és lengyel határon tartandó közös tanácskozmányra. 1411. november havában gyűlt össze Szepes-Ófalun, az esztergomi primás elnöklete alatt 12 magyar, és Sromócson — Ófaluvál átellenben — a ploczi püspök elnöklete alatt 12 lengyel egyházi és világi főrend, kik meghatalmazott biztosokként fegyverszünetet kötöttek a sógorsági viszonyban állott lengyel és magyar királyok között; míg a jövő év tavaszán Lublón találkozandó uralkodók a fegyverszünetet állandó békévé fogják átváltoztatni.

Az ekkor elhatározott, majd meg is tartott lublói találkozással elértünk a szepesiek történetében azon nagy forduló ponthoz, mely jövő sorsuk fölött döntve, egy részüket 360 évre elszakította eddigi hazájoktól.

Zsigmond 1412 elején Késmárkra érkezett, innen Branda bíbornokot és Stibor vajdát Szandeczre az ott tartózkodó Wladislaw lengyel királyhoz küldötte, őt Lublóra meghívni. A két király találkozott is ott, sőt miután Zsigmond nejét, Cilley Borbálát is magával hozta; Anna, Wladislaw második neje is engedett Zsigmond meghívásának és átjött a határon. Lublón és Késmárkon nagy pompával és tüntető szívélyességgel fogadtatva, több napot együtt töltöttek a fejedelmi személyek. Miután pedig márczius 15-én egymással örök békét kötöttek: Zsigmond lengyel vendégeit egy állásukhoz illőbb, nagyobb városba hívta meg, a hol őket megfelelőbb vendéglátással fogadhatván, mire a sok ezer embert magában foglaló mindkét udvar Kassára vonúlt, a hol Dlugoss szerint még több folytonos ünepségek között múltó napot töltöttek együtt.

A lublói tárgyalások azonban nemcsak a kötendő béke és frigy feltételei körül forogtak, hanem a mindenha pénzsűkiben levő Zsigmond a velencei háborúba személyesen akarván indulni, kölcsönt is kért új frigyesétől, melyet ez — úgylátszik a magyar király hitelének megfelelően — kellő biztosíték nélkül adni vonakodott.

Az ebbeli tárgyalások Lublón és Kassán nem nyerhettek teljes befejezést, minthogy Zsigmond ezek folytatása végett az esztergomi érseket és Kochmeister Mihályt Wladislaw után Lengyelországba küldte, kik megis kötötték az alkut úgy, hogy a lengyel király adott ugyan nagyjai tanácsára és megegyezésével

37000 schock sexagenariust — ami dr. Demkó szerint a szepes-szombati egykorú krónikás számításával élve — tett 88800 frtot, 25 lengyel garast számítva egy forintra; (1 schock = 60 magyar garassal = $2\frac{2}{3}$ magyar forinttal); de ennek fejében Zsigmond a lengyel királynak és a királyság praelatusainak, báróinak és azok örököseinek Lubló várát és városát, nemkülönben Podolin várost erősségével és helységeivel, továbbá Gnezdát és a megnevezendő XIII szepesi várost zálogba adta azon feltétel alatt, hogy azok minden tartozékaikkal, béreikkel, jövedelmeikkel, birtokaikkal és minden néven nevezendő jogaikkal a lengyel királyra szálljanak és birtokában is maradjanak mindaddig, míg a magyar király emberei a zálog fejében adott kölcsönt két havi felmondás után Dunaveczi várban az előre értesítendő és erre külön kiküldendő négy lengyel úrnak jó pengő arany- vagy ezüstpénzben hiánytalanul vissza nem fizetik. Viszont megígérték a lengyel király és nagyjai, hogy az imígy elzálogosított »*Szepes földjét*« régi jogaiban megtartandják, azokat sem magok, sem mások által csorbíttatni nem fogják és hogy a zálogba vett birtokot a zálogösszeg lefizetése után a magyar királynak kezére minden családság és fentartás nélkül visszajuttatják.

Az erről szóló oklevél ugyan csak november 9-én kelt Zágrábban, de az iránt nem lehet kétség, — mint azt Dlugoss elbeszéléséből is tudjuk, hogy az üzletet már Lublón megbeszélvén, a pénzt nemsokára a találkozás után Zsigmond kezeihez szolgáltatták és csak az okmányszerű végrehajtás történt a fenti oklevél által Zágrábban.

III. Az elzálogosítás utáni század.

Mint fogadták az országtól való elszakítást. Szabadalomlevelek megerősítése. A Magyarországnál maradt XI város sorsa. A lublói váuradalom a szintén elzálogosított három várossal. A városok anyagi helyzete, építkezésük. Műveltségük. Jelentőségük és értékük Czehék. Lublóvárnak fontossága. Az elzálogosított tartományok községeinek belélete. A grófi tiszt. A királyi szék alakulása és hatásköre. A lengyel starosta. Közjogi viszony a magyar koronához. Miként magyarazza ezt Zsigmond királynak egy későbbi oklevele. Későbbi királyok oklevelei. A XIII város megtartja önkormányzatát. Bizonyos érdekközösség a XI várossal. Igazságszolgáltatás. Határkérdések iránti perlekedés. Huszita háború keletkezése. Czigányok első megjelenése. Saffranecz podolini kapitány. Ulászló visszaigéri a szepesi városokat. Elzálogosítja a krakói érseknek. Giskra János Szepesben. A csehek térfoglalása és propagandája Szepesben. Zápolya sikeresebben jár el a csehek ellen. A XIII városiak részvéte a hadjáratban. Ófalvi békekötés. Járványok. A lengyel starosták hatásköre. Kázmér király 1459-iki oklevele. Kmitha Péter starosta. II. Ulászló Szepesben. Zápolyának igéri a XIII várost. Szepes-Szombat pusztulása a háború alatt. Lengyel királyok szabadalomlevelei a városoknak. 1514-ik pórlázadás. Társadalmi és közművelődési állapotok. A legtöbb város anyagilag hanyatlott ugyan, de lakói műveltségben nem, sőt kitűntek. Lelkészek. Coxe Lénárd. Iskolák felügyelői. XXIV plébános testvérelete. Közkönyvtárak. Műtárgyak. Néperkölcös. Igazságszolgáltatás. Közös hóhér. Büntetések. Törvényszéki szervezet. Bírói bajvívás. Vásárügy. Zsidók.

Az országcsontkító szomorú alku meg lévén kötve és egyoldalról az által végrehajtva, hogy Wladislaw király a kölcsönösszeg egy részét Vilynán a németrend nagymesterének, mint Zsigmond egyik pénzét igénylő hitelezőjének, kézbesítette: hátramaradt a végrehajtás másik része, tudniillik a tartománynak lengyel részről bírtokba vétele. Wladislaw erre kiküldte *Gladisch Pál* nevű emberét, kiról Dlugos külön megemlíti, hogy erre a magyar nyelvbeni jártassága miatt különösen alkalmasnak látszik.

Mint történt az átadás, mint fogták föl és miként fogadták idegen más uralom alá kerülésüket a XIII város lakosai; arról okmányaink és a reánk maradt emlékek mélyen hallgatnak. Csak azt tudjuk, hogy a

XXIV város még teljes egyetemének utolsó grófja *Rissdorf Jakab* vala, ki egy 1407-iki káptalani kiadmány szerint *Görgői Jakabnak* utóda volt ezen tiszt-ségben.

Alig lehet kételkedni, hogy az elzálogosított városok polgárai nagy megilletődéssel és több megüt-közéssel, mint örömmel vették annak hírért, hogy közösségüknek vége szakadt és hogy a Magyarországnál maradt XI testvér várostól el kell válniok. — Ha nem is tételeznénk fel náluk valami különös ragaszkodást a magyar koronához; sokkal érettebb és élesebb ítéletűeknek kell őket tartanunk, mintsem hogy azonnal át nem láthatták volna, hogy közösségük felbontásával eddigi közös és egyesült erejük és ellentállási képességük is jóval kisebbedett.

De engedniök kellett a tények hatalmának. Ellenállásra gondolniok sem lehetett. Hisz a fennforgó esetben úgy a magyar, mint a lengyel királynak ellent kellett volna szegülniök, ha az úr-cserét meg akarták volna akadályozni.

Tették tehát azt, a mit akkor úgy magánosok, mint testületek ha veszedelemtől tartottak, első sorban tenni szoktak volt: siettek régi szabadalmaik megerősítését elnyerni.

Ezen czélból 1417-ben Zsigmondhoz fordultak, aki akkor a XVI város levéltárában reánk maradt, a szepesi káptalan által Ristorfer Mátyás, a XI város grófja, Kronitzer György lőcsei bíró és Heidenreich Keresztély XI városi jegyző kérelme folytán 1522-ben kiállított kiadmányának egykorú másolata szerint Rutenvinger István lőcsei esküdt polgár és a XI város grófja, meg Folkes János azon XIII város grófjának — melyeket az oklevél szövege szerint »felségünk Ulászló úr len-

gyel király és herczégnek, a *XIII város valamennyi bírának és lakosainak tanácsa és véleménye szerint* zálogba adtuk és tettük», — egy okmányt adott ki, melyben a szepesi szászoknak V. István, I. Károly és I. Lajos királyoktól nyert valamennyi szabadalmait újból elősmeri, átiratban megerősíti, fentartani és fentartatni igéri.

Szólott pedig ezen oklevél nemcsak a jogara alatt megmaradt XI, hanem a már Lengyelország uralma alá került XIII városnak is. Az utóbbiak bizonyára azért kívánták régi szabadalmaik ilyen megerősítését és igazolását, hogy ezekre támaszkodva Lengyelországban is megóvhassák szabadalmazott különállásukat és hogy az előbb a magyar királynak teljesített fizetések és szolgálmányoknál nagyobb terhekkal új helyzetükben se rovassanak meg. De az egyes városok még külön is igyekeztek magok számára régibb szabadalmaik megerősítését vagy újaknak adományozását a magyar királytól kinyerni. Úgy tevének az olaszok, kik 1419-ben, az iglóiak, kik 1435-ben Zsigmond királytól nyertek ily szabadalmi okleveleket. Hogy az írásban levő ígéret akkor is csak ép úgy mint manapság, gyakran írott malaszt maradt, tapasztalhatták a szászok is.

Az eddig szorosán együtt maradt XXIV város egyeteme az elzálogosítás tényével ketté oszlott. A Magyarországnál maradt XI város külön szervezkedett. Látjuk a fent említett oklevél tartalmából, hogy ezek külön grófokkal bírtak, kiknek elsőjéül talán épen Rutenvingert ösmerjük. De minthogy a XI város történelme nem tartozik ezen tanulmányom keretébe, csak röviden akarom itt megemlíteni, hogy azok számban és ellenállási képességükben megfogyva, még ugyan-

azon század folyamában szétmállottak, úri fenhatóság alá kerültek és községeik egyszerű falvakká, lakosaik pedig egyszerű jobbágyokká lettek. Midőn ugyanis Mátyás király 1465-ben Zápolya Imrét, Bosznia kormányzóját és Horvátország bánját szepesi örökös gróffá és főispánná tette; egyszersmint neki és örököseinek adományozta Szepesvárat a hozzátartozó városokkal (ac civitatibus) is, úgy hogy már magában ezen adományozás tényében rejlett a városoknak később bekövetkezett úri fenhatóság alá kerülése is. Nem is volt képzelhető, hogy a magára maradt XI város közönsége a Zápolyákhoz vagy későbbi jogutódaikhoz a Thurzókhöz hasonló oligarchiákkal szemben soká fel bírta volna tartani függetlenségét. Kevés kísérlet is tettek erre nézve és az 1514-iki pórlázadás után bekövetkezett úri hatóság szigorítása, melynek eszközlője legfőképp épen Zápolya István volt, annyira sülyesztette e városok lakóit, hogy Szepesváranak a Thurzókra átszállásával és még később a Csákyak bírtoklásával a XI város testülete egykori önállóságának csak emléke maradt fenn.

Ezen XI városnak névsora ingadozó ugyan, de a XV. században megközelítőleg következőleg volna megállapítható: 1. Csütörtökhely, 2. Illésfalu, 3. Izsákfalu, 4. Káposztafalu, 5. Kurimján, 6. Müllenbach, 7. Nagy-Szalók, 8. Odorin, 9. Pálmafalu, 10. Wellbach, 11. Vilkócz. Káposztafalu külömben is úgylátszik valamennyi között az első lehetett, mely úri fenhatóság alá került, miután Ulászló király egy 1440-ben kelt oklevelében Káposztafalut már úgy említi, mint a mely Rozgonyi István tulajdona volt.

Az elzálogosított városok a zágrábi oklevél szerint a következők voltak: Béla, Leibicz, Ménhárd, Sze-

pcs-Szombat (Georgenberg), Poprád (Deutschendorf), Sztrázsa (Michelsdorf), Szepes-Olaszi (Wallendorf), Igló (Neudorf), Ruszkin (Rysdorf), Felka (Fülka), Váralja (Kirchdorf), Matheócz (Matsdorf) és Durand (Durelsdorf) — és ezek alakultak akkor a XIII város egyetemének, tartományának, vagy mint jegyzőkönyveikben leggyakrabban nevezik »Landschaft«-nak, melynek hatóságát, t. i. a valamennyi város egybegyűlt képviselőjét pedig »Königlicher Stuhl«-nak nevezték.

De a zágrábi oklevél ezeken kívül még Lubló, Podolin és Gnezda városok és a hozzájuk tartozó falvaknak elzálogosítását és átadását is említi. A három nevezett város soha sem tartozott a XXIV. szepesi városi provinciához s az elzálogosítás után sem állott a XIII várossal egyéb közösségben az együttes fennhatóságon kívül. Már fentebb említettük ezen városoknak a szász telepítvényektől egészen eltérő, »scultetia« jellegű eredetét. Említők, hogy Podolin és Lubló Lajos királytól nyertek első ízben szabadalmat. Lubló közvetlenül a felette uralkodó lublói vár alatt feküdvén, nehezen óvhatta meg szabadságát, s ha épen kegyében állott a várnagynak, meg volt védve, ha nem, ki volt téve a támadások és zaklatásoknak. Podolin pedig 1412-ben Kassán a királyi találkozás alkalmával, tehát közvetlenül az elzálogosítás előtt kelt új szabadalomlevelet nyert Zsigmondtól, mely a szabadvárosok közé emelte. Gnezda ugyanazon napon nyert, szintén Zsigmondtól, egy neki kiváltságokat bőven osztó oklevelet, melynek szövege szerint várossá emeltetett ugyan, hanem csak *oppidium*-má és nem *civitas*-sá.

Ezen három város, noha a 360 éven át tartott lengyel uralom alatt, — mint külön korona-uradalmak zálogosíttatván el —, sem a XIII várossal, sem egy-

mással szoros összeköttetésben nem volt: a vissza-kebelezés után 1778-ban egy provinciában egyesítették s így lett az előbbi XIII városból a későbbi «*XVI szepesi város kerületének törvényhatósága*».

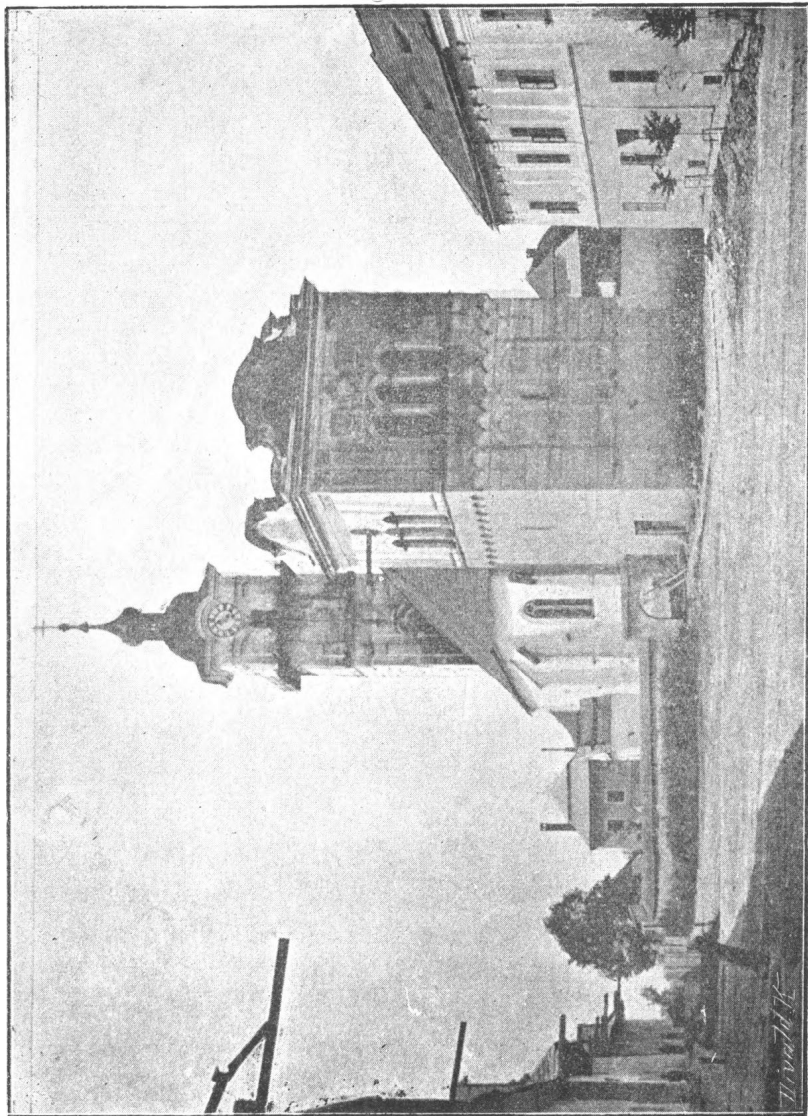
Az elzálogosított területnek harmadik alkatrésze, az t. i. melyet a zágrábi okmány mint Lubló és Podolin városoknak falvak-, erdők-, folyók- stb.-ből álló tartozékaként említ, lehetett az elidegenített területnek a lengyel koronára nézve legbecsesebb része, a meny-nyiben az jövedelmező nagy uradalomból állott. Ide tartoztak ugyanis a királyi birtokban levő lublói vár-uradalom falvai: Hobgárt, Forbasz, Granasztó, Jakabfalu, Jarembina, Kamjonka, Laczkova, Littmanova, Mni-sek, Pilhov, Ruzsbach és Szulin falvak. Az első ezek között német, a többi legnagyobbbészrt ruthén, kisebb részben tót lakosokkal.

Az új birtokos a zálogba vett területnek csakis ezen részéből remélhetett jelentékenyebb jövedelmet és befektetett tőkéje után biztosabb kamatjáradékot; mert míg a városoknál, ha ugyanis szabadalmaikat figyelembe akarta venni, csakis régi idők óta meghatározott földbérük szedésére és legfőlebb a harminczadok némi emelésére lehetett jogosítva; — addig ezen, úgy látszik, már akkor is sűrűn benépesített falvaknak röghöz tapadt lakói, hegyeiknek szép erdőségeivel, a Poprád és mellék völgyeiben elterülő mezőikkel már bővebb jövedelemre nyújtottak kilátást.

Az elzálogosított területek lakosságának számáról ép oly keveset tudunk, mint termelési viszonyaikról, műveltségük állapotáról és mind azokról, mik elődeinket illetőleg minket a lefolyt pártküzdelmekben általuk elfoglalt állásuknál vagy viselt dolgaiknál inkább érdekelhetnének. De sajnos oly kevés a feljegy-

zés és gyér az okmányaikban azon időkből reánk maradt adat, hogy abból inkább csak elképzeltjük, mint megismerhetjük őseinknek a lengyel uralom alá kerülésükkor volt helyzetét.

Az ok, mely Wladislaw lengyel királyra a szepesi városok és uradalmaknak zálogbavételénél döntő lehetett, az volt, hogy ezen városok ekkor már a virágzás magas fokán állottak. Már külsejük is arra mutatott. Ha nem is mindenütt, mint az Lőcsén volt, találunk »Ring«-eket; a régi építkezés a legtöbb helyen tágas közép-utczát mutat, melynek közepén állott a hazánkban a XIII. században meghonosodott gót stylum, mellette a nagyobb városokban, az ugyanilyen stylumban épült harangtoronynyal. A városháza rendszeresen ugyanazon stylumban építve díszítette a főutczát. Ezen középületeikre, különösen templomaikra fordítottak nagy gondot. Városaink máig fennálló templomai legnagyobbbrészt a XIV-ik században és a XV-nek elején épültek. Míg az egyszerű igényekkel bíró, életüket nehéz munkában töltő százszok magánéletükben a kényelmet nem keresték; hitbuzgó szellemük Isten házáat minden tőlük telhető fénynyel felruházta. — Magánházaik kezdetben a település legelső kívánalmainak és az éghajlati viszonyoknak leginkább megfelelően, kétségkívül fából készültek. A krónikák által is gyakran említett nagy tűzvészek, melyeknél olykor az egész város elpusztult, biztosabb építkezésre utalták őket és egyes városainkban (Lőcse, Szepes-Szombat) ma is több középkori építészeti részletet találunk a magánházakon, a melyek mutatják, hogy a XIV—XV. századokban már azokat is kőből és pedig nem ritkán az egyházi építésben uralkodó gót stylumban építették. Az ilyen magántulajdont képező, kőből épített lakóház

(A 72. oldalhoz)

SZEPES-SZOMBAT FÓTERE A KATH. TEMPLOMMAL ÉS HARANGTORONYNIVAL.

akkori nagy értékét mutatja egy 1412-ből reánk maradt adás-vevési szerződés, mely szerint a szepes-szombatiak Malduri Hánk és faitól ezeknek Stojánfalván bírt kőházát 450 frtéért vették meg, amely az akkori pénz értékéhez viszonyított nagy vételár az ily kőházak nagy értékére vall.

A műveltségben előrehaladottságukat mutatja az is, hogy templomaikat nemcsak stylszerűen építették fel, hanem azokat nagybecsű felszerelvényekkel is ellátták. Máig is nem egy városi vagy falusi templomban őriznek azon korból való missalet, kelyhet vagy szentségtartót (Igló, Felka, Körtvélyes). Mindannyi egyszersmint az itt már kifejlett műiparnak becses emléke.

A műveltségnek előrehaladott fokára mutat az is, hogy városaink lelki vezetői a XXIV plébános testületének tagjai már 1405-ben közös könyvtárral is bírtak, sőt azt is tudjuk, hogy ez évben kik voltak a könyvtárnak őrei. Ha tekintjük, mily értékes volt akkor csak egyetlen egy könyv is és milyen kincs egy egész könyvgyűjtemény; abból a szepesi plébánosoknak nemcsak előnyös helyzetére, hanem magasabb műveltségükre és a műveltség iránti fogékonyságukra is következtethetünk. A hol pedig főképen a közép-korban művelt és erkölcsös papok vezették a községeket, ott a lakosság is a jólét és műveltség magasabb fokát érte volt el.

Mint az elterjedni kezdődő közműveltség világos tanujelét hozhatom föl Herbort Joachim leibiczi iskolamesternek egy 1417-ből kelt panaszlevelét, melyben, nem tudni kinek, elősorolja, a neki ígért járulékok visszatartása által szenvedett sérelmeit. Mutatja ez, hogy a városokban már voltak legalább az elemi oktatásnak szolgáló iskolák.

Miután továbbá a czéhek léteztek már, ezeknek szabályai pedig a mesterré avatást megelőzőleg vándorlásra kötelezték az iparos legényeket; az azzal járó világlátás is hatalmas tényezőjévé lett a művelődés terjedésének. Mindezen a múltak homályából felénk világitó apró és elszórt részleteket összegezván, elég kedvező képet nyerünk az elzálogosított szepesi városok akkori állapotáról.

Csak ilyen állapotuk mellett érthetjük, hogy a jó gazda hírében állott Wladislaw kívánatosnak tartotta Szepesföld e részének pénzen megszerzését. Pedig ösmerte, mert ott járt és tartózkodott az említett uralkodói találkozások alkalmával. Ha nem látta volna a városokat virágzóknak, iparosoknak és birodalmára nézve kívánatosaknak; bizonyára nem szerezte volna meg azokat tékozló sógorától. Talán épen az uralkodók ottani fogadtatása helyezte a városokat oly kedvező világlátásba, mely felkeltette a királyban a megszerzésükre irányított vágyat.

A vám- és adómentességeket adományozó királyi okleveleknek az egyes városok szegénységét kiemelő állításait nem lehet oly komolyan és szószerinti értelemben venni, miután az akkor épen úgy történt, mint manapság, hogy ha valaki kérelmezett valamit, kicsinek, szegénynek, ügyefogyottnak mondotta magát. Szegénységük ellen szól azon körülmény is, hogy a XIII város hol egyikében, hol másikában ismételten tartattak fejedelmi congressusok, mélyeknek helyéül pedig jelentéktelen és teljesen szegény városokat bizonyára nem választottak volna.

Mind ezen előnyök mellett az üzletnél még az is mérvadó lehetett, hogy Lubló várának birtoka a lengyeleknek Magyarországon a Kárpátokon innen fekvő

biztos és védképes táborhelyet biztosított, mely — mai kifejezéssel élve — alkalom adtán fontos stratégiai támpontul szolgálhatott.

De lett légyen akármi a zálogba vételnek indító oka: az megtörtént és feladatunk inkább kutatni, mily befolyással volt a városokra ezen úrcsere.

Beléletükben, széles jogú önkormányzatukban és közigazgatásukban eleinte alig változott valami. A helyett, hogy mint azelőtt XXIV város választotta tartományi grófját, választotta azt most magának ugyanazon ügy- és hatáskörrel az együtt maradt XIII város. Ezen gróf volt a tartomány feje. Ő elnökölt a XIII város bíráiból és 100 választott képviselőből, — kik nem tudni mily arányban oszlottak meg akkor a városok között —, álló és valamennyi ügyek elintézésével megbízott »királyi széken«. A fenyítő és főbenjáró ügyekben nem a teljes közgyűlés, hanem csak a grófból és a városi bírákból alakult törvényszék ítelt és pedig minden felelőssel nélkül. Pallosjoggal bírván, a mindig felette szigorú, sőt kegyetlen ítéletek nyomban végre is lettek hajtva. Az elzálogosítást közvetlenül követő időből, sajnos, nem maradtak reánk jegyzőkönyvek, sem pedig az ügyvitelt szabályozó statutumok, tehát csak a későbbiekből következtethetünk per analogiam arra, hogy mint tárgyalták akkor az ügyeket.

A lengyel király érdekeit a tartomány ellenében képviselte egy általa kinevezett és többnyire Lublón székelő kormányzó vagy helytartó, kinek czíme »*starosta*« volt. Ez alatt állott még a lublói várnagy vagy kapitány, néha egy alkapitány is. Ezek voltak az adók beszédésével, a védelmi ügyekkel és általában a felügyeleti jog gyakorlásával megbízva. Nem lehet tagadni, hogy minden egyes esetekben előforduló ha-

talmi túlkapások daczára is rendszeren és nagyjában a városok autonom kormányzata tiszteletben tartatott a lengyel starosták által is, míg később nagy urak magánbirtokaivá nem lettek.

Nevezetes és egészen *különleges* valami volt és maradt az elzálogosítás 360 esztendeje alatt mindvégig a XIII város közjogi viszonya a magyar koronához. Az elzálogosítási oklevél mai jogfelfogásunk szerint magyarázva, azt hitetné ugyan el velünk, hogy a városok egész egyszerűen a lengyel birodalom tartozékaivá lettek és hogy az átvétel tényével megszakadt minden kötelek közöttük és a magyar korona között. De a történelem és a 360 év különféle korszakaiból való nagyszámú írott okmány arról tanúskodnak, hogy sem a városok, sem a lengyel hatóságok, sem pedig a magyar királyok nem tartották és nem hitték azt, hanem hogy az utóbbiak gyakran és ismételve befolytak a városok ügyeibe, azoknak a lengyel királyok által respectált jogokat és szabadalmakat adományoztak és egyáltalában a XIII várost mindenha birodalmuk alkatrészenek tekintették. Ha szabad egy merész ugyan, de megfelelő hasonlattal élni, azt mondanám: hogy a XIII város tekintetében a magyar korona oly viszonyban állott a lengyelhez, mint a bérbeadó a bérlőhöz, aki ugyan haszonélvezője, de nem tulajdonosa a bérleménynek. A városok lakói főképp olyannak óhajtották a viszonyt tekintetni, mert ez helyzetükre legelőnyösebbnek mutatkozott. Módot nyújtott nekik ugyanis lengyel kívánalmak ellenében magyar állampolgárságukra és magyar igények ellenében lengyel voltukra hivatkozni. Csakhogy viszont nem egy esetben ismét pórul is jártak azon amphibikus voltukkal, miután megessett rajtuk, hogy a nem ritka magyar-lengyel háborús-

kodásuk idejében mindegyik fél ellenének vélt kárt okozhatni, ha a védtelen maradt városokat dúlta sarczolta. Hogy Zsigmond király az elzálogosításnak legjogosultabb magyarázója, maga is az említettem jogviszonyt tartotta fennállónak, bizonyítja a váraljaiaknak fajzás dolgában 1433-ban adott egy oklevele, melyben azt mondja a városról »habár ezen városunk másokkal együtt bizonyos okoknál fogva a lengyel király ő felségének zálogjog czímén alá van vetve, ezen városunk azért mégis örökös jogczímen mi hozzánk és magyar szent koronánk joghatóságához tartozik«. (Schmauk 238 lapon). De Zsigmond utódai is sűrűn folytak be a XIII városok ügyeibe, névszerint vásárjogi és más szabadalmak adományozása által. Például említem csak V. László királyunknak 1456-ban az iglóiaknak adott szabadalomlevelet és ugyanezen évben a váraljaiaknak vásártartási jogot adományozó levelét; vagy pedig Mátyás királynak 1479-ben szintén az iglóiaknak szóló kiváltságlevelét, melyben ezen városnak, régi szabadalmi megerősítése mellett, királyi kegyelemből újak is adományoztatnak. Nem különben felhozhatom II. Ulászlónak 1499-ben szintén az iglóiaknak szóló kiváltságlevelét is. Továbbá még sokkal újabb korból valókat is vélek itt felemlíthetni, úgymint III. Ferdinánd királynak 1649-ből és 1655-ből és végül I. Lipótnak 1688-ból való okleveleit, melyek mind a XIII. városról, mint az említett királyok joghatósága alatt állókról szólnak. Azok ügyeivel nem is foglalkozhatnának a magyar királyok az elzálogosítás daczára is, ha nem tekintették volna királyságuk alkatrészeiül.

De nem szűkölködtek ugyanazon városok ugyanazon korban a lengyel királyok kegyeinek bizonyítékai

nélkül sem. Van például tudomásunk, hogy Wladislaw lengyel király 1414-ben a pestis és háború által megviselt Lubló városnak egy szabadalom levelet adományoz, mely részint e város lakói a Krakó felé vezető úton fizetendő vámok fele alól felmentetnek és a bochniai só vitelénél is kedvezményekben részesülnek. Hasonló figyelemben részesülnek 1440-ben a lublóiak Ulászló, akkor még csak választott és nem koronázott magyar királytól, mint Lengyelország uralkodójától, a ki őket a terhes előfogatok »podvod« kötelezettsége alól két levele által fölmenti. Sokkal fontosabb és akkor valamenyi kereskedelemmel foglalkozó város által buzgón áhított, t. i. az úgynevezett »árú megállító« jogot nyerték 1442-ben Ulászlótól a podoliniak. Ezen jognál fogva ugyanis a város területén átvonuló minden kereskedő tartozott az ilyen joggal bíró városban árúit bizonyos időre kirakni és azokat árúba bocsátani, miből a városnak — az esetleg szedett vám és illetékeken felül — azon előnye eredett, hogy közvetítő áruforgalmi helylyé válhatott. Podolinlakóit máskülönb 1455-ben Kázmér lengyel király még a lengyel vámok fizetése alól is felmentette.

Fel kell különben tennünk, hogy az elzalogosítás első századában a határos két birodalom dynastiái között fennállott többszörös rokonsági és sógorsági viszony, sőt egy esetben az uralkodónak ugyanazonossága is, hozzájárultak a szepesieknek az új helyzetbe való beletörődést könnyebbé tenni. A zálogba vevő V. Wladislaw ugyanis Nagy Lajosunk második leányának Hedvignek férje, tehát Zsigmond királynak sógora. VI. Wladislaw, annak fia, I. Ulászló néven egyidejűleg Magyarország királya is volt. Utóda IV. Kázmér pedig Várnánál elesett I. Ulászló királyunknak öcscse, ennek

útódai a lengyel trónon: Albert és Sándor, hasonlóképp más anyától való testvérei voltak. Minthogy akkor sokkal nagyobb tényező volt még a népek életében a fejedelem személye, mint a milyennek ma az tekinthető; kétségtelen hogy a határos fekvésből eredő sokféle érintkezésen felül ezen körülménynek, és, hogy Galiczia csakis 1425-ban szűnt meg végkép a magyar korona tartozéka lenni, nem csekély lehetett befolyása a szepesiek helyzetének a lengyel kötelékben miként való alakulására.

Fontos körülmény volt e tekintetben, hogy — mint már fentebb említém — a XIII város tartománya nemcsak önkormányzatát az elzálogosítás századokra terjedő tartama alatt majdnem teljesen megóvhatta, hanem hogy el is kerülhette a szomszédos lengyel megyék — starostia — valamelyikéhez való csatoltatását és mindég mint külön test, a lublói starosta, illetőleg kapitány fennhatósága alatt állhatott. Mire nézve persze nagy előnyeül szolgált, hogy a tartomány városai nem képeztek összefüggő területet, hanem széjjel fekvő, a vármegye déli határáig nyúló enclavékból állottak. Más különben bekövetkezett volna az ilyen becsátolás, mely idővel a külön állás utolsó emlékét is elmosta volna. Ez pedig annyira nem történt meg, hogy a különvált XI és a Lengyelországnak elzálogosított XIII város között is még soká fennmaradt az érdek közösség egy neme, mely a közösségük élére választott hivatalt viselő férfiak ugyanazonosságában és együttes eljárásukban is nem egyszer nyilvánult 1437-ben Béla városának nehézségei támadtak erdeinek kihasználása dolgában, és akkor *Hotkóczy* — más néven Ungrissgrob — *János* a XI város grófja, és *Folkys János* a XIII város grófja együttesen

jártak közbe a bélaiak jogainak érvényesítése iránt, miben királyi mandatumot eszközölvén ki, sikert is értek el. Már a legközelebbi évben látjuk, ugyanezen *Folkys Jánost*, most már mint a XI város grófját, XI bírótársaival együtt egy Szepes-Szombat és Poprád városok között felmerült határkérdésben ítéletileg dönteni, mely eljárásnak reánk maradt okmánya a tovább létezett érdek közösségnek, mint nemkülönben annak is tanúsága, hogy a két külön vált helyhatóság még hivatalra alkalmas embereit is hol egyiknek, hol másiknak kebeléből választotta.

A reánk maradt kis számú ugyan, de sok majdnem mindenféle vitás kérdések elintézésére kiterjedő egykorú okmányok tartalmából kevés világot nyerünk arra nézve, miféle alaki formák alkalmazása mellett történt ez időben a vagyoni vitás ügyek — vagy mint ma mondanók: polgári perek — elintézése. Tudjuk ugyan, hogy e kérdések a »Zipser Willkühr« elvei szerint lettek megítélve, de minthogy az ilyen elvek és jogszabályokon kívül alig tartalmazott valamit az eljárási formákra nézve, meglehetősen homályban maradunk az eljárás módozatára nézve is. Sőt azon meggyőződésre jutunk, hogy mentül kevesebb lehetett az ilyen meghatározott módozat. Ez csakis lassan és később a gyakorlatból fejlődött ki. Azért volt oly gyakorta szükség a királynak, nádorának vagy az ország bírójának közvetlen közbenjárására való hivatkozás és ennek igénybevétele. Midőn a szepes-szombatiaknak 1414-ben és később ismét 1436-ban a markusfalvi nemesekkel volt egy sok izgalmat okozó határvillongásuk, az előbbiek mindkét esetben Zsigmond királyhoz fordultak igazuk megvédelmezése és birtokukba való visszahe-lyezése miatt. A király mindannyiszor intézkedett is.

Az első esetben kiküldte *Henrik* vármegyei alispánt (egy Berzeviczyt) és szolgabíráit a határjárás és igazítás eszközzésére, a másodikban *Perényi János* szepesi főispánt utasította a megfelelő eljárásra, keményen reáparancsolván, hogy a várost Máriaissy György, Szaniszló és Márkus hatalmaskodásai ellen megvédje.

Habár az idegen uralom alá került XIII város lakóinak nem volt okuk sem új lengyel uralkodójuk, sem pedig a rajtok túladott magyar király irántok való jóakarátának hiánya miatt panaszkodhatniok; történetüknek még is legszomorúbb korszaka volt talán az elzálogosításra közvetlenül következő néhány évtized, melyre esik a hazánkat, de leginkább ennek felső részzeit dúló *cseh-világ*, mintahogy a cseh-huszita polgárháborúnak mi hozzánk is kiható következményeit, és felsőmagyarországnak általuk több ízben elfoglalását nevezni szokás.

A Husz János által Prágában szított, előbb csak vallási mozgalom, már életében, de még inkább Constanzban történt elítéltetése és kivégeztetése után követői által nemzetiségi, sőt később határozottan a társadalmat földülő socialistikus jelleget nyert. De ezen világtörténelmi fontosságú forradalom csak anynyiban érinthető ezen tanulmány szűk keretében, a mennyiben annak későbbi phásisaiban hazánkra és legfőképen a Szepességre is felette szomorú következményei voltak.

Midőn 1419-ben meghalt Wenczel cseh király, Zsigmond királyunk örökösödés címén igényt tartott a megüresedett cseh trónra. A pártokra szakadt csehek, úgy mint Csehország melléktartományainak lakói is, semmi hajlandóságot sem mutattak a léha természetűnek ismert Zsigmondot királyokul elösmerni, kit

hozzá még Husznak elítélése miatt okolva, különösen gyűlöltek. Zsigmond fegyveres kézzel akarta igényeit érvényesíteni, de Kuttenberg mellett 1422-ben a vak Ziska által megveretett. A csehek azután Jagello Wladislaw lengyel királyt kínálták meg koronájukkal, ki azonban kinyilatkoztatta, miszerint eretnek nép felett uralkodni semmi kívánsága, de utóbb rokonát Vitold litván fejedelmet ajánlá nekik. Ez azonban a németrenddel való viszályai miatt nem távozhatván országából, viszont egyik rokonát Koribut Zsigmondot küldé maga helyett Csehországba, hol ezt is csak a népnek egy része fogadá rokonszenvvvel, míg az évek óta pártviszályok által feldült nemzetnek más pártjai és felekezetei őt részben szintén nyilt ellenkezéssel fogadák.

A lengyeleknek illetőleg litvánoknak a cseh viszályba való interventiója pedig leginkább Wladislawnak Zsigmond iránti neheztelésére vezethető vissza, mivel ez utóbbi a lengyeleknek a német renddel való viszályában a rend javára döntött a két fél által választott bírói ítéletben. Abból majdnem nyilt törés keletkezett, minek elejét veendő, mindkét királynak megbízottai 1422-ben Leibiczon, a XIII város egyikében találkoztak és ott hosszabb ideig tárgyaltak is együtt. De miután Wladislawnak egyik követe, a gnezeni érsek, ott deczember 4-én meghalt, a béke-conferencia eredménytelenül oszlott szét. A két király 1423-ban húsvét táján újból, most már személyesen találkozott Késmárkon és Lőcsén a köztük fennforgó vitás kérdések kiegyenlítése végett, mi annyiban sikerült is, hogy «örök»-nek mondott békét kötöttek, mihez a németrend nagy mesterének szintén jelenlevő követe is hozzájárult. Zsigmond kötelezte volt magát a német rendet a melnói békefeltételek betartására szo-

rítani, míg ellenben Wladislaw a husziták ellen segélyhad kiállítását és azt ígérte, hogy Koributot visszahívja Csehországból.

Egy érdekes eseményt, mely a huszita háborúval vagy Szepességünk tulajdonképeni történetével ugyan semmi összefüggésben nincsen, meg akarok itt mellékesen említeni azért, mert színhelye szintén a XIV városok egyike volt, melyben Zsigmond király Késmárkra utazása alkalmával tartózkodott. Megjelent ugyanis 1423 április 18-án Szepesváralján a király színe előtt *László*, az Európában akkor először megjelenő cigányok egyik vajdája, kinek a király oly értelmű szabadték levelet ajándékozott, hogy meghagyta mindenkinek, miszerint nevezett vajda népeivel letelepedhet városokban és falvakban és bárhol időznék, és övéi minden háborítástól megóvassanak, sőt védelemben részesüljenek, ha pedig magok között valami nyugtalanság vagy rendetlenség keletkeznék, annak elintézésébe semmiféle hatósági közeg ne ártsa magát, hanem az kizárólag a vajda ítéletének és hatalmának legyen fentartva. Ez Pharao érdekes népének első okmányilag megállapítható megjelenése hazánkban.

Ezen kitérés után ismét felveszem a késmárki fejedelmi találkozásnál és ott megkötött békénél elejtett fonalat és hozzá tehetem, hogy ezen szerződésnek minél kevesebb foganatja volt, mert Wladislaw soha sem küldötte Zsigmondnak az ígért segély hadat, sőt Koributot sem bírta reá Csehországnak elhagyására.

1424-ben halt meg Ziska a taboriták nagy nevű vezére, épen midőn a magyarok és ausztriaiak ellen indult. Utóda a vezérletben egy Prokop nevű barát volt, kinek az egykoruak a »Velki« (nagy) melléknevet adták. De ez nem kellett a külön párttá szakadt

azon husszitáknak kik »zsebrák«, »árvák« és »orebiták« elnevezések alatt apró csapatokban barangoltak be és pusztították a szász választó fejedelem, az osztrák főherceg birtokait, Sziléziát és Morvaországot. 1431-ben először törtek a taboriták *Velko* alatt Magyarországra. A morva határtól Nagyszombatig száz helység lángjai világítottak a gyilkos hadnak. Miután már Rozgonyi Miklós is megverte egyszer őket, Nagyszombatnál ellenök indult dandáraival Stibor s véres csata után, melyben több ezer magyar maradt a vérmezőn, de melyben két ezer cseh és vezérok *Velko* is ott veszett; az egyszer a rettenetes pusztítást véghez vitt had még kitakarodott az országból.

A pápa keresztes háborút is hirdetett a husziták ellen, de ennek alig volt egyéb eredménye, mint hogy azok felhagytak pártoskodásaikkal, újra egyesültek és 1432-ben a Mátyusföldét szokott dühhel pusztították. 1433-ban pedig először törtek a Szepességre, azt irgalmatlanul pusztították, helységeit égették és a felső vidék főerősségét Késmárkot is elfoglalták. Ezt azonban akkor még nem tartották megszállva, hanem pusztítása és sarczolás után ismét el is hagyták, csakhogy a város legtekintélyesebb polgárait magokkal hurczolták, kiknek kiszabadításáért a város 3047 magyar forint váltságbért volt kénytelen fizetni, mely nagy összeget *Gozliczei Ábrahám* és *Brzinai Wlothko* uraktól vett kölcsön, kiállítván Liptómezei Hibben az összegről egy a hitelezőket — vissza nem fizetés esetén — mindenféle visszatorlásra jogosító kötlevelet. Kik voltak a magukat a kötlevél szövege által a város égetésére, pusztítására és lakosainak elfogatására fölhatalmaztató derék kölcsön adók, Liptói vagy lengyel urak, vagy pedig akkor is pénzüzletekkel foglalkozó izraeliták?

— azt valóban nem tudjuk; — de a reánk maradt kötelezvény mindenestre érdekes világot vet a husziták első berohanásai alkalmával jóval alá szállott közbiztonságra és a teljesen hiányzó jogvédelemre.

A csehek ezen első becsapásainak közvetlen következménye az volt, hogy a késmárkiak és a szepesiek általában azt tartották, miszerint egy rosszul védelmezett erősített város vidékére nézve több kárral mint haszonnal jár, mivel ellenség kezére kerülve az onnan kiinduló portyázó csapatoknak módot nyújt az egész környék elpusztítására. El voltak tehát a késmárkiak tökével arra, mire környékbeli szomszédjaik is buzdították, hogy körfalaikat és tornyaikat lerombolják és városukat ismét nyílt helységgé teszik. Ezen szándékuktól azonban Zsigmondnak 1433-ban Ferrarában kelt egy levele eltiltotta s őket falaik helyreállítására utasította és Szepesföld összes többi lakóit is kötelezte arra, hogy a várost abban segítsék. Megígérte azt is, hogy ha visszatér Magyarországra, gondja leszen Késmárk baján tőle telhetőleg segíteni. Ezen ígéretét úgy váltotta be, hogy egy 1435-ben Pozsonyban kelt oklevelével a városnak a husziták dúlása alkalmával megsemmisült régi szabadalomleveleit megerősítve, újabb vásártartási és kereskedelmi jogokat adományozott.

Fel is építették a késmárkiak megint falaikat, mert már 1439-ben látjuk, hogy Rozgonyi István pozsonyi gróf a várost megszállva tartja, és miután akkor Zsigmond utóda Albert királyunk és VI. Wladislaw lengyel király között háború tört volt ki, a lengyel XIII város és főkép Podolin várának *Saffranecz* álnevű kapitánya ellen onnan sikeresen küzd. A husziták által nem régen majdnem végleg elpusztí-

tott Szepesföldjén tehát annak két uralkodója között újra dült a háború, melynek árát hol egyik, hol másik megtámadott és megsarczolt város adta meg.

Még rosszabbra fordult a helyzet, midőn Rozgonyi István Késmárk körül sereget gyűjtött, hogy azzal Lengyelországba becsapjon. A XIII város mint lengyel bírtok a magyaroktól sokat szenvedett, de ép úgy ki volt téve a rajtuk szintén kiméletlenül átvonuló lengyel és az ezekkel egyesült cseh harcosok zsarolásainak. Szóval, szomorú helyzetük volt üllöként két kalapács ütési közé került, a végpusztuláshoz közel álló lakóinak.

Midőn Albert királyunk rövid uralkodás után 1440. febr. 21-én meghalt; akkor kezdődött csak az évekig tartó polgárháború és annak folyományaként leginkább épen a Szepességre teherülő «csehek világa», kik itt vetették meg évekre lábaikat és a nemrég virágzó községeket a tönk szélére juttatták.

Albert királynak méhben hagyott gyermeke, a későbbi V. László király, ugyan nem sokára megszületett a nemzet egy részének nagy örömeire, de más része, vele Hunyadi János is, azon meggyőződésben hogy a belviszály által dült és a növekedő ozmán hatalom által fenyegetett országnak épen ezen súlyos helyzetében erősebb kormányra, mint a minőt egy gyermek királyt helyettesítő testületi kormány nyujthatna, volna szüksége; Wladislaw lengyel királyt hitta meg a megüresedett trónra.

Még a királyi magzat születése előtt fényes küldöttség indult Krakóba, mely Magyarország jogainak épentartásán s a *zálogba vetett szepesi városok díj nélküli visszabocsátásán kívül* azon feltétel alatt hívta meg Wladislawot a magyar trónra, hogy ez hitvesül veszi Erzsébet özvegy királynét, kinek Alberttől várandó

gyermeke, ha fiú talál lenni, Magyarországot Wladislaw halála után csak azon esetben örökölné, ha neki Erzsébettől nem lennének figyermekei. Wladislaw, vagy mint ezentúl nevezendjük: I. Ulászló elfogadta a feltételeket, és habár még Lengyelhonban időzött, midőn V. László születéséről és megkoronáztatásáról értesült, mégis útnak indult Magyarország felé és már ápr. 22-én testvérével Kázmérral Késmárkra érkezett.

A Budán 1440. június 30-án megkoronázott Ulászló a XIII város visszabocsátását úgy látszik komolyan vette, mert néhány napra reá szintén Budán kelt oklevelében meghagyja a szepesi XXIII város biráinak esküdtjeinek és összes polgárainak (Káposztafalu a XXIV-dik van kivéve), hogy mielőbb ismét egyesüljenek és kebelükből grófit válaszszanak, a kinek székhelye azonban ezentúl Késmárk városa legyen, melynek kapitányait, Perényi Pált és Miklóst egyszersmint utasítja, hogy ebbeli cselekedetökben a szepesieket kellőleg védelmezzék és segítsék.

Nehezen egyeztethető össze Ulászlónak a XXIII város újbóli teljes visszaállítására és megalakítására célzó ezen intézkedése, Dlugoss által felhozott egy másik tényével, mely szerint a király Magyarország-felé való útjában még Szandeczen *Zbignew* krakói érsektől »nem csekély« pénzösszeget és minden ezüst edényeit kölcsön vevén, ellenértékül épen Szepesföldjét, tehát a XIII várost kötötte le neki zálogul. Ténnyé vált-e általában valaha a XIII városnak a püspök által birtokba vétele, az magának a királynak fentemlített rendelete által is kétségessé lett, de még inkább az által, hogy semmi okmány nem maradt fenn, mely a krakói püspököt később valaha mint a városok urát csak egyszer is említené.

De míg Ulászló az ország ügyeiben intézkedni kezdett, az özvegy királyné nem volt hajlandó csecsemő fiának jogait feladni, sem pedig Ulászlóhoz nőül menni, hanem fegyveres erővel iparkodott fia vetélytársának ellentállani. Buzdította levelekben híveit, Fridrik római királytól 5000 aranyat vett kölcsön és a pénzt cseh zsoldosok fogadására fordította, kik *brandeisi Giskra János* főparancsnoksága alatt Magyarország felé indultak, hogy a felső megyéket féken tartsák s kik mint Ziska és Prokop növendékei, huszita dühhel tépték a hazát. A királyné Giskrát a bányavárosok főkapitányává tette, ki nevében Pozsonytól Kassáig parancsolt, miután ezen országrészeket csakhamar elfoglalta. Legszívósabb ellentállást a Perényi Miklós parancsnoksága alatt álló Késmárk fejtett ki, mely csakis egy polgárának árulása által került Giskra hatalmába és egyelőre csakis úgy, hogy az őrség kitakarodott ugyan a városból, de a tornyokba vonúlt vissza, melyek csak később kerültek a csehek hatalmába, midőn a *Zaremba Lőrincz* syradiai palatinus alatt Podolinba érkező lengyel csapatok késtek a tornyok szorongatott őrségének felmentésére Késmárk alatt megjelenni.

A királyné, kitől Giskra megbizását nyerte volt, már 1442. végén meghalt ugyan, de azért halálával a polgárháború épen nem szűnt meg, hanem folytatták azt Lászlónak Fridrik császár által támogatott párthívei. Sőt midőn Ulászló 1444-ben a várnai csatában elesett és Lászlót az ország rendei közmegegyezéssel királynak ösmerték el, még Hunyady János böles kormányzata sem vethetett véget a csehek garázdálkodásainak. A csehek és ezek legtekintélyesebb vezére Giskra, akkor már oly állást és hatalmat vívtak ki maguknak, melylyel az ország tényezőinek is számítaniok kellett.

Az 1445-ben Pesten tartott országgyűlés azon tekintetek által vezérelve, a közrend fentartását hét kapitányra bízva, azok egyikéül Giskra Jánost választotta. De semmibe sem vette ez az országgyűlés, kormánytanács és a kormányzó intézkedéseit, hanem Késmárkból kiindulva lassanként elfoglalta Szepesvármegyét, beleértve a XIII városokat is. Már 1442-ben hatalmába kerítette Perényi Miklós richnói várát, 1443-ban pedig *Basky Péter* várnagy állítólagos hanyagsága folytán elfoglalta Szepesvárát is, az oda vélt biztonságba helyezett káptalani levéltárral együtt. A levéltárnak a cseh birtokába jutása nem csupán a káptalan dolga, hanem nagy horderejű országos és az egész vidék lakóinak birtokügyeire kiható fontos esemény volt, miután e korban a szepesi káptalan *hiteles hely* lévén, előtte kötöttek szerződések és végeztettek általában minden oly ügyletek, melyek manapság közjegyző előtt mennek végbe, kinek minden mai jog és hatásköre akkor a hiteles helyet illette meg. Szepesvárának és az ott őrzött levéltárnak cseh kezekbe való kerülése tehát, a milyen végzetes volt az egész környéknek ily módon cseh hatalom alá jutása által, mert mégis főerősége és hagyományos székhelye a hatalomnak volt Szepesben az erős vár, — oly súlyos csapás volt az egyesek birtok viszonyaira és jogbiztonságára a levéltárnak kézhez kerítése is. Még sok évtized után is, számos viszály és perlekedés állított vagy tényleges ez alkalommal való okmányok elpusztulására volt visszavezethető.

Ha nem is követhetjük a huszita hadak egymásutáni térfoglalását Szepesben, azt megállapíthatjuk, hogy kevéssel a várnai csata után az egész vármegye, kivéve Podolint, melyet *Komorovsky Miklós* lublói alstarosta (ki különben később maga személyére

nézve szintén a csehekhez állott) és Lőcsét melyet derék polgárai sikerrel védtek meg a cseh foglalástól, — a husziták kezén volt. És ezek nem elégedtek meg azzal, hogy a vidéket uralmuk alá hajtották és annak költségén jól éltek, hanem miután az urak házaikat elfoglalták és azokba behelyezkedtek, az egyházak pusztításához láttak és a lelkészeket fenyegetésekkel és kegyetlenkedéssel kényszerítették két szín alatt szolgáltatni ki az úr vacsoráját. De talán nem is volt minden esetben szükség kényszerítő eszközökhöz nyúlniok; mert tény, hogy a felföld nem egy helyén, a hol a tót nemzetiségű lakosság amúgy is könnyebben érintkezhetett a cseh »testvérek«-kel, azokkal rokonszenvezett is, és számos egyházba be volt hozva a cseh vagy huszita liturgia, mint ahogy azt egy a pesti országgyűlés rendjei által 1449-ben Rómában tett felterjesztés is keserűen panaszolja. Kevésbé vertek Szepesben gyökeret a huszita tanok a városok német lakói között, de szívesen hajoltak azokhoz a faluk tótjai, főképp miután a magukat «Zsebrák» és «bratri»-nak nevező, félig katona, félig rabló de egy részben buzgó apostolok szerepében is fellépő cseh hódítók, nem csak vallási dogmáikat, hanem abszolút egyenlőségi és vagyoni, sőt néha nőközösségi tanaikat terjesztették a lakosság között. Pedig a társadalom szegényebb, a földi javakból kitagadottaknak tekinthető rétegei között az ilyen egyenlő boldogság és jólét ígéretével kecsegtető tanok mindenha hívőkre és követőkre fognak találni. És minthogy ilyen proselyták elég sűrűn állottak a csehek zászlói alá, számuk a csatározás és járvány között nemhogy fogyott volna, hanem ilyen idevaló rajongók hozzájuk csatlakozása által még szaporodott is. És ezen körülmény magya-

rázza meg részben a cseheknek Magyarország felföldjén és különösen Szepesben oly soká tartható uralmukat és sikereiket, de érthetővé teszi másrészt német lakosságának annál több szenvedéseit is; mert nagyon gyakran voltak épen ezen honfitársaik legádázabb kínozóik, kiknek rablása és prédálása elől nehéz volt a mentés is, miután azoknak, mint a kik szomszédjaik szokásait, lakóhelyeik és vagyonuk álladékat ösmerték, módjukban volt azt a megtámadottakon keresni és tőlük ki erőszakolni is. Így voltak XIII városaink német lakói nemcsak az idegenből beszállott cseh hordáknak, hanem a hozzájuk csatlakozott, földesuraik és papjaik ellen felkelt szepesi tótoknak sokat kínozott és véghetetlen sokat szenvedett áldozatai.

A hírnevesebb cseh kalandorok között kivált a Szepességen Giskrának Axamith nevű hadnagya, ki épen azon apostolszerű katonákhoz volt számítható, a kik nem csupán a préda és bírtokszerzést, hanem eszméik és nézetük terjesztését tűzték rajongó erélylyel követett működésük céljául. Ő térített legtöbbit Szepesben, nem egy falu egyházára illesztette a felekezete jelvényéül szolgáló kelyhet, és csak a jelen század folyamán távolíttatott el egy helyreállítás alkalmával a — tudtommal — utolsó ily kelyhes jelvény a krighi templom homlokzatának kapuja felől.

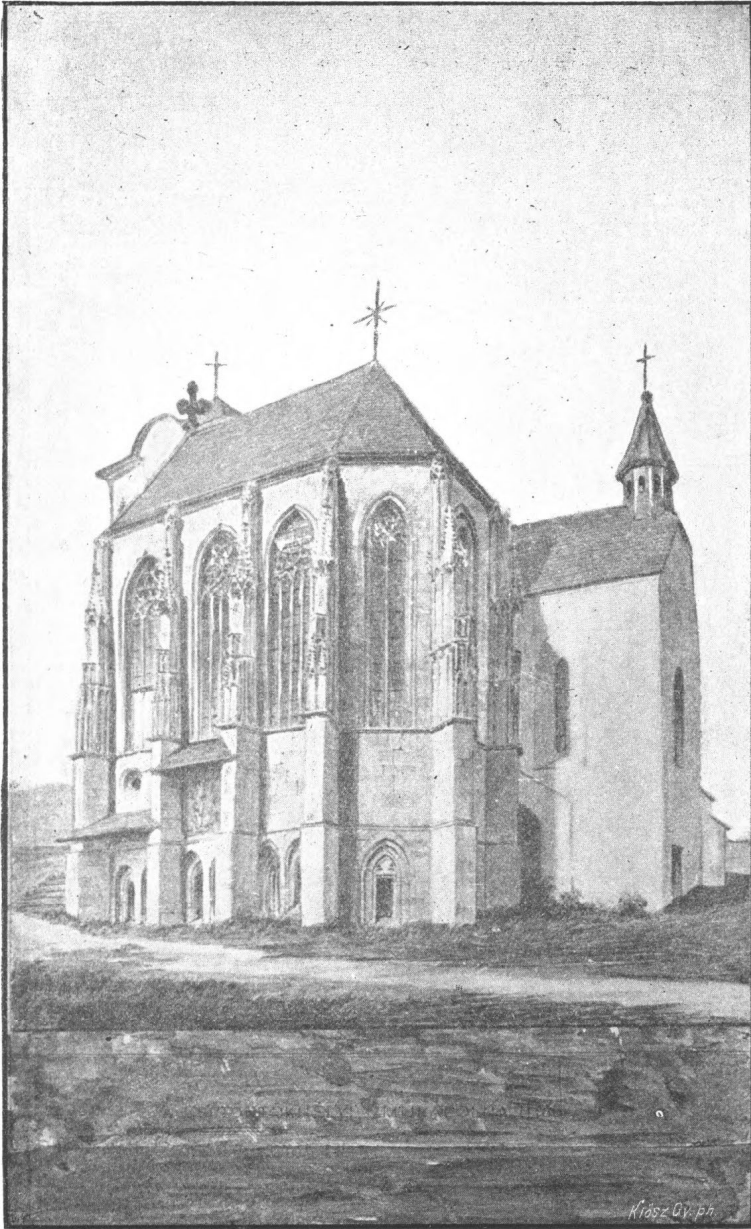
Nem csupán erőszakra, hanem meggyőződésre is alapítván itteni uralmát, nem sokára a nép regéiben máig is élő legfőbb hősévé lett az akkor a nép kedélyében nagy hullámokat vető mozgalomnak, mely vadságának megfelelően, rajongó ugyan, de szinte irgalmatlan módon nyilvánult ott, a hol ellenkezésre talált.

Őt és párthíveit megfélemezendő, V. László a beszercei grófot Hunyady Lászlót küldte 1453-ban a

felföldre sereggel és meghagyta a késmárkiaknak, hogy minden ostromszereikkel a besztercei gróf seregéhez csatlakozzanak. De Axamith gyorsan oly erőt gyűjtött, melyhez az előbb lengyel szolgálatban állott Komorovszky is csatlakozott, hogy Hunyady László visszavonulni kényszerült.

Giskra János időközben — meg nem állapíthatni azonban, hogy mikor — az 1441-ben bevett és soká bírt Késmárkból 1455-ben kivonulni kénytelenítettvén, a csütörtökhelyi dombon levő templomot alakította át erősséggé és onnan folytatta a csatározást a tátra-aljai városok és legfőkép Késmárk ellen. Ez időtájt dúlt talán legjobban és legdühösebben vidékünkön a faj-, felekezet-, osztály- és uralom- meg rablásvágy által szított polgárháború. Semmi nyoma nincs évkönyveinkben, hogy a vármegyének valami törvényes hatósága vagy annak fegyveres ereje csak kísérletet is tett volna a Giskra, Axamith, Komorovszky és Talafusz-féle hordák zsarolásai ellen a szegény népnek védelmére kelni. És épen azon körülményből következtetem én, hogy a cseh seregekkel megjelenő agitátorok itt annyira termékeny talajra találtak, miszerint teljesen feloszlott a szervezkedésnek utolsó nyoma is. Midőn tehát Hunyady László is visszavonult, Szepes védtelenül ki volt szolgáltatva az új tanok hirdetőinek. Ezek pusztításaihoz 1454-ben hozzá járult egy borzasztó pestis járvány is, hogy csak csodálni lehet, miszerint e szerencsétlen vidék nem lett teljes pusztává.

Mintegy javulásnak volt tekinthető, midőn a teljes anarchiába némi rendnek látszata állott be az által, hogy László király a Hunyady László kivégeztetése folytán keletkező mozgalom lecsillapítására Giskrát felsőmagyarországi teljhatalmú kapitánynyá nevezte ki; mert

CSÜTÖRTÖKHELYI TEMPLOM.

(A Zápolya-féle kettős-kápolna.)

(A 92. oldalhoz.)

ez ekkor legalább hadnagyai garázdálkodásainak iparkodott némi gátat vetni.

De ismét teljesen megváltozott a helyzet, midőn László halála után Mátyás lett 1458-ban a magyarok királyává. Giskra ugyanis Podiebrád közbenjárására Mátyást királyul elismerte, de már egy hónappal később rémségesen növekedett a cseh rablók garázdálkodása, azok pedig irányt, parancsot nagyrészt csak tőle vettek. És ily utasítást nyertek tőle, 'miután legújabban azon fáradozott, hogy Kázmér lengyel királyt Mátyás megtámadására bírja, mi célból maga Petrikowba ment a királyhoz. Mátyás Rozgonyi Sebestyént küldte a felvidékre a csehek ellen, ki Hédervári László egri püspök dandarával egyesülve, az elejébe vonuló Axamith és Talafusz hadaival Sárospataknál összecsapott és azokat teljesen megverte. Axamith ott elesett és csak Talafusznak sikerült néhány száz lovassal megmenekülnie. Rozgonyi és a püspök a csehek által Sárosban bírt több várat is visszafoglaltak.

Jobb fordulat állott be, midőn 1461-ben Mátyás maga és Zápolya István erélylyel láttak hozzá a cseheknek az országból kiűzéséhez. Ezek részint a király, részint Zápolya által többször megverettek, ekkor cseheinek mind nagyobb mérvű megfogyatkozása Giskrát is arra intette, hogy ügyét a királylyal haladék nélkül elintézzze, és kinyilatkoztatta, hogy ő is meghódol a nemzet megválasztottjának. Mátyás megkülönböztetéssel fogadta a még mindig hatalmas ember nyilatkozatát. Személyesen találkozott vele és a cseh vezér a neki adományozott lippai és sólymosi uradalmak és 25 ezer arany ellenében átadta a még kezén levő erősségeket. Legénységének nagyobb részét zsoldjába vette a király és abból alakította híressé vált

fekete seregét. Giskra pedig, öreg kora daczára, magyar leányt vett nőül és haláláig hű maradt Mátyáshoz. Ezzel Szepesben is vége szakadt a cseh világnak, azon folytonos rabló járatoknak, melyek a töröknél is inkább károsították az országot, legfőképp pedig a folyton mintegy két tíz között levő XIII szepesi várost. Giskra hadnagyai is mind alávetették magokat Mátyásnak, csak az egy Komorovszky garázdálkodott Liptóban 1474-ig, amidőn a király Szepesből indult ellene és a csehek ezen utolsó vezérét is megverve, őket onnan és az országból kiűzte.

Mátyás királyunkkal egyidejűleg uralkodott Lengyelország felett Jagelló Kázmér, kivel az előbbi ösztetűzött a cseh korona miatt, mely őt eleinte *Podiebráddal*, ennek halála után annak pártfeleivel és hűbéreseivel, később a lengyel királylyal is háborúba sodorta, midőn a cseh rendek Mátyás ellenére Kázmér fiát Wladislawot, Mátyásnak »Dobzse László« néven Magyarországon is utódát, cseh királylyá választották. Kázmér 1470-ik szeptemberben hadat üzent Mátyásnak.

Immár 58 évig voltak a szepesi városok lengyel zálogbirtokban és ha e hosszú idő alatt nem is örvendtek valami nagy nyugalomnak és jólétük a majdnem folytonos polgárháborúk és a cseh rablók garázdálkodása által meg volt támadtatva, nagyjában eddigelé még sem jött ellentétbe magyar honpolgári voltuk a lengyel királynak tartozó kötelességükkel. Ez most történt először. Kázmér sereggel indult Magyarországra és akár szívesen, akár kénytelen kellelten a szepesi városok contingense is követte a királyt a lublói kapitány zászlói alatt. Míg azelőtt, úgy mint 1427-ben, mikor *Garbovi Zavis* lublói kapitány zászlói alatt szintén táborba szálltak, együtt voltak a magyar se-

reggel, sőt magyar ügy- és érdekért küzdve dicsőséget arattak, mert épen ezen »feketének« — niger — nevezett kapitányuk *Galambócz* vívásánál magát Zsigmond király megmentéseért feláldozva ott hős halált talált: addig most honfitársaikkal ellenséges táborban kellett küzdeniök.

A Mátyás és Kázmér közötti háború színhelye, városaink szerencséjére, távol esett Szepességtől, csak is annak békekötés által befejezése történt 1474-ben megyénk határán belül, mikor azt a két király követei február 21-én Ófaluban megkötötték.

Ezen békekötésnek legjobban megörült a XIII város, mert ha területük nem is volt, a tulajdonképeni háborúnak színhelye, a háború négy esztendeje alatt mégis sokat kellett szenvedniök Zápolya Imrétől, ki akkor már Szepes földjének és várának örökös grófja volt és kapva kapott az alkalmon a XIII várossal megéreztetni, hogy földjük előtte ellenséges terület és birtokuk prédául kínálkozó portéka.

Idő előtti volt azonban a szepesieknek az ófalvi békekötés fölötti örömük; mert Kázmér csakhamar ismét megszegte azt és Fridrik császár unszolására még ugyanazon év folyamán Mátyás ellen indult. A háborúnak akkor a békés lakosságra a mainál súlyosabb bajokkal teherülő iszonyai újból kezdődtek.

Mátyás Zápolya Istvánt és Kinizsi Pált küldte Lengyelországba, kik Krakóig és Posenig hatoltak pusztítva, míg Kázmér maga Sziléziára tört, de ott Boroszló alatt Mátyás által megveretvén, ismét hajlandóvá lett a békére, amit a hadakozó felek 1475-ben Prágában meg is kötöttek.

Mintha nem jutott volna ki elég az annyi éven át tartott kül- és belháborúk által okozott súlyos ba-

jokból; a Szepesség inséges voltának fokozásához még elemi csapások is járultak. Az ismételve fellépő dőghalált már fentebb említém. 1453-ban nagy károkat okozó földrengésről tesznek a krónikások említést. Az 1473-ik évről pedig — valószínűleg jól nagyítva — följegyezték, hogy pünkösdtől mindenszentek napjáig oly szárazság és hőség volt, hogy az erdők maguktól ki-gyuladtak, a fák gyökerei pedig a megrepedezett és kiaszott földben kiszáradtak.

Mіндеzen annyiféle sorscsapás az utolsó félszázad alatt úgy megapasztotta a városok lakosságát, hogy Ménhárdon 1469-ben a házak fele üresen állott és a leibicziek nagy határuknak már egy tizedrészét sem bírták megművelni, nem lévén hozzá sem munkás kezük, sem pedig igavonó marhájuk. Pár évvel később kelt, a levéltárban fenmaradt egyik iratban keservesen elpanaszolják, hogy haszonmarhájuk annyi sem volt 1475-ben, hogy sok betegeiket tejjel elláthatnák.

Ha nincs is határozott adatunk, melyből a városok felett uralkodó lublói starosta akkori jog- és hatáskörére megbízható következtetést vonhatnánk, a várkapitánynak exterritorialis helyzete és az ilyenféle várurak ösmert hajlamai feljogosítanak azon állításra, hogy a városok sorsa nagyrészt a starosta egyéniségétől függött. Ez legtöbb esetben minél kevesebbet törődött a kutyabőrre írt szabadalom- és védlevelekkel, de annál többet gondolt arra, mint lehetne a városoktól minél többet kisajtolni. A lengyel birodalom határain jóformán kívül eső székhelyük bátorította a starostákat a zsarolásokra és ha a lengyel királyok — aminthogy ennek nem egy tanújelét bírjuk — nem is késtek komolyan leírni a starostákra és őket jó bánásmódra inteni: a parancsnak kevés sikere volt,

mert a szepesi alattvalóit védő király távol volt és a starosta alig tarthatott megtorlástól, ha az olyan rendeleteket nem is vette sokba.

IV. Kázmér is jóakaró, panaszaikra mindenkor segílyt adó királyuk volt a szepesi városoknak. A cseh világ legizgalmasabb folyása alatt jó ideig, körülbelől 1465-ig *Pržlav de Domenicze* volt a lublói starosta. Sokat szenvedtek a városiak önkényétől, nem is kés-tek panaszt emelni ellene. Egyik feladata volt a starostának a királyi censust beszedni és azt a királyi kamarába juttatni. A XIII városbeliek nem is vonakodtak a fizetéstől, hanem csak annyit akartak fizetni, mennyit féltékenyen őrzött szabadalomleveleik szerint fizetniök kellett. De azzal a starosta be nem érte és a XIII város egyetemének panaszára Kázmér királytól 1459-ben egy kir. oklevél érkezett ugyan a starostához, mely Pržlav urat szigorúan eltiltotta a XIII város minden törvény- és privilegiumellenes megterhelhetésétől: de foganatja nem volt, miért is a városok 1460-ban újból és ismételve emeltek panaszt a lublói kapitány ellen. Megint jött Kázmértól egy hasonló tartalmú rendelet, mely most már számokban is kifejti, mennyit kell a XIII várostól igényelni. Megszabja ugyanis, hogy a városoktól azon 200 frton felül, melyet azok két terminusban, úgymint Ker. szt. János és Márton napján fizetni tartoznak, többet semmi szín és ürügy alatt ne szedjenek, hanem vegyék tekintetbe a városoknak a sokféle sorscsapások által felette szomorúvá vált helyzetét. Nagy sikere és hatása bizony ezen szigorúbban hangzó királyi leiratnak sem volt, amit abból látunk, hogy 1462-ből ugyan annak a királynak egy harmadik, épen olyan jó szándékú, de épen oly sikertelen leirata őriztetik a levéltárban.

Domeniczei Pržlawnak talán közvetlen utóda a starostaságban *Wisniczei Kmilha Péter* volt, a ki nem hogy jobb ura lett volna a megviselt vidéknek, hanem önkényben még túl tett elődjén. Ez már nem elégedett meg azzal, hogy nagyobb adókat szedett, nagy elszállásolási terheket rótt az amúgyis hajlékkal és magának való élelemmel alig bíró lakosságra: de egyenesen megrohanta embereivel és fosztogatta azokat, úgy annyira, hogy Rangoni Gábor egri bíboros püspök és pápai legatus indítatva érezte magát az akkori idők legfélelmetesebb fenyegetéséhez nyúlni, Kmilha Pétert 1478-ban egyházi átokkal sújtani és őt kiközösíteni.

Kmihának a kiközösítő oklevélben körülményesen felsorolt erőszakoskodásai: mint támadta meg több városban a polgárok, de még a lelkészek házait is, mint hajtotta el lovaikat, mint foglalta le takarmányukat és gabonájukat, azt a lublói várba szállíttatván: éles világításba helyezik azon önkényt, melylyel a lublói kapitány a városok lakóival bánt. És mert ezen hatalmaskodások épen azon korba esnek, melyben Mátyás, az igazságos, a jogara alatt álló országok olygarcháinak önkényét nagy részben megtörte: egyszerűn mint fájdalmas ellentét mutatkozik az anyaországnál maradt egy némely szepesi város, úgymint például Lőcsének épen azon korba eső felvirágozása és a XIII városnak akkori nagymérvű hanyatlása, sőt majdnem tönkre jutása között.

Mátyás 1490-ben Bécsben meghalt, és törvényes trónörökös nélkül szűkölködő, utána csakhamar széjjel foszló nagy birodalmának koronájáért megis kezdődött rögtön a versengés. Trónkövetelő négy is akadt, de a XIII szepesi város szempontjából minket ezek közül csak kettő érdekel. Az egyik a koronát

elnyert *II. Ulászló* akkori cseh király, és testvéröccse *Albert Fános*, ki két évvel később atyjának Kázmérnak halála után lengyel királylyá lett.

Az utóbbinak a trónvitában fegyveres kézzel felépése közvetlenül a Szepességre támaszkodott, a meny nyiben mindannak daczára, hogy ellenfelének Ulászlónak főembere éppen Zápolya a szepesi gróf volt, Lublóvárnak bírtokát használta fel arra, hogy a Pivniczmanniseki hágón át törjön be tekintélyes sereggel az országba. Már július 21-én megyénkben Szent-Andráson táborozott, honnan a szomszéd hatóságokat felhívta, hogy hozzá, mint »Magyarországnak a Rákoson választott királyához« álljanak. Könnyen hatolható idáig, mert útja oda leginkább lengyel területen, t. i. a XIII városon át vonúlt. A vidék egyéb részeit, névszerint az útjába eső Késmárkot is bírtokában tartó Zápolya részéről nem talált valami jelentékeny ellenállásra, mert ez éppen akkor Bécsből Nagy-Szombat felé sietett, hogy a 15.000 ember élén oda érkezett Ulászlót fogadja.

Zápolya a hatalmas olygarcha volt ugyanis Ulászló jelöltségének leghőbb pártolója, — kortese mondanók ma — mert neki tehetetlen király kellett s ország világ olyannak ösmerte »Dobzse Lászlót«. De még saját érdekében álló szolgálatait sem teljesítette ingyen, hanem kivette érték kortesi díját. Mint Szepesföld nagy részének már amúgy is ura, azt a XIII várossal is kikerekíteni kívánta és okiratilag köteleztette Ulászlót, hogy az elzalogosított városokat a lublói uradalommal együtt örök bírtokul neki fogja adni, a kiváltás egy éven belül fogván történni.

Az ígélet nem lón betartva, s talán a városok szerencséjére, mert ha akkor a hatalmas, ellenkezést

és szabadalmakat nem tűrő, mindent kénye alá hajtó főúr uralma alá kerülnek, vége lett volna autonómiájuknak és a függetlenség azon tekintélyes nemének, melyet a lengyel birtoklás végeig megőriztek, épen leginkább azon ügyes viselkedésük által, hogy hol a magyar királynál kerestek a lengyel ellen, hol meg a lengyelnél a magyar király igényei ellen sikeres védelmet. Ha másként fordul kockájuk, több mint valószínű, — sőt bizonyos — hogy társaik, a »*XI város*« sorsára jutnak, melyek önkormányzatának akkor már semmi nyomát nem találjuk és melyek úgylátzik kevés ellenkezéssel Szepesvár birtoktestébe beleolvadtak. Az utolsó évtizedek kül- és belháborúinak folytonos mozgalmaj, a cseh világ iszonyai megtörhették a XIII társuk elszakadása által számban és így erőben is megfogyott ellenállási képességüket és a sok dúló ellenség ellenében még kívánatos is lehetett rájuk nézve azon védelem, melyet maguk számára biztosíthattak, ha az ország akkortájt leghatalmasabb úrának ellenállás nélkül alávetik magukat.

A Lengyelországhoz tartozó XIII város az által, hogy a király a Zápolyának adott ígéretet be nem váltotta, megmenekült a XI város sorsától, melyet annálkevésbbé kerülhettek volna ki, mennél inkább látjuk annyi század múltával ma is: hogy az Ulászló uralkodása alatt erősbbült olygarchia épen a fejlődő városi elem megbénítására volt irányítva. A mit a nem magyarbarát *Schwicker* a német és magyar nemzetiség között már akkor mutatkozó visszavonás és ellenségeskedésről mond, az bizony anachronizmusnak nevezhető csak, minthogy ezen »modern« jelszót az egykorúak nem is ösmervén, azt legfőlebb ösztönszerűleg sejtették volna azon nagy faji és műveltségi különb-

ségben, mely persze magyar, német és tót között létezett ugyan akkor is, de anélkül, hogy a vallásos kötelezettségeik teljesítése után csupán az anyagi létért küzdelemmel elfoglalt emberek valami nagy súlyt helyeztek volna arra, ki milyen nyelven szól hozzájuk, vagy osztogatja nekik parancsait. Megelégedtek ha emberi fennmaradásuk úgy ahogy lehetséges volt.

Lett legyen Zápolya cselekedeteinek rugója akármi érdek, tény, hogy választottja Ulászló mellett hatalmának egész súlyával küzdött. Midőn a békéltetés újra meghíusult, Zápolya Albert János seregeit dandáraival Eperjes mellett 1471. december 24-én újra meg is verte és miután Albert Eperjesbe szorúlva békét kért: azon feltétel alatt, hogy hittet fogadja, miszerint soha többé ellenséges szándékkal nem jó az országra, vissza mehetett Krakóba.

A két testvér között a magyar koronáért folyt rövid versengés sem múlhatott el a nélkül, hogy a XIII város egyikének másikának lakosságát nem egyszer sanyarú helyzetbe ne hozta volna. A hol ide, hol oda átvonuló csapatok ritkán bántak csínján a védetlen városokkal. Mindamellett hogy lengyel terület voltak és hogy Albert úgy is mint lengyel királyi herceg, sőt trónörökös, de úgy is mint magyar trónkövetelő egyaránt tartozott volna a városokkal jól fölfogott érdekében jól bánni: mégis megtörtént, hogy 1491. nyarán Szepes-Szombaton tanyázó egyik csapatjának emberei összetűztek valamiért a lakókkal és a fegyelem nélküli fegyveres nép előbb rabolni kezdett, azután pusztított, öldösött, nőket becstelenített és végül felperzselt az egész várost.

Ha ezen egy város elpusztítását okozó esemény talán egyedül álló is maradt, valószínű, hogy megint

nem csekélyek voltak a szenvedések, melyeknek a szegény XIII városiak ki voltak téve, ámbár feltehető, hogy Zápolyában, ki hajlandó volt tartományukat némileg már sajátjának tekinteni, védőre találtak és hogy ő, habár máskülönben lengyel birtokot nem kimélt, már önéredeből kimélt a XIII várost.

Albert János 1492-ben atyját követte a lengyel trónon és ezentúl az eddig ellenséges két testvér és király között szorosabb szövetkezés létesült, melynek alapja Lőcsén 1494-ben lett megvetve, midőn a két király, továbbá két öcscsük, Zsigmond és Fridrik bibornok, és sógoruk a brandenburgi örgróf itt találkoztak kibékültek és frigyet kötöttek.

Különben Albert János nem uralkodott hosszú ideig Lengyelország felett, elhunyt már 1501-ben. Őt követte öcscse Sándor és ennek szintén rövid uralkodása után másik öcscse I. Zsigmond, ki Zápolya Borbálának, János erdélyi vajda hűgának férje volt.

Ugy Albert János, mint Zsigmond királynak a szepesi városokra vonatkozó valami uralkodói ténykedésük emléke vagy nyoma nem maradt fenn sem a levéltárban, sem pedig egyéb egykorú vagy későbbi feljegyzésekben, kivéven az utóbbinak a leibicziek javára 9 frt census elengedéséről szóló, 1509-ben kelt oklevelét. Mindketten csekély gondot fordíthattak a városok mostoha helyzetének némi javítására. Sőt ha ezeknek bajuk volt, panaszaikkal nem lengyel uralkodójukhoz, hanem inkább a magyar királyhoz fordultak, mint azt Ulászlónak 1499-ben kelt két mandatumá bizonyítja, melynek egyikében a lőcseieket, másodikában pedig a késmárkiakat szigorúan eltiltja a XIII városiak háborgatásától és meghagyja nekik, hogy ne szedjenek tőlük semmiféle szokatlan díjakat és vámo-

kat, ha Lengyelországból áruikkal városukat és vásáraikat felkeresik.

Ulászló királyunk bármily gyenge uralkodó is volt, mégis folyton gyakorolta a XIII város feletti suverén jogait. Az iglóiaknak és szepes-szombatiaknak 1499-ben erősítette meg régibb szabadalmaikat, ugyan azon évben helyben hagyta továbbá a Sztrázsa, Szepes-Szombat, Schavnik és a Máriássybirtok határai iránt Zsigmond királynál 1407-ben tett intézkedéseit, 1507-ben megerősíti az olaszoknak Zsigmond által adott szabadalmait, 1511-ben pedig a váraljaiak hasonló szabadalmait, kiknek ugyanazon évi egy másik oklevele szerint *Quentzler Jakob* kérelme folytán országos vásár tartására jogot adományozott és ezen kegyelmét külön azzal indokolta, hogy a csehek pusztításai által lakosai számában és vagyonosságukban hanyatlott városon segíteni kíván. Míg Váraljának csak országos vásárt engedélyezett, Olaszinak 1512 országos vásáron felül még keddenként tartandó heti vásárra is adományozott jogot. Ulászló királyunknak mind ezen adományozásait annak bizonyításául hozom fel, hogy a magyar király az elzálogosítás óta immár elmúlt teljes száz esztendő után sem szűnt meg a XIII várost felségi joghatósága alá tartozó községekül tekinteni.

Mind bizonyosabbá lett, hogy Mátyás dicső királyunknak gyenge utóda által kormányzott és rohamos hanyatlásnak induló hazánk nem képes az Európát imminens veszélylyel fenyegető ozmán hatalomnak ellent állani. A római szent szék a török elleni szövetségek létesítésén fáradozott ugyan, de a keresztény hatalmak egyeseinek önző céljai útját állották az ez irányban való sikernek. A római pápa — az 1513-ban megválasztott X. Leo — Bakács primás unszolására

azon eszközhöz vélt sikeresebben nyúlhatni, mely 300 esztendővel azelőtt a keresztények százezreit indította a pogányság ellen a szentföldre. Keresztes háborút hirdetett 1514-ben és bekövetkezett az, amit az élesebben látók, köztük Telegdy István kir. kincstartó — előre jósoltak. Ezrek és ezrek vállaikra tűzték ugyan a keresztet, de ezek csak a társadalom salakjából kerültek ki: csavargók, földönfutók, kalandorok és földes uraik rossz bánásmódja elől menekülő parasztok voltak azok, a kik a keresztes hadba állottak. Az ilyen elemekből alkotott seregnek fegyelmezése nagyobb feladat volt, mint a milyenre *Dózsa György* képes lett volna, még ha tiszta jóakarat is vezérli. De a vezérnél az sem volt meg. A legborzasztóbb pórháború fejlődött ezen keresztes vállalatból, mely iszonyatos szenvedést hozott a hazára, de a szegény félrevezetett pórnépre is. Zápolya János leverte a lázadókat és az 1514. őszén Budára összehívott országgyűlés megfékezni vélvén jövőre is a parasztságot, azt örökös szolgaságra kárhóztatta. Az ott alkotott 14 t.-cz. ugyanis azt határozta: »Hogy a pórok ezen árulásának emléke és büntetése utódaikat is érje, ezentúl az ország valamennyi pórjai, ezen hűtlenségi vétek miatt, elvesztik költözködési jogukat, földes uraiknak örökös parasztságban lesznek alávetve és nem lesz szabad költözködniök, vagy máshová menniök«. Csak egy sokkal későbbi humanus kornak és akkor is a hazafiasan és nemesen gondolkozó úri osztály képviselőinek jutott a szerencse, a szolga nép lábairól a békót levenni.

Nem szólnak ugyan történelmi kútforrásaink, egykorú feljegyzések vagy reánk maradt okmányok arról, hogy a pórlázadás közvetlenül Szepes vidékére is ki-

terjedt volna, de az általánosságban tartott kifejezésekből azt olvashatjuk ki, miszerint az egész ország parasztsága került a mozgalomba és bizonyos, hogy a pórháború elnyomása *után* foganatba vett, amely általános, oly igazságtalan megtorlási rendszabályok újból szították az alig kialvó parázsban még lappangó szikrát. A rabiga alá hajtott parasztság nem egy helyütt kísérlette meg az ellenszegülést, rendesen azon eredménnyel, hogy helyzete még keményebbé vált, amikor aztán az új viszonyukba bele nem törődő parasztok, ha lehetett, tömegesen szöktek meg uraik bírtokáról. A XIII város területe és leginkább az azokhoz tartozó lublói uradalom kínálkozott kecsegtető menekülési helyül. Az 1509-ben kétszer is pusztító legöldöklőbb pestisek egyike, melyekről évkönyveink említést tesznek, a lublói uradalom munkabíró embereit is jól megtizedelte és *Wojniczky Miklós Jordán* akkori kapitány szívesen fogadta fel az uraik elől hozzá, lengyel főhatóság alatt álló földre menekülő szepesi és sárosi parasztokat. — Ilyenek nagy számmal telepedhettek meg ottan, mert Szepes és Sáros vármegyék ismételve panaszt emeltek a jobbágyaikat védelmébe vevő lublói starosta ellen. Lajos király 1517-ben végre helyt adott panaszuknak és óva intette a starostát és helyettesét *Kwatzky Miklóst*, hogy a szökevény parasztok ilyen felfogadásától tartózkodjék. De lett légyen emberséges érzet vagy önérdek a starosta részéről a parasztok befogadása, a szepes-sárosi urak ilyenféle panaszai még jövőre is ismétlődtek.

Midőn történelmünk eddigi fonalán az 1526-ban bekövetkezett nagy nemzeti katasztrófhához, a mohácsi gyásznaphoz értünk, mely első következményeül megint egy a trónérti több éven át tartott küzdelmet és

polgárháborút, ebből folyólag pedig a török hódoltság szomorú eseményét hozta hazánkra: talán helyes, hogy mielőtt egy újabb korszak eseményeivel foglalkoznánk, visszapillantást vetünk azon társadalmi és helyhatósági állapotokra, melyekben ez esemény a XIII szepesi várost találta.

Kevés a reánk maradt okmányanyag, melyből a szepesi városok lakóinak családi és közéletéről, erkölcsi és szellemi műveltségének állapotáról, nemkülönbönben foglalkozási és kereskedelmi viszonyairól hű képet állíthatnánk össze. A néhány szűkszavú egykorú krónika rendszeren csak is a nagy kihatású politikai eseményeket tartja felemlítésre méltóknak, de a nép lelki életét mozgóató eszméknek csak érintését is hiába keresnők ilyenekben. Természetes, hogy a reánk maradt kis számú hivatalos okmányokban még kevésbé található azok; de mindamellett nem lehetetlen legalább megközelítő fogalmat alkotnunk azon helyzetről, melybe városaink az elzálogosítás első századának végén jutottak volt.

Már fentebb említém, hogy az egész század alatt majdnem szakadatlanul dúló bel- és külháború, az anynyi iszonynyal járó csehvilág, az ezeknek folytán alig létező közbiztonság, a sok, manapság alig képzelhető halandósággal járó döghalál és az egyes városokban pusztított sok tűzvész bizonynyára megakadályozták az elzálogosítás előtt fejlődésnek induló városok további felvirágozását. Bátran kimondhatjuk tehát azon végkövetkeztetést, hogy a városok 1412-iki állapotát egybevetve az 1526-kival, nem haladást, hanem csakis hanyatlást észlelhetünk, a mennyire ugyanis a régi múltból felénk csak mécsyszerűleg világító kevés adat homályában ezt még megkülönböztethetjük.

Nem kételkedem, hogy helyesen ítélem meg a XIII városnak a sok megpróbáltatás által okozott helyzetét, ha állítom, hogy legtöbbje csak romja volt annak, mint ahogy lengyel fennhatóság alá kerültek. De azzal nem akarom egyszersmind azt mondani, hogy ezen hanyatlásnak a lengyel uralom lett volna az oka, ellenkezőleg azt hiszem, végkép elvesztek volna talán, ha Lengyelországhoz való tartozásukkal több esetben a semlegesség egy nemét nem érvényesíthették volna, melynek paizsa alatt egyszer-máskor megmenekültek a fosztogatástól és a zsarolások mindenféle nemeitől.

A XV. század annyiszor hozott háborút hazánkra, és a cseh világgal járó mozgalom annyi bajt a felvidékre, hogy itteni városaink közül csakis azok emelkedtek, melyek már elébb, tehát ideje korán gondoskodtak erődítésekről. Példa reá nálunk legfőképp Lőcse és Késmárk, de Podolin is.

Ez utóbbi város körfalakkal, tornyokkal és bástyákkal bírt már akkor, midőn a XIII várossal együtt el lett zálogosítva, és habár emezekkel nem állott semmi szerves összefüggésben, később látjuk mégis, hogy az érdek és talán az uralkodó közösség is, közös védelmi ügyet is hozott létre.

Mínt hogy ugyanis az erődítéssel nem bíró városok lakói veszély elől menekülendők nejeiket és ingóságait nem egyszer Podolinba küldték, a város falainak építéséhez és igazításához munkával, pénzzel és anyaggal is hozzá járultak. Névszerint felépítették a XIII városiak *az alsó kaput bástyájával*, valószínűleg akkor, midőn őket a közelgő cseh berohanás menekülésükről gondoskodásra intette.

Később, a veszély kisebbedésével, midőn a falak ismét helyreállítást igényeltek, a XIII város a podoli-

niaknak ebben segédkezni nem akart, miből per is támadt, minthogy Podolin a szolgálmányra továbbra is igényt tartva 1518-ban a városok hozzájárulását szorgalmazta, minek azok sok huza-vona után engedtek is.

Falainak köszönhette Podolin, hogy a XVI. és XVII. században Lőcse után a legtekintélyesebb város maradt Szepesben és habár kicsiny határral bírt, kereskedelme és ipara útján jólétre tett szert. A Poprád mentén lejebb Lubló, domináló várának és habár csak szerényebb falainak védelme alatt, szintén kevesebbet szenvedett, mint a felvidék más városai. Ezek között tekintélyre és lakosságuk számára nézve leginkább kiváltak: Leibicz, Igló, Váralja és Szepes-Szombat. Látjuk azt azon körülményből is, hogy a kerületi közgyűléseket, melyeknek székhelye ugyan a városok között váltakozott, legnagyobbbrészt az említettek egyikében tartották s a kerületi grófokat is többnyire ezeknek polgárai közül választották. De legtöbb czéheik is ezeknek voltak akkortájt, mi arra vall, hogy a sorscsapások daczára a városok nem sülyedtek egészen földművelésből élő falvakká, hanem kézműiparral is foglalkozván nagyobb jólétre és ezzel járó magasabb műveltségre is tettek szert. Az ott űzött mesterségek pedig nem foglalkoztak csupán az első szükségletek előállításával, hanem találunk például Iglón ötvösöket, fegyverkovácsokat és Szepes-Szombaton oltárképeket festő művészeket is, akik az iparosok között mindenestre a legmagasabb színvonalon állóknak tekinthetők, sőt már művész számba is mentek.

Hogy a XIII város polgárai a reájuk nehezéd sok csapás daczára is nemcsak a környék, hanem az ország lakói között is kitűntek műveltségük által: annak okát leginkább egyházi különleges állásukban vé-

Iem feltalálhatni. Ők ugyanis szabadalmuk értelmében mindenkor maguk szabadon választották lelkészüket. Nem voltak tehát annak kitéve, mi a reformatio előtt annyi indokolt panaszra szolgáltatott okot, hogy ugyanis a jobb javadalmú községekre tanúlatlan, sőt erkölcs-telen papokat reá erőszakoltak; hanem itt a hívek körültekintően választhattak olyan lelkészt, aki azután hivatásának élt is. A XIII város javadalmai pedig jók voltak, mert az egész tized, nem mint másutt a főpapságé, hanem a lelkészkedő pap tulajdona volt, a ki azért kárpoztlásúl a szepesi prépostnak »székpénz« (cathetaticum) czímen némi csekélyebb pénzösszeget fizetett.

Nemcsak a XIII város parochiáira, hanem Lőcse és Késmárkra is többnyire művelt, sőt egyetemet látogatott és sokszor német vagy más külföldi eredetű, tudósok hírcében álló papokat hívtak meg. Lőcsén találjuk például 1478-ban az angol származású *Coxe Lénárdot*, a ki VIII. Henrik hajdani nevelője volt. A bécsi, krakói és lipcsei egyetemek anyakönyveiben nem egy ide való származású tanulót találunk. Sűrű volt tehát már akkor is a szellemi érintkezés a fajrokon Németországgal, sőt a távolabbi külfölddel is.

A nagyobb műveltségük és javadalmuk folytán jó-módú lelkészek gondoskodtak azután arról, hogy egyházuk mellett az elemi, sőt magasabb oktatásnak is szolgáló iskola legyen. És volt is. Már 1437-ben találkozunk a szepesi prépostság egész területén levő összes iskolák tanfelügyelőjével, a ki mindenkor a káptalan olvasókanonokja volt. Az elemi oktatásnak ezen itt már általánosabb, de akkor bizony még kivételes elterjedésének köszönhető, hogy a XIII város területe a legértelmesebb vidékek egyike lehetett. Bizonyára

jelentékeny tényező volt ebben a XXIV kir. plébános-testvérületének az anyagi és szellemi czélokra kiható, akkor teljes virágjában álló működése is. Az oly testületről, melyről már 1405-re említhettük, hogy könyvtára és könyvtárnokai voltak, azt is feltehetjük, miszerint a könyvsajtó feltalálása folytán az egyes könyv megszűnt kincsszámba menni, gyűjteményét a most sokkal olcsóbban megszerezhető példányokkal is szaporította. De ezen köz-könyvtár létezésén felül a M. nemzeti muzeum és a m. kir. egyetem könyvtáraiban olyan magán könyvgyűjteményeknek nyoma is megmaradt, melyek egyes lelkészek bírtokai voltak. Ilyenekül ösmerjük *Bertalan* szepes-szombati, *János* leibiczi és *Hildenbrand* iglói lelkészét a XV., — *Kés-márki János* olaszii lelkészét a XVI. századból.

Igaz, hogy kevés az, a mi ilyen műveltségi tanújelekből reánk maradt. De ha tekintetbe vesszük, hogy Szepességünk mennyi viszontagságon ment keresztül, csak azon csodálkozhatunk, hogy még egyes ilyen emlékek meg voltak őrizhetők.

A maradandóbb természetű építészeti művekből több olyan áll fenn, mely ezen korszakban épült. A XIII város egyes egyházai több kiváló ötvösművű liturgiai eszközt is őriznek, melyeknek eredete szinte ez időre tehető, de mert ezek legtöbbször keletkezésük időpontját nem tudják *egész biztossággal* meghatározni, mellőzzük felsorolásukat és beérjük azzal, hogy létezésüket is annak bizonyítására használjuk, miszerint itt akkor a sok anyagi baj daczára pezsgő szellemi élet lüktetett, mely persze leginkább vallásos irányban nyilvánult.

Hogy ezen el nem tagadható, akkor a nép lelkületében még mélyen gyökerező hithű és áhítatteljes

életirány daczára is a nép erkölcsében a sok háború és az elszegényedés folytán az elvadulás egy neme foglalt helyet, ezt az egykorú krónikák lakonikusan szerkesztett szövegeiből sejthetjük. A későbbi jegyzőkönyvekben már gondosan feljegyzett a »Grafenstuhl«-nál előfordúlt crimínális ügyek tárgyalásait, mint különben elég megbízható erkölcs-mérőket még nélkülözzük e korból. De bírunk a XV-dik század végéről egy feljegyzést, mely a XIII város és Lócse között fennálló különös szerződésre vonatkozik, mely szerint egy közösen tartott hóhér fizetéséhez a XIII város évi 10 tallérral járul, és azonfelül jegyzékbe foglalják a hóhérnak azon, minket kissé megberzengető működéseit, melyekért neki még külön fizetés is jár. Megtudjuk így, hogy akasztásért vagy fejezésért 2 frt, ha pedig felnégyel, vagy kerékbe tör, vagy nyársra húz egy szegény bűnöst, akkor a díja 4 frt, vízbe fulasztásért 1 frt, megvesszőzésért pedig 55 denár jár a közös hóhérnak, végül megjegyzik, hogy ha a halálos ítéletet végre nem hajtják ugyan, hanem a bűnös fölött már eltörték a *pálczát*: a hóhérnak díja csak úgy kijár, mintha az ítéletet végrehajtotta volna. Az illető passus szó szerint következőleg szól: »Wo sich ergibt, das schon über einen armen Sünder der Sentenz gangen, od. Stekchen zerbrochen auss diesen eben erzälten Execution irgend eines, und durch intercession erlicher Leut, die sich (wie den oft gescheht) beim Gericht seines lebens halber bemühen und es erlangen, pflegt man dem Scharfrichter wegen des armen erbetenen Sinders, eben so viel zu geben, als wen er gericht wer worden. Es wer den, das man in etwas erbitten khinde«. Az utolsó sorból látszik, hogy ily esetekben még alkunak is volt helye a hóhérral, de a törvényszékkal is, a mennyiben

a jogerőssé vált ítélet után sem volt kizárva annak lehetősége, hogy az elítéltnek, ha protectiója volt, a a kiállott halálos félelem számíttatott be teljes büntetésül. Idők, emberek múlnak, újak jönnek, születnek, de nem változik az ember lényegében, természetében; csak is az élet külső jelenségei nyernek más alakot. A cselekedetek lelki rúgói minden korban, minden helyen ugyanazok maradnak: könyörület, barátság, rokonság, sőt néha talán megvesztegetett érdek csak úgy érvényesültek akkor, mint ma, és érvényesülni fognak további négyszáz év leforgása után is!

A kriminális ügyekben való drákói szigorú igazságszolgáltatást különben az »esküdtszék« egy neme gyakorolta. Nem tanult bírák, hanem választott polgártársai ítélték a vádlott felett, lelkiösmeretük szerint, röviden sommásan. A XIII város törvényszéke — der Grafenstuhl — a tizenhárom város bíráiból a gróf elnöklete alatt alakult, évenként kétszer-háromszor, hol egyik, hol másik városban összeülve, hogy bíraskodjanak. Ők hallgatták ki a vádlottat és a tanúkat, védői intézménynek nyoma sincs, hacsak »Freund und andere erliche Leut« nem szólaltak fel *mellette*, (»Vorsprecher«) de néha, a szinte nem létező közvádló szerepében, *ellene* is. A bírák lelkiösmérete és józan észjárása helyettesítette a védőt és közvádlót. Ítéletük a »Willkühr« tételein, de ép annyira az akkor igen nagy tekintélyű szentírás elvein alapult. A hozott ítéletet rendszerint azonnal végre is hajtották. Az többnyire testi fenytékből állott, halállal sújtván oly kihágásokat is, melyek, mint: házasságtörés, paráznaság, vagy istenkáromlás, ma még bíró elé sem kerülnek. De ha a »Verdikt«-nek nevezett ítélet nem is szólott halálra, akkor sem mondott ki *elszárást* a bűnösre, hanem meg-

veszőztetést, »ausstäuben«, pellengérré állítást vagy legtöbb esetben *számkivetést* a XIII város egész területéről, bizonynyára azért, mert gyors megtorlást igényelt az éber jogérzet, de mert börtönük sem volt, melybe elzárhatták volna a delinquentst. A gyűjtogatókat máglyára ítélték; a leányrablók életüket vesztették még akkor is, ha a leány beleegyezését vallotta.

Ha a bírák az ügynek beható vizsgálata daczára nem láttak tisztán benne, úgy kriminális mint vagyoni kérdésekben az istenítélethez folyamodtak és elrendelték a *bírói bajvívást*, melynek nyoma még a XVIII század elejéig fennmaradt a Szepességben. Kriminális ügyekben pedig, — még akkor is, ha a vádlott tagadásban sem volt — a részletek kiderítése és a bűntársak kitudása végett a kor nézete és szokása szerint alkalmazták a kínzás legkülönbélebb nemeit, közönségesen a halálos ítélet szigorításául közvetlenül annak végrehajtása előtt is.

Ugyanazon bíróság ítélt vagyoni kérdésekben is, vagy a mint ma neveznök, a polgári ügyekben, ép oly egyszerű, kevés alakisággal járó mód szerint.

Ezen közös, tehát felettes bíróságon kívül létezett még minden egyes városban is egy a bíróból és esküdttársaiból, »Geschworne« álló törvényszék, mely kisebb ügyekben ítélt, — de meddig terjedt annak illetékessége és hatásköre, azt nem tudjuk; mert a jogkör meghatározása nem írott szabályon, hanem inkább csak szokáson és régi gyakorlaton alapúlt. A helyi bírói szék és az egyes városi bírónak jogköre valószínűleg inkább csak kisebb rendőri ügyek és kisebb vagyoni értékek elbírálására terjedhetett, mint ahogy még a későbbi korban is, a Grafenstuhl elé inkább

csak nagyobb, főbenjáró bűnesetek' és szintén nagyobb tulajdon iránti percek kerültek.

A községi kormányzatnak fontos feladata volt a *vásárügy* feletti őrködés és annak rendben tartása. A városok között már számosan bírtak ezen korszakban részint heti, részint országos vásárok tartásának jogával. Úgy Podolin, Lubló, Váralja, Olaszi, Igló, Leibicz, Béla és mások, nem tekintve Lőcsét és Késmárkot, mint akkor már régebben külön állással bíró szab. kir. városokat. Az utóbbinak és *Lublónak* heti vásárai bírtak akkor Lengyelország határszéli vidékeinek élelmezésére nézve főkép nagy jelentőséggel. Ezek ugyanis jóval kevesebbet termeltek gabonaneműekben, mint a mennyire élelmezésükre szükségük volt, a hiányt a jobb termőképességgel bíró magyar vidékekből importálták. Ezen behozatalt közvetítették a nevezett két városnak vásárai, melyek ennél fogva korunkig nagy gabona kereskedelemmel bírtak. Nem ismerte még akkor Európa a *burgonya* gumóját, a lengyel és tót paraszt fő táplálékát, hanem a különféle gabonaneműek voltak még a legszegényebbnek is fő élelme, és azt vették a Szepesség vásárain.

A vásárok sokadalma tartotta fenn a városok czéheiben egyesített kézműiparosok tevékenységét is. A szerényebb igényekkel vásárra jövő kisebb nemes úr, a főúrnak emberei és a paraszt gazda ott látták el magukat a városi iparnak azon készítményeivel, melyeket házi iparuk nem állíthatott elő. A kalaposok, csizmadiák, kékfestők, lakatosok és kovácsok, a szűcsök és nyereggyártók és más mesteremberek czéhei leginkább ezen vásárokon kerestek és találtak piaczat készítményeik számára. A könyvsajtó feltalálása után országot világot bejáró vándor kereskedők kezdtek

elárasztani — persze csak a városok német lakóit — az akkor keletkezett ponyva irodalom röpvíú termékeivel, melyeknek a későbbi korra eső vallási forradalom eszméinek gyors terjedésében bizonyára nagy részük volt.

Mostani, közgazdasági jelentőségben mind alább szálló vásárainknak egy fő alakja, a zsidó kereskedő és közvetítő, akkori városainkban majdnem teljesen hiányzott. N. Lajos királyunk ugyanis 1349-ben a kikeresztelkedni vonakodó zsidókat országából mind kiűzte és azok innen ép úgy, mint az őket akkor szintén üldöző Németországból többnyire Lengyelországba költöztek, a hol Nagy Kázmér király Eszther nevű szép zsidó kedvesének közbenjárása folytán befogadást találtak. Akkori tömeges bevándorlásukra vezethető vissza nagy számuk, melyben a hajdani Lengyelország részeiben ma is találhatók. Mind a mellett azonban, hogy a szepesi városok már száz évnél tovább a lengyel korona alattvalói voltak, zsidót nem tűrtek meg kebelükben és még a XVI-dik század végén is nagy bajába került egy *Israel* nevű gazdag zsidónak, hogy megengedtessek neki betegen, csak pár hétig is Leibczon időznie. Ezen a régi múltba visszanyuló tény alkalmából mellékesen fel akarom itt említeni, hogy valószínűleg egész Magyarországon a XIII város területe volt a legeslegutolsó, melyen izraelita honfitársaink még 1848 után is háborítatlanul telepedhettek le. Béla városában például nehéz küzdelmek után csak 1863-ban vehetett állandó lakást az első izraelita család. Most azonban van ott és a többi városban is — a formaszzerű receptio törvénye nélkül is — akár hány héber vallású polgártársunk, a kik csak úgy, mint a legrégebb szász kolonisták ivadékai, békében élnek közöttünk és teljesítik polgári és emberi kötelességüket.

IV. A mohácsi vésztől a harmincz éves háború kezdetéig. 1526—1618.

Vidékünk helyzete az ellenkirályok versengésében. Horváth János szepesi prépost. Itt folyó kis háborúk. Landsknechtek Szepesben. Kosztká Péter. Lőcse és Késmárk közötti versengés. Kozákok Szepesben. Laszky Jeromos fellépése. Késmárk is lengyel kapitányt ural. Szepesi fuvarosok baja Kassa mellett. Kasparek vagy Kasparics Zsigmond vagy Kauffang. A Kasparek monda fejlődése. Szepesi fuvarosok Budavár alatt. Izabella királyné és Ferdinánd közötti béke. A Szepességet érdeklő egyik feltétele. Basó Mátyás. A menedékkői zárda pusztulása. Zsigmond lengyel király békéltetési kísérletei. Vegyes lengyel magyar bizottság. Akkori hadviselés. Zsigmond király szabadsalomlevelei. János királytól is nyernek ilyen egyes városok. A béke némileg helyreáll Szepességben. Loboczký Mátyás. Pestis járvány 1545-ben. A reformatio keletkezése. Gyors terjedésének okai. Horváth János prépost szerepe. Fischer András anabaptista. Leutscher vagy Lewdischer György. Ferdinánd magyar és Zsigmond lengyel királyok semlegessége a reformatio mozgalmában. A reformatio haladása Szepesben. A reformatio mérsékelt jellege itt. Váraljai Szaniszló prépost zsinatja. A szepesiek hitvallása. Bornemissza Gergely erősebb fellépése. A prépost meg az evangélikus lelkészek közötti viszony. A XIII város 1580-diki szervezési szabályzata. A törvényhatósági gyűlések helye és megtartási módja. Legrégibb városi bírák és képviselők névjegyzéke. A gróf állása. Az adózás alapját a „Märk“ képezi. Viszály a városok kebelében. Nicási Albert gróf követsége Báthory Istvánnál. A városok közötti viszálynak befejezése. A „Poborn“ adó. A városok felszólamlása a hadi adók ellen. A városi követek Berzeviczy kancellár közbenjárását veszik igénybe. A követtség eredménye és költségei. Vegyes bizottság a határvillongások ügyében. Új naptár. Biblia olvasás és abból eredő eretnek percek. Trón utáni versengés Lengyelországban. István király halála után. Prépostváry elfoglalja Lubló várát. Istváni nádor-helyettes eljárása a bajteni békekötésnél rosszalattik a magyar rendek által. A XIII város személyes felkelése Lubomirszky alatt. Követség a lengyel királyhoz Krakóba. Hadicsapatok felállítási módja. Hajdúk. Szabad hajdúk. Vallonok. Bocskai felkelését megelőző ellenreformátioi kísérletek. Pető Márton prépost. Bocskai felkelése. A városok anyagi helyzete. Czéhek. Idegen jogkönyvek befolyása az igazságszolgáltatásra. Szigorú ítéletek egy példája. Polgárok házai, bútorai. A népiskola. A nép műveltsége. Egyházi kormány.

Márme gyénk, tehát a területén fekvő külön helyhatóságú városok is, földrajzi fekvésüknél fogva mentek maradtak ugyan a hazánk más vidékeit súlyosan sújtó török hódoltságtól és az azzal járó becsapások és pusztításoktól is, de mind a mellett

még sem mondható, hogy vidékünk azért kedvezőbb helyzetnek örvendhetett volna. Sőt ellenkezőleg nincs vidék mely a husziták féktelenségeit annyira megsínylette volna, mint felső Magyarországon épen Szepesvármegye és a II. Lajos elestével kezdődött két ellenkirály közötti hosszú polgárháborúvá vált hosszú versengés szintén Szepesre nehezedett legnagyobb súlyával, már azon oknál fogva is, mert a Ferdinánd ellenében megválasztott Zápolya János ellenkirálynak úgy szólván főbirtoka Szepesvára és tartozékai voltak, mintahogy székhelye is, ha az ország ügyei máshová nem szóltották, leginkább ezen vár volt.

Mi természetesebb tehát, minthogy, mihelyt hazánknak a törvényesség külső kellékei szerint egyaránt megválasztott két királya volt, a két párt közötti első ellenségeskedések is itt ütöttek ki, hogy azután jó soká dűlják a békés és nyugodt fejlődésnek még lehetőségétől is megfosztott vidéket.

Zápolya Szepesváran kívül bírta még a szintén erődített Késmárkot és Richnót is, úgy hogy ezen a Szepesség különböző pontjain elfoglalt három táborhelyéről annál inkább lehetett reménye az egész vármegyét mihamarább uralma alá hajtani: mert Szepesváranak kapitánya *Derencsényi Miklós* nagyon erélyes és tevékeny híve volt, a ki a vármegye nemeseinek, leginkább pedig a nagy befolyású *Máriássy Ferencz*-nek támogatását bírta, és reménylette *Horváth János* szepesi prépost és *Rosen Mihály* schavnikai apát és velük meg általuk a papság támogatását is. E két főpap azonban nem papi hivatásuk teljesítése, hanem cselszövő, békétlen, haszonleső és urat köntösként cserelő, elvetemült viselkedés által tűnt ki.

Zápolya reményei azonban csakhamar megghiusúl-

tak, mikor Lőcse Ferdinandhoz állva, készségesen befogadta a *Thurn Miklós* vezérlete alatt ide érkező segélyhadat. Ferdinand Késmárkot is hatalmába kerítendő, e várost *Batthyányi Ferencz* bánnak adományozta, ki azonban azt soha sem foglalhatta el, hanem kapitánya *Warkotsch Menyhért* Zápolya részére tartotta megszállva, míg Zápolya Ferdinandnak a földre küldött német vezére *Katsianer János* által Kassa mellett 1528-ban megveretvén, maga kénytelen volt Lengyelországba menekülni. Ekkor Késmárk is meghódolt Ferdinandnak, aki ugyanezen évben *Pekry Lajost* küldte oda kapitányúl.

A XIII város lakói, habár a trónkövetelők közötti háború őket nem illette közvetlenül, sokan kárát vallhatták ezen háború folytonos csapatmozgalmainak és helyzetüket még komplikálta az, hogy királyuk Zsigmond, sógora Zápolya mellett foglalt állást. A lublói kapitány reájuk írt, hogy fegyverkezzenek és zászlója alatt Lőcse ellen induljanak. Eleinte engedtek a felszólításnak és tényleg meg is kezdték a fegyverkezésre való készülődést, de lett légyen Zápolya ügyének — a ki már Szepesvárát sem bírta — rosszabbrafordulta vagy csak körültekintő óvatosságuk, vagy másfelé nyilvánuló rokonszenvük, vagy pedig igazi vonakodásuk a Ferdinand táborában levő magyarok ellen küzdeni, az ok, mely őket semleges tartózkodásra intette: tény, hogy a városok bírái legközelebbi gyűlésükön erélyes óvat emeltek kapitányuk ezen rendelkezése ellen, azt mondván, hogy őket mi sem kötelezheti a magyar viszályban való részvételre, minthogy ők magyarok ellen harcolni általában nem akarnak. És óvásuknak foganata volt, sőt Spervogel krónikájában épen azt állítja, hogy a kapitány annyira hátrált volna, miszerint azt is el-

tagadta, hogy a felkelésre vonatkozó rendelet tőle származott. Elég az ahhoz: a XIII város ez egyszer a reá rótt felkelést elodázta magától.

Midőn Katzianer 1528-ban Lőcséről az egész vármegyét elfoglalta, a háború látszólag megszűnt ugyan, de nem annak terhei és nem a vele jött és vármegye szerte portyázó 8000 főnyi »Landsknecht« csapatoknak nehezen kielégíthető igényei, kik, ha kívánságaik nem teljesültek, semmi kímélettel sem voltak a már különben is túlterhelt lakosság iránt. A vezérek, ha egyes esetekben szigorúak voltak is és tetten ért katonáikat asszonyi szoknyában vagy a rablott tárgyakkal együtt az országút mentén a legelső ágra akasztatták; e meggyalázó büntetés sem riasztotta el a kis csapatokban ide-oda bolyongó zsoldosokat attól, hogy a védtelen, békés lakosokat — a hol lehet — zsarolják és fosztogassák. Annál kevésbbé tartózkodtak a zsarolástól: mert tábornokaik sem jártak el másként a tartománynyal. Valaki megsúgta Katzianernek, hogy a XXIV plébános testvérülete 30 ezer forintnyi kincset őriz szekrényeiben s a mindig pénzsűkiben levő német generális úr azt természetesen azonnal megkívánta. A plébánosok e kincs létezéséről persze mitsem tudtak s nem kevésbé ijedtek meg a kellő nyomatékkal bíró kívánság hallatára. Rimánkodásra, később alkuvásra fogták a dolgot és az utóbbi sikerrel is járt minthogy Katzianer végre a plébánosok által fizetett 600 forinttal is megelégedett.

Az ellenségeskedések szünetelése Szepesben most is csak rövid ideig tartott. Zápolya szövetségre lépett a portával és hadat gyűjtött Lengyelországban, melynek egy részét 1530-ban *szellocsi Kosztká Péter* vezette ide és meglepve Késmárkot, azt rövid ellenállás

után rohammal bevette. Mihelyt Késmárk Zápolya kezére került, ennek helyőrsége és a *Serédy Gáspár* parancsnoksága alatt álló Ferdinand párti Lőcse között több évig tartó, az egész vidékre sok bajt hozó, formaszerű háború kezdődött, melynek kártékony volta még fokozódott a gyűlöletes szenvedélyesség által, melylyel nemcsak az ellenpártok zsoldosai, hanem a két versenyző város polgárai is résztvettek egymás károsítására törve. Lőcse és Késmárk között ugyanis már régebben viszály volt az árúlerakási szabadság miatt. Ebből előbb perekben orvoslást kereső súrlódások keletkeztek, melyek verekedésekké, majd kölcsönös fegyveres támadásokká és később, midőn a két város két ellenpárthoz tartozott, nyílt háborúvá fajultak.

Hogy mennyire felbomlott akkor szerencsétlen hazánkban minden rend, annak legkiválóbb tanújele épen e két város példája. A mennyi kárt egyik okozhatott a másiknak, annyit viszonzott búsásan emez, ha arra módja, alkalmá kínálkozott. A mezőn dolgozó vagy útban levő késmárki, ha lőcseiék kezeibe került, könyörtelenül vettetett fogságra és csak nagy váltság árán szabadult meg tömlöczéből. Ép úgy járt a lőcsei, a ki Késmárknak kezébe került. 1532-ben ezek hat lőcsei polgárt fogtak el, kiváltásukért 1500 frtot kértek és midőn az elfogottak rokonai az akkor tekintélyesnek vehető összeg előteremtésére képtelenek voltak, a XIII város közönségéhez fordultak közvetítésért, ami azonban kevés eredménnyel járt, miután a késmárkiak az egyik, *Doktor Mihály* nevű fogolynak a »Spiezhügel« nevű dombon fejét vétették.

A késmárkiak, hogy a nagyobb helyőrséggel bíró Lőcsével sikeresebben küzdhessenek, 400 kozákot fo-

gadtak zsoldjukba *Zebrodovszky* vezetése alatt és csak most indult meg igazában a két város közötti sok ellenséges portyázás, mely változó szerencsével lefolyó összecsapások és ütközetekre vezetett. A legvéresebb és a késmárkiak győzelmével végződő ilyen ütközet színhelye az Igló melletti nagy rét volt, hol mindkét részen hetven ember, köztük a késmárkiak kozák vezére is, esett el.

A késmárkiakat különben akkor már nemcsak a kereskedelmi versengés terelte János király táborába, hanem része volt abban *Laszky Jeromos* syradiai palatinusnak, egy előkelő lengyel nemesnek is, kinek sok szolgálatai jutalmául Zápolya János 1530-ban szepesi uradalmával Késmárkot is adományozta. A mily buzgó híve volt még akkor *Laszky János* királynak, az ura érdekében Konstantinápolyban is eljárta ügyes diplomatának sikerült ujonnan szerzett városának lakosait is királyi ura mellett lelkesíteni. Késmárk *Laszkynál* hívebben tartott ki Zápolya pártján, mert míg az utóbbi, miután Késmárkot *Mynkovicz Miklós*nak 6000 frtért zálogba adta, már 1533-ban nyiltan Ferdinand pártjára állott; addig Késmárk híve maradt János királynak ennek haláláig. Annál inkább becsületére válik e hűség a derék városnak, mennél ritkább volt akkor az ilyesmi nemcsak testületeknél, hanem egyeseknél is, kik szolgálatukat és hűségüket mindig a legtöbbet ígérőnek ajánlottak fel és csak addig tartottak ki egy párton, míg az reájuk nézve előnnyel, haszonnal járt. Mihelyt a körülmények változtak, a főurat, köznemest vagy papot sem becsületérzés, sem legszentebb eskü nem akadályozták abban, hogy zászlót és pártot többször is ne cseréljenek, a mint erre történelmünk eme legerkölcstelenebb korszakában számtalan példánk van,

Zápolyának sok éven át híve Laszky Jeromos nem áttartotta tőle nemcsak nyiltan elpártolni, hanem már 1534-ben ő vezette személyesen Ferdinand hadait Szepesben. Akkor verte meg és fogta el a Podolin melletti véres ütközetben Minkoviczot, Zápolya hadainak itteni kapitányát. És ezen döntő ütközet megyénk vidékén egy időre a német pártot juttatta túlsúlyra. Mivel pedig a XIII város lakossága nagyjában inkább a nemzeti — Zápolya — párthoz szíttott, szenvedései is fokozódtak a németek zsarolásai következtében.

Serédy lőcsei kapitány, nem tekintve a XIII város külön állását, önhatalmúlag adóval róttta meg őket is. A városok Zsigmond lengyel királyhoz írtak fel, hivatkozva lengyel alattvalói voltakra és védelmet kértek tőle. A király annyira jogosnak és méltányosnak tekintette ebbeli panaszukat és óvásukat, hogy külön követet küldött *Klaiszky János* személyében Lőcsére Serédyhez, ki utasítva lőn király alattvalóit az ilyen megadóztatások ellen kellő nyomatékkaal megvédeni.

Zsigmond király még tovább ment. Minthogy sejtette, hogy egy követ befolyása és védelme annak távoztával meg is szűnik, a XIII város érdekeinek állandóbb védelméről akart gondoskodni és reábirta Zápolyát, hogy Késmárk parancsnokságát a lengyel királynak egy emberére bízza. Ilyen, a lengyel király részéről adott, a XIII város védelmére is kiterjedő megbízással vette át *Szokolikovszky Miklós*, utána pedig *Loboczky Mátyás* Késmárk városának parancsnokságát. Ha nagy sikere nem is volt ezen intézkedésnek, mégis intésül szolgált egyik-másik csapat vezérének, hogy a már szabad prédául tekintett szepesi városok lakóinak van olyan védőjük, akivel kikötni talán még sem volna tanácsos.

Egy nagyon komoly veszélyvel fenyegető vállalatba ártották magukat 1536-ban a XIII város egy-némely, úgylátszik számos és önkéntes lakói. Midőn ugyanis *báró Fels Lénárd* Sárosvárát ostromolta, az ostromló sereg élelmezésének fuvarozására a XIII városból való szekeresek vállalkoztak. Megindult a közel 100 kocsiból álló szállítmány német fedezet alatt a szepesi érczhegységen át Abaujvárnak tartva Sáros felé. A múlt évben Zápolya kezére került Kassán maga *Martinuzzi* időzött és valamikép neszét vette a *Szepesi*-hez közelő kocsioszlopnak. Azonnal oda vezényelt egy nagyobb huszárcsapatot, mely a német fedezetet megtámadta, szétverte és a kocsikat szállítmányukkal, és a szerencsétlen szepesi fuvarosokkal együtt elfogta. Nem kevesebbről volt szó, mint hogy a semlegesség megtörésének tettén ért fuvarosok életükkel lakolnak a népjogilag is tilos cselekedetnek talán csak egyszzerűen nyereszkedési vágyból elkövetéseért.

Ilyen sürgős veszélyben az elfogott fuvarosok otthon maradottjai azonnal a lublói starosta közbenjárását kérték ki, aki rögtön el is küldte alkaptányát *Lampinszkyt* Martinuzzihoz a fuvarosok életét és vagyonát közbenjárása által megmenteni. A starosta küldöttje csak félig ért célzt, Martinuzzi szabadon bocsátotta ugyan a fuvarosokat, de nem adta ki sem szekereiket, sem lovaikat, sem pedig a szekerek rakományait, ezek mind ott veszték és a kassai helyőrség prédájául estek.

E szállítmány elfogatásának a felső magyarországi hadviselésre nézve különben is fontos következménye lett. A Sárosvár ostromló seregben, teljesen megakadt élelmezése folytán, járványok ütöttek ki, melyek a

sereget megtizedelték, miért is báró Fels kénytelen volt az ostrommal felhagyni és seregének romjaival Lőcsére vonúlt.

Ha ezen episódból a háborúnak szigorú és kiméletlen folytatására lehet következtetni, ösmerünk megint más részleteket, melyek az emberi, sőt lovagias, a jobbakban egészen soha ki nem alvó érzelmek nyilatkozásául tekinthetők, melyek még e nehéz időkben és sanyarú viszonyok között is mint az ember társulási ösztönének jelenségei minden pártgyűlölet és előítélet daczára itt-ott felszínre kerülnek és melyekről hallani még a későbbi kor embereinek is jól esik. Másként ítelt Spervogel Konrád jámbor krónikásunk és egykorú lőcsei bíró, ki elszörnyűködve jegyzi fel, hogy Warkocs György és Menyhért nagyeeőri földesurak, habár buzgó *Jánospártiak* voltak, nem átallották Salm Kristóf grófot és lőcsei kapitányt magukhoz vendégül hívni, a ki el is fogadta a meghívást és a vendéglátó magyar urak házánál pár napig jól mulatott és velük szoros barátságot kötött: »és így társalogtak büntetlenül a Joanisták a Ferdinandistákkal«, — teszi hozzá egész felháborodással a krónikás, ki persze lőcsei létére Ferdinandista volt.

Fokozta a szepesiek bajait azon mindkét hadakozó fél által sűrűn követett gyakorlat, hogy haramiaszámba menő oly egyéneket fogadtak zsoldjukba, kik összetoborozván kisebb-nagyobb csapatokat, azokból valóságos rablóbandákat formáltak, melyekkel majd az egyik, majd a másik fél szolgálatába állottak, hogy annak zászlaja és védpaizsa alatt garázdálkodjanak és zsarolják, fosztogassák a lakosságot. Rablási és kalandozási ösztönükön kívül cselekedeteiknek semmi egyéb rúgója nem lévén, jaj volt azután annak a

városnak vagy helységnek, melyre az ilyen csapatnak fegyelméletlen szenvedélyei reá nehezdedtek.

Egyik ilyen rablócsapatnak vezére Szepesben akkortájt a nagy hírnévre szert tett és népmondáink különböző alakulásaiban máig is élő, a valószínűleg lublói szárazasú *Kasperek* vagy *Kasparich Zsigmond*. Eleinte Ferdinand zsoldjában állott, később János királyhoz pártolt, de mindkét urának zászlaja alatt iszonyatosan zsarolta a vidéket. Hogy amolyan zsványbanda-kapitány féle minősítése daczára is nagy jelentőségű volt itteni szereplése, látjuk azon körülményből, miszerint Ferdinand király külön patense által 3000 frtnyi díjat tűzött ki fejére, oly módon, hogy aki elevenen szolgáltatja át, kapja az egész díjat, aki csak fejét hozza Katzianerhez, az kap érte 2000 frtot, bandája minden egyes tagjának beszolgáltatója pedig 100 frtot kap. Bizonyára tekintélyes vérdíj, mely a mai értékre átszámítva, az akkori összegnek ötszörösét is adja, ami a köröztetett ember fontosságának mértékéül is szolgál.

Kasparich, a kit a németek *Kauffjank*-nak »weil er die Kaufleuth fang« is neveztek, tarthatott attól, hogy a fejére tűzött rendkívüli nagy díj itten maradását veszélyeztethetné; mert egyelőre felozlatta bandáját és Morvaországba vonúlt, a hol rövid ideig veszteg maradt, de nyugta nem lévén, szerencsétlenségére visszatért Magyarországra. Itt *Bebek Ferencz* által félszemű társával *Pfluk Erasmussal* együtt 1535-ben elfogatott és Lőcsére kísértetett, honnan hosszabb fogság után Bécsbe vitték, hogy ott neki és két hadnagyának a »Hohemarkt«-on fejét vegyék.

Mint fennt említém, Kasparich kalandos vad életének hírneve és emléke maig él legfőkép a szepesi

tótság népmondáiban és fonodai meg dajka meséiben. A nép száján és phantasiájában egy — olyan garabonczás-deákféle — varázsló lett belőle, akinek misem lehetetlen. De lett belőle a népnek eszményszerű jótévője is, a ki fosztogatta ugyan az urakat, papokat és kereskedőket; csak azért azonban, hogy a hatalmasok elszedett pénzével a szegény ember baján segítsen. Természetesen nem hiányzik zord alakja mellől a bájos, őt híven és feláldozón szerető nő sem, a ki mint megint természetes, egy hatalmas vár urának a leánya.

Polgárháborúink ezen sok regényes érdeket keltő alakja nem került ki költőink figyelmét sem. Tompa, Jósika és Mikszáth, több kevesebb költői szabadsággal szótték be személyét elbeszéléseik szövegébe. De a legnevezetesebb és alig magyarázható a róla képződött mondánál az, hogy Kasparek neve 1718-ban, tehát 183 év után, egy boszorkányperben, és szinte Lublón a hová a hagyomány a régi Kasparek eredetét is teszi, újból előfordúl és pedig most porfedte levéltári okmányon, úgy, hogy itt egy parallel mondának szinte történelmi alapját találjuk.

Ifj. Matirko Bertalan ugyanis az »Ethnographia« című folyóirat 1890. évi 6-ik füzetében egy felette érdekes tanulmányt tesz közzé, melyben a »Kasparek«-féle népmondáról értekezvén, elmondja, hogy eredete egy Lublón 1718 körül lefolyt eseményre vezethető vissza. Egy Kasspernek nevű lublói polgár és borke-reskedő halála után a városban a legijeszetőbb mende-mondák, kísértetekről és hasonlókról kezdtek kerin-geni, melyek a nép izgatott képzelmében mind nagyobb mérveket öltöttek, legfőkép midőn ezzel némi össze-függésben, ismételt tűzvész fenyegette a város bizton-

ságát. Segíthetni véltek a kísértet sokféle rakoncátlanságain, ha Kassparek tisztességesen eltemetett holt testét kiássák és szíve nélkül máshová temetik. Megtették, de az sem használt, a város nyugalma csak nem állott helyre. Exorcisáló papokat hozattak messze földről, de szintén eredménytelenül. Végül püspöki engedelemmel és *Kosanovics Feliczián* lublói kapitány jelenlétében kiásták újból a tetemet és nagy máglyára tevén azt, üszkéig elhamvasztották.

Eddig a Matirko által közzétett lublói »Liber Actorum«-nak Kassparek 1718-iki esetére vonatkozó lényeges szövege, melyet — elejtve történelmünk fonálát — azért véltem e helyütt is felemlíthetni, mert időben messze egymástól fekvő két esemény homályos képének körvonalait látjuk itt, melyek lassanként és idővel egy ugyan nem világos, hanem rejtelmes voltánál fogva annál érdekesebb mondává alakúlnak át.

A Szepes vidékét éveken át dúló, sőt pusztító, kölcsönös megrohanásokból álló kicsi guerillaszerű háború mellett a hazánk fölötti uralomért vívott küzdelem a nagyobb csaták színhelyén sem közelgett végeldöntéséhez. János király 1540-ben meghalt. Özvegye Izabella csecsemő fiának *János Zsigmondnak* a koronára való minden igényeit fentartani igyekezett és miután az ismételve megkísérlett kiegyezések egyike sem lett végrehajtva, fiának ügyét végül a szultánnal való szoros szövetség által vélte legjobban előbbre vinni. Ingadozó politikájának következménye volt, mindazon, gyéren ugyan, de még is létező hazafiakra, akik önnön érdekükön kívül még a közügygyel is gondoltak. Az ország rendei 1542 február 11-én Beszterczebányán tartottak gyűlést, hol erélyes határozatokat hoztak az ország további védelmére nézve.

A németek, magyarok és sok mindenféle szövetségeseiből álló tetemes haderő vezérévé Ferdinand *Brandenburgi Joakim* örgrófot szemelte ki. Budavárának megkísérlett rövid lövődözése után a nagyszámú hadsereg minden eredmény nélkül és gyalázatosan visszavonult. Ezen szomorú véget ért hadmenetben Szepesvármegyének banderiuma is részt vett, a XIII város lakossága pedig ismét fuvarokkal segítette a Budavár alatt annyi ideig hiába veszteglő sereget. Ezen, inkább az általános hazai történelemre, mint vidékünkére kiható hadjáratot csakis azért említem, hogy kiemeljem, miszerint Budavárának a múlt évben történt eleste, amint országszerte mindenütt, úgy Szepesben is nagy visszahatást idézett elő és a Lőcse kivételével inkább János-párti szepesieket egyelőre szintén tábornokká tette.

Az Izabella özvegy királyné és Ferdinánd között 1542-ben kötött békeszerződés reménynyel kecsegtetett ugyan, hogy a rég nélkülözött béke végre-valahára ismét helyre áll, de a remény csalóknak bizonyult, mert ezen Nagyváradon a két hadakozó párt között V. Károly császár és Zsigmond lengyel király közbenjárása mellett kötött békefeltételeket végre nem hajtották.

Minket szepesieket ezen békefeltételeknek leginkább azon pontja érdekel, mely János Zsigmondnak juttatja Szepesvárat minden régi időktől és jognál fogva hozzá tartozó városaival, mezővárosaival és helységeivel együtt, habár Ferdinand király ez uradalmat régebben, 1527-ben Thurzó Eleknek adományozta volt, aki azt 1531-ben tényleg birtokába is vette. Serédy Gáspár 1542 végén Erdélybe is érkezett, hogy az egyik békefeltétel szerint a tartományt Ferdinand számára

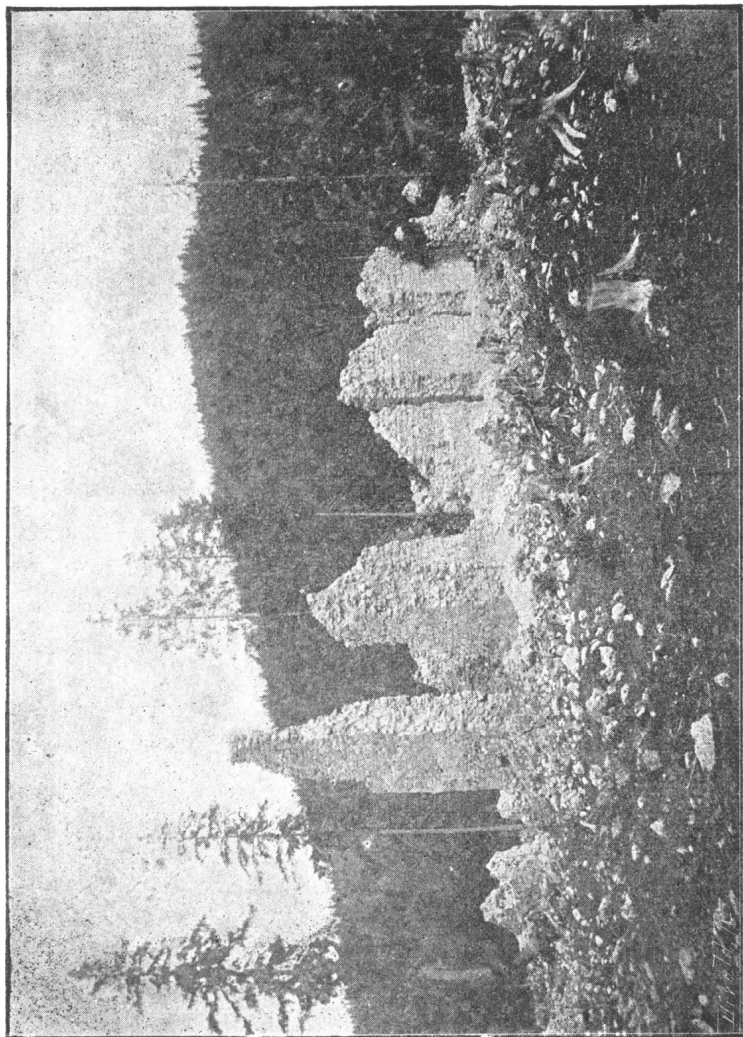
Izabellától átvegye, őt Szepesbe, ezentúli uradalmába és lakóhelyére kísérje, de a királyné és tanácsosai holmi ürügyek alatt halogatták e lépést. Ha Izabella jóhiszeműleg végrehajtva a békeszerződést, feljő Szepesbe és átveszi uradalmát, vármegyénknek későbbi helyzete alkalmasint egészen másként fejlődik és területéből valószínűleg egy félig-meddig független, a koronával talán csak hűbéres viszonyban maradó tartomány alakult volna. Nem következtethető ez ugyan a békekötés szövegéből magából, de igenis egy megmaradt egykorú levélből, melyet *petróczy Zakach Boldizsár* szepesi alispán *Thurzó Elek* országbíró és kir. helytartóhoz intézett 1542-ben. Azt írja ugyanis, hogy Kmitha Péter lublói kapitánytól hallotta mint biztos tény, hogy mihelyt Izabella átveszi fia számára Szepesvárát, Zsigmond király unokaöccsének a lengyel rendek beleegyezésével azonnal átadja a XIII várost és a lublói uradalmat is. Hazafias aggodalommal hozzát teszi a derék alispán: »eszerint tehát azontúl hazátlanok leszünk mi«.

A szepesiekre a megkötött béke daczára ismét nehéz napok következtek. János király és halála után fia pártjának a felvidéken legerősebb vára régi idő óta *Murány* vala. Ott parancsnokolt rendíthetetlen hívkük és vitéz kapitányuk *Basó Mátyás*. Ez 1544-ben Szepesre rontott és tűzzel, vassal pusztította egész vidékét, leginkább a Poprád felső mentén fekvő XIII város egyesit. Innen vette útját a karthausi néma barátoknak a *Menedékkő* fenyvesei között fekvő zárdaja alá is. Basó csapatja a világ minden tájáról összetoborzott, mindenféle urat szolgáló olyan több száz vad kalandorból állott, a milyent a XVI. század világszerte dúló s folytonos háborúi szültek. Nem volt az

sokkal különb a Kasparek rablóbandájánál és Basó uram minden erélye és vitézsége mellett sem tudott vagy nem akart köztük valami fegyelmet tartani. — Szomorú volt tehát a »menedékkövi« barátok sorsa is, midőn *Podmaniczky* és ifj. *Basó* hadnagyok vezérlése alatt, Péter-Pál ünnepének estéjén a zárdát bekerítette. A védtelen zárda külső falait elfoglalták, ajtait betörték, teljesen kirabolták és a szegény barátokat megkínózták, hogy a *vélt* kincsekre is reáakadjanak. Mert a kolostort alkalmasnak találták arra, hogy ott fészüküket felüssék és onnan az egész vidéket rettegésben tartásák, elhelyezkedtek ott és az épületeket kis várrá kezdték átalakítani.

De *Báthory Bona* a felső részek kapitánya értesült a menedékkön történetkről és rögtön indult a rablók ellen. Basó, nem tudni mi okból, megváltoztatta szándékát és be sem várva *Báthory* támadását, a prédával együtt elhagyta a kipusztított kolostort és más úton mint a melyen jött, visszaindult *Murány* felé.

A szegény barátok kirabolt zárdájuk üres falai között búsongtak, de ott sem volt soká maradásuk. *Báthory Szepesváralján* táborozott huszáraival, lovaival tönkre tette a lakosok termését és arról tanácskozott a prépost házához meghívott szepesi urakkal: mi történjék a Menedékkövel, mi a szerzetesekkel? Nehogy a zárda körfalaival, ha azt állani hagyják ismét rablók kezébe kerüljön és veszélyessé legyen a vidékre; biztonsági tekinteteből, de lehet vallási indokokból is — elhatározták, hogy lefoglalják azt rombolni és lakóit a *Löcsén* bírt zárdába foglalják elhelyezni. Így történt. Hozzáláttak a rombolási munkához és csakhamar a földdel egyenlővé volt téve azon hely, hol harmadfél századig állott a környék lakóinak nagy

A MENEDEKKŐI ZÁRDA ROMJAI.

(A 130. oldalhoz.)

lelki épülésére azon zárda, melyet a rombolóknak nagy veszélyből menekült ősei hálájuk kegyeletes emlékeül emeltek volt.

E pusztulás közvetett okozójának, Basó Mátyásnak végsorsát is megakarom mellékesen itt említeni, 1549-ben gróf Salm Miklós hosszú ostromlás után elfoglalta Murányt, a menekülni akaró Basót egy telgarti paraszt fogta el és szolgáltatatta ki Salmnak, ki röviden bánt el a hajdan hatalmas úrral, lenyakasztatta két öcscsével és tizenegy más társával együtt.

Egész felső vidékünk nyugalmát a sok ideig duló polgárháború tartama alatt nyugtalanító hol egyik, hol másik pártbeli ilyen rablóbandák támadásai ellen közbeléptek ugyan a XIII város felettes lengyel hatóságai is, de rendszerint kevés eredménnyel. Zsigmond király 1533-ban Magyarország rendeihez erélyes hangon írt, városainak semlegességére figyelmeztetve, intette őket alattvalóinak és névszerint plébánosaiknak békében hagyására; 1536-ban megint Ferdinand tisztjeihez intézett körlevelet, melyben a városok kiméltét kötötte lelkükre. Hasonló értelemben intette a késmárkiakat is, kiknek zsoldosai párszor városaira támadtak. Az ezen intelmek daczára területekein átvonuló és fegyelmet nem tartó, szedett-vedett népekből álló bandáknak folyvást ismétlődő zsarolásai által okozott károk megállapítására Ferdinand és II. Zsigmond Ágost királyok 1548, 1549 és 1555-ben vegyes bizottságokat is küldtek ki, de ezek se nem akadályozták meg a további károk okozását, sem a kárvalotaknak élégtételt és kárpótlást nem szereztek, hanem a helyzet a régi maradt. Az akkori hadviselés, ha az egyes összeütközések nem is voltak véresek, és ha a tűzi-fegyverek tökéletlen voltak miatt nem is

ejtettek az ellenfél soraiban valami nagy kárt, barbár volt épen az által, hogy a hadseregek és az egyes csapatok anyaga oly egyénekből alakult, kik önként és csupán — többnyire hátrálékban levő — zsoldért azért állottak valami zászló alá, hogy kalandos, vad ösztöneik részére kielégítést és munka nélküli életet találjanak. Az évekig tartó hadjáratok alatt a hontalan többnyire csak a lakosok fosztogatásából élő zsoldosok végkép elvadultak és ha valamely kapitány fegyelmet akart volna közöttük tartani, emberei elhagyták és minden lelkifurdalás nélkül a legközelebbi, kényelmesebb hírében álló másik vezérnek zászlója alá szegődtek. A hadviselési rendszer maga pedig azon az elven alapult, hogy a megszállott vidéknek kell a hadsereget élelmeznie is. Kímélet és könyörület nélkül mindent igényelt tehát a hírhedt »Landsknecht« a békés polgártól. Ha jó szívvel nem kapta, erőszakkal vette el, sőt sok esetben célzatosan pusztította a vidéket, tönkre tévén még a jövőnek reményét a vetéseket is, hogy az utána jövő ellenségnek megélhetését neheztse.

El kell ösmerni, hogy a Lengyelország felett oly soká, 1547-ig uralkodó Zsigmond király mindenha a XIII város különös jóakarójának bizonyult. A mennyire sűrűn kiadott szabadalmi és biztosítási oklevelei által csak tehetette, mindig iparkodott érdekükben a hadviselő feleknél közbenjárni és starostájukat hasonló közbenjárásra és erélyes védelmükre buzdítani. A fentemlített különleges esetekben kiadott rendelkezésein felül már 1539-ben bocsátott ki a XIII város részére egy a krakói országgyűlésből keltezett oklevelet, melyben előre bocsátván, hogy habár már koronáztatása alkalmával esküvel ígérte valamennyi alattvalói jogai-

nak szentül tartását; *Glatz Gergely* gróf kérelme folytán külön megerősíti a XIII város jogait is és újból igéri, hogy tapasztalt rendíthetlen hűségük elismerésül mindenha védeni fogja őket és szabadalmaik meg jogaik épségben tartását az országnak együtt levő rendei által is becikkelyeztetni. Az akkor oly fontos vásártartási jogok adományozásával sem fukarkodott a király. 1535-ben Béla városnak hetivásár tartását engedélyezi, 1537-ben pedig Poprád városának régibb szabadalmait megerősíti. Zápolya János királytól is iparkodtak egyes városok szabadalmaik megerősítésével bírni, így Béla nyert 1540-ben egy olyat. Ha tehát csak írott jogra és védelemre lett volna szükségük, ilyenek bírtokában nyugodtan nézhettek volna a jövő elébe, de az írott malaszt, amint ma is kevés, úgy akkor sem volt elégséges a boldoguláshoz!

Ámbár a nagyváradai békekötés, mint említők, hazánknak nem hozta meg a rég óhajtott békét és délkeleti részeiben a törökökkel és az ellenkirály pártfeleivel való küzdelem folyton és még soká tartott; Szepesre nézve a murányiaknak 1544-ki támadása egy időre az utolsó csapás volt azok között, melyek 18 éven át annyi nyomort hoztak különösen exponált vidékére. Nem a háború kifolyásának, hanem csupán katonai kihágásnak tekintem ugyanis Iglónak kirablását és felgyújtását, melyet 1556-ban egy *Buchaim* nevű landsknecht kapitány alatt ott átvonuló csapat véghezvitt. Hogy a béke itt végre valahára némileg helyreállt, az leginkább annak volt köszönhető, hogy Laszky Jeromos, Késmárk ura, Ferdinandhoz pártolt. Ezzel nem maradt Zápolyáéknak a Szepességen többé erősségük. Midőn Laszky Jeromos majdnem egyidejűleg János

királylyal elhalt, Késmárk kiskorú fiára Abertre szállt, kinek gondnokává, egyszersmint Késmárknak kapitányává *Loboczky Mátyás*, egy lengyel főúr lett, ki inkább Ferdinandhoz szíttott, de a véget még mindig nem ért pártviszályban semlegesnek nyilatkozott. Midőn pedig Ferdinand leánya Erzsébet házasságra lépett Zsigmond király hasonnevű fiával, nem csak Loboczky Késmárkon, de a lublóí starosta is mindinkább igyekeztek Ferdinand ügyeit előmozdítani. Igaz, hogy Erzsébetnek nemsokára bekövetkezett elhúnytával újra némi idegenség állott be Zsigmond és Ferdinand között, de az nem volt kihatással a szepesi viszonyokra, miután az egész vármegye Ferdinand kezén volt és maradt is 1564-ben bekövetkezett haláláig.

De Ferdinandnak még életében sikerült 1551-ben Erdélyt is elfoglalnia és János Zsigmondot az oppelni és ratibori herczegségek átadásának ígérete mellett az ország elhagyására bírnia és így a koronaért 18 éven át tartott versengést legalább egy időre befejeznie, csakhogy a mi ekkor reászállott, az országnak csupán romja volt, területben megcsonkítva és lakossága számban felére olvadva. A török hódoltság ugyanis az ország jobb részére terjedt ki, a folytonos háborúk következtében pedig ismételve pestis-járványok voltak, melyek között az 1545-iki Szepesben is úgy pusztított, hogy magában Iglón 600-on felül, Késmárkon pedig épen 1400 ember esett áldozatául. De mintha Istennek ezen csapása sem lett volna elégséges; ugyanezen évben aratás előtt a mezőket a napot teljesen elsetítítő sáskarajok szállták meg, melyek a szép reményvel kecsegtető vetéseket teljesen tönkre tették úgy, hogy a legnagyobb éhínség is pusztított a lakosok között.

A hazánkban és Lengyelországban Miksa (1564—1576) magyar, az 1572-ben elhalt utolsó Jagellónak, II. Zsigmondnak és utódainak Valois Henrik (1572—1574) és Báthory István (1574—1586) lengyel királyoknak uralkodása alatt lefolyt pártharczok Szepességünket nem érintették.

Báthory István, Lengyelország legjelesebb fejedelmének egyike, szepességi alattvalóinak is mindenkor jóakaró királya, 1586 végével örökös nélkül halt el. A lengyel rendek ekkor ismét megoszlottak. A nagyobbik párt *Zsigmondot*, a svéd király fiát akarta a trónra emelni, a másik *Miksa* főhercezet, Rudolf király öccsét hívta meg királyúl. Miksa hadat gyűjtött Felsőmagyarországon és 1597 őszén Szepesen át Krakó felé vonult. Minthogy az akkori lublói starosta, Macejovszky Gáspár Zsigmondnak párthíve volt, Miksának katonái a starosta hatósága alatt állott szepesi városokat ellenségekként zaklatták. *Prépostváry Bálint*, Miksa vezére, Lubló várát ostrom alá fogta és be is vette. Ezen sikere következtében rövid időre elfoglalta a XIII várost és többjébe őrséget tett, hogy seregeinek élelmezését az útnak szabadon tartása által biztosítsa. A háború ez egyszer nem tartott sokáig. Miksa ellenfele által Krakó mellett megveretett, Bicsénbe visszavonulván, ott kénytelen volt magát megadni és fogságba is került. 1589-ben Beuthenben Szeleziában megkötötték a béke, melynek feltételei szerint Miksa a lengyel trónra tartott minden igényeiről lemondván, elősmerte Zsigmondot királynak és Lublót a megszállva tartott szepesi városokkal együtt visszaadta a lengyel koronának. Megemlítésre méltó, hogy annak egyik pontja szerint az osztrák, cseh és magyar rendeknek hozzá kellett volna a békefeltételekhez já-

rúniok. De a magyar rendek ezt megtagadták, mert hozzájárulásukkal jogosoknak ismerték volna el Lengyelország igényeit a XIII szepesi városra. Sőt *Istvánfi Miklós* nádor-helyettest, ki az alkudozásnál magyar részről békebiztosúl szerepelt, a rendek élesen megrótták, mert »Magyarország jogainak fentartását« nem ígtatták be a békeokmányba. A békekötés létrejött s a lengyelek Miksát 40 ezer tallér váltságdíjért szabadon bocsátották.

Ezen háborúskodások közben a XIII város közönségének egy tagadhatatlanul nagy előnye volt, az t. i. hogy a szünetlen katonai átvonulások bármennyire sarcolták, pusztították és fosztogatták, legalább a *személyes felkelés* kötelezettsége alól mindig ment maradt. Míg a vármegye nemességének, a X lándzsásoknak és a két sz. kir. városnak felkelései a XVI. századon át majdnem szünetlenül igénybe voltak véve 1594-ig, arra, hogy a XIII városiakat akár a lengyel, akár a magyar király katonai szolgálatra kirendelte volna, a városok levéltárában 1594-ig nem talállok adatot. Különleges helyzetüknek egyik előnye ugyanis az volt, hogy tulajdonképen egyik országhoz sem tartozván, a védkötelezettség terhe alól is mentek valának. Midőn azonban 1593-ban Rudolf király komolyan hozzálátott a török háború folytatásához s ezen célból többekkel szövetséget kötven, III. Zsigmond lengyel királyt is reá bírta a török háborúban való részvételre, ez utóbbi 1594 nyarán meghagyta Lubomirszky Sebestyén szepesi starostának, hogy a kormánya alatt álló tartományból és annak költségére 150 jól felszerelt gyalogos katonát szedjen és azokat a Hatvant ostromló Teuffenbach báró cs. tábornok seregének erősítésére vezesse. Lubomirszky Váraljára hívta össze a városok

gyűlését, július 24-én az általuk kiállított csapat felett szemlét tartott s a Bobest János és Nikodém kapitányok parancsnoksága alatt álló kis csapatot egynehány lengyel századdal együtt azonnal útnak indította Hatvan felé. A szepesiek kis serege három teljes hónap alatt állott a városok zsoldjában. Minden legény hetenként 4 frtot, minden tizedes 5 frt zsoldot húzott. Azonfelül felszereltek egy 6 lovas társzekeret, mely magában 200 frtba került. Az egész hadjárat szerencsétlenül végződött, mert miután a török főszereg Győr felé tartott, Teuffenbach kénytelen volt Hatvan ostromával felhagyni és Győr felé az ottani várparancsnok gróf Hardek segítségére sietni. Oda is későn ért, csak akkor, midőn Győr állítólag árulás által már török kézre került volt. A Szepesség seregének a békés hajlamú polgárok nagy megterhelhetésével az egészben részt kellett vennie s ezen felül Hatvan ostromának egész tartama alatt 7 hatlovas szekeret kellett a táborban ágyúgolyók szállítására tartaniok, minek költsége a gróf gondos felszámítása szerint 690 forintot tett ki. Ugyanezen év őszén Lubomirszky 1000 köböl gabona szállítását oly erélyvel követelte a városoktól, hogy ezek okt. 24-én Leibiczon tartott közgyűlésükből *Huthenas Ádámot* és *Pilcz Mártont* Krakóba követekül küldték a királyhoz, ezen már elviselhetlen új teher alóli felmentésüket szorgalmazni, de küldötteik kevéssé vígasztaló választ hoztak onnan. Ezen év csapásait betetőzte a csapatoknak télre elszállásolása. Lubomirszky lengyel hadai november végén ellepték a XIII várost, nemsokára követték azokat Teuffenbach ezredei is, kik épen úgy igényeltek itt ellátást mint a lengyelek. A császári főtisztek között legkiméleltlenebb volt a braunschweigi herczeg ezredes,

a kinek zsarolása ellen a gróf Lubomirszkynál panaszt emelt ugyan, de azzal épen úgy nem ért czélt, mint nem 1596 elején, midőn Rudolf a XIII városnak azt hagyta meg, hogy a török ellen a Szepességen átvonuló ezer vasasának minden szükséges élelmet szolgál-tassanak.

Az ezután még tíz éven át változó szerencsével folytatott török háború nem terjedt ugyan Szepessé-günkig, de azért az sem maradt ment annak káros kihatásaitól.

A törökök ellen felállított csapatok új táborzási módja az egész országra és 1599 s 1600-ban névsze-rint vidékünkre is súlyos csapásokat mért. Rudolf király belátván, hogy a vármegyék és zászlósok ban-dériumaival alig lehetséges a törökök ellen sikerrel harcolni, hogy a magyarországi kitünő katonai ele-meket felhasználja, magyar uraknak, de kalandorok-nak is csapatok toborzására jogosító patenseket osztó-gatott, amint az a Német birodalomban a »Lands-knecht«-ek szervezésénél már régebben gyakorlatban volt s amit később Bocskay István erdélyi fejedelem is utánozott. Az ilyen patenssel bíró egyén parancsnoka volt összetoborzott csapatjának, melyért ő kapta az átlagban megállapított zsoldot, de viszont tartozott embereinek élelmezéséről stb. gondoskodni. Az ezen módozat mellett szervezett magyar gyalogosok »haj-dúknak« nevezettek. Miután pedig a hajdúk soha sem tündököltek valami nagyon szigorú fegyelem tartásá-val, miután továbbá gyakran történt, hogy a hajdú ezredes vagy kapitány legénységének a zsolddal adósa maradt; a csapat megúnta vezérét, azt a faképnél hagyta és kebeléből valami bátor, életre való legényt kapitánynnyá választván »szabad hajdú« csapattá ala-

kült s ezen elnevezés alatt réme lett azon vidéknek, melyet pusztítva és sarczolva bejárt.

1599-ki november havában ilyen szabad-hajdú csapatok törtek Szepesre, és itt borzasztó módon pusztítottak és zsaroltak várost meg falut. Legtöbbet szenvedett akkor Poprád. 1600-ban újra megjelent a szabad-hajdúk egy másik csapata, most a *Wallon*-nak nevezett németalföldi származású Landsknechtek hasonívású bandájával, mely vad hadak, a krónikás szerint, sem kornak, sem nemnek nem kegyelmeztek, hanem isszonyú rablást vittek véghez. Ezen ismételt vad pusztításoknak azután rendkívüli drágaság, éhinség és végül még akkor is ritka nagy halandóságú pestis-járvány lett a következménye, hogy csupán Lőcsén 2500 ember esett áldozatául.

Mi alatt az imént vázolt viszontagságos évek külső eseményei lefolytak, a szepesieknek, legfőképp a németeknek lelki életében egy nagy, forradalomszerű változás állott be, mely az ország többi részében is mutatkozott ugyan, de alig vert máshol oly gyors és oly mély gyökeret, mint épen itt. Értem Luther tanait és a vallási reformatiót, melyeket már 1520-ban, tehát három évvel azután, hogy Luther thesiseit a wittenbergi templom ajtaira kiszegezte, *Preisner Tamás* leibiczi pap szószékről hirdetett és melyek oly gyorsan kezdtek terjedni, hogy *Horváth János* prépost, később a reformatió elveinek egyik buzgó terjesztője, szükségessé látta a »lutheránus factió« ellen, mint a melynek sok híve akadt, szigorú rendeletet bocsátani ki.

Hogy Luther tanai ép itt kedvező talajra találtak és oly feltünő gyorsan terjedtek, annak az általánosan úgy Németországban, mint hazánkban érvényesülő okokon felül nálunk még különleges okai is

voltak, melyek a faj és nyelvrokonságban, ennél fogva Németországgal való mindig sűrű közlekedésünkben és azon körülményben is rejlettek, hogy számos szepesi pap és tanító látogatta a német egyetemeket, sőt épen a wittenbergit is, honnan a reformatio tanait magukkal hozták. Kétség sincsen, hogy az évtizedeken át nálunk időzött huszíták is hozzájárultak az elméket Luther tanai iránt fogékonnyá tenni. Tudjuk ugyanis, hogy tótjaink között sikeres propagandát csináltak, hogy voltak egyházaink, melyekben éveken át cseh liturgia szerint végezték az isteni tiszteletet, és nagyon valószínű, hogy ezen később még titokban lappangó, sociális irányzatokkal összeszövött, tetszetős tanok még a németeknél sem voltak egészen idegenek. Csakis ez magyarázhatja meg azon könnyűséget, melylyel földes urai később a mély vallásos érzelmű tót pórt is az új felekezet ölébe vezették.

A reformatio gyors terjedésében, azonban, habár akarata ellenére, úgy általában, mint Szepesben is legnagyobb része a főpapságnak volt. Régóta elégedetlenül szemlélte a lelkészkedő alpapság, mely csak a gyakran bizonytalan tized- és stola-jövedelemre volt utalva, a főpapok felette dús javadalmait, melyekhez pedig ezek nem érdemek, hanem többnyire előkelő születésük folytán és nagyon is világias és nem apostoli módon és eszközökkel jutottak, hogy azokkal azután még botrányosabban vissza is éljenek.

A főpapok ezen fajából való volt *lomniczai Horváth János*, ki 1511-től 1544-ig, épen a legválságosabb időben, foglalta el a szepesi a prépostsági stallumot. Azt sem tudni róla biztonsággal, vajjon fölszentelt pap volt-e? de tudjuk hogy léha természetű, erkölcstelen életű, részeges ember volt; a milyen állhatatlan és

ingadozó egyházi dolgokban, ép oly megbízhatlan volt politikai és magánügyekben is. Állását csupán Zápolyáéknak köszönhette, de annak daczára ismételve elpártolt János királytól, a ki erre meg is fosztotta prépostságától és helyébe titkárját *Bácsy Ferenczet* nevezte ki, aki azonban sohasem juthatott a préposti székbe.

Horváth — mint fent említők — eleinte Luther tanai ellen szigorú körlevelek kibocsátásával intézkedett, de csakhamar maga is megnősülvén, ellenkező áramlatba került. Talán nem is egyenes és mindenkép becsülésre méltó őszinteséggel, meggyőződésére hallgatva járt el a reformatio tanainak pártolásában, hanem inkább csak példájával és magaviselete által buzdította a XXIV lelkész testvérületének egyeseit a reformatio felkarolására.

Rendszerint *Fischer András* anabaptistát említik elsőnek, a ki ha nem is Luther tiszta tanait, de prédikációiban rajongó hévvel terjesztette szektájának szintén antikatholikus tanítását. A különben oly alapos dr. Pirhalla is őt említi mint a hitujítás első hirdetőjét, de ebben véleményem szerint téved, a mennyiben a »Moler«-féle matrikula Fischer első szereplését 1529-re teszi, már pedig a szintén egykorú *Spervogel*, midőn *Henckel Sebastyén* löcsei plebános 1529-ben bekövetkezett haláláról beszél, ugyan arról az évről mondja, »hogy csak a plebános állott Luther tanai elterjedésének némileg útjában, melyeknek követői pedig akkor Lőcsén nagyon számosak voltak«. Tehát voltak már akkor Lőcsén és más városokban nemcsak egyes, hanem nagyobb számú Lutherkövetők.

Határozottan kiváló nagy része volt a szepesiek vallásának megmásításában a tevékeny és erélyes

Leutscher vagy *Lewdischer Györgynek*, a ki előbb Gönczön, azután Lőcsén, később Toporczon, Késmárkon és Leibiczon lelkészkedett, mindenütt fáradhatlan buzgalommal az új tanok terjesztésén működven. A mint azt a korszakalkotó eszmék történetében nem egyszer láthatjuk, nem mindig szeplőtlen tiszta jellemű emberek tűnnek fel azok tevékeny terjesztőiül. Úgy volt ez különösen Szepesben is, *Lewdeschit* vagy *Lewdischer* erkölcs dolgában egészen méltó párja volt Horváth prépostnak.

Tiszteletre méltó kivétel volt a papi reformatórok között a nagy eredménnyel működő harmadik hitújító: *Stöckel Lénárt*, Melanchtonnak tiszta erkölcsű és meggyőződése által vezérelt tanítványa, ki az új egyházak szervezkedése körül szerzett leginkább érdemeket.

A reformatio ezen apostolai bármily buzgó és serény működésének nem lehetett volna oly gyors és általános sikere, ha ennek előmozdításához a szellemi áramlaton felül nem járultak volna még egyéb kedvező viszonyok és körülmények is, melyek az új tanok gyors terjedését Szepesben különösen könnyűvé tették. Midőn a reformatio első hirdetői jelentkeztek, a Ferdinand és János királyok közt kiütött harczok nemcsak ezen két, egyaránt buzgó katolikus uralkodónak és hatóságaiknak, hanem Zsigmond lengyel királynak is minden gondját annyira lefoglalták, hogy egyikök sem törődött a nekik nem kedves, eretneknek tekintett tanok meggyökerezésével. Terjesztői fészélytelenül járhattak el céltudatos törekvésükben, melynél a vármegyében az urak legnagyobb részének, a városokban meg az előljáróságoknak támogatására számíthattak.

Nem is találunk Ferdinand királynak 1546-ban

kelt, az eretnekségek terjesztése ellen intézett mandátumán kívül egyéb nyomra, hogy ezen királyok egyike is csak kísérletet tett volna az új tanok útjába állani. *Katziáner* volt talán az egyedüli ferdinand-párti parancsnok, a kiról tudjuk, hogy katonai ügyein kívül predikátorok és hittanítók üldözésével is foglalkozott. Kmitta lublói starosta 1533-ban szintén bocsátott ki egy vallásügyi szigou mandatumot, de ez csupán az anabaptisták sectájáról szólt, mely socialis irányzatú felekezet egyaránt gyűlöletes volt a katolikusok és evangélikusok előtt, mely utóbbiaknak terjeszkedését a starosta különben épen nem gátolta, ha itt-ott papjaikat adóztatásokkal meg is terhelte.

Miután a népnek mindenütt és mindenkor conservativ zöme ragaszkodott régi hitéhez és még inkább annak megszokott szertartásaihoz, helyesen cselekedtek az újítók, midőn eleinte csak keveset változtattak az egyházi liturgián. A papok szertartási öltözete soká a régi maradt, a templomok falfestményei és sokféle képei, eltérőleg a más vidékeken eszközlött pusztításoktól, mentek maradtak s innen van, hogy minálunk, ámbár legtöbb templomunk évtizedeken át protestánsok kezén volt, ma is van a közép korból való nagyszámú kép-, szoborművekkel díszített oltár és egyéb faragványok. És habár Béla 1545-ben, Leibicz 1546-ban, Igló 1548-ban, Poprád, Szepes-Szombat 1549-ben, Durand, Felka, Strázsa, Matheócz, Ruszkin és más városok 1552-ben szakadtak el a régi hittől, — még 1595-ben is miséztek e helyek többjeiben, a szentségeket pedig a régi ritus szerint szolgáltatták ki a híveknek. Az újítás tehát csak lassanként terjeszkedett ki a külsőségekre, az egyházi hitelvek és tanok pedig amúgy is az egyes papok egyéni nézetei és véleményei szerint

változván, a népnek eszmekörén kívül estek és kevésbé is érdekelték azt, miután az egyszerű hívő vallásában nem annyira eszének, mint szívének keres megnyugtató vigaszt és kielégítő szellemi táplálékot. Ha tehát a hívő lelkiösmeretét nem nyugtalanították mélyreható változások, hanem ő továbbra is ugyanazon templomban, nagyjában hasonló szertartások mellett tisztelhetette Istenét és a reformatio behozatala felől legelőbb azon mellékes körülmény útján értesült, hogy lelkésze most törvényes feleséget vezetett a paplakba; úgy könnyen és sok esetben szívesen nyugodott bele a csekélyebb és csak lassan és fokozatosan behozott változtatásokba, melyek következőire őt előkészíteni az isteni tiszteletnek mindinkább kimagasló és főrészeül rendelt szószék bőséges alkalmat szolgáltatott.

Mint minden szellemi mozgalomnál, úgy a reformationnak Szepesben való meghonosításánál is az idősebbek soká küzdöttek az új áramlat ellen. Úgy ez esetben is több régiebb lelkészről, mint például a híres »Matricula-Molleriana« szerzőjéről hisszük, hogy halálukig hívei maradtak a régi egyháznak. Ha az ilyenek azonban a korszellem nyomásának mégis engedni kénytelenítették: megint csak természetes, hogy mentől kevesebb tért engedtek radikális változtatások számára.

Mindezeket összevéve, habár tény, hogy a XVI-dik század második felének elején alig is létezett már tiszta katolikus egyház a XIII városban, de a vármegye területén is csak gyéren; mégis állíthatjuk, hogy az idáig eszközölt változtatás kevésbé mélyrehatóan, mint inkább — legalább a népre vonatkozólag — a felszínre szorítkozóan és ott is a külső jelek lehető kimélésével történt. De annál nagyobb horderejű volt az a jövőre nézve, minthogy a következő

nemzedék a régibb egyház alapját épen nem, vagy nem tiszta világitásban ösmerte, így a szakadás idővel sokkal mélyebbé lett, mint azt az első kiterők sejtették volna. A szakadás nagyon is mély voltát inkább csak a XVII-dik század folyamában megindult ellenreformatioval járó felekezeti gyűlöletnek mindkét részről mutatkozó jelenségei bizonyították.

Igy egyelőre a szepesi egyházmegye élén álló prépost és a már evangelikussá lett lelkészek közötti hierarchikus viszony sem szakadt meg, még akkor sem, midőn a hithű *Váralyai Szaniszló* (1545—1548) foglalta el a préposti széket, aki 1545-ben a káptalanba békéltető és a vallási zavarokat és szakadást megszüntető tartományi zsinatot hívott össze. Az akkor szokásos és itt is megtartott vallási kérdések feletti disputációkon felül mit végzett e zsinat, nem tudjuk ugyan, de az ájtatosságnak a zsinat meghívásába foglalt sorrendjéből meggyőződünk, hogy a misék, vecsernyék és chorusi funkcióknál az olyan lelkészeknek is jutott tevékeny részüik, akikről tudjuk, hogy már evangelikusok voltak. Ezt is a liturgiának kevéssé változott voltáról fent mondottak újabb bizonyosságául vagyunk hajlandók tekinteni.

A szepesi reformatio végbefejezésének időpontjául 1569. október 26-át kell tekintenünk, mint a mely napon a XXIV kir. plébánosok testvérelete Ménhárdon tartott gyűlésében *Megander Bálint* senior elnöklete alatt az általa és *Opsopaenus Cyriák* váraljai lelkész által szerkesztett hitvallást egy értelemmel elfogadták és követendő szabályul valamennyi papjaiknak és híveiknek ajánlották, melyet megerősítés végett *Maczejovszky Miklós* lublói kapitánynak is bemutatnak.

Ezen Maczejovszky starostával különben a XXIV

plebános testvérületének több ízben baja is támadt. 1575-ben ezer köből zabnak szállítását követelte tőlük; hanem ellenmondtak igényének, melyet azonban hosszabb huza-vona után nagy részben mégis csak ki kellett elégíteniök. Plébánosaink különben, maradtak volna bár katolikusoknak is, az ilyen megsarczoltatásoknak a magyar korona képviselője részéről épen úgy ki voltak téve, mint a lengyel királyéról. Így Schwendi Lázár, a két év előtt trónra lépett Miksa királynak Lócsén székelő felsőmagyarországi főkapitánya 1566-ban ugyancsak ezer köből gabona beszállítására kötelezte őket. A megijedt testvérület a prépost közbenjárását kérte és jellemző körülmény, hogy az ezen ügyben hozzá menesztett küldöttség tiszteletdíj ajándékul 2 frt ára sáfrányt és borsot vitt a közbenjárásra felkért prépostnak.

A mint fentebb kiemeltem, hogy Ferdinand részéről hosszú uralkodása alatt az evangélikus hit követői és lelkészeik Szepesben kevés rendszabályozásoknak voltak kitéve; úgy feltűnő, hogy a protestantizmussal való rokonszenvezéssel gyanúsított Miksa király, legalább egy időben, sokkal többet foglalkozott a vallás-tisztaság megőrzésének ügyével. 1570-ben bocsátott ki egy nagyon szigorú parancsot, halálbüntetés terhe alatt tiltván a sacramentariusok, arianusok és egyéb eretnekek iratainak még olvasását is. *Bornemisza Gergely* prépost magához hívatta valamennyi szepesi lelkészt és kihirdette nekik a királyi rendeletet, de egyszersmint megígérte nekik, hogy ha ilyen eretnekségektől tartózkodnak, védelmébe fogja úgy őket, mint özvegyeiket és árváikat is, mely jó indulatáért a testvérület utóbb 200 mérő zabot adott ajándékba a prépostnak.

Különösen említésre méltónak tartom a prépostnak akkor tett nyilatkozatait azért is; mert szintén bizonyítást foglalnak azon állításom mellett, mely kévéssé tért el az akkori evangélikus hitvallás még dogmatikus részében is az ősi *anyaegyház* hitelvi tételeitől. A prépost ugyanis nyomatékkal kiemeli és buzdítja a lelkészeket, kiket határozottan még *saját* lelkészeinek tart, hogy a szent háromság tanát, a niceai, ephesusi és chalcedoniai zsinatok hitvallását továbbra is vallják, mintahogy ezek »a mi vidékünkön vagy kerületünkben még mindig taníttatnak«. Látni való, hogy a hierarchikus viszony és kötelék sem szakadt volt még meg a prépost, mint az egyházmegye feje és a testvértület lelkészei között, habár csak épen a *fraternitás*ban mint evangélikusok évről-évre választott seniorjaik és conseniorjaik alatt alakultak meg. Ritkán támadt nehézség a prépostnak általuk fizetendő székpenz körül, melyet az evangélikus lelkészek a katólikus főpaprak rendszerint pontosan fizettek, kinek pártfogását is szívesen vették igénybe, valahányszor baj és veszély fenyegette a sok viszontagságnak kitett lelkészeket.

Mennél mélyebb gyökeret vertek a reformatio tanai a lakosság kedélyvilágában, és mennél általánosabbá lett itt is a biblia olvasása; annál természetesebb, általánosan elősmert egyházi tekintély által nem korlátozott egyik következménye lett az utóbbinak olyan magyarázata is, mely a hívek nagy részének, de legfőképp papjaiknak nem tetszett és mely ellen a hatóságok közbenjárása és intézkedése is szükségessé vált. Nem ritkák ezen korszakban a tévhittel vagy eretnekséggel vádolt egyéneknek a Grafenstuhl előtt tárgyalt bünesetei, melyekben az egyszerű iparosokból

kikerült 13 bíróból álló törvényszék, grófjával élén, a szentháromság és az úrvacsorájánál való jelenlet tana felől csak úgy vitázott és ítelt, mint akár egy zsinat vagy inquisitioi ítélő szék.

Az ilyen perbefogás és ítélkezés persze mai fogalmainkkal alig egyeztethető össze és a mai kor embere valószínűleg hajlandó az eljárás megindítását mindenkor csak a papnak tulajdonítani, pedig helytelenül. Szepességen úgy mint általában is, a lelkészek befolyása és állásuknak tekintélye a reformatio behozatalával tetemesen csökkent és csak ritka esetben állapítható meg hogy a pap lett volna a panaszos ilyen inquisitorius eljárás megindításánál. Azt többnyire az egyes város hatósága önszántából indította meg, gyakran inkább azért is, mert a hirdetett vagy csendesen táplált és gyakorolt tanok a társadalomra nézve veszélyeseknek látszottak. De még ha egészen elvont, merőn dogmatikus kérdésekről is volt szó; legritkább esetben volt a lelkész a panaszos. A hitelvi szórshasogatás és a vallási ellenkezés lévén a korszellem és a szabad kutatás kifolyása, nem volt oly olvasója a szentírásnak a ki nem tartotta volna magát ép oly illetékesnek eretnekség vagy orthodoxia felett ítélet mondani, mint bár mely tudós papja. Már az ítéletnek ilyenén emancipatioja magában véve, nem volt alkalmas a felszentelt minőségétől megfosztott pap positiojának szilárdítására, még kevésbbé azon függő viszony, melybe a régi hierarchiából lassankénti elszakadása mellett a polgári hatóságokhoz lépett. A mennyi főlényt vesztett a szepesi prépost a hajdanta megyéjéhez tartozott városok lelkészei felett; annyit nyert, — nem a XXIV parochus testvérületének *seniorja*, hanem a *világi hatóság* a XIII városnál. A

tartományi közgyűlés e fölényt és hatalmat gyakorolta is, nem csak a mindig bírt lelkész-választás jogában, de ennek oly gyakorlásában is, hogy a lelkészeket meghívó okmányokban esetről-esetre szerződészerű feltételeket állapított meg, melyek néha még a tanításra is kiterjedtek.

A városok ev. lelkészeinek általam imígy fölfogott társadalmi állását mi sem bizonyítja inkább, mint azon jellemző körülmény, hogy sem ezen korszakban, sem pedig később nem volt eset reá, hogy csak egy lelkész is valaha tagja lett volna a »hundertleit« nevezetű képviselő testületnek; miből következtethető, hogy azok mindenha csak alkalmazottaknak tekintettek, a kiknek a legfőbb hatóságban hely és szavazat soha sem jutott.

A tévhit és az eretnektanok feletti ítélkezést tehát a grófi székek tisztán világi bírósága gyakorolta. Ha nincs is reá eset, hogy a különben minden bűnügyben nagyon szigorúan ítélő törvényszék a lelkiismereti esetekben is máglyával és pallossal büntette volna az eltérő vallási nézeteket; a kiszabott megtorlásokat enyhéknek nem lehet mondani. Így az 1577. szeptember 26-án tartott grófi szék *Schneider Nikáz* bélai polgárnak közelebről nem jelzett vallási rajongása ügyében az ítéletet következő szavakkal adja: »Weil er zum viel öffentlich Unheil aus seinem bücher; auch greulichem irtumb und schwermerej, so öffentlich wieder gottes wort . . hat vermerken lassen« — vagyónának elkobzására és a XIII város területéről való számüzetésre ítélte, — hanem azután sok polgártárs közbenjárására és »weil einer christlichen Obrigkeit gebüren will, dass sie neben der ernsten strof auch der Barmherzigkeit gebrauch« — oda enyhítette ité-

letét: miszerint megengedte, hogy a bűnös nyolcz nap alatt házát és összes vagyonát eladhassa, a városokat ugyanazon záros határidő alatt örök időre elhagyja.

Egy másik esetben szintén »wegen falscher lehr und schädlichen irtumb« egy iglói csizmadiát — mely mesterséget üzök úgy látszik mindenütt hajlandók voltak vallási tépelődésekre — kivesszőztatásra (Ausstau-pung); majd egy váraljai polgárt, mert Krisztus urunknak az ostyában való jelenlétét tagadni merte, kötél általi halálra ítélte, de mert megbánást mutatott és megtérést ígért, a halálos ítéletet száműzetésre enyhítette. Még gyakoribbak azon esetek, hol ugyan tárgyalta a bíróság az ilyen vádakát, de mert a vádlottak találtak »Ersame und namhafte Bürgen«-eket, a kik igazhitőségükért kezességet vállaltak; szigorú intel-mmel szabadon bocsátotta őket, hozzátévén, hogy a gyanú ismétlődése esetében irgalom nélkül bánnak el vele. A Kalvin tanait tartalmazó nyomtatványok terjesztését is a tiltott cselekmények közé számították és több esetben kemény büntetésekkel, legenyhébben a váro-sok területéről való száműzetéssel sújtották.

Sok nyugtalanságot okozott a XIII városok pap-jainál és lakosságánál a XIII-ik Gergely római pápa által 1582-ben kezdeményezett új naptárnak behozata-la, mely által a föld forgásával nem teljesen meg-egyező időszámítást helyesbíteni akarta. A pápa által kezdeményezett ezen, csupán exact tudományos alapon álló reform, mint a legtöbb protestáns államban, úgy az akkor már teljesen protestáns Szepesben is visszate-tetszést és nagy aggályt szült, már csak azért is, mert Rómából jött.

Rudolf magyar és István lengyel királyok azon-ban elfogadták az új napárt és rendeletileg meghagy-

ták, hogy országaikban az új időszámítás 1583-ban oly módon hozassék be, hogy ez évi október 31-ike után tíz nap hagyassék el és november elseje csak tíz napra reá, tehát azon napon írassék, mely tulajdonkép a régi számítás szerint tizedike lett volna. Lengyelországban az új időszámítás — kivéve a görög keleti egyház híveinél — minden nehézség nélkül el lett fogadva, nem így Magyarországon és legfőképp Székesbányán nem. Itt a vármegyénél is, de még inkább a XIII városiaknál a Bornemisza György prépost által az új naptár behozatalára vonatkozólag kiadott rendelet nagy ellenkezésre talált és az 1584. augusztusban Leibczon tartott tartományi közgyűlés élesen kifejtette aggályait ezen, állítólag vallási életébe belenyúló újítás ellen, mely ellen oltalmat kerestek Rueber János kassai császári tábornoknál is, ki azonban szintén megadást ajánlott nekik, lévén az »nicht ein Artikel des Glaubens«. Miután Maczejovszky Gáspár starosta szigorúan reájuk parancsolt, és miután továbbá azt az 1587-iki XXVIII. t.-cz. folytán a vármegye is elfogadta; elfogadták ők is azon ismételt óvással és föltétellel, hogy ha az vallásukra káros hatással lenne, vagy azt a pápa reájok akarná erőszakolni, akkor elejtenék az amúgy is szükségtelen újítást.

Az egyházi élet ismertetése után kísértsük meg vázlatos képét nyújtani azon szervezetnek, melylyel a XIII város tartománya a XVI. század vége felé kormányoztatott.

Midőn fentebb (111—114. old.) az igazságszolgáltatásnak a XV. század végén itt gyakorolt módját némileg ismertetni iparkodtam, kevés adat állott rendelkezésemre. Egy századdal később, már valamivel bővebben meríthetünk a még most is gyér ugyan, de részben mégis

reánk maradt levéltári kútforrásokból. Ezen korra vonatkozólag nevezetes ilyen adat azon végzés, melynek bevezetése így hangzik: »In diesem 1580 Jar den 13 tag Januray in allgemeiner Versamlung oder in der grossen Botschafft in Igló, in gemeinen Stadthausz haben die unten hernach benannten Hundertleit sambt den Alten richtern die beim Hrn. Graffen des 1579 Jars Benedicto Grüssel gesessen, u. die auch mit iren namen bemolt werden, einhelliglich (sic) und eintrechtighlich, aus grossen wichtigen Ursachen dieses von den itzigen und hernoch allen bestetigten H. Graffen unwidersprechlich und unverbrechlich bei Poen, die die Hundertleit erkennen werden, Zue halten und nicht zu endern. — Sintemal die Hundertleit izt und Alleweg, die nach dem alten gewöhnlichen und löblichen Brauch von Iren gemein in den 13 Städten auf die grosse Botschafft zum Herrn Graffen gesandt worden, volkümliche Macht n. Krafft gehabt haben; u. noch haben, artikel zue endern, und andere nützlichere zue machen. So haben wir die Erbaren Männer per Hundertleit u. die Richter des 1579 Jars die grosse schwere Zeit, auch vielfältige und tägliche wachsende not angesehen, und Uncosten, die bei den Herrn Graffen und seines gantzen houses grossen Beschwerlichkeit in der grossen Botschafft in dreien Tagen aufgangen sindt, bewegt u. betrachtet, u. haben einmüthig beschlossen, das hinfort wen die Hundertleit nach alten brauch in die grosse Botschafft irgent zu einen Graffen, denselben entweder zue bestetigten, oder einen Neuen zu erwölen zusammen kommen. — So sollen erstlich« és most öt pontba foglalva megállapítják ügyrendüket, melynek nem nagyon világos szövegezéséből kivesszük, hogy a XIII város törvényhatósága tulajdonképen két

tesületből állott. Az egyik tágasabb, már a német eredetű városok »*külső tanácsára*« emlékeztető, mint láttuk »*grosse Botschaft*« nevezetű, az egyes városok küldötteiből alakult, kik számra száz körül lehettek és azért neveztettek *Hundertleit*-oknak. Ezek magok kebeléből választottak egy »*Vormundt*« vagy »*Urtelsmann*« című elnököt, kinek vezetése alatt a gróftól és a 13 bírótól elkülönítve tanácskoztak és választották a gróftot is, kinek hivataloskodása egy évre terjedt ugyan, de újból választható volt és megválasztatását csak akkor utasíthatta vissza, ha már két évig egymásután viselte a terhes és fizetéssel nem járó, méltóság számba menő hivatalt. Ezt a szabályrendelet így fejezi ki: »*Wen er seine zwei Jar redlich ausgestanden*«. Megkövetelt minősítése így részleteztetik: »*sie sollen einen ehrlichen, fromen, erfahrenen, verstaendigen, und gott und gerechtigkeit liebhabenden Man, mit eintracht, mit hilff des h. geistes und embsigen gebet zue Got erwälen*«. A *grosse Botschaft* hatásköréről szólva, elmondja az idézett statutum, hogy már 5 órakor (reggel) a gróf házánál jöjjenek össze és »*alda sollen sie nach alten Brauch und Gewohnheit von allen notwendigen sachen u. beschwernussen reden, artikel und gesetz nach gelegenheit oder Zeit, die nicht wieder Gott u. gemeines Recht sind zu ordnen, und dann wen einhelligen beschluss, dem H. Graffen u. seinen 13 Richtern antragen, bittende das was beschlossen worden, zue bekräftigen*«.

A gróf elnöklete alatt a XIII bíróból álló »*Grafenstuhl*«, vagy némely esetekben »*kleine Botschaft*«-nak nevezve, a két kamara rendszere szerint alakult törvényhatóságnak »*felsőháza*« volt tehát, mely hozzájárulásával szentesítette a népképviselői »*alsó ház*«

intézkedéseit. A XIII bíró, élükön a gróffal, képezte nagyobb fenyítő ügyekben és főbenjáró bűneseteknél — ilyenekben felebb vitel nélkül — az egyedüli ítéletmondó törvényszéket. Hogy felebb vitel nélkül, azt ugyan a statutum azáltal bizonyítja, hogy rövid, sommás eljárást rendelvén el, mely épen tiltja, hogy a vádlott *három hétnél tovább* fogva legyen, s azt is előírja, hogy »nach erkentnisz des Gerichts, soll einem solchen Uebelthäter nach seinem Verdienst hinrichten, anderen zur abschröcklichen exempel«. Vagyoni vitásügyekben a bíraskodás szinte a »Grafenstuhl« illetékességéhez tartozott ugyan, de egy pár esetből következtetve, legalább kegyelmi úton, a lengyel királyhoz, vagy kancelláriájához való felfolyamodás jogorvoslata is létezett.

A törvényhatósági gyűlések felváltva hol egyik, hol másik városban tartattak. A »grosse Botschaft« rendszerint évenként csak egyszer, az ítélő »Grafenstuhl« szükség szerint többször is ülésezett. Az egyiknek és a másíknak tagjai is mindig a gróf vendégei voltak és a statutum 5-ik pontja az adandó ellátást *két étkezésre* és egy hordó (kuffe) borra szabja és rendeli: hogy kedden megkezdvén működésüket »darnach nach verbrachten allen sachen, und gethaner Malzeit am *Mitwoch* und Abzalung des Weines, soll jeder richter mit seinen Hundertleiten in Fried des herrn anheim ziehen«.

A statutum ezzel záródik: »Dieses alles war einhellig und einmittig vor uns Hundertleiten in eben berührten Jor und tog beschlossen ist, wollen wir das ein jeder Graf der itzt u. hernach alle Zeit in Ampt sein wird, unverbrüchlich halten soll. So aber irgend ein Graff sich aus Überhebung seines Ampts u. Ver-

achtung dieses gemeinen beschluss unterstehen durfft, dies zu andern oder brechen, so sollen die Hundertleit die itzt sein, u. hernach alleweg sein werden macht u. krafft haben, einen solchen graffen, als einen der gemeines Landrecht, Statuten und gesetz bricht, mit einhelliger Erkenntnus zue straffen. Zue grösserer macht und krafft haben wir diesen unsern beschluss ins *Landbuch* einschreiben lassen, diesen vor aller Graffen unverbrehlich zue halten«. Talán érdekkel bír, ha a jelenvoltak névjegyzékét is közlöm, miután ez a legrégibb *teljes* olyan, melyből az akkori kiválóbb polgárok neveit megösmerni tanuljuk.

Bírák voltak: Leibiczi: *Gregor Olmützer*, iglói: *Peter Dikkner*, váraljai: *Bernhard Lang*, olaszi: *Gregor Alexandry*, bélai: *Hans Plautzer*, sz-szombati: *Georg Kirschner*, felkai: *Nikel Scheffer*, poprádi: *Lászár Fábian*, menhárdi: *Markus Peschko*, strázsai: *Mertn Schmaul*, matheóczi: *Emerich Glatz*, durandi: *Lorentz Sevastianer* Son, ruszkini: *Hans Griger*.

A 100-as tanács tagjai pedig: leibiczi: *Simon Bartl*, *Clemens Lebörl*. *Gregor Olmützer*, *Polnisch Hans*, *Simon Koch*, *Georg Nos*, *Benedikt Klosz*, *Nicasius Lamposch*. — Iglói: *Jakob Polak*, *Anthonius Omes*, *Georg Haschko*, *Hans Frauk*, *Paul Kröl*, *Andres Halscher*. — Váraljai: *Peter Moldner* Vormundt, *Melchior Bolla*, *Stephan Schuster*, *Bilg Witnberger*. Olaszii: *Valtn Quisko*, *Anthonius Krumpholz*, *Josua Milda*, *Hans Comaita*. — Bélai: *Urban Rosin*, *Gregor Lebörl*, *Peter Holcz*, *Bastian Kugler*. — Szepeszombati: *Georg Kopschmidt*, *Bartel Wintner*. — Felkai: *Calixtus Fabian Schaffer*, *Hans Strompf*. — Poprádi: *Valter Toprtzer*, *Vitus Holhöf*. — Matheóczi: *Gall Peter*, *Clemens Brössel*, *Valter Hecht*. — sztrá-

zsa: *Thomas Fürpecher, Hans Klein Gregers.* — Ménhárdi: *Herr Stencsell, Urban Habekers, Valter Fürst.* — Durandi: *Cirbus Gall, Joannes Bartelmus, Lorencz Sebastian.* — Ruszkini: *Blasch bei der Kirch,* és *Michel Ludvig* voltak, összesen száz helyett csak is negyvenöten, a kik ez ülésen jelen valának. Ámbár nem sikerült oly adatra akadnom, melyből bizony meg lett volna állapítható, melyik város hány követ küldésére volt akkor jogosítva, de e fenti névsorból körülbelül ki fogják ösmerhetni legalább a számarányt, mely úgy látszik a jelenvoltakban helyesen képviselte ezen irányt, miután az tény, hogy a legtöbb követtel bírt Leibicz, akkor a városok legnépesebbje volt, és hogy utána Igló következhetett, míg Ruszkin, Sztrázsa akkor is a közösségben a legkisebbek lehettek. Az egyes városok miként választották kebelükből a «Botschaft»-ba követeiket, szintén nem tudjuk. Arra nézve még az egyetlen város Béla, melynek monographiáját Weber Samu megírta, sem nyújt útbaigazítást. Csak sejtjük, hogy a mindenegyikében szintén létező »külső tanács« mely rendszerint 30 tagból állott és mely a városi tisztviselőket választotta, saját kebeléből választotta e követeket is.

A gróf volt a tartomány első közigazgatási és bírói tisztviselője, egyszersmint pénztárnoka is, a ki a tartományt kifelé képviselte, a királyi censust beszedte és csak vagy Lublóra a starostának, vagy pedig Krakóba a királyi kincstárba szállította és arról úgy mint más rendkívüli adók kivetéséről és behajtásáról elszámolni köteles volt. A beszámolás mindig új év után az első és fő Botschafton történt és arról a grófnak adandó felmentvény mindenkor a »Landbuch«-ba is be lett igtatva.

Az adózás alapja a városokban valami egészen különleges volt. Az adózási *egység* ugyanis a »Märk« vagy dülő volt. Minden város bizonyos, régi idők óta meghatározott és elfogadott számú dülővel bírt és azok száma szerint lettek terhére az adók és a királyi bér kivételével. Mint egy 1578-ból való, alább behatóban ösmertetett jegyzőkönyv mondja: »Dass man in keiner andern weiss den Aufsatz (kivetés) macht, setzt und ordnet denn allein nach den Märken derer sind 206. So viel eine jede Stadt Mark hat, soviel muss eine jede geben, wass auf eine jedn Mark gesetzt und geordnet«. Ugyanezen jegyzőkönyv egy másik helyéből azt is megtudjuk, hogy a királyi census akkor dülönként 5 frt aranyban volt. Csak hogy szükség és körülmények szerint egyéb, néha súlyos adókkal, de még többször természetbeni szolgálmányokkal is megterhelték a városok lakóit, de melyeknek kivetése és lerovása mindig és mindenkor a 206 Märk kulcsa szerint történt.

Épen ezen »Märk« szerinti adókivetés tárgyában heves viszály támadt egyrészezlől Matheócz, Durand és Ruszkin, másrészezlől a többi 10 város és hatósága között, mely évtizedekig tartó viszályt az utóbbiak lázadásnak, »Aufruhr«-nak nevezték és tekintették, és az csak 1578-ban, az engedetlen három város teljes alávetéséről tanúskodó, fentemlített jegyzőkönyvi megegyezéssel ért véget.

A nevezett városok ugyanis a huszita háborúk idejében különösen sokat szenvedtek, sőt állításuk szerint teljesen elpusztultak és végnyomorra jutásukat tekintve, a lengyel királynál — nem tudni melyik évben — kieszközölték maguknak, hogy a királyi censusnak némely terméketlen dülő vagy mint ők nevez-

ték: »öde und todte Märken« után járó részletük elengedtessek és így az adó terhének könnyebbülése folytán némileg felépülhessenek. Elengedettett eszerint Ruzskinnak 5, Durandnak 9 és Matheótnak 6 Märk után járó adója, de minthogy annak daczára a városoktól ugyanaz a királyi census és ugyanaz az adó szedetett, természetes, hogy az adókulcsnak megmaradt 186 Märk egyesére nagyobb adóteher esett. A 10 város vagy száz éven át zúgolódás nélkül és mintegy megszokva fizette a nagyobb adókat, de midőn 1564-ben Zsigmond Ágost lengyel király rendkívüli, nagyobb adót vetett ki a városokra is, és időközben az ilyen hosszú tartamú kedvezményben részesült városok is felszedhették magukat, az akkori gróf Kupferschmidt István utána nézett a dolognak és első sorban felszólította a három várost, hogy mutassák fel a királyi levelet, melynek alapján a kedvezményt igénylik. Ezek ilyent felmutatni nem tudtak, hanem állították, hogy az az idők viszontagságai között elveszett és esküvel erősítették, hogy létezett valaha ilyen, mely azonban elégett. A városok törvényhatósága gyanúpörrel élt ugyan, hogy a városok előljárói hamisan esküdtek és ezt a tárgyalások folyamában nyíltan ki is fejezte, hanem hát elfogadta az esküt és más álláspontra helyezkedett. Azt mondta ugyanis, hogy ha el is ösmeri az adóelengedést a kérdéses dülők után, de ezt csak a királyi censusra és nem a másféle adónemekre vonatkozólag tarthatja érvényesnek; mert képtelenségnek tekinti, hogy egy király oly adó alól adjon felmentést, mely még nem is létezett, midőn a pártfogolt községet kedvezményezte, és követelte minden egyéb adónemnek az összes 206 Märkra kivetését.

A három renitens város ellenszegülve panaszt

emelt a lengyel királynál és *Maczejowszky* lublói kapitányánál, sőt küldöttséget menesztett Krakóba *Schmaul Gotthard* durándi és *Loysch Bernhard* matheóczi polgárok személyében ugyanakkor, midőn a városok törvényhatósága grófját *Nicázy Albertet* küldte oda 1575-ben *Báthory István* újonan választott király üdvözetére és egy aranyozott »pohár-szék« egy »eziüst bilikom« és 200 darab aranyból álló ajándékainak átadására (eine übergoldete Credeniz u. einen silbernen Pokhal). A gróf a vele egyidejűleg Krakóban levő és kihallgatást szorgalmazó küldöttségről mit sem tudott és később azzal is vádolta ezt, hogy előtte bújosott, sőt hogy tiltott eszközökkel élt a király és főembereinek megnyerésében. Tény, hogy a három szakadár város embereinek sikerült *Krausz* lengyel a dó-revisort megnyerniök; mert ez a midőn egy új adó kivetéséről volt szó, egészen a három város nézetéhez hajlott és az állítólagos adómentes 20 dűlőt a kivetésen kívül hagyta.

Az imígy károsított többi város óvást emelt ez ellen és a hármat fufanggal vádolta, mellyel a lengyel királyt, kancellárját és revisorját hamis előadásuk által tévútra vezették, úgy hogy ezek a jog és igazság ellenére jóváhagyták az elévült kedvezménynek újabb alkalmozását. Midőn a három ellenszegülő város minden felszólalás és fenyegetés daczára csak nem tági-tott, a XIII város törvényhatósága 1578 deczemberben Poprádon tartott közgyűlésén a három ellenszegülő községnek, kebeléből való formaszzerű *kiközösítését* határozta el. Jellemző voltánál fogva közlöm a határozatnak eredeti, teljes szövegét:

»Nach gehaltenem rath, haben die Hunderleit endlich beschlossen, und diesen iren beschluss dem H. graffen und den 10 Richtern angezeigt«.

»Sintemal von so vielen Jaren an diesen leiten gar keine freundliche Vermanung nicht wollen helfen, und sie das Irige nicht wollen geben und thun nach erfordderung der not, was die andern 10 Städte thun, so sollen sie hinfür weder bei dem Herrn Graffen, weder bei den Hunderleiten irgend ein recht haben, noch mit Inen in irgend einer Versamlung kommen oder gemeinschaft haben, die weil sie sich selber Muttwilliger und leichtfertiger Weis abgesondert haben«.

Erre megijedtek a három város jelenvolt képviselői és mégis csak megadták magukat, mint azt az idézett jegyzőkönyv további, szinte eredeti szövegének következő része tanúsítja: »Wie die Abgesandten von den Städten Duranth u. Matzdorf (den die armen Rissdorfer sind alweg durch sie zue solchen Aufrur beredt worden) diesen ernst der Hundertleit gemerkt, haben sie mit iren Richtern einen rath gehalten sambt iren Hundertleiten. Die gesandten sind gewesen von Matzdorf: Merten Wolf und Clemens Merten, von Duranthodorf Schimko Lorentz. Der Matzdorfer Hundertleit sind gewest Peter Querk, Clemes Bresel, und Andreas Lorencz stb. stb. Nachdem sie sich nun walberedt, sind sie nemlich nicht allein vor die hundertleit, sondern auch vor den H. graffen und die 10 Richter kommen, und Gotthart in namen irer Gemeiss und irer aller angemerkt. Sie wollen sich nun und nimmermehr von den andern 10 Städten scheiden. Sie wollen alles thuen, haben, und legen, mit Innen gutes und böses leiden, und bei den alten Bundt jedezeit verbleiben, wie ire Vaeter verblieben sind, Daneben allen Aufsatz wen es die not erfordert, und sonst ander gewerk es sei wass es will und zue welcher Zeit es will, williglich on alle wiederredt dem H.

graffen geben, und nun und nimermehr des Aufsatz halber einen Aufrurr oder ander Meiterei machen. So aber hinfür ein Aufrurr zwischen Inen, es sei von wen es will, soll gepöent werden. Soll der Herr Graff der da sein wird eincn solchen umb 100 fl. strafen, und daneben alle die, die im des Aufrurr Rath. bewilliget. So er aber oder seine Mitaufrürer die 100 fl. an iren Gütern zue erlegen nicht vermögen, sollen sie es mit leibes straff bezalen. Über dieser irer freien und öffentlichen von Inen selbst geschehenen Aussag und bekantniss, haben beide ire Richter, ire hundertleit und die andern, die von der gantzen Gemein abgesandt sind worden dem H. graffen und die 10 Richtern ein jeder in sonderheit die hand darüber geben. Mit mundt und hand anstatt irer Gemein bei iren guten Gewissen und Eid versprochen, bei den allen anoch für itzt angelobet jede Zeit zu verbleiben, und dieses nimmer mehr brechen oder andern. Zu mehrer sicherheit haben dieselben verwilliget dies alles in das Landbuch einzusetzen und zu verschreiben. Actum in Poprad den ultimo December. Anno 1578«. — Ezzel szent volt a béke és nincs többé nyoma, hogy az adó alól kivonni megkísérlett holt dűlök ügye újból vizáلكodásra szolgálatott volna alkalmat.

A városoknak, Báthory István lengyel király uralkodásának mindjárt elején sűrűbb és terhes megadóztatása ismételve panaszos felszólamlásokra adott okot. Midőn azonban 1580 és 1581-ben a király Oroszország ellen viselt nagy háborújának költségére új adót vetett ki, és ezen »*Pobor*«-nak nevezett adó behajtása végett Szepesre egy külön Poborczát (adószedőt) *Strzala Pétert* küldötte, a XIII város 1581. január 16. tartott közgyűlése *Krausz János* lublói revisort és *Haschko*

György iglói jegyzőt választotta követekül, hogy Warsóban az együtt levő lengyel országgyűlés és a király előtt, ezen szerintök privilegiumaik ellen való, tehát jogtalan megadóztatás ellen panaszt emelve, alóla felmentést eszközöljenek ki. Első és egyszersmint majdnem egyetlen eset, hogy a szepesi XIII város hatósága a lublói kerülethez tartozó más három várossal valami ügyben közösen intézkedett, mint ahogy az itt történt, midőn a *Pobor* a XIII és Lubló, Podolin, Gnezda városokra egyaránt lévén kivetve, a Warsóba küldendő követségbe, előző megegyezés folytán, egy lublói polgárt is beválasztottak, a ki különben mint *revisor* lengyel királyi hivatalnok volt. Utasítva lettek a követek annak előadására, miszerint ha a városok Lengyelországhoz tartoznak is zálogjogon, de *hadi adók* alól mindig mentek voltak és tőlük a királyi censuson kívül más adó általában nem is szedhető, miután vannak erre nézve privilegiumaik a magyar királyoktól, melyeket a lengyel királyok is megerősítettek. Miután továbbá szegények és *idegen* (sic) országban lakók, ellenséges török (?) hadak és a császári »*martalóczok*« pusztításainak, kik még gyermekeiket is elrabolják, folyton ki vannak téve, nemkülönbén a szomszédos magyar nemesek zaklatásaitól sokat szenvednek: — kérik a királyt és az országgyűlést, hogy ne követeljék tőlük ezen, erejüket amúgyis felülmúló, őket végkép megrontó adót, hanem vegyék tekintetbe helyzetüket és elégedjenek meg hűségükkel és az eddig fizetett királyi földbérrel.

A két követ útnak indult és január 25-én Warsóba érkezett, a hol elébb *Zamoiszky János* királyi kancellárnak adták elő ügyüket, aki azonban ékes latin közmondásban arra utalta, hogy »magán bajok

tekintetbe nem vehetők közügyek elintézésénél»; vajmi kevésbé vigasztalta a kérelmezőket. Mint igazi szepe-sieknek, akik mindenkor leginkább földieik iránt visel-tetnek bizalommal, a kevésbé buzdító válasz hallatára, eszükbe jutott, hogy van egy nagy befolyású és a király különös bizalmával dicsekedhető földijök War-sóban, t. i. *Berzeviczy Márton* — vagy mint a követi jelentés lengyelesen mondja Berzevinszky — a kit a király mint kancellárját Erdélyből magával vitt oda. Ezt keresték fel tehát, »als einen der von Geburt aus Zips ist«. Berzeviczy szívesen is fogadta őket, meg is ígérte nekik közbenjárását a királynál. Midőn másod-szor fogadta a követeket, azon választ nyerték tőle a király nevében, hogy a mi ő felségét illeti, ő szívesen elengedné a *Pobor*-t, de ez nem a király, hanem az országgyűlés hatáskörébe tartozik. Sok és hossza-dalmas utánjárás után kihallgatást nyertek az ország-gyűlésen is, a hová őket Maczejovszky János lublói starosta vezette be, és fölmutathatták valamennyi magukkal hozott kir. szabadalom-leveleiket, melyek-ből Haschkó úr ékes beszédben a *Pobor* igazságtalan voltát bizonyítani igyekezett. Az országos marschal — a gyűlés elnöke — átvette az okmányokat, miket a követek csak nagy félelem és bizalmatlanság közt adtak át neki, mely nyugtalanság még fokozódott, midőn a privilegiumok visszaszolgáltatása napokon át késett. A várakozás idejét is tőlük telhetőleg kihasz-nálták, a mennyiben — akár csak mai deputatio eljárásáról volna szó — végig járták a lengyel főváros tekintélyes embereit. Gomboczky Jánosnak, a kancel-lária magas tisztviselőjének, másfél hordó jó bort, Für-ley Miklós bietai castellanus és a király referendariu-sának pedig valami nagy réz és czin edényt ajándé-

koztak és másoknak siker esetében ígéreteket tettek. De habár április végéig időztek Varsóban és kaptak is a Lengyelhonban szedendő vámokra vonatkozólag némi kedvezményeket engedélyező királyi mandatumot, de a *Pobor* ügyében küldetésük nem járt sikerrel, hanem kivetette és szedte azt a »poborcza« továbbra is. Így a 600 frtnál többre felszámított követségi költség tulajdonképen kárba veszett; annál inkább, mert István királytól már előzőleg 1578-ban nyertek volt a városok valamennyi régi szabadalmaikat újból megerősítő és az országgyűlésből magából keltezett, tehát nagyobb ünnepélyességgel kiállított oklevelet, melynél az újabban kieszközölt királyi rendelet sokkal általánosabb, tehát kevésbé becses volt. A jó szepesiek sok mindenféle bajaikban mindig nagy megnyugvást éreztek, ha sikerült királyuktól egy újabb szabadalomlevelet kieszközölniök. Azt tartották »Denn wass man schwarz auf weiss besitzt, kann man getrost nach Hause tragen« és a mint Istvánnál erőlködtek tőle mennél több ilyen pergamenes levelet kapni, úgy elődjénél Henriknél — »beim König Henrico Gallo«, a mint ők nevezték a volt francia herceget — is küldöttséggel jártak és uralkodása alatt 1574-ben kaptak is tőle három rendbeli ilyen szabadalmaikat megerősítő levelet, melyek azonban sem új adók, sem egyéb bajok elleni megvédésükre elégségeseknek soha sem bizonyultak.

A városoknak a szomszédos nemesek és legfőképp Thurzó Szaniszló birtokaival érintkező határaik miatt évek hosszú során át éles viszálykodások nyugtalanították a két királyt uraló Szepességet. Ezeknek elintézése és a szomszédok által egymásnak okozott károk

megtérítése iránti döntés épen a kettős hatóság és illetőség miatt sok nehézséggel járt. Még többel a két uralkodó fegyveresci által idegenben okozott káresetek némi megtérítése és kárpótlása. Az afélc panaszok, a köz- és vagyonbiztonság nagy kárára és hátrányára évekig elintézetlenül maradtak. Ismételve kiküldettek ugyan vegyes bizottságok, de csakis 1580-ban sikerült egynek összeülnie és az ügyek tárgyalásához hozzá is fognia. Magyar részről Rudolf király által kiküldött tagjai voltak: pixendorfi *Rueber János* a felső részek kapitánya, *Melegh Boldizsár* csanádi püspök és *beöki Paczolth János* a szepesi kamara elnöke, — a vármegye által kiküldve *Máriássy Pál*; — Lengyelország részéről, a XIII város érdekeinek szemmel tartására pedig *Safraniecz Szaniszló* sandomiri, *Komarowski Krisztof* oswieczimi várnagyok és *Krassinszki Szaniszló* krakói esperes.

E bizottság összeült április havában Váralján és innen számos kíséretével bejárta egész Szepes földjét, hol határt igazítva, hol határsértést megtorolva, hol pedig az okozott károk és kihágások felett egyezséget kötve vagy azokban ítéletileg döntve. Hogy ezen hónapokig tartó eljárás mellett multságban sem volt hiány és hogy a vidék sok érdekelt és nem érdekelt nemessége, a lengyel és a magyar urak tömegesen, a városiak is nagy számmal kísérték és követték a mozgó bizottságot, — azon nincs mit csodálkozni, ha tekintetbe vesszük a közérdekeltséget, de az ősi hajlamot is, ilyen hivatalos eljárásokat jó nagy mulatozásra és sűrű áldomásivásra felhasználni. Ezen föltevésünknek hivatalos megerősítését feltaláljuk a XIII város jegyzőkönyvében, melyben fel van említve, hogy az előkelő és hosszú című bizottság kíséretében 200

lovas volt és hogy a költségeknek csak a városokra eső része 4944 tallért tett, hogy tehát minden egyes általunk adózási kulcsnak ösmert »Maerck«-re 24 tallér esett.

De hát dolgoztak is a bizottság urai, mert határjárást végeztek Váralján, Olaszin, Iglón, Poprádon, Matheócson, Sztrázsán, Felkán és Leibiczon. És ezen határjárások 1848-ig képezték nagyjában a birtoklási jogcímeket is. Elintézték a Máriássy Pál és a felkaiak; a schavnikiak és poprádiak; a ruszkiniak; és lőcseiek; a leibicziek és hodermarkiak meg jakubjániak közötti vitás erdő- és hatáerkérdéseket, végre felvettek jegyzőkönyveket sok még a Zápolya és Ferdinand meg a lengyel Zsigmondok katonái által ejtett károk feletti vizsgálatokról. Arról azonban, hogy meg is térültek-e mindezen régi károk, — beszámolni alig tudnánk! Annál kevésbbé hisziük azt, mert míg az egyes vitás határookra vonatkozó döntése sem lett mindenkor végrehajtva. Így már 1581. május 1-én támadta meg Máriássy Pál karhatalommal a maga és Felka területe közötti határdombokat, széthányva azokat és innen Igló felé vonúlva ott is ugyanazt tette, mire a városok Brüdel Jánost Kassára küldték az ott székelő Ernő főherceghez és Rueberhez, a felső részek kapitányához, elégtételt és oltalmat kérve az ilyen hatalmaskodás és birtokháborítás ellen. De azt a választ nyerték, hogy csak a legközelebbi regnicoláris comissio lehet megint hivatva e dologban eljárni. És így még évtizedek múltán is újból felszínre került e dolog. A »Chetene« nevű területre vonatkozó ügy pedig végbefejezését tulajdonkép csakis az ősiségnek eltörlésével nyerte.

Mig, mint a fentebbiekben bizonyítani iparkodtam, Szepesben és névszerint a XIII városban is a refor-

matio tanainak terjesztése elé az egész XVI. század folyama alatt semmiféle akadályt nem gördítettek, a XVII-iknek mindjárt elején némileg változott, a helyzet, a mennyiben akkor mint az ország többi részében úgy itt is mutatkoztak jelenségek, melyek arra engednek következtetni, hogy a kir. kormány a mély gyökeret vert protestáns irányzatot meg akarja változtatni. Az 1604. 22. t.-cz.-nek az országgyűlési határozatok közé becsempészése nagy nyugtalanságot, sőt fölháborodást szült az országnak nemcsak protestáns, de még a méltányosabban gondolkozó katolikus köreiben is. Ezen törvényezik a vallásügyeknek országgyűlésen való tárgyalását megtiltván, abban minden hazafi első sorban látszólag ugyan csak a protestánsok lelkiösméreti szabadsága ellen irányult, de további következményeiben az alkotmány és a közszabadság ellen irányzott vakmerő merényletet is látott. Igazolta ezen fölfogást *Belgiojoso* kassai cs. tábornoknak erőszakos fellépése, a ki nagyon is katonásan kezdett hozzá a templomoknak katolikusok részére elfoglalásához oly helyeken is, a hol ilyenek már évtizedek óta tényleg nem is léteztek. Ezek voltak röviden összefoglalva azon indító okok, melyek Bocskay Istvánt zászlóbontásra bírták és melyeknek következménye az volt, hogy a magyar nemzet nagy része zászlója alá állt, midőn 1604-ben hajdúkat kezdett szolgálatába fogadni.

Mindezen események szele a XIII városban is érezhetővé lön. *Pethő Márton* szepesi prépost, a lengyel királytól nyert felhatalmazás erejénél fogva a XIII város községeiben is akart »egyházi visitációt« eszközölni, a mit csupa evangélikus lelkészeik úgy magyaráztak: hogy ez nem jelent egyebet, mint hogy ők el fognak távolíttatni és helyeiket katolikus papokkal

töltik be. Ezen gyanújokat még megerősítette a prépostot megelőző azon hír, hogy jezsuiták társaságában jön Szepesre. A XIII város akkor majdnem merőn evangélikus lakossága ezen hírek hallatára megrémült és 1604-ben egyik közgyűléséből Pilcz Márton nevű grófját küldte Varsóba Zsigmond királyhoz, tőle oltalmat és azt kérni, hogy a prépost minden erőszakos lépéstől eltiltassék. A követ eljárása eredménytelen volt, mert Pethő tényleg megkísérlé még szeptemberben a váraljai és októberben az olaszii templomnak a katolikusok részére visszaszerzését, de a lakosság mindkét helyen félre verve a harangokat fellázadt és a püspököt kíséretével elűzte. Ezen erélyes ellentállás folytán, daczára annak, hogy Lubomirszky starosta is eltérőleg elődjeitől tettel és szóval pártolta és istápolta a visszareformatióra célzó törekedéseket; Pethő prépost további lépései is teljesen kárba veszttek, miért is csakhamar felhagyott velük, sőt Szepeszt is végkép elhagyta és már 1605. október 3-án Bécsben meg is halt.

A Bocskay-féle háborúnak a Szepesség is egyik színhelyévé lett. *Lippay Balázs*, Bocskay hadvezére, miután Belgiojosot Diószeg mellett megverte, folyton üldözte az előtte menekülő német tábornokot, aki, midőn őt Kassa polgársága még városába sem akarta bocsátani, Szepesvárig hátrált és ott a vár uránál, a római katolikus valláshoz az idő szerint visszatért Thurzó Kristófnál talált seregének csekély maradékával menedéket. Lyppay nyomban követte őt és megkezdte a vár ostromát, melylyel azonban felhagyni volt kénytelen, midőn híret vette, hogy Basta tábornok nagy királyi sereggel Felsőmagyarország felé tart.

De míg Szepesvárnak ostroma tartott, az ostromlók egyes csoportjai szerteszéjjel szállingóztak az egész

vidéken és mert az erősített Lőcse és Késmárk után a szepesi városok voltak azok, hol a harácsolni és rabolni járó hajdúk leginkább találtak elszedni valókat, leginkább azokat látogatták meg és protestánsok voltak daczára főképp a paplakokra terjesztették ki figyelmüket, onnan szedvén el minden értékes holmit. Utánuk Basta német és wallon katonái járták be a megyét, szintén kíméletlenül pusztítva és a XIII város semlegességét tekintetbe nem véve, sőt éppen felekezetük miatt kétszeres szigorral bántak ezen városok lakóival, hogy úgy a XXIV lelkész testvérületének följegyzései, mint a XIII város jegyzőkönyvei is sűrűn tartalmazzák az ezen csapatok garázdálkodása feletti megható panaszokat.

Basta ugyan elérte egyik célját, felmentette Szepesvárát az ostrom alól, de az előrehaladott idény és a vidék kipusztított volta megis akadályozta itten tovább időzését és ő is kereket oldott, csakhogy német és wallon zsoldosai a visszavonulás közben Iglón, Poprádon elszedték a tönk szélére jutott lakosságtól, a mi még elszedni való maradt.

Ámbár Bocskay mozgalma, a lengyel tartományt képező szepesi városok érdekeit közvetlenül alig érintette és azok egyelőre csakis a háborúval járó szenvedéseket érezhették, nem lehet tagadni és sok jelenségből következtethetjük, miszerint Bocskayban ők is a vallásszabadság harczosát látván, vele és pártjával melegen rokonszenveztek és a mennyire tőlük tellett, inkább hajdúinak, mint a császáriaknak iparkodtak segédkezet nyújtani. Rokonszenvvel fogadták tehát Bocskaynak a szerencsi gyűlésen a magyar rendek által fejedelműl történt megválasztását, érdeklődéssel kísérték fegyvereinek váltakozó szerencséjét és örömmel fogad-

ták a Bécsben 1606. július 4-én Bocskay és Mátyás főherceg-kormányzó, mint Rudolf király képviselője között kötött békének hírért. Joggal remélték ugyanis, hogy a bécsi békekötésnek a protestánsok szabad vallásgyakorlatára vonatkozó pontjai kihatással lesznek rájuk is, a kik Pethő és Lubomirszky fentebb említett kísérletei által meg voltak félemlítve és annál inkább várhatták a további ilyen támadások szünetelését, minthogy azon egyházi hatóság, melytől azok eredtek — t. i. a szepesi prépostság — a törvényerőre emelt bécsi békekötés joghatálya alatt állott.

A mint hogy Bocskay felkelése a 14 évvel később kezdődő, tagadhatatlanul vallási jelleggel és biró harmincz éves háború előfutója volt, mely Európa nagy részét tűzbe és lángba borító isszonyú háború hivatva volt, a keletkezett sok feletkezetek közötti megférhetést hosszabb időre szabályozni és biztosítani: — úgy a bécsi békekötés sem adta meg hazánknak a rég nélkülözött nyugodalmat, hanem habár a XIII város legtöbb ev. egyházaiban nagy ünepélylyel ülték meg 1617-ben a reformatio századik évfordulóját, még jó távol voltak itt is a végleges és nyugodalmas állapotok meghonosításától.

Habár a XIII városnak alig jutott szerep ezen nagy világtörténeti drámában, mint korszakot alkotó nagy eseménynek kezdetét nyugvópontúl választottam, hogy ide érve visszapillantást vethessünk azon változásokra, fejleményekre és közművelődési állapotokra, melyekhez városaink a mohácsi vész óta elmúlt időn át eljutottak.

A keret, melyben a tartomány hatósági élete működött s melyet a fent közölt 1581-iki statutum

megszabott, lényegében azóta nem változott ugyan hanem az intézményt átlengő szellem egynémely nyilatkozataiban észlelhető, hogy bár rövid idő múlt a szabályrendelet megalkotása óta, a helyzet és annak politikai fölfogása úgy mint a közérzület nem kevésbé változtak. Észrevehető ugyanis, hogy a magyar koronához való tartozandóság érzete mind inkább lazult és enyészett a XIII városiak tudatában.

Habár kivételesen e korszakban is hozzájárultak némileg a török közveszély ellen fogantatosított intézkedésekhez, mint 1590-ben a *szendrői vár* helyreállítására önként adakoztak elébb 160 aranyat, később ismét 269 forintot, mit Keczer András kamarai tanácsos nagy hálával ösmert el és nyugtázott: de felirataikban mind ritkábban találkozunk, oly helyekkel, melyekben a magyar koronához tartozásukat hangsúlyozták. Míg azelőtt a lengyel oldalról jövő kellemetlen vagy terhes intézkedések elleni legfőbb érvelésük közönségesen meg nem szűnt magyar voltokon alapult; újabban inkább a »getreue Unterthanen der Kron Pohlens« álláspontjára helyezkedtek és kimutatni iparkodtak, hogy mint olyanoknak mennyit kell exponált állásukban épen hűségük miatt szenvedniök. Ezen hangulat változáson nem is csodálkozhatunk. Magyarország az utolsó században talán egész múltjának legszomorúbb korszakát élte. Pártokra szakadva, épségében megcsönkítva, folytonos háborúk színhelye levén, oly hanyatló ország képét mutatta, melynek életben maradását még leghűbb fiai sem merték reményleni. Csak természetes tehát, ha idővel a szepesiek előnyösebbnek tartották az akkori hatalmas lengyel birodalom tagjaiul tekintetni, annál is inkább, miután a biztosabb védelmen felül önkormányzatuk fentartására is számít-

hattak. Nem is támadta azt meg az ideig senki sohasem, sőt tudunk rá példát, hogy egyes fontosabb politikai rendszabályok, melyek az egész lengyel birodalomra kiterjedtek, ezen félreeső ugyan, de azért mégis hozzá tartozó tartományában soha sem léptek érvénybe. Lengyelországban a földművelő lakosság és a földbirtokos úri osztálynak az iparszabadság és szabad kereskedelem minden megszorítása elleni gyűlölete folytán heves küzdelem támadt a czéhek ellen, ami 1538-ban odáig fejlődött, hogy I. Zsigmond »indíttatva a nemesség és annak követői, valamint alattvalóinak gyakori panaszai által« a czéheket mind feloszlatta és újak alakulását szigorú büntetések terhe alatt betiltotta. Míg Lengyelországban hasonló rendeleteket ismételve és szigorítva később is kiadtak; a XIII városban legkisebb nyomára sem akadunk annak, hogy a czéhek itt valaha ilyen módon rendszabályoztattak volna, sőt ellenkezőleg látjuk, hogy fenn állottak, jótékonyan működték és legszebb fejlődésnek indultak. A tartomány különleges állása tehát megóva maradt, mi annál könnyebben történhetett e téren, minthogy a szászok között nem laktak lengyel nemesek, kiknek érdekében állhatott volna a czéheknek adott egyed-
 árúsági előjogok illetén csorbítása.

A XIII város közjogi helyzetének megváltozott felfogására vall továbbá azon körülmény is, hogy újabban úgy az egyes városok bírái, mint a tartományi gróf is, megválasztásuk alkalmával nemcsak a lengyel királynak, hanem a mindenkor névszerint megnevezett lublói starostának, — den grossmächtigsten Herrn obersten Hauptmann auf Lublau — is egy előírt hosszú hűségi esküt tartoztak tenni, melyben hittel fogadták ugyan régi alkotmányuk és törvényeik szentül tartását

is, de melynek legtöbb tétele az alattvalói hűségre vonatkozott. Ezen az előző korszakban teljesen ösmeretlen eskü letételével párhuzamosan akadunk egyes egyéb jelenségekre is, melyek arra engednek következtetni, hogy az állami hatalom képviselői sem maradtak mindig egészen távol azon törekvéstől, hogy a városokra, azok önkormányzati jogainak ellenére nagyobb befolyást nyerjenek. Sűrűben fordulnak elő ugyanis esetek, a midőn az egyes városok közötti vitás kérdésekben vagy a városi hatóságok és polgárait, meg papjaik közötti egyenetlenségek eseteiben a lublói starosta közbelépett és a végeldöntés jogát magának követelte. Gyakoriak az olyan peres ügyek is, melyekben a grófi szék által hozott ítéletek ellen, a felek felfolyamodással élvén, a starosta biztosokat küldött, kik az ügyben végleg döntöttek, amit a grófi szék következő formulával fejezett ki: »Nach diesem allen ist die sache an Ihrer Gnade unsern Herrn, Herrn Starosten kommen, der hat die Herr Commissarien geschickt diesen ganz gefehrlichen und schweren Handel zu richten, auch zu schlichten, wie in folgender weis zu sehen«.

A törvényszék és a képviselőtestület szervezete is annyiban változott, hogy a XVI-ik század végén mutatkozott először szüksége külön jegyző alkalmazásának. Ez előtt ilyen állásnak nyoma sincs. Míg az eddigi egyszerű eljárás mellett a tartományi gróf vagy a külső tanácsnak vagy törvényszéknek valamelyik írástudó tagja megírta a jegyzőkönyvet és elvégezte a szükséges levelezéseket; a most már bonyolultabbá vált életviszonyokból folyó több írásbeli teendő elvégzésére elkerülhetlennek mutatkozott egy jegyzői, «Land-schreiber» állásnak rendszerezése. Mikor szervezték

ezt először, nem tudjuk biztosan, csak azt tudjuk, hogy a XIII városnak 1605 körül névszerint ösmert első jegyzője Fábry Tóbiás volt, egy külföldi egyetemeken járt tudós férfiú, kinek ügyes tollából került ki nem egy reánk maradt fogalmazvány, mely classikus műveltségű és jogtudós férfiúra vall.

A grófi ítélőszék testületébe a tudós jegyző személyében belekerült eddig egészen idegen elemnek befolyással kellett bírnia annak szellemére is. A grófi szék azelőtt egyszerű iparos és földműves polgárokból állott, kik a felmerült esetekben nem annyira jogi elvek vagy tételes törvények, mint inkább lelkiismeretük sugallata szerint, »jury« módjára, ítéltek. A büntetéseket is ők szabták ki, s itt jogérzetük mellett legfőlebb még a »Willkühr« és a régi gyakorlat szolgált nekik zsinórmértékül. Mikor a tudós jegyző is helyet foglalt a törvényszéken, az igazságszolgáltatás szelleme és iránya lényeges változást szenvedett. Az ítéletekbe oly elvek kerültek melyeket csak is neki, a jogtudósnak, és nem az általa idézett sok mindenféle idegen törvénykönyveket nem is ösmerő bírának lehet tulajdonítani. Habár a jegyző talán nem is bírt szavazattal a tanácsban, nagy fölényt és befolyást gyakorolhatott, az egyszerű bírákra és befolyása érvényesült az ítélet hozatalánál, szövegezésénél és végrehajtásánál is, még pedig a büntető ügyekben nem épen humanus irányban.

Ha azelőtt is drákóinak mondtam a fenytő eljárást, úgy most, midőn a grófi szék ítéleteiben a »hamburgische und tirolische Halsgerichtsordnung« könyörtelen szabványaira hivatkozott, azt sem tudom, miféle jelzővel jelezzem szigorát. 1601-ben egy tizenhat éves gyermekgyilkos leány felett a fent idézett »Halsgerichtsordnung« rendelkezése szerint kimondták: »sie

soll lebendig begraben, und mit einem pfahl durchschlagen werden, weil aber chrliche Herrn mit grossem fleiss und ernst vor sie gebeten, damit ihr die verdiente straf möcht gelindert werden, ist auf ihr intercession die entliche sentenz ergangen: dass sie erstlich mit dem Schwert, darnach mit dem pfal solle durchgeschlagen werden. Welches auch also exequirt worden ist«.

A hozott ítéletek indokolásaiban sokszor még más jogkönyvekre és a szentírásra is történik hivatkozás.

A régibb egyszerű eljárás helyett a XVI. században lábrakapott tudákosság nem javította meg az igazságszolgáltatást. Az ettől kezdve a közönséges bűnügyekben is alkalmazott birói vallatás hihetetlenül találcóny volt a kínzó eszközök feltalálásában, míg azokat a XVIII. század emberiesebb bánásmódja el nem törülte. A bűntények megtorlásánál alkalmazott kiméletlen szigor mellett a nagyon is sommás vizsgálatok következtében gyakran előfordúlhattak az igazságszolgáltatási gyilkosságok (Justizmord), melyet az élet és halál feletti jognak néha rosszakaratú alkalmazása a többségében tudatlan tartományi hatóságnak megengedett.

A törvényszék előtt feltűnő nagy számmal előforduló mindenféle súlyos bűnesetek egyáltalában nem vetnek előnyös világot a lakosság erkölcsi állapotára.

Nem osztom azoknak véleményét, akik azt állítják, hogy a reformatio behozatala egyértelmű a *sötét*nek nevezett középkor erkölcsi viszonyainak javításával. Nem javultak nálunk az erkölcsök sem a XVI. századon át, sem a XVII-iknek elején, sőt nem egy eseményből az erkölcsök elvadulását láthatjuk. Például fölhozhatom a bélai lelkész esetét. Midőn Pretory Mátyás akkori ev. pap lakásának csűrében 1607-ben

tűz ütött ki, mely a város nagy részét elhamvasztotta és melyből a lelkész és családja életüket is csak nagy nehezen menthették meg; mindamellet, hogy a szegény lelkészre vagy övéire még gondatlanságot sem lehetett bizonyítani: a lakosság böszültsége oly nagy vala, hogy alig menekült dühe elől, mikor őt és gyermekeit a tűzbe akarták dobni. A tűz után elszedték tőle a templom kulcsait, kiűzték őt és családját a városból, melyben a szerencsétlent többé megtűrni nem akarták, sőt feljelentették a törvényszéknél mint gyujtogatót, kinek — mint maguk mondák — gondatlansága és könnyelműsége hozta a városra a nagy pusztulást. A részletes vizsgálati jegyzőkönyv és a benne foglalt tanúvallomások szomorú képét adják az ártatlan ember ellen irányzott népdühnek. Meghát-rálva a nép szenvedélye elől és Zabler Péter a XXIV lelkészek seniorjának rábeszélésére, inkább lemondott állásáról, mint hogy maga és övéinek életét továbbra is kockáztassa polgártársai között maradásával, a kik különben, hogy most már gyűlölt papjuktól meneküljenek, áthurczolkodására némi segély adását magukra vállalták. Bizonyára a nép kedélyére nem szép világot vető egy eset!

Az elfakúlt tentával tele írott sárgalevelű levéltári okmányok lapozgatásánál elvétve akad itt ott a kutató még megható episodok elbeszélésére is, melyek ügyes tollnak érdekes novella tárgyául is szolgálhatnak. 1583-ban volt Ruszkinban Klein Stancel nevű polgárnak egy 15 éves csinos mostoha leánya, ki — úgy látszik — neki az anyjánál jobban tetszett. Mindamellet, hogy a leánynak volt már egy Pollák Sebestyén nevű ifjú udvarlója, a vén bűnös mostoha visszaélt atyai hatalmával és elcsábította a szegény leányt, a mi kitudódván,

mindketten törvényszék elé állítottak. Az ítélet is szigorú volt, mindketten máglyára ítéltettek, miután a mostoha, aki különben tagadásban sem volt, kínpadra vonatott csak azért, hogy *esetleges egyéb* bűnét is be vallja. Midőn az ítéletet kihirdették, nagylelkűen előállott Pollák Sebestyén és nőül kérte magának a leányt, mint olyan szerencsétlent, a ki csak ártatlan áldozatul esett mostohája hatalmának és ígérte: »dass er sie werd zu seinem ehelich Weib annehmen, sie nimmermehr verlassen und ihr die schand nicht auf-rücken«. A bíróság tekintve a leány ifju korát, helyt adott a derék legény kérelmének, a bűnös mostohának ítéletét is fejvesztésre enyhítette, a leányt pedig »haben viel ehrliche Leut für sie gebeten und so heftig sammt dem Junggesell bei Gericht angehalten, dass man sie freigesprochen lassen, und zugeben das sie öffentlich in der gemein des Herrn nach brauch der christlichen Ordnung getraut worden«. A leány tehát férjhez ment derék kéréséhez, reméljük, boldog lett, a csábító pedig fejét vesztette.

Ha városaink lakóinak vagyoni viszonyai után kutatunk, az elvéteve reánk maradt osztálylevelekből és egyéb hason természetű okmányokból látjuk, hogy az idők viszontagságainak daczára akkor is voltak egyes jómódú és vagyonos polgárok, hogy szorgalma és takarékosága által nem egynek sikerült szép vagyont gyűjtenie és azt örökösire hagynia. Azt is megállapíthatjuk, miben állott leginkább vagyonuk. A vagyont gyűjteni akaró akkori ember első sorban arra iparkodott, hogy lakóházat szerezzen, mert a városokban polgárjogot csak háztulajdonos szerezhettek. Mint-hogy továbbá minden polgár rendszerint valamely czéhnek is kellett hogy tagja legyen, mesterséget tanult

és azt folytató ember volt, — vagyonának szinte tetemes részét sok esetben jól berendezett műhelye képezte. Nem állott ez az oly mesterségnél, melynek folytatásához szerszámok alig kellettek, de olyanoknál mint a rézöntők, kovácsok és másoknál, kiknek jól felszerelt műhelyük tetemes tőkebefektetést igényelt, az ilyen műhely az örökhatározó vagyonának tetemes részét képezte.

Ha városaink polgára szerzeményéből valamicskét félre tehetett, mindenképp azon volt, hogy megtakarított pénzén a városhoz közel fekvő jó földet szerezhessen. Még a legszorgalmasabb iparúzó mesterember is szenvedélyes földműves volt, aminek magyarázatát a kevésbé fejlett közgazdasági viszonyokban találhatjuk. Minden egyes családfő, a mennyire csak lehetett, azon volt, hogy összes szükségleteit maga termelhesse és azért nem is volt olyan ember, a ki marhát nem tartott volna, kinek neje maga nem készítette volna a családjának való vásznat és aki nem törekedett volna nagyobb gazdálkodásra.

Fontos tárgya volt tehát a községi kormányzatnak a földnek dűlőkre beosztása, az ugar és legelő rendezése és általában a mezőrendőri kérdés, a mint azt ma neveznök.

Ha háza, műhelye, földjei és marhája volt a polgárnak, csak akkor gondolt házának kényelmesebb kiépítésére és annak jobb butordarabokkal felszerelésére. Voltak polgáraink, kiknek hagyatékaiban felemlítve látunk aránylag nagy értéket képviselő *polhárszékkeket*. Ez — úgylátszik — oly butordarab volt, melyet jó módúak részére művészettel, sőt néha fényűzéssel állítottak ki. Ugyan ilyen butort rendeltek nem egy esetben a községek vagy az egész tartomány nagy

uraknak való ajándékul is. A hol ilyen díszes pohárszék (Credenz) volt, ott volt belé való számos díszedény is, ugy mint: kupa, serleg, bilikom, tányér és tál. Ritka esetben ezüsből, de sűrűn az akkor még nagyobb értéket képviselő *czinből* és *rézből*.

Mínthogy akkor nem léteztek részvények és értékpapírok, melyekbe a kevésbbé gazdag ember is elhelyezhette volna megtakarított filléreit; azt vagy készpénzben féltékenyen őrizte vagy, mert a csekély jogbiztonság mellett nem szívesen adott kölcsönt, inkább értékesebb házi- és ékszerek beszerzésére fordította azokat. Onnan van, hogy aránylag közép vagyonú polgárok is több ilyennel bírtak akkor, mint bírnak most sokkal jobb móduak. Lévén a XIII város polgárainak ruhaviseletük most is, mint később mindenkor magyar, nem szűkölködtek a jobbmóduak közöttük az ezen viselethez való ezüst, drágaköves és zománczos gombok, övek és mentekötőkben sem, melyekkel még nejeik is díszítették ünnepi viseletüket. A polgárok magyar ruhában jártak, de nem látták szívesen, ha papjuk is ilyet viselt. Pretory Mátyás, a fentemlített bélai lelkész hosszú bűnlajstromában az is fel van említve, hogy magyar ruhában járt, »er ging in ungarisch gewand«. — Mi elég fontosnak látszott arra, hogy a szegény zaklátott, üldözött pap védekezze ellene, azt mondván, hogy csak otthon viselte a magyar ruhát. Valószínűleg megkívánta tehát a nép, hogy papja templomon kívül is hosszú, taláros ruhában legyen csak látható.

Hogy a retormatio teljes meghonosításával városainkban a népoktatás ügye is tetemes haladásnak indult, azt számos tény bizonyítja. De az egyházi férfiak különlegesen fejlődő helyzetében is leli magyará-

zatát. A lakosság meghagyta ugyanis papságát a tized teljes és háborítatlan élvezetében, de annak ellenében az egyes lelkészeknek adott meghívólevelekben kikötötte, hogy tized jövedelméből mennyit tartozik az iskola fentartására fordítani. A tanítót — scholastikust — minden városban a lelkész alkalmazta és fizette is és így az a lelkészekhez olyannyira szolgálati viszonyban állott, hogy a XXIV plébános testvérületének összejövetelénél a tanítók szolgáltak ki az asztal körül. Ezen viszonynak folyománya volt az is, hogy a tanítók a vendéglátó pap cselédeivel részesültek a *borravalóban*.

Szepes-Szombaton például az 1542-ben tartott papi gyűlés alkalmával kapott a tanító a kántorral együtt 12, a szakácsné 15, a béres pedig 5 denárt; máskor Mühlenbachon a scholastikus 12, a kántor 12, a szakácsné és szolga pedig 3—3 denárt. A tanítók ezen szcrény társadalmi állás mellett nagyrészt iskolázott, sőt egyetemeken járt, sokszor tudós férfiak voltak, kik theologiai tanulmányaik végeztével mint tanítók várták be, hogy lelkészi állásra kapjanak meghívást. Nem lehet tehát csodálni, hogy a XIII város iskoláiban az elemi tárgyak felett a latin nyelvet tanították, a tehetségesebb és több évig iskolába járó tanulók meg philosophiát és theológiát is tanultak benne. Innen van, hogy nem egy mester emberből lett tartományi gróf vagy városi bíró. A mai kornak más nevelési és oktatási irányhoz szokott embere nem csekély meglepetésére tapasztalja, miszerint az ily iparosból lett tisztviselő nem szorúl tolmácsra, hogy az előtte fekvő latin nyelvű okmányt megértse.

Városaink polgárainak míveltségi állapota tehát akkoriban mindenestre oly fokú volt, mely nemcsak a maihoz viszonyítva előrehaladott, hanem átlag a

mainál magasabb volt. Hozzájárultak ezen tagadhatlan tény előidézéséhez más körülmények is, névszerint a czéhrendszer akkori általános voltából és szabályzataiból folyó egyes intézkedések. Így minden czéh statutumának rendelkezése, hogy mesterré csak az volt avatható, a ki három évig vándorolt idegenben. Minthogy pedig polgárrá csak egy czéh kötelekébe felvett mester lehetett, nem is volt olyan polgár, a ki világot nem látott es így szélesebb eszme-körrel bíró ember nem lett volna. De amint a honi születésű ifjak nemcsak mesterségük alapos megtanulása, hanem egyéb ösmeretek gyűjtése czéljából néha messze külföldön jártak, úgy idegenek is sűrűn fordultak meg, sőt időztek és meg is telepedtek városainkban s ez által folyton új, leginkább észak Németországból, legfőkép Sziléziából eredő elemekkel szaporodott a szepességi német-gyarmat, melynek számszerinti álladéka talán épen azért nem szállott alá az idők viszontagságai közt sem; mert az ily lassú és egyenkénti ugyan, de folytonos bevándorlás kitöltötte megint a rossz idők által okozott hézagokat. Ezen új betelepítés sűrűn fordult elő. Látjuk ezt nemcsak az okmányokon előforduló egészen ösmeretlen új nevekből, de sok esetben említve is van, hogy az Olmützer, Bielitzer és más nevű polgárok a nevük által jelzett születési helyekről kerültek ide. Ha itt-ott idegenkedéssel is fogadták az ilyen jövevényeket a város kötelekébe és felvételöket rendszerint nagyobb taxa fizetéséhez is kötötték; el kell ösmerni, hogy polgáraink nagyjából liberálisan viselkedtek az idegenek fölvétele dolgában, ha ugyanis német eredetűek voltak azok. Mert habár már kétszáz esztendő óta egy szláv birodalom tartozékai valának és habár akkor a mai értelemben

vett nemzetiségi kérdés nem létezett; még is tény, hogy a tóteredetűekkel való érintkezés elől lehetőleg elzárkoztak s nem egy czéhszabály egyenesen el is tiltja a tótoknak mesterinasokúl felvételét, minthogy akkor, mint később is a mezőgazdasági cselédek nagy része a környékbeli tót falvak lakóiból került a városokba, ezeket alacsonyabb műveltségük és állásuk miatt a német polgárok lenézték. Vannak esetek, midőn egyeseket a polgárjog adományozása iránti kérelmükkel pusztán azért utasítottak el, mert: »er hat ein windisch Weib genommen«. Ezen elzárkozás a sokkal szaporább tót elem elől, az idegenből jött német vérrrel való felfrissítés és leginkább a lényegében teljesen német ágostai hitvallás általános elfogadása, meg a Németországból meghívott sok lelkész óvták a XIII városiakat oly soká és sikeresen az eltótosodás veszélyétől, melynek azonnal jobban ki voltak téve, midőn egy részük visszatért a katolikus egyház kebelébe.

Az egyházi kormányzatban lényeges változás nem történt. A római anyaegyháztól elszakadt városi protestáns lelkészek ugyanis csak úgy mint azelőtt, a katolikusnak maradt szepesi prépostnak fenhatósága alatt állottak. Habár a XIII városi senioratusban már a csirájában fejlődni kezdő autonomikus, a fenmaradt XXIV kir. lelkészek testvérületében meg az egyházi presbyteriális szervezet első nyomait látjuk: a lelkészek kevés ellenkezéssel továbbra is fizették a prépost által szedett »cathedratikumot« sőt azt sem ellenézték, hogy a préposti szentszék nemkatolikusok házassági ügyeiben ítélkezett. Szóval hallgatag elismerték a préposti széknek önmaguk és híveik felett gyakorlott némi fegyelmi hatalmát. A XIII város evangélikus hívei, a kik ekkortájt politikai tekintetben mind inkább

elveszítették a magyar koronához való tartozásuk tudatát; egyházi ügyekben magyar hitfeleikkel és polgártársaikkal együtt tanácskoztak és döntöttek az e téren felmerült vitás kérdésekben. Ennek bizonyítására a több eset közül csak a következőt akarom fölhozni. Felka város egyházi községének egyrésze meghívta 1581-ben papjául *Friedt Cyprián* eddigi murányi lelkészt. A meghívott pap leköszönt murányi állásáról és átköltözött Felkára, a hol a község másik része mit sem akart a tudta és akarata nélkül, sőt ellenére meghívott papról hallani. A szegény ember ilyen módon számos tagú családjával állás és kenyér nélkül maradt és panaszzal fordult Nicásy Albert akkori grófhhoz. De az ügyben, nem ez, sem nem grófi széke döntött, hanem egy megyei urakból, több városi lelkészből, városi polgárokból és lengyel királyi tisztviselőkből álló, Leibiczra összehívott vegyes bizottság, melynek tagjai közül állításom bizonyítására csak a következőket akarom névleg felsorolni. Jelen voltak a többi között: Godizovszky Szaniszló lublói, Pordovszky Valerián podolini alkapitány, Draveczy János és Boldizsár, Sváby Bálint, Szontagius Imre, Briktius markusfalvi, Lőrincz káposztafalvi, János hunfalvi, Gergely lublói lelkészek és mások, a kik az ügyet behatóan megvizsgálták, tanúkat hallgattak ki arra nézve, vajjon szabályszerűen történt-e Felkán a papválasztás? Végül ítélték is, úgy látszik »*Convent*« minőségben, és pedig a szegény Friedt hátrányára megállapítván, hogy a kik őt meghívták volt Felkára, azok nem voltak községüknek arra jogilag felhatalmazottjai. Ezen eset egyrészt azt mutatja, hogy a lengyel kormány-nak városunkban működő tisztviselői is protestáns vallásúak voltak, mert csak mint ilyenek vehettek részt

a »kerületi convent« tanácskozásában; másrészt bizonyítja azt is, hogy a közös hazának két jogar alá került fiai az egyház terén közös érdekek által vezéreltetve, egyetértőleg és együttesen működtek mindaddig, míg az ellenreformatio sokszor erőszakos izgalmai ezen közösségnek is véget nem vetettek, az egyeseket ellentáborokba terelvén, — miről a későbbi események előadásánál szólunk.

V. A harminczéves háború kezdetétől, a szatmári békekötésig. 1619-től 1711-ig.

A városok helyzete változik a Lubomirszkynak adományoztatás által. Vásárügyi viszály a vármegyében. Igló és Szepes-Szombat körfalakak akarnak emelni. XIII városiak magyar nemessége. 30 éves háború keletkezése. Újabb követség a lengyel királyhoz. Az úri joghatóság: Peschkovius György gróf elleni panaszok; Peschkovius okmány hamisítása; a városi tanácsok igényei a lelkészek ellenében; a felső és alsó városok közötti viszály. A Csákyak megjelenése Szepesben. Olmützer gróf közbenjárása a Tököly és késmárkiak közötti viszályban. A XIII város visszaváltása szóba kerül. A visszareformatio első jelenségei. A podolini piaristák. A váraljai vegyes bíróság. Protestánsok szenvedései. Tököly serege Szepesben. Józsa István pap dandárával a felső városokban. Lubomirszky mind nagyobb igényei. 1678-diki adóösszeg. Lubomirszky bérbe akarja adni a városokat. Azokat magántulajdonának tekinti. A szepesi kamara ellenkező fel-fogása. Lubomirszky a papi tizedet is magának kívánja. Szobieszky Lublóváron. A városaiak követsége a magyar királyhoz Pozsonyba. A téli szálláson levő német hadak erőszakoskodása és zsarolása. A lengyel király mindinkább háttérbe szorúl Lubomirszky ellenében. II. Rákóczy Ferencz felkelése. Lubomirszky Tivadar herceg atyja örökébe lép Szepesben. Körútja a városokban. Rendelete az evangélikusok ellen. A lublói kapitány fegyverkezik XII. Károly svéd király ellen. Rákóczy betörése Magyarországra. Ujjonczozás a városokban. A vármegye felkelésre szólítja a nemeseket is. Ribinszky lengyel ezredes betörése Szepesbe. Ütközet Leibicz mellett. Rákóczy ügyének hanyatlása Szepesben. Késmárk is a császáriak kezébe kerül. Kray és társain elítéltetése. A városi lakók hangulata és erkölce a törvénszéki jegyzőkönyvekből következtetve. A XIII városi hatóság szelleme. A városok házainak és lakóinak megközelítő száma. 1710-diki pestis járvány. Elszegényedés. Közmiveltség hanyatlása. A lelkészi javadalmak katolikus papoknak adományoztatnak. A városok adózásának aránya. Községi jövedelmeik. A városi autonomia megszorítása. Fenyítő bíraskodás. A gróf és bíró társainak mind sűrűbb zaklatása. Talált sóval való szédelgési eset. Bányaművelés. Bányászattal szerzett vagyon. Hegyaljai szőlő művelés és borkereskedés.

Mialatt az Európa nagy részét dülő és hazánkra is kiterjedő, itt is sok viszontagságot okozó nagy háború mozgalmái megindultak, az immár két század óta Lengyelországhoz tartozó XIII város közjogi helyzete jelentékeny változást szenvedett. Eddig ugyanis a városok közvetlen birtokai voltak a lengyel koronának, mely uralmát a Lublóváron székelő starosták vagy helytartók által gyakorolta, kik nem bírtó-

kosai, nem urai voltak a városoknak, hanem csak a lengyel királynak a »starostaság« kormányzásával megbízott tisztviselői. Városaink már több ízben ki voltak téve azon veszélynek, hogy földesúri hatóság alá kerülnek, így midőn Wladislaw 1440-ben Zbignov krakói érseknek adta volt őket zálogba, de az eltulajdonítás akkor nem jött létre, vagy csak rövid ideig tartó, mulandó volt. Később Maczejovszky János 1575-ben egy a királynak kölcsön adott összeg biztosításául a XIII várost kapta zálogba, de Zsigmond király rövidre reá megtérítvén a pénzt, a városokat is vissza vette közvetlen uralmába. 1580-ban ugyan ő ismét elidegenítette ezen birtokát, Laszky Albertnek ajándékozva azt, mint azt az utóbbi egy a késmárkiaknak szóló, Varsón 1581-ben ápril 6-án kelt levelében dicsékvőleg elmondja, — de már 1587-ben ismét a király birtokában találjuk a városokat, ki azoknak kapitányává Maczejovszky Gáspárt, János öcscsét nevezte ki. 1593-ban azonban *visniczei Lubomirszky* Sebestyénre szállottak a városok, most adományképen és pedig örökös jogon. A hatalmas lengyel főúri család ily czímen épen másfél századig bírta a tartományt vagy »starostiát«, amint azt hivatalos lengyel nyelven nevezték. Habár a királyi adományozás tulajdonképen csak is a lublói várhoz tartozó falvakat magába foglaló uradalomra szólhatott; az új birtokos azt lassankint tágasabb értelemben magyarázva, magukra a városokra is kiterjesztette, melyek úgy szintén hatalma és úri fennhatósága alá kerültek.

A Lubomirszkyak birtoklásának első éveiben, alig történt városaink helyzetében valami változás. Sebestyén, az első közöttük, Lubló várán székelte és sem több jogot nem vett igénybe, sem több szolgálmányt nem

kivánt, mint a mennyit az előző királyi helytartók élveztek. Lassanként ugyan, hanem következetesen megváltozott az egész viszony és a városok mind inkább kezdték érezni, hogy magán uradalommá lettek, melynek lehető hasznosítására törekedett a birtokos.

A Lubomirszkyak sem változtattak ugyan az autonóm közigazgatási formákon valami sokat, de lassanként e téren is kezdtek földesúri jogokat gyakorolni.

A városok képviselői szabadon választották bírákat, és a tartományi képviselők minden évben grófjukat. A megválasztott gróf azonban kénytelen volt Lubomirszky vagy később, ennek folytonos távollétében, lublói administratorának megerősítését kikérni. Már a második Lubomirszky, Szaniszló, akkor még gróf, csak ritkán időzött Lublón, hanem Lengyelországban Lancuti birtokán lakott és szepesi uradalmát, egy administrator vagy gubernator által kezelte ki rendszerint előkelő lengyel főúr volt. Mennél nagyobb úr, annál drágább a szepesieknek. Ez igazgatta teljhatalommal a városokat, ügyelt urának érdekeire, gondoskodott jövedelmeinek behajtásáról, sőt befolyt a »Grafenstuhl« bíraskodásába is, a mennyiben nem egy ítéletének végrehajtását akadályozta meg.

A városok polgársága ezen administrator jogkörének tágítása ellen nem is fejtett ki valami különös ellenállást, sőt inkább azon volt, hogy ajándékok, mindenféle szállítások és kedvezmények árán megnyerje a lublói hatalmas úrnak kegyét, ki súlyos és nagy tehernek bizonyult, ha elégedetlen volt urának alattvalóival. Ezen hivatalnoknak eltartása is egészen a polgárok vállaira teherült. Eleinte csak mindenféle termények szállítását követelte, de midőn ezek mennyisége folyton növekedett, a városok maguk azon

voltak, hogy ezen ingadozásánál fogva kétszeresen terhes szolgálmányt határozott összeg fizetésére változtassák. A XVIII. század elején tehát Mozkovszky Andrással, a herczeg akkori administratorával, 1000 darab teljes súlyú arany évi fizetésében egyeztek meg, ami az akkori viszonyokhoz mérten szép fizetésnek volt mondható. Csakhogy a mindenkor kapzsi adminisztratorok ezzel — az alku daczára — sem érték be.

A királyi adót — a régi »Königzins«-t — a városok rendszerint a lublói királyi harminczadosnál fizették. Oda fizették a reájok mind sűrűbben kirótt egyéb adókat is, de minthogy a lengyel kincstár, ha a városok hátrálékban voltak, annak behajtását Lubomirszky emberein számon kérte, ezek azután az adóprést kétszeresen alkalmazták és volt rá gondjuk, hogy a királyi kincstár is kielégítést nyerjen.

Úri fenhatóság alá kerülésüknek kifolyása volt, hogy az országos közvetlen és közvetett adóknál sokkal terheesebbek voltak azon szolgálmányok, melyekkel a városokat a lublói uradalmi igazgatóság sújtotta. A polgárságot és köztök legfőképen a Lubomirszkyak előtt nem nagy kegyben álló evangélikus lelkészeiket nemcsak akkor kötelezték gabona és takarmány szállítására, mikor a lublói vár környékén fekvő falvakban folytatott mezőgazdaságon rossz volt a termés, hanem kieszeltek egyéb oeconomikus intézkedéseket is, melyek által a Lublóvár alatti mezőgazdaságokat jövedelmezőbbé teheték. Így például Lubomirszky lengyelországi uradalmaiból minden tavasszal hozattak nagy szarvasmarha-csordákat és juhnyájakat, melyeket nyáron át a mai lublói járáshoz tartozó falvak határainak nagy erdeiben, melyek akkor mind a lublói uradalom tartozékai voltak, legeltettek. Ősszel azokat nem

hajtották vissza, sem el nem adták, hanem szétesztették a XIII város között telelésre. A városok nemcsak telelni tartoztak azokat, hanem a tél alatt elhullottakért előre megszabott árban kárpótolták is az uradalmat, ami képzeltetően nagy adónak bizonyult a városokra nézve. Az uradalom továbbá még kereskedést is folytatott volt szepesi alattvalóival, némely tetemesebben fogyasztott cikkekre a XIII város területén *egyodárúságot* rótt oly terhes módon, hogy előre kötelezőleg mondta ki, mily mennyiségű árút kell egy-egy városnak okvetlenül átvennie. Így tett az uradalom az akkor Lengyelországhoz tartozó keleti tenger kikötőiben vásárolt heringgel, melynek hordóját 20 talléron adta, míg annak értéke körülbelül 3 tallér lehetett. Azt is megparancsolta az uradalom, hogy a városoknak a lublói várban 150 hordót kell e sós árúból átvenniök.

A sarczolásnak másik neme az által vált szokássá, hogy az évenként újból választott városi gróf és 13 városi bírák »installatio«-jukra a lublói várban tartoztak megjelenni, a hol megerősítésüket nyerték és a lengyel királynak, meg a Lubomirszkyaknak és képviselőjének is hűségi esküt tettek. Az akkori idők felfogása szerint alattvaló vagy általában alárendelt, főlebbvalója előtt nem jelenhetett meg ajándékok átnyújtása nélkül. Vittek tehát a gróf és a bírák is a lublói várba. Ezen ajándék legtöbb esetben a lengyel urak által mindenha becsült tokaji borból állott, sokszor szőrmék- vagy készpénzből is, mely utóbbit sem vetették meg a lublói hatalmasok.

Míg az előző időszakban a XIII város közigazdasági helyzete, viszonyítva a Szepesség többi részeihez, talán előnyösebb és kedvezőbb volt, nem lehetne ugyan-

azt mondani azon korból, melyhez történetünk folyamán most elértünk. A lengyel kormány által szedett nagy, prohibítív jelleggel bíró vámok és a Lubomirszky uradalom fiscális célú rendszabályai oly súlyossá tévők a XVII. század elején városaink gazdasági helyzetét, hogy már akkor keletkezhetett bennök némi Magyarország felé vonzó honvágy, de amelyik később az ellenreformatiora törekvések alkalmával bizonyára ismét alászállott, a midőn a városok Lubomirszky részéről, noha ez buzgó katolikus volt, sokkal kiméletesebb bánásmódban részesültek, mint magyarországi hitsorsosaik.

A XIII város közönsége kezdé érezni Magyarországtól elszakadásának gazdasági hátrányait; legkivált a bélai országos vásár miatt a vármegyével és Késmárk városával keletkezett vizzályból folyó közlekedési megszorítások következtében

E vásárügy feletti vizzály eredete még 1607-re vihető vissza. Béla város a mondott évben a lengyel királytól nyert szabadalom alapján két országos és egy hetivásár tartását hirdette ki a szomszédos vármegyékben. A lengyel kormánytól utasítás ment a XIII városhoz, hogy azok közönsége a magyar területen tartott vásárok mellőzésével a saját területükön és névszerint most már Bélán is tartandó vásárokat látogassa. Ezen hírré kapott intézkedés ellen első sorban felszólalt Liptó vármegye, egy a társhatóságokhoz intézett körlevelében, mely azt vitatja, hogy Bélának, mint az elzálogosítás daczára is Magyarország alkatrészét képező városnak nincs is joga ahhoz, hogy magyar királyi szabadalom nélkül új vásárok tartását kiírja. Még tovább ment Szepesvármegye, mely hasonló felfogásból indulva ki, a hatósága alatt lakókat

szigorúan eltiltotta minden XIII városi vásár látogatásától és hogy a helyi kereskedelem ilyen tilalom által fenakadást ne szenvedjen, úgy intézkedett, hogy az eddig Váralján tartott vásár Krompachra, az iglói Markusfalvára, a szepes-szombati pedig Káposztafalvára helyeztessék át és arról Liptó-, Gömör- és Sárosvármegyéket értesítette. A XIII városok az erélyes rendszabályon megijedve követet küldtek Bécsbe Mátyás főherceghez, mint Rudolf király akkori helytartójához, a ki keményen reá is írt a vármegyére, hogy vonja vissza a vásároknak a megyébe áthelyezését elrendelő intézkedéseit, a mit azonban a vármegye »teljes tisztelettel« megtagadott. Egyidejűleg írt a főherceg a lengyel királynak is és óvást emelt a magyar alattvalóknak károsítása ellen, de közbenjárása ott sem használt többet mint a vármegyénél. A vita mindjobban elmérgesedett, mind két terület lakosságának nem csekély kárára, minthogy a kölcsönösen okozott nehézségek és akadályok mellett sem a megyei, sem a sz. kir. városok, sem a XIII város területein tartott vásárok nem tudtak a szükséges látogatottságra szert tenni. Megsínylette ezt az egész vidék lakossága, mely akkortájt csak jól látogatott vásárokon közvetíthette összes kereskedelmi forgalmát. A vitás ügy még éven át húzódott. A zaklatott lakosokat hol egyik, hol másik reájok nézve tilos vásárlátogatása miatt vonták felelősségre, árúikat elkobozták, őket büntetésekkel és bírságokkal sújtották, míg végre 1627-ben egyezés jött létre, melynek értelmében a XIII város azt is megígérte, amitől pedig azelőtt mindig vonakodott volt, hogy ezentúl a területén bár hol tartandó hetivásárokon, a vármegyei *árszabást* betartandja, máskülönben a vármegye vásárait Igló helyett Sümegen, Vá-

ralja helyett Almáson, Olaszi helyett Wellbachon és Béla helyett Késmárkon tartja meg.

A háborús idők viszontagságai közt a jobbmódú városok tapasztalták, hogy biztonságot csak a körfalak, bástyák és kapuk adnak. Látták is, mennyire felettök állanak Szepesben azon városok, melyek ilyen biztonsági övvel bírnak. Lőcse, Késmárk és kebelökben Podolin, de Lubló is, sok pusztítástól és megsarczolástól menten maradtak akkor, midőn a szomszédságukban fekvő nyílt városok a garázdálkodó csapatok sarczolásai miatt nem egyszer a tönk szélére jutottak. Igló és Szepes-Szombat elhatározták tehát, hogy bármily áldozatukba kerülne is, körfallal fogják városuk fennmaradását biztosítani. Mindamellet, hogy a két városnak ezen elhatározása épen azon időre esett, midőn a Bethlen Gáborral való küzdelem tetőpontját érte el és midőn Magyarországon elősmert kormány hatalom úgy szólván nem is létezett; szándékuk meggátolásában egyetértett mindkét párt, a városok terve nem is sikerült. Valószínű, hogy ezen egyetértés elérésében döntő volt azon tekintet, mely szerint nem lehetett kívánatos Magyarország területén egy idegen hatalom fennhatósága alatt álló erődítések keletkezése.

Hozzá járult ehez a verseny társak keletkezésétől féltő Lőcse és Késmárk városoknak az erődítési tervek ellen feliratokban és deputációkban kifejtett mozgalma, melylyel meg tudták akadályozni a már meg is kezdett körfalak teljes befejezését. Vegyes lengyel és magyar bizottságok tárgyalták ez ügyet, megakadályozva a mondott két város erődítési munkálatainak teljes befejezését.

A vármegye, a szabad királyi és a XIII városok területén lakó iparosok közt, mindegyik féltékenyen

őríztvén szabadalmait, a szigorúan határolt osztály és munkakörök száz meg száz alkalmat szolgáltatnak éle-
sebb összeütközésekre. Ez és a Lubomirszkyak úri
fenhatósága a XIII város lakóiban ismét felkeltette
a már-már kialudt magyar honpolgári érzelmet. Ügyes-
bajos dolgaikban feliratokkal ismételve fordúlnak a
magyar koronához, sőt még Varsóban is merik han-
goztatni, hogy lengyel alattvalói minőségük mellett sem
szűntek meg egészen a magyar szent korona tagjai
lenni. És midőn a vitás vásárügy be volt fejezve, a
vármegyével való viszony is barátságosabbá lett, sőt
a XVII. század közepétől kezdve a XIII város nem
vonakodott vámmegváltás címén a vármegyének
évenként 200 frtot fizetni, mely elvállalt kötelezettsé-
gének hosszú időn át pontosan meg is felelt.

A Magyarországhoz való tartozandóság újból fel-
ébredt tudatának tulajdoníthatjuk az ezen időtájt mu-
tatkozó azon jelenséget is, hogy városainknak polgári
családjai mind sűrűbben áhítoztak a magyarországi
nemesi címeres levelekre. Ezt számos kiválóbb család,
különösen az olyanok, melyeknek tagjai mint grófok
a közügy terén érdemeket szereztek, magyar királyaink-
tól el is nyerték. Ellenben *egyetlen egy esetet* sem
tudnék fölhozni, hogy XIII városi ember valaha lengyel
nemességre emeltetett volna. Magyar nemesi címeres
levelet nyertek a többi között az akkor Iglón székelő
Szontaghok 1661-ben, még elébb lett nemessé Grien-
blath Lajos szintén XIII városi polgár 1609-ben, —
1662-ben Milleter György, a ki ismételten viselte a
grófi méltóságot. 1630-ban Serpilius, kinek unokája
szintén gróffá lett, 1696-ban Jóny Tóbiás gróf és töb-
ben mások.

Mindezen nemesített családok armaleseinek szö-

vege, habár a nemességre emelteknek XIII városi, tehát lengyel honossága közismeretű volt, határozottan említi: »hogy az illető, a ki eddig a magyarországi nemnemes és polgári osztályhoz tartozott, királyi kegyelemből Magyarország és kapcsolt részeinek nemesci közé emeltetik«. A nemességet nyertek nem késtek címérlevelüket a vármegye legközelebbi közgyűlésén kihirdettetni és a vármegyei nemesek sorában helyet foglalni, még akkor is, ha az illető gróf, tehát bizonyos értelemben lengyel tisztviselő, mindenesetre a lengyel koronának esküvel lekötött embere volt.

Tagadhatatlan tény, hogy az ily királyi kegyelemből magyar nemesekké lettek és ezek utódai is buzgó terjesztőivé lettek a magyar állameszmének a hazánk testétől századok előtt elszakadt területen. De másrészt tény az is, hogy miután velök egy, idővel más idegen eredetű armalistáknak oda betelepődése által megszorodott új elem került a XIII város társadalmába, ez a vármegye és a XIII város közötti súrlódásokra szolgáltatott alkalmat.

A vármegye ugyanis a városok területén lakó armalistákat saját törvényhatóságához tartozóknak tekintette. Ha nemesi fölkelés lett elrendelve, a vármegye be akarta őket a nemesi kötelezettség-teljesítésébe vonni, — ha »subsídium« czímen a nemesek megadóztatásáról volt szó, reájok is kirotta a megfelelő összeget, — de az új nemesek ezen honpolgári kötelességeiknek nem minden esetben voltak hajlandók megfelelni. Sőt a XIII város hatósága gyakran óvást emelt polgárainak ilyen megadóztatása ellen. Az armalisták meg, ha a városi adóterhek viseléséről volt szó, gyakran a vármegyéhez fordultak védelemért, mely esetben persze magyar nemes voltakra

és mint ilyeneket megillető adómentességükre hivatkoztak. Az ilyen gyakoribb illetőségi súrlódásokból soha sem lett valami nagyobb perpatvar vagy összekocczanas, hanem nem is szűntek meg azok soha egészen, még csak a visszakebelezés azoknak végét nem vetette.

Midőn ezzel a XIII város általános helyzetét vázlatosan ösmertettem, áttérek az ezen időszakra eső egyes események időrend szerinti felsorolására. Könynyebb megérthetés céljából szükségesnek vélem, a nagy világban történektekről is röviden megemlékezni.

A harminczéves háború első jelenségei ugyan még az 1619. márczius 19-én meghalt II. Mátyás király életében jöttek felszínre, de közvetlen indító okául épen a meghalt királynak azon intézkedését kell tekinteni, melyszerint trónjának örökösül öcscsét, a buzgó és türelmetlen katolikus hirében álló II. Ferdinandot rendelte. A Habsburg-ház összes országainak protestáns alattvalói rémülettel néztek a trónváltozás elébe, a legrosszabbat várták felekezetükre nézve a hitbuzgó trónutódtól. Az örökös tartományok és Magyarország protestáns köreit általános izgalom fogta el, a mi legelőbb Csehországban aránylag kicsiny alkalomból vetett nagy lobbót.

Prágában 1618 márczius 23-án kitört a forradalom s ezzel kezdetét vette a 30 éves háború. A felkelő cseh, morva és sziléziai rendek a még 1613-ban erdélyi fejedelemmé választott *Bethlen Gáborral*, kit miután a bécsi békekötés főpontjait elfogadta, 1615-ben Mátyás király is elismert fejedelemnek. Az időközben (1619 augusztus 28-án) császárrá választott II. Ferdinandot trónvesztettnek nyilvánították és he-

lyébe Fridrik pfalzi választó fejedelmet választották királyokul, kivel Bethlen Gábor is confoederatióba lépett.

Az utóbbi hadaival Magyarország felé indult, annak nagy részét elfoglalta és győzedelmes hadjáratában 1619-ik szeptemberben Lócsét is bevette. Ezzel ismét megindult Felsőmagyarországon is az ide-oda vonuló csapatok árja, mely vidékünkre is elég bajt és megpróbáltatást hozott, habár Betlen csapatai, melyek a fejedelem személyes vezérlete alatt 1620-ban Szepesen átvonulásuk közben itt több ideig táboroztak is, itteni tartózkodásuk alkalmával különös kiméletet tanúsítottak épen a XIII város iránt, minthogy a beszterczebányai országgyűlésen 1620 augusztus 28-án királylyá választott Bethlen a közte és a lengyel király között függőben levő diplomatai alkudozások miatt, nem akarhatta az utóbbi alattvalóinak károsítása által az alkudozások sikerét veszélyeztetni.

Bethlennek a Nikolsburgban 1621-ben kötött békével befejezést nyert első felkelése, Szepesben meleg rokonszenvre és tevékeny pártolásra talált. A városiak is a protestantismust védő erdélyi fejedelmet látták benne, és noha tőle az amúgy is tapasztalt kiméleten kívül alig várhattak valami kedvezményt vagy előnyököt: nemcsak a seregének szükséges szállításokat és fuvarokat teljesítették készséggel, de 1623-ban Lócsén időző nejét Károlyi Zsuzsannát küldöttség által üdvözöltették és neki ajándékkal kedveskedtek.

Az 1621. és 1622. éveket vidékünk annaleseiben szomorú emlékezetűekké teszik a rendkívüli vízarádások, melyek nemcsak a reménylett aratást tették tönkre, hanem sok házat, sőt templomot is sodortak el és a leibiczi krónikás szerint a koporsókat is kimosták sírjaikból. A nyomor folytán kiütött pestis,

majd egy a gyermekeket majdnem kiírtó himlő járvány ütött ki. Sok kellemetlenséget okoztak végül az amúgy is sok megpróbáltatásnak kitett lakosságnak a tömegesen mutatkozó koldusok és kóborlók, kiknek a közrendet és biztonságot veszélyeztető sűrű merényleteit a törvényszékek könyörtelenül torolták meg.

A nikolsburgi békekötés nem biztosított hazánknak állandó nyugalmat. A Németországban folyt harcok hullámai hozzánk is át-átcsaptak és Bethlen 1623-ban, és 1626-ban ismételve fegyvert fogott. Mikor negyedik hadjáratára készülődése közben 1629-ben meghalt, a fejedelemségben utódává lett I. Rákóczy György 1630-ban szintén felkelt II. Ferdinand ellen. Mig az előbbi küzdelmek közvetlenül nem érintették városainkat, most a Kassánál megvert Esterházy nádor vert seregével ide vonult vissza, seregének újra szervezésével pár hónapot töltött itt, a XIII városra is kiterjedő megszállással nem csekély kellemetlenséget okozva azoknak.

A 30 éves háború folyamában a XIII városra még egyszer súlyosodtak nehéz idők. I. Rákóczy György 1644-ben újra szövetségre lépve a francziákkal és a svédekkel, III. Ferdinand ellen is hadat indított. A király ekkor, a már szepesi nagybírtokos Csáky Istvánt bízta meg azzal, hogy részére lengyel földön hadat gyűjtsön. Csáky a megbízatásnak megfelelően összehozott lovas hadával a Szepességen át igyekezett a szorongatott királyi seregnek támogatására, melyek azonban ennek daczára kénytelenek voltak visszavonulni Rákóczy elől, a ki most a XIII városon, mint lengyel alattvalókon töltötte bosszúját, amit még súlyosbította az általa és az átvonult hadak által okozott nyomorúságokat 1645-ben nyomban követő pestis.

A nagy világtörténelmi események között, melyekben a XIII város a rá nehezült terhek viselésén kívül nagyobb szerepet nem játszott; ezen időszakban rájuk nézve két igen fontos esemény vonja magára figyelmünket: a starosták, a Lubomirszkyak úri hatóságának teljes érvényesülése a városok felett és a Csáky-családnak birtokszerzése és ebből folyó nagy szereplése a Szepességen.

Báthory István halála után a lengyel rendek Vasa III. Zsigmondot azon reményben választották királylyá, hogy fején egyesülni fog a svéd korona a lengyellel. A terv nem sikerült s az annak érdekében folyt háborúk közben Zsigmond 45 éven át tartott uralkodása városaink felett mondhatni nyom nélkül folyt le. 1632-ben történt halála után utódává fia IV. Wladislaw lett, akinek koronázási ünnepélyére a XIII város Maleter János grófot, Schmitz János váraljai tanács-urat, Gladiatoris Mihály olaszii bírót és Haas Boldizsár XIII városi jegyzőt küldte ki. A küldöttség Krakóból nagy örömmel hozta haza az új királynak a városok összes régi szabadalmait megerősítő oklevelét, ami, nem számítva a király és főbb embereinek vitt ajándékokat, a deputatio költségeinek czímén 595 frtba került.

Az akkori nézetre és fölfogásra, valamint a XIII város közjogi viszonyára is nagyon jellemző, hogy nem elégedtek meg szabadalmaiknak az új lengyel király által csak imént történt megerősítésével, hanem azt 1633-ban II. Ferdinand magyar királytól is kérték s azt *Nebest Mihály* a szepesi kamara perceptorának és *Cramer Gáspár* lőcsei harminczadosnak 680 birodalmi tallérba és pár hordó nemes borba került közbenjárása mellett meg is kapták.

Midőn az 1637-ben meghalt II. Ferdinand király

helyére fia III. Ferdinand lépett, általa újból megerősítették privilegiumaikat, mert a *circumspectus et providus* szepesiek joguk és igazukban csak úgy bíztak, ha annak írott biztosítékát az »*archivum graffiale*«-ban, a grófság levéltárában, kettős zár alatt őrizték is.

Mennyire őrizték meg ezen, két királyság uralkodói által megerősített levelek a városok privilegiumait a hatalmas Lubomirszkyakkal szemben; mutatják Peschkovius grófnak esetei. A puritán életfölgóságú és erkölcsű XIII városi polgárokat nagy izgalomba hozták az 1631-ki január 15-kén tartományi gróffá megválasztott *Peschkovius György* viselt dolgai.

Peschkovius elébb mint jegyző szolgálta a városok közönségét, tehát nem egyszerű iparos polgár, hanem tanult, jogértő ember volt. Egymásután két esztendőn át viselte a grófságot, de hivataloskodásának már első esztendejét megzavarták az egyes városok közötti surródások és az ellene emelt panaszok. Ménhárd, Felka, Poprád és Strázsa városok ugyanis az eddigi mód szerint kivetett adókat sérelmeseknek és igazságtalannak találván, orvoslást nem egyedül illetékes hatóságuk, királyi székük közgyűlésénél kerestek, hanem ennek teljes mellőzésével, meg a Lublón székelő alkaptány kikerülésével, egyenesen *urukhoz Lubomirszky grófhoz* fordultak panaszukkal, melyben nemcsak az adókulcs és kivetés igazságtalansága ellen szólaltak fel, hanem a gróf számára külön kivetett némely taxák ellen is kifogást tettek, fölhozták hogy a gróf tőlük az adókon felől 2593 frt 15 denárt jogtalanul szedett be. Ezen vád hallatára Lubomirszky azonnal elfogatta a gróft, ki is addig maradt fogva a lublói várban, míg az érdekében Lubomirszkynál Lengyelországban járt küldöttség, mely a négy város állításait

rágalomnak mondotta, szabadon bocsátási rendelettel, melyből úgy látszik, hogy a négy város panaszával el lett utasítva, nem érkezett Lublóra.

Az ellentálló városok erre megtagadtak minden további fizetést, legyen az királyi, grófi vagy tartományi adózás. Tették azt oly erélyes módon, hogy a fenmaradt iratok maguktartását épen *rebelliónak* nevezik. Lubomirszky személyesen akarván az ügyet megvizsgálni. Krakóba idézte maga elé a grófot, az ezzel tartó kilencz város némely bírát és a renitens négy város képviselőit. Az ügy egy Lubomirszky által kiadott decretummal nyert befejezést és elintézését, melyben a vádolt grófot felmentette és a lublói kapitányt szigorúan utasította, hogy a renitens négy városon, a többiek által ezentúl igazságosan kivetendő adók befizetését, ha szükséges, karhatalommal is hajtsa végre.

A másik eset, melyben szintén Lubomirszky ítélte Peschkovius városi grófnak okmányhamisítási ügye volt.

1633-ban *Milleter János* lett a városok grófjává. A Peschkoviussal közel rokonságban álló iglói Szontágh család Milleter és érdektársai ellen évek óta pert folytatott egy örökség felosztása miatt a grófi szék előtt.

A peres ügy Peschkovius grófsága alatt ítélőszéke elé került s ő megfeledezve esküjéről és kötelességeiről, nemcsak birótársainak meghallgatása és hozzájárulása nélkül hozott egyes közbeeső fontos végzéseket, hanem a teljes ülésekben hozattakat is egyszerűen megmásította, azaz hamisította a vele rokon Szontághok érdekében. Milleterék jogorvoslást nem a Grafenstuhlnál vagy valamely magasabb királyi forumnál, hanem magánál Lubomirszkynál kerestek, aki magát az ügyben illetékesnek tartva, 1633. augusztus 27-én

Ruzsbachon kelt decretumával, melyben Peschkovius volt XIII városi grótot jegyzőkönyvek, ítéletek, és egyéb okmányoknak hamisításában és sikkasztásában, melyeket az illető rokonai érdekében mint gróf és a grófi széknek elnöke elkövetett; vétkesnek mondja. Ezért őt minden hivatalra, tisztségre képtelennek és becsületre méltatlannak nyilvánítja. Habár nagy bűne miatt fejvesztésre kellene ítélni, ő — Lubomirszky — a vele született jóság és kegyelemnél fogva a tettes életét meghagyja, és a lublói toronyban töltendő tizenkét heti elzárásra ítéli, mely büntetésnek elszenvedésére, különbeni halálbüntetés terhe alatt, Lublón kell jelentkeznie. Hogy azonban az ily hallatlan bűn és merénylet megtorlásának emléke, a legkésőbbi utódokra is eljusson, rendeli továbbá, hogy a vétkes által meghamisított valamennyi jegyzőkönyv, ítélet és okmány a városok hiteles jegyzőkönyvéből kitépessék és helyökbe Lubomirszkynak *eredeti* elítélő decretuma beköttesék, utána pedig épen annyi, pecsétjével lepecsételt üres lap is legyen bekötve, a hány Peschkovius által hamisított lapot kitéptek a jegyzőkönyvből. — Úgy is történt! Peschkoviusnak 1659-ben történt halála után rokonai igyekeztek a megszegyenítő ítélet megváltoztatását kieszközölni, de ez nem sikerült és még most, 262 esztendő múltán is ott találhatni a zsineggel és öt pecséttel gondosan lezárt tíz üres lapot, melyek az egyetlen egy *hamisító szepesi gróf* gyászos emlékét megörökíteni rendeltetvék.

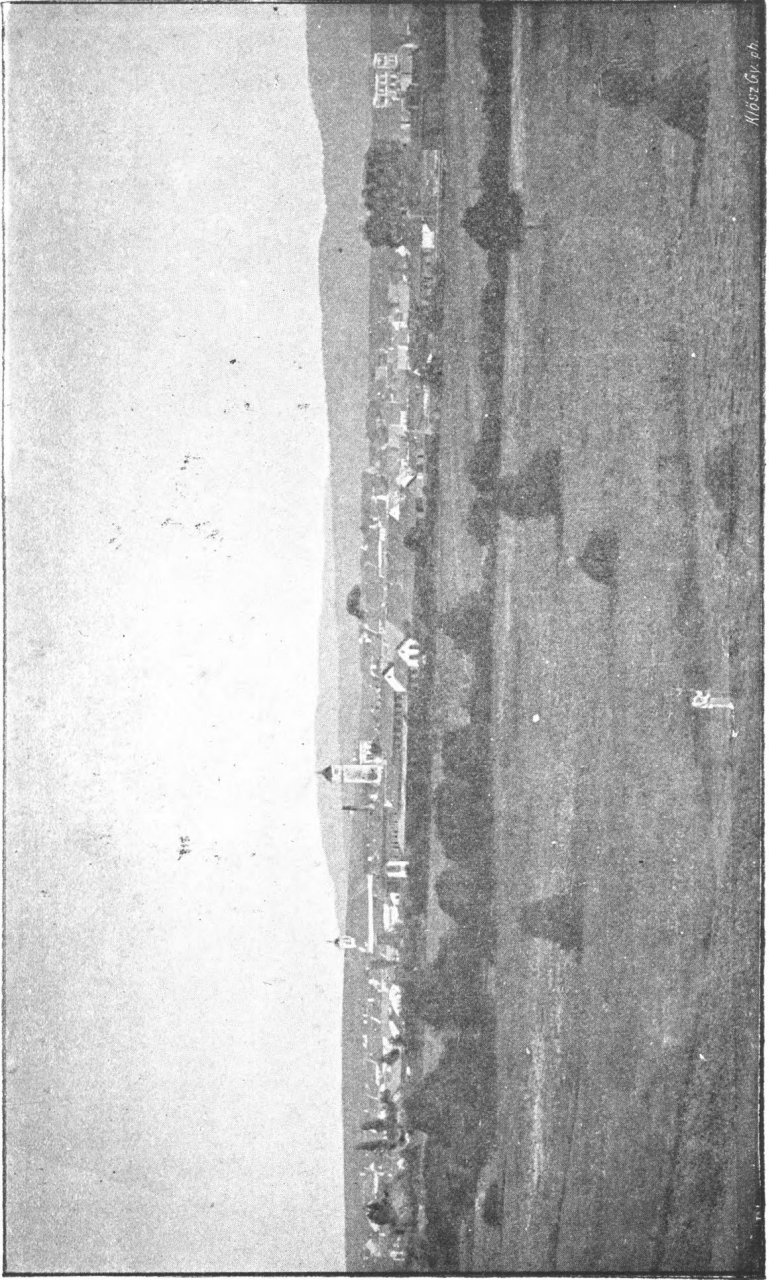
Ezen esetek mutatják, mennyire hanyatlott a XIII város autonómiája, mikor nemcsak megadóztatásuk, hanem grófjuknak tettei fölött is a Lubomirszkyak úri széke ítelt.

Városaink Lubomirszky Szaniszló életében, aki

42 éven át volt a szepesi grófság starostája, vagy amint ő magát okmányain nevezte: »kormányzója és *ura*« annyira megszokhatták a jobbágyi viszonyt, hogy a hatalmas úrnak 1649. június 17-én történt halála után, mikor a városok jegyzőkönyve az elhúnytak kormányát atyainak és áldott emlékünek mondta; az úri jog senki által kétségbe nem vonva örökségként szállott át fiaira, kik később a német-római szt. birodalom hercegeivé lettek. Szaniszló gróf temetésére a XIII város Olmützer grófot Erhardi Mihály leibiczi, Dürner János iglói, Schnell Bálint olaszii és Toperczer Márton szepes-szombati birákból álló deputatio élén küldte Wisniczébe, Lengyelországba, illő ajándékokkal az örökösök részére, magukat kegyeikbe ajánlani.

Ezek kegyeikbe is fogadták őket olyannyira, hogy egyházi és politikai ügyekben függésben voltak ezen túl egészen 1772-ben történt visszakebeleztetésükig. Ennek okozói maguk a városok voltak, melyek nemcsak a fentemlítettékhez hasonló, mondhatni személyi, hanem a legfontosabb önkormányzati ügyekben is *uraikhoz* fordultak. Szaniszló gróf halála után a városok kormányzását fia György, ezután ennek fia Heraclius, már herceg, vette át. Ennek bőven nyílt alkalma beleszólania városaink dolgaiba. Erre az első alkalmat a lelkészek szolgáltatták.

Már fentebb említettem hogy a protestantismus terjedésével a protestáns lelkészek állása és tekintélye nem javult. Megtartották ugyan a tizedet, de annak fejében a hívek sok mindenféle oly terhet hárítottak rájuk, melynek viselése tulajdonképen a községet illette. Nemcsak az iskolák fentartása terhelte őket, hanem arról is panaszkodnak, hogy a templomok fentartásáról is nekik kell gondoskodniok. Több városban a

11652. C. K. P. h.

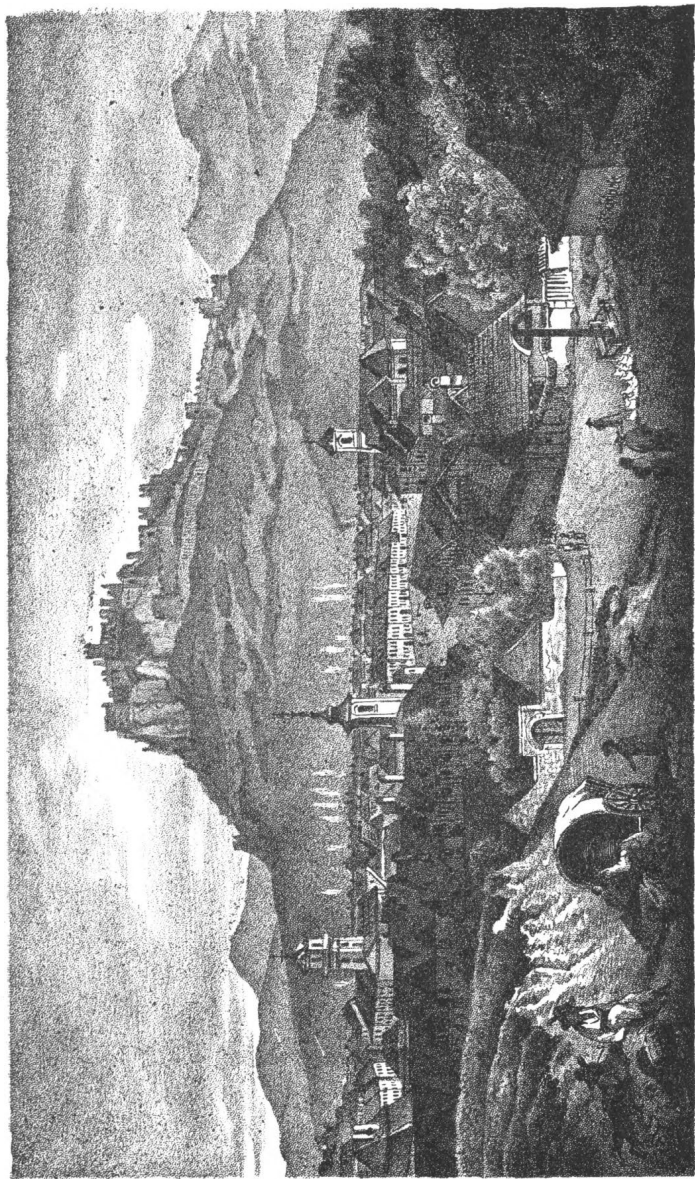
tanács azt is követelte, hogy a pap évenként néhány-szor megvendégelje és ezen igényt a grófi szék is helyesnek találta, azzal indokolva, hogy a tized beszédéről a hatóság gondoskodik. Csakhogy épen a tized dolgában ugyanazon időben sokat panaszkodtak a lelkesek, állítván, hogy a tizedköteles szántóföldekről értesítések nélkül elszedik a gabonát és részükre csak silány kötésű kévéket és keresztekét hagynak, ha ugyan hagynak.

A XIII város plébánosai bajaikban orvoslást Lubomirszkynál kerestek, aki Lublón 1668. okt. 28-án kelt decretumában a papokat a lakomaadás kötelezettsége alól felmentvén, a városi hatóságokat a tized pontos behajtására utasította.

Fontosabb ügy volt ennél az *alsó* és *felső* városok közötti viszály. Fekvésüknél fogva »alsó« városok voltak: Váralja, Olaszi és Igló. Ezek egymástól is és méginkább az egy tömegben levő 10 más várostól elkülönítve ez utóbbiakkal szemben igen hátrányos helyzetbe jutottak, ami összeütközésekre vezetett. A közgyűlések leginkább a tíz város egyikében tartattak minek következtében a 3 várossal szemben oly többséget képeztek, hogy a grófok többnyire Leibicz, Poprád és Szombat, tagadhatatlanul némi hegemoniát gyakorló városok polgárai közül választottak s ugyan-ezen városokban is laktak, a hol legtöbb esetben a közgyűléseket is tartották és így az alsó városaikra nézve hatóságuk főtisztviselője kevésbé volt hozzáférhető. Sokszor felpanaszolták ezen sérelmüket, de nem nyertek orvoslást. Egyik közgyűlésen elhatározták ugyan, hogy méltányossági tekintetből a grófot két évenként felváltva a városok két csoportjából választják, de ezen határozat is csak írott malaszt maradt,

mert például a három Olmützer, a kik több ízben újból megválasztva viselték a grófi tisztelet, leibicziek lévén, mindannyiszor Leibiczon is laktak.

Miután a három város saját hatósága kebelében nem nyerhette meg sértett érdekei orvoslását; hosszasan indokolt panaszával 1667-ben Lubomirskyhoz fordult. Említett fő sérelmük mellett elmondják, hogy a közgyűlések alkalmával közköltségen adott lakomák dorbézolásokká, »Sauffereyen« fajultak, melyek a »gemeine Pöbel« elnevezéssel illetett népet nagyon megterhelik; hogy gyakran felesleges gyűlést is csak a lakomák kedvéért tartanak. Felhozzák, hogy a zárószámadásokat nagyon gyorsan és felületesen vizsgálják át, azzal leginkább a grófokhoz közelállókat bízva meg, kik csak úgy átsiklanak, az illetéktelenül — épen evés-ivásra — felvett tételeken s a gróf és bírótársai által jogtalanul felszámított díjakon. Elég bátrak kimondani azt is, hogy az által, mert a lublói kapitány a megerősítés jogát magának követeli, a gróf szabad választásának jogából a királyi szabadalmak ellenére ki vannak forgatva. Kifogásolják az adók kivetésének alapjául szolgáló lajstromok készítését, hol ismét ők járnak rosszul, miután képviselőiket, még ha a gyűléseken jelen is vannak, azok összeállításánál rendszeren mellőzik. Mindezek után kérve-kéri *urukat*, miután neki »samt dero Hoherlauchten Gemahle und lieblichsten Freyle« hosszú életet kívánnak, kegyeskednék rajtuk egy szigorú rendelet kiadása által segíteni. Az elintézést nem ismerjük, de miután a három város ilyen és más panaszai-
val ismételve találkozunk, fel kell tennünk, hogy Heraclius herczeg sem vetett véget az akkor is előfordult visszaéléseknek.

A SZEPESI VÁR ÉS VÁRALJA.

(A 205. oldalhoz.)

1638-ban a Csáky családnak itteni fellépésével egy új hatalmas tényező jut be a vármegye és a városok életébe. A Thurzó-családnak Mihály főispánnal férfi ágon magva szakadván, a XIII város elzalogosítása után megmaradt XI város a koronára szállt vissza. A nagy birtokért megindult versengésben *Csáky István* tárnokmester, a dynasztiának már Erdélyben is erős híve és buzgó katolikus érzelmeiről ismert főúr lett a szerencsés győztes és 1638-ban Ferdinandtól Szepesvárat minden javadalmaival, falvaival, tartozékaival, az akkor már ide számított XI várossal és a szepesvármegyei örökös főispánsággal együtt adományúl kapta s azokat minden ellentmondás nélkül birtokába vette. Ezen egykori városok hajdani különállásának némi emlékét ekkor már mindössze az adószedésnek a vármegyeitől eltérő módja mutatta; mert míg a vármegye többi lakóitól a szolgabírák szedték be közvetlenül az akkor dívó *házi* és *hadi adót*, addig adózás tekintetében a XI város még soká, t. i. a XVIII. század elejéig külön testet képezett, amennyiben adójukat a szepesi uradalom igazgatója, a vármegyének a felosztásra gyakorolt minden befolyása nélkül vetette ki, szedte be és szállította a vármegyének.

A szepesvári nagy uradalomnak gróf Csáky Istvánra szállása vármegyénk történetében korszakot alkotó eseménynek mondható. A nagy tehetségű, kortársai között előnyösen kitűnő, művelt, lovagias érzelmű, minden cselekedeteiben céltudatos és a mi fő, minden ízében hazafias, magyar gondolkozású főúr, nagy befolyással volt egész vidékünk szellemi fejlődésére. Megvoltak benne is az akkori főurak hibáinak egynémelyei, úgy különösen a birtokszerzésre tagadhatatlanul nagy iparkodás; de a mint gondos családfő,

úgy mindenkor jó atyja is volt nagy számu jobbágyainak, kiknek javát buzgón gondozta és melegen viselte szívéen. Ő és örökösei humanus érzelmeiket soha sem tagadták meg jobbágyaik irányában s a Csákyuradalmakhoz tartozott helységek lakói vármegyénkben ma is vagyon, jólét és műveltség által a többiek közül előnyösen tűnnek ki.

A Csáky Istvánnak tett királyi adomány a XIII város történetének szempontjából is kiváló fontossággal bírt, mert ekkor merül fel először visszaváltásuk eszméje határozott alakban. Nem ugyan az első adománylevélben, de annak későbbi kiadványaiban és megtoldásaiban az adományozás a XIII városra is kiterjedt, amennyiben Csáky István jogot nyert, sőt később kötelességévé tétetett, hogy az elzálogosított városokat sajátjából kiváltsa és ezzel azokat ha tulajdonává válnának is, a magyar korona bírtoktestéhez visszacsatolni iparkodják. A változott viszonyok, a visszaköveteléssel járható complicatiók és az idők viszontagságai is megakadályozták a tárnokot hazafias buzgalomból, meg talán önéredekéből is hön táplált szándékának megvalósításában.

Csákynek a városok visszaváltására vonatkozó kísérlete nem volt ezen irányban az egyedüli ezen időszakban. Új kísérletre nyújtott alkalmat a Tökölyi István és Késmárk városa közt felmerült viszály. Ez 1674-ben annyira kiéleledett, hogy Thököly a várost katonáinak prédára bocsátotta. Fentebb láttuk, hogy habár a XIII város politikailag Lengyelországhoz tartozott, egyházi tekintetben összetartott a magyar részekkel. Amint hit dolgában együtt éreztek, úgy most a szorongattatás napjaiban másként is igyekeznek késmárki rokonainkon segíteni. A XIII város grófja Ol-

mützer János békéltetőül lép föl. Ha a városok és a megye legtekintélyesebb férfaiból alakult békebírótság közbenjárása nem is volt tartós sikerű, annyit egyelőre még is elért, hogy a Tököly meg a város között folyó perek eldőltségéig a megférhetést ideiglenesen biztosító viszonyt állapított meg. A városiak nagyra voltak vele, hogy grófjuk a magyarországi választott bíróságban foglalt helyet, s ezt a gróf társadalmi állásának mintegy jellemzéseül akartam felemlíteni.

A Késmárk városa és Tököly közt levő viszály megvizsgálása végett gróf *Pálffy Pál*, az ország nádora, 1650 januárban Késmárkon több napon át tartózkodott. Ott időzése alatt magához hívatta a Leibiczon lakó Olmützer városi grófot, a ki nem is késett *Kaysmarker György* váraljai bíró és *Erhardi Mihály* polgár kíséretében a meghívásnak engedni. A nádor Olmützer gróffal értekezve előmutatta neki Ferdinand királynak megbízó levelét, melyben tudatja, hogy a nádort Felsőmagyarországon levő egyéb fontos teendői mellett, azzal is megbízta, lépne közvetlenül érintkezésbe a XIII város előjáróival és tárgyalna velök az ország javára, de maguknak a városoknak is előnyére szolgáló visszaváltás felett. Bizalmasan elmondta a nádor azt is, hogy a városok visszaváltására Csáky Istvánnak joga van, de ő felsége nem szeretné ha a hozzá mindenkor hű városok a kissé türelmetlen uraság alá kerülnének, tehát azt tanácsolja, hogy önerejükből fizessék meg a lengyel koronának a zálog összegét, mire teljesen szabadokká lennének. A király a városokat ebben segítettő, kész nekik a kiváltás összegéhez 6000 tallérral járulni. A gróf válaszában ildomosan kiemelte az esküt, melylyel a lengyel koronának le vannak kötve, főbenjáró dolog volna tehát, ha a

tartozó hűségéről megfeledkezve, elszakadást terveznének, a miért, ha az kitudódnék, életökkel lakolnának. Azután nincs is nekik szegény embereknek annyi pénzük. De ha ő felsége atyai jóindulatában segíteni akar rajtuk, kegyeskedjék közvetlenül tárgyalásokba bocsátkozni a lengyel koronával. »Es ist weislich geantwortet«, válaszolá a nádor, a ki különben megbízta a grófot, közölje a király levelét 13 bíró társaival. Ezek helyeselték a gróf adott válaszát, osztották aggályait és a tárgyalások ezzel meg is szakadtak.

A király csekély hozzájárulása, mely mellett a visszaváltásnak úgyszólván egész terhe rájuk nehezedett volna, a városiaknak amúgy sem lángoló magyar hazafiségát nem igen buzdíthatta és buzgó protestáns létükre valami nagy kedvük sem lehetett a már akkor hitfeleik irányában nem épen türelmes hírében álló királynak jogara alá jutni. És végül az igényelt ösmecretlen nagyságú ugyan, de mindenesetre tetemes összeg valóban túlhaladhatta vagyoni képességüket. De még azt sem tudhatták biztosan, hogy az esetleg meghozandó áldozat fejében minő jövő várna rájuk. Mindezen körülmények, a szepesiek óvatos jelleméből folyólag nyilvánúlt közöny, melylyel az ajánlatot fogadták és az utóbb közbe jött események okozhatták, hogy a kérdéssel ezentúl nem találkozunk. A városok megmaradtak lengyel alattvalóknak és mint ilyenek még 122 éven át vettek részt két országnak küzdelmeiben és szenvedéseiben.

Lubomirszky Szaniszló halála után a szepesi kormányóságban és uradalomban fia *György* lett örökösé, kinek nem sokára nevezetes szerep jutott hazánk, illetőleg II. Rákóczy György erdélyi fejedelem történetében. Midőn ugyanis IV. Wladislaw lengyel király

kimúlása után 1648-ban a dissidenseknek nevezett párt feje *Radzwill*, az elhúnyt király öccse Kázmér János ellenében Rákóczyt jelölte királyúl, a nagyravágyó erdélyi fejedelem gondosan kereste a lengyelországi nagyokkal való összeköttetéseket. Akkor ugyan nem ért célzt, mert Kázmér János lón megválasztva, hanem midőn később 1656-ban ennek meggyúlt baja a svédekkel és a nyújtandó segély fejében Rákóczynak a XIII várost, sőt, fia nem lévén, azt is ígérte, hogy utódául a fejedelem fiát, Ferenczet, ha azt katolikusnak neveltetí, választatja; Károly Gusztáv svéd király a szövetség árául a lengyel koronát kínálta. Rákóczy elsőséget adott a svéd ajánlatnak. Megkötötte tehát a szövetséget a svédekkel s a magyar király, a fényes porta engedelmé és Erdély rendeinek beleegyezése nélkül Galiciába nyomúlt. Lipót király szövetségre lépett János Kázmérral, aki a lengyel seregek egyikének élére épen Lubomirszky Györgyöt, a XIII szepesi város kapitányát állította. A buzgó hadvezér nem tekintve, hogy a városok jobban rokonszenveztek a lengyel protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot ígérő Rákóczyval, mint törvényes, de katolikus királyukkal: rendkívüli »pobor«-ral és elfogatokkal Rákóczy ügyének eldöntésére nagy befolyással bírt egész hadjáratán át erősen igénybe vette szepesi *alattvalóit*.

A II. Rákóczy György szerencsétlen vége után Erdélyben keletkezett zavaroknak következménye volt a törökkel viselt háborúnk, mely az 1664-iki vasvári békekötéssel végződött. A szégyenletes békét követte a gyászos véget ért Wesselényi-féle összeesküvés, melynek következményeit városaink is megéreztek. A bécsi kormány ugyanis politikai és vallási okokból kiválóan a protestánsok ellen fordúlt.

Mióta a reformatio a Szepességnek Lengyelországhoz tartozó részében először fellépett, alig találkozott említésre méltó akadálylyal, ellenkezőleg mondhatni, hogy a király és a lublói starosták részéről mindenkor jóakaró türelemben részesült. Mikor I. Lipót Magyarországon megindítja az erőszakos ellenreformatiót, a szepesi városok protestánsainak vallásszabadságát is veszély fenyegette s ekkor voltak vallásuk szabad gyakorlásában legelőször megháborítva.

A Kázmér János után 1669-ben királylyá választott *Wiesnowiczski Mihály*-nak ez irányban kiadott első rendelete Lipót befolyására vezethető vissza. A Pozsonyban felállított bizottság megkezdi a protestáns lelkészek üldözését, egy részük a XIII város területén keresett és talált egyelőre menedéket. Lipót ezt nem látta szívesen és érvényesítette is befolyását, hogy azok ezen menedékhelyüktől is megfosztassanak.

A buzgó ugyan de türelmes katolikus és az erőszakos rendszabályoktól tartózkodó Lubomirszky Szaniszlónak az uradalmává lett Szepesföldjének recatholizálásra első, de nem erőszakos ténye az volt, hogy a piarista tanító rendet behozta és részére Podolinban zárdát állított. E rend tagjainak csendes térítő működése lassankint tért hódított a katolikus egyház számára, melynek akkor a vármegyében és a XIII városban alig volt községe. A piaristák művelték meg a talajt, melybe *Bársonyék* később sikerrel vethettek, s melyen az ellenreformatio általában lehetséges volt.

Az első piarista atyák 1642-ben jöttek Szepesbe, ugyan ezen évben vettetett meg a podolini zároda alapja. Mig ez lakhatóvá lett, 1646-ig az atyák Lublóvárán *Miaroszoszski* alkapitánynál tartózkodtak és valószínűen innen jártak el misziójukban. Podolinban

első teendőjük volt iskolát nyitni és mindjárt kezdetben elég számú tanulót is kaphattak; mert a podolini városi »Rechenbuch« feljegyzése szerint, már 1648 újév napján vendégeket hívtak meg egy kis ünnepélyes előadás meghallgatásához. Ezen szerény kezdetből lett idővel, a felső Magyarországon és Lengyelországban is nagy hírre jutott podolini gymnasium.

Ezen zárda és iskola előfeltétele volt mintegy a protestantismus ellen irányított későbbi lépéseknek, mert innen kerültek ki az eltávolítandó protestánsok helyébe a városokba küldött első katolikus lelkészek.

1671-ben jelent meg *Mihály* királynak fentemlített rendelete, mely bevezető részében *Páter Franciscus a Scto. Venceslao*-nak a XIII város valamennyi katolikus lakói nevében tett kérelme folytán meghagyja, hogy a templomok ezentúl a két felekezet hívei és papjai által *közösen* használtassanak, hogy a katolikusok bennök szertartásaikat háborítatlanul végezhessek. Az ezen rendelet ellen vétő lelkészeket és bírákat pedig 3000 arany bírság fizetésével és továbbá azzal fenyegette, hogy ellenkezés és a katolikusoknak bántalmazása esetében a templomokra való minden joguk- és javadalmaktól elesnek és a lelkészek a városokból ki is űzetnek.

Lubomirszky ezen, a katolikusok teljes egyenjogúságát biztosító királyi rendeletet is enyhén hajtotta végre, a mennyiben nem is igényelte a templomok közösségét, hanem megelégedett egyes, a katolikusoknak fentartott kápolnákkal. Azonban ezen mindenestre kiméletesebb intézkedését is megakadályozta a nép egynémely városban, névszerint Olasziban, ahol az iskola épületet kellett volna a katolikus cultusnak átadni, de egy gyermek temetése alkalmával (1671.

okt. 12) a katolikus rituson megbotránkozó nép között súlyos zavargások keletkeztek, melyek a fentemlített Pater Franciscus életét is veszélyeztették és a melyek hosszadalmas perre és hivatalos eljárásra szolgáltattak okot.

A XIII város evangélikus lelkészei ugyan, a többi protestáns lelkészekkel együtt szintén a »pozsonyi bizottság« elébe idéztettek, de Lubomirszky őket eltiltotta az ottan megjelenéstől. Később azonban a starosta is beleegyezett, hogy lelkészei egy Váralján lengyel és magyar biztosokból alakult *vegyes bíróság* előtt megjelenjenek, mely bíróság ítéletet is mondjon azok fölött, a kiket lázadással és hűtlenséggel vádolnak. A bíróság ítélezése azokra a lelkészekre is kiterjedt, a kik nem voltak lengyel alattvalók, de a pozsonyi bizottság számúzési ítélete elől a XIII város területére menekültek.

Bajos a bíróság aktáinak ösmerete nélkül, annak eljárása felett döntő véleményt mondani, de az alig lehetett valami nagyon alapos, mert az 1674-ediki ápril 30-án összeült bíróság már május 2-án 41 egyén felett hozott ítéletet, mely által az illetők eddig bírt javadalmaiktól megfosztattak, és ha a császár iránti hűségre és vallási dolgokban hallgatásra kötelező reversalist nem adnak, rövid záros határidő alatt Magyarországból és a hozzá tartozó részekből, tehát a XIII városból is kitiltattak. Lett légyen ezen ítélet akár politikai üldözés, akár vallási türelmetlenség kifolyása, tény, hogy a sújtottak meggyőződésüknek martyrjai voltak. Szilárdságukra fényt vet, hogy ámbár valamenynyien családapák voltak, kik szegénységnek, talán nyomornak mentek elébe; a lelkiösmeretük ellen levő reversalist közölök csak két gyengébb jellemű írta alá.

Megmagyarázhatatlan, mi bírhatta a lengyel királyt, meg Lubomirszkyt, a ki Mihály király rendeletét is enyhébben léptette életbe, az *idegen* hatóság eljárásának elősmerésére és ítéletének végrehajtására? Az, hogy a városok egyházilag mindig Magyarországhoz tartoztak, nem lehetett itt döntő; mert a Váralján eljáró bíróság, habár azon a prépost elnökölt, annál kevésbé volt egyházi törvényszék, miután világi tagjai is voltak, és mert politikai magaviselet és ténykedések felett ítélt. Az evangélikus lelkészeknek Lubomirszky enyhébb intézkedései irányában tanusított kevéssé előzékeny, sőt türelmetlen viselkedése sem indokolhatja és nem is magyarázhatja meg eddig követett ildomos eljárásának ily gyors és gyökeres megváltoztatását. Egyedüli magyarázatul a bécsi kormány befolyása és még inkább az maradhat, hogy Lubomirszky a *papi tized* elconfiscálására törekedett.

A vegyes bíróság ítéletét városaink mindegyikében végre is hajtották. Elfoglalták a nem régen közösöknek rendelt templomokat, paplakokat és általában az egyházhoz tartozó minden birtokot, javadalmat tizedet vagy tárgyat. Összeírták az evangélikus lelkészek magán vagyonát is s ezeknek azt mindenütt záros határidő alatt értékesíteniök kellett, és azután családjikkal útra kelhettek a messze világba, inség, nyomor elébe. A számkivetett lelkészek kísérletet tettek elébb Lublóvárán *Suchodolski* alkapitánynál, később Lubomirszky herczegnél magánál jazdovi lengyel birtokán oltalmat vagy legalább halasztást kikönyörögni, de kérelmeik hiába valók voltak, mindössze külföldre szóló útlevelet kaptak s ezzel széledtek el. Legnagyobb részük Németország felé fordúlt, a hol a szerencsésebbek új alkalmazást is kaptak.

Az evangélikus lelkészek ezen erőszakos szétszóratásával egyidejűleg és természetesen meg szűnt egy sok századon át fennállott intézmény, a XXIV királyi plebánosok testvérülete. A sok változáson átment, a Szepesség közművelődésében mindig jelentékeny szerepet vitt, valláserkölcsi irányzattal bíró egyesület, meg fogyott tagjaival Szepes-Szombatban 1673 szeptember 7-ikén tartotta utolsó gyűlését. A testvérület megújítására czélzó későbbi (1705) kísérlet, csak mulékony helyreállítását eredményezte. Feltámadásául tekinthető inkább, a sokkal később felállított »Szepesi XIII városi esperesség« mely némi tekintetben a testvérület jogutóda volt.*)

A XIII városból imígy eltávolított evangélikus lelkészek helyébe Lubomirszky katolikus papokat rendelt, legnagyobb részben a piarista szerzet tagjai közül, kik buzgó térítői működésük által már előbb szerzetek volt egyházuknak híveket. Első propagandájok leginkább a városokban szolgáló tót ajkú cselédségre terjedt ki. A katolikus hitet itt jó soká csak a nép alsó rétegei vallották, mi a felekezeti kérdéseknek nem egyszer — korunkra emlékeztető — socialis szint kölcsönzött. A teljesen modern »*nyolcz órai munkaidő*«, más alakban ugyan, mutatkozik már a XIII város közgyűlési tanácskozásaiban is. A katolikusok ugyanis sok ünnepet ültek, melyen a mezei és más munka szünetelt. A protestáns munkaadók nem szívesen látták, ha cselédjeik a mainál sűrűbben visszatérő ily napokon a munka teljesítésétől vonakodtak. Sok panaszt és czívódást okozott egy-egy felmerülő ily eset, és hasonló alkalommal írta jós- és éleslátással Olmützer János gróf egy levelében (1676): »der Knecht soll

*) Hradszky: A XXIV kir. pleb. testv. tört.

seine Ruh haben, dass er für seine Seel sorgen kunt«. Azt akarta körülbelől mondani, mit manapság még a nyugodtabb social-demokraták is közmegegyezéssel hangoztatnak: hogy a munkásnak is meg kell adni a szelleme üdülésére és művelésére szükséges időt, amit régente a katolikus ünnepek bőségesen nyújtottak a munkás népnek is, s ami talán elvette a munkaadó és munkása között felmerülő kérdések egynémelyikének ma veszélyessé lett élet.

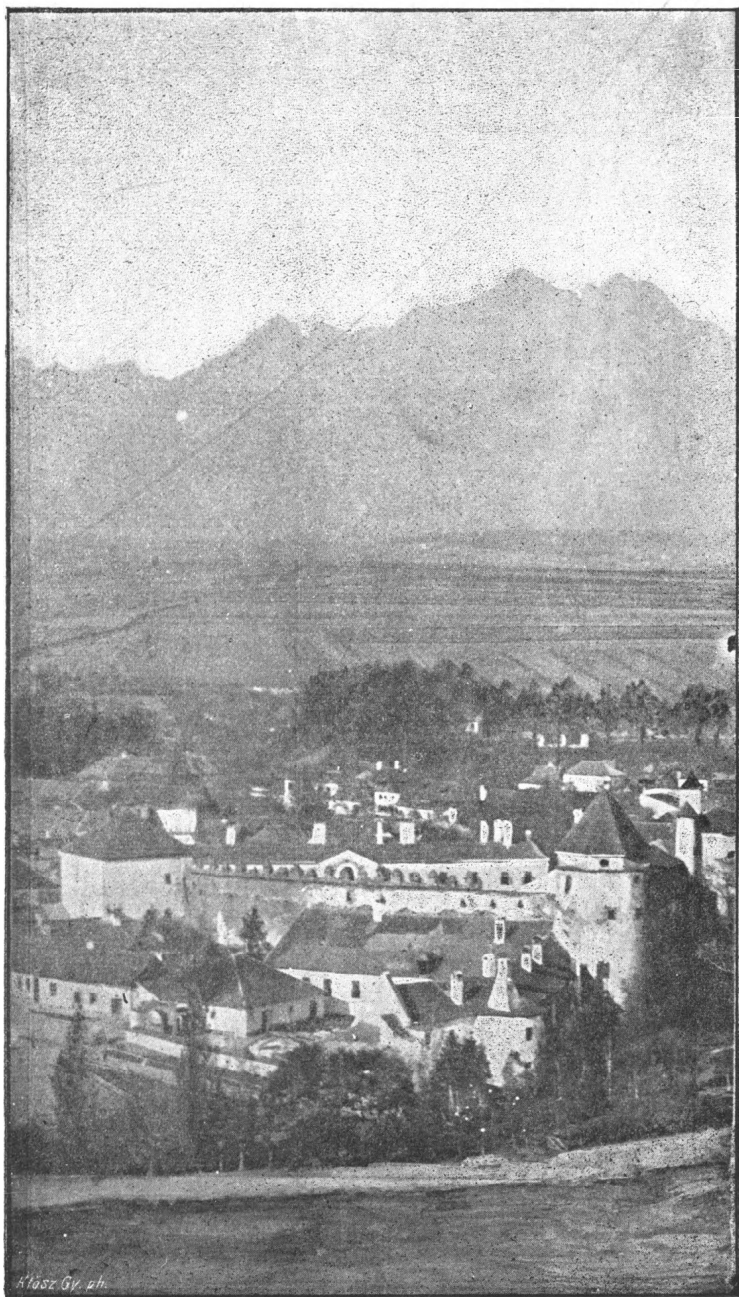
Mélyen sújtották a protestáns népet, az egyháza és annak szolgálói ellen intézett kemény rendszabályok. Meg lévén fosztva nemcsak papjaitól, hanem templomaitól is, lakóházakban gyűltek össze a hívek és az üldözés által csak fokozott buzgalommal végezték, zsolozsmáik és énekeik zengzésével, ünnepélyesebb módon, egyesült községben lehetetlenné vált egyszerű istentiszteletüket. Az itt-ott papja és községe között netalán felmerült egyenlenség a közös nyomás hatása alatt azonnal megszűnt, és a nép — ha lehetett — segítette az előbb alig szívelt pásztort, kit most szívesen fogadott titkon házánál. Egynémely városok lakói a szomszédságukban lakó egyes tekintélyesebb úr bírtokán megmaradt ev. templomban keresték fel a hitelveik szerint hirdetett istenigéjét. Így cselekedtek a bélaiai — Weber S. szerint — a kik Nagy-Eőrött a gradecki Horváthék, a Tátraalján fekvő öt városiak pedig a batizfalvi Máriássynál találtak szívük szerinti ájtatoskodást.

A lublówári hatóság csakhamar még szigorúbb rendszabályokkal folytatta térítési kísérleteit, inkább a külsőségeket, mint a lényegét tartván azoknál szem előtt. Eltiltotta a mészárosoknak bőjt idején húst mérni,

sőt kényszeríteni akarta a nem katolikusokat is a miseáldozaton való részvételre. Számos esetben beavatkozott az akkor ritka vegyes házasságokból született gyermekek neveltetésébe. Mindezen a lelkiösméretbe nyúló, habár nagy részt csak kicsinyes zaklatások mélyen felháborították és izgatták a nép hangulatát, és nem hogy előnyére váltak volna a katolikus egyháznak; inkább erős visszahatást szültek, melynek szilárd ellentállás volt a következménye. A legerélyesebb nyomás ezen idejében felette kicsiny lehetett azok száma, kik a régi anyaegyház kebelébe visszatértek. Nincs ugyan erre nézve valami számszerinti adat, de a városokban uralkodó szellem minden egyes, valamely írott emlékből reánk eljutott nyilatkozása arra vall, hogy az egész társadalmat protestáns szellem lengette át. Könnyű tehát ebből következtetni, mily mélyreható volt az elégedetlenség, mely a szepesi nép lelkületét keserítette, s nem is csodálhatni, ha az »*elégedetlenek*«-nek időközben épen felső Magyarországra kiterjedt mozgalma a Szepességen igaz rokonszenyvel és istápolással is találkozott.

Ezen elégedetlenség a XIII város részéről nem fejlődött ugyan nyílt ellenállásig, hanem midőn I. Mihály után (1674) *Szobieszki János* választatott lengyel királylyá és tőle még a szabadalmak szokásos megerősítését tartalmazó hitleveleket sem nyerhették el, sőt a vallási rendeletek alatta is érvényben maradtak: a nagy elégedetlenség tetőfokra hágott. A passiv ellenállásukban rejlő erő, meg a kivándorlási szándékuk felől itt-ott hallható hírek rebesgetése lehettek a később (1682) kibocsátott enyhébb és türelmesebb rendeletek indító okai.

A vallási kérdések uralták akkor városainknak

TÖKÖLY-VÁR KÉSMÁRKON.

(A 217. oldalhoz.)

nem csak társadalmát, közhangulatát, hanem egész közgazgatását is, még pedig annyira, hogy majdnem minden egyéb háttérbe szorúlt. A közgyűléseken leginkább a vallásra vonatkozó rendeleteket tárgyalták és legfőbb teendőjük volt azok ellen védekezni, enyhítésükért kérelmezni.

A Lengyelország felől városainkra nehezedett ellenreformatio által okozott bajokat nagyban súlyosbították a Magyarországon keletkezett zavarok. Az alkotmánynak 1673-ban felfüggesztése, Ampringen Gáspárnak kormányzósága az üldözött elégedetlen »bujdosók«-at táborba csoportosítá és Apafy Mihály erdélyi fejedelem támogatása mellett előbb Teleky Mihály, (1677) majd Tököly Imre (1678) vezetése alatt megkezdődött a »kurucz-labancz« háború. Ezzel kapcsolatban megindult 1683-ban a 16 éves török háború is, mely 1686-ban Buda visszafoglalását, majd az 1699-iki karloviczi békekötésben hazánk legnagyobb részének a török uralom alól felszabadulását eredményezte.

Ezen harcok közben városaink sok zaklatást állottak ki. 1678 augusztusban Thököly Teplicz melletti táborában várta be a részére francia tiszték által Lengyelországba toborzott hadakat, mi közben a Lipóttal szövetséges Szobieszky uralma alatt állott XIII várost ellenséges területnek nézve, noha azok ügyével nyilván rokonszenveztek, hadi sarczczal és élelem szállítással súlyosan terhelte.

Még ugyan ezen évben jelent meg Szepesben a tályai plébános és egri kanonokból híres kurucz vezérré lett *Józsa István*, ki három ezer főre menő dandárral szállotta meg a felső városokat, onnan nagy számú szarvasmarhát és lovakat szedve, a miért, mint keseregve panaszták, képtelenné lettek mezeiket őszi

alá megmunkálni. 1679 kora tavaszán ismét megindult mindkét félnek portyázása. Nem volt nagy különbség a kurucz (magyar) meg a labancz (német) katonák bánásmódja között, mindenik a lakosság költségén akart, és pedig jól, élni és humanus aggályok alig nyugtalanították a táborban elvadult katonák lelki-ösmeretét. Igló város kénytelen volt ez évben egy kurucz csapatot hosszabb időn át eltartani, minek megtorlásául azután a császáriak télire 5000 főből álló helyőrséget helyeztek a városba, melyet az mindennel ellátni és élelmezni tartozott. E terhes beszállásolás a városra nyomort és éhínséget, abból folyólag pestis járványt hozott, melyben a sok száz között Olmützer volt gróf is elpusztult. A két hadakozó félnél még rosszabbak voltak, az egyikhez sem tartozó kalandor és szökevény katonákból összeverődött haramia bandák, melyek »*pribék*« elnevezés alatt rémci voltak legfőkép a hegyes-erdős vidékeknek. 1681-ben pusztított egy ily csapat nálunk, nagy kárt okozva főkép Iglónak és Bélának.

Szakadatlan sorban nehezedtek az ilyen csapások a kimerült lakosságra. Nem csoda tehát, ha a városok az idővel nagyon felszaporodott és önkényesen kivett mindenféle adókat nem bírták pontosan fizetni Lubomirszkynak, aki Warsóban 1681 jan. 24-ikén kelt levelében 22.850 frtban számítja fel a rendes adóhátrálékot, és 6000 frtban az ösmertetett »hering-pénz«-ben való tartozást, melynek beszolgáltatását a legnagyobb szigornak kilátásba helyezése mellett sürgeti. Lubomirszky az evangélikus lelkészek elűzése után az általuk élvezett *tizedet* is egyszerűen magának foglalta le. Ebből mindössze is csak az egynémely városba kiküldött piarista káplánoknak fizetett évenként 300-

300 frtot. Látni ebből hogy a lengyel nagyúr a vissza-reformálás mellett az üzleti szempontot sem hagyta tekinteten kívül, címített levelében maga elősmeri, hogy a tized értéke 30.000 frtot tészen.

A lublówári uradalom pénztárának a XIII városok ellenében a legkülönfélébb címletek alatt támasztott, igényei évről évre növekedtek. Nehezen állapítható meg, mennyi *egyenes adót* fizettek az egyes városok, csak tájékozásul hozzuk fel, hogy az összes adó 1678-ra 15.000 frt, 3096 darab arany, 1300 db. imperiál és 1300 köből gabonával volt előírva. Még nehezebb, sőt lehetetlen megállapítani, mennyit fizettek egyes lakóik; mert az adólajstromok, »Auflag Register«, sajnos, nyomtalanul elvesztek. Csak azt tudjuk, hogy a királyi kincstárnak most is fizetett, aránylag csekély »census« még mindig a »märkek« kulcsa szerint szedetett be. Az uradalom által kivetett adók azonban, a mennyiben egyenes-adó természetével bírtak, házak és földbirtok után szedettek. E tekintetben lényeges különbség volt a tősgyökeres régi, több előjogokkal bíró polgári házak (Gross-Häuser) és azok között, melyek későbbi, rendszerint soron vagy a tulajdonképeni helységen kívül épültek (Kleinhäuser), melyekhez földbirtok nem tartozott és melyeknek tulajdonosai leggyakrabban nem polgárok ivadécai, hanem telepedett cselédek gyermekei lévén, soha nem is tekintettek a nagyházak birtokosaival egyenjogosítottaknak. Ezek az építési engedélyért is fizettek és mostohább sorsuk daczára még a rendes adók kivetésénél is hátrányban voltak. Lubomirszkynak a XIII városból folyó jövedelme különben inkább különféle taksák, illetékek és a mindenféle kigondolható szolgálmányokból állott, melyeknek főösszegére nézve biztosabb következtetést vonhatunk

egy lengyel főúrnak (ein ansehnlicher Landesherr hier) 1681-ben tett azon ajánlatából, mely szerint a szepesi starostaságot Lubomirszkytól *tizeszer darab körmöcsi arany* évi fizetése mellett bérbe akarta venni. Lubomirszky azonban e bérösszeget keveselte és az ajánlatot csak a városok ijesztésére használta föl, midőn a hátrálékok az idők mostohasága miatt felszaporodtak. Fenyegetését nyomatékosná tette azzal, hogy: »a lublói torony rég nem látott már szepesi lakót, tehát ad neki olyat, ha nem fizetnek és tudja, hogy akkor meg lesz a pénz is«.

Látjuk ezen bérbeadás iránti tárgyalásokból azt is, mennyire *magán tulajdonának* tekintette a sok királyi szabadalommal körüszánczolt starostiát, mely felett *róla, nélküle* úgy akart intézkedni, hogy azt bárkinek is meghallgatása nélkül másra akarta haszonélvezetre átruházni. Az ezen ügyben váltott levelezésből látjuk továbbá azt is, mennyire nem hajlandó Lubomirszky a XIII városnak Magyarországhoz való tartozandóságát elösmerni. A városoknak a bérbeadás ellen szabadkozására egyik okmányában válaszul írja, hogy tagadja: »dass sie schuldig waeren ausserhalb *meiner Intrada*, auch etwas zum Königreich Ungarn zu contribuiren, weilen sie demselben incorporirt seyn — — — bitte demnach mich zu informiren, wie die Zipser hie-rinnen vernünftig zu vertheidigen waeren — — — denn sie sollen solches der Kron Pohlens erlegen«. Ennek ellenében, és a magyar hatóságok fölfogásának feltüntetésére álljon itt a Kassán székelő *szepesi kamara* 1673-ban kelt rendeletéből szintén egy kivonatos idézet: »Dadoch das Lublauerische Gebiet sampt den XIII Städt in Zips, gleichsam in dem Leib des Hungarischen Reichs liegt, und wenn auch in Pfandt ver-

setzt, so gehört die Eigenschaft (= tulajdon) — des Gebietes Ihro K. Majestaet unserm Herrn zu, und ist sein eigenthümliches, und stehet auch die Rechtsgewalt über die XIII Städt keinem andern zu — — — was nicht disputirlich ist«. Az irat szövegének további okoskodása azon eredményre jut, miszerint a birtok, mint magánjogi tárgy, lehet a lengyel korona tulajdona, de a XIII város területének közjogilag Magyarországhoz tartozása kétségbe vagy kérdésbe nem is jöhet; miért is az országgyűlésileg kivetett terhek alól a XIII város sem lehet ment.

Nem elég tehát, hogy a XIII város lakossága Lubomirszky adója és szolgálmányi terhei alatt teljesen kimerült és a tizenhetedik század két utolsó tizedében ismételve fizetéseképtelenné is lőn: de a magyar kincstár, sőt a vármegye is követelt tőlük hozzájárulást a kereszténység közellensége, a török elleni háború költségeihez. A mint némely előző esetben kétfelé tartozásuk ürügye alatt egyik-másik tehertől megmenekültek; most ujabban valóban kettős teher viselésének voltak kitéve, amit egyik beadványukban az egy rókáról két bőr nyúzásával vélnek leghelyesebben összehasonlíthatni.

Midőn 1682-ben teljes kimerülésbe esvén, a tartozó adóhátrálékokat fizetni már épen nem bírták és Tökölyt már majdnem egész Magyarország uralta; Lubomirszky idején levőnek találta a XIII város sanyarú állapotán könyörölni és enyhített egyrészt az ellenök alkalmazott adóprésen, másrészt 1682. decz. 29-én kelt rendeletével visszavonta az evangélikusok ellen elébb kibocsátott intézkedések legfőbbjét és vallásuknak szabad gyakorlását megengedte azon reményben, miszerint talán atyai jóakaró nógatása által inkább, mint paran-

csának szavára lesznek a kath. egyház kebelébe viszatéríthetők». Ennél fogva a kancelláriája útján előbb kiadott rendeletek által az evangélikus vallás gyakorlatára szabott minden büntetéseket eltörölte és semmiseknek nyilvánította. De az egyszer már kezéhez kapartott papi tized tulajdonának kérdéséről sem ezen, sem a vallás ügyével foglalkozó más rendeleteiben szó sem volt. Az továbbra is az uradalom tulajdona maradt annyira, hogy midőn eleinte csak káplánokat alkalmazott az egyes városokban, az *egész* tizedet az uradalomnak tartotta vissza és midőn később katólikus lelkészeknek adta az állásokat, a tized fejében tőlük évi 8000 forintot igényelt és be is hajtott »Zehngeld« címén.

A szepesi evangélikusoknak ezen rendelettel nyújtott kedvezmény okozati összefüggésben állhatott Lipót császárnak, már biztos kilátásban volt 1683. évi török háború által okozott szorult helyzetével. Lipót szövetségesek után nézett, Magyarországot is megkísérté kibékíteni és mert egyik szövetségese a lengyel király volt, Magyarországon pedig az evangélikusok akkor szintén enyhébb bánásmódban részesültek, csak természetes, hogy a belé ékelt lengyel területen ajánlatos volt a hasonló eljárás.

A városiaknak vallásukban való szorongattatásuk megszűnt ugyan az 1683. évben, de annál többet szenvedtek ugyanezen év folyamán Tökölytől és később Szobieszki seregétől, mikor az Bécs alatti győzelme után erre tért vissza hazájába. Tököly mindaddig, míg *Kara Mustafa* török nagyvezér hadi műveleteinek támogatására nem indult Pozsony felé; nejével Zrinyi Ilonával Késmárkon tartott udvart és nem lévén jóindulattal a lengyel király alattvalói iránt, e fényes, de

a 'XIII város lakói irányában épen nem barátságos udvartartás nagy terhükre volt a szomszédos városoknak. *Mileter György*, grófjuk, ismételve járult Késmárk fejedelmi urához értékes ajándékokkal és titkos bár, de őszinte rokonszenvük biztosításaival; kérve őt, hogy a városokat védelmébe és kegyébe fogadja. A fejedelem nem fogadta szívesen, ellenkezőleg szemére hányta, hogy nem csak az igazságos magyar ügyet nem pártolják a városok, de vallásuktól is elszakadtak, miután hallja, hogy náluk már nagy a »neocatholikuskok« száma, a hogy magukat az újból áttértek nevezték. Míg Tököly Késmárkon időzött, nem is szűnt meg a városoknak fuvar, szállítások és az őrzésközpontokban portyázó csapatok által zaklatása. Megkönnyebbülve érezték tehát magukat, midőn a fejedelem májusban a leendő harcztérre, hőslelkű neje pedig Munkács felé indulva, elhagyták a Szepességet.

Miután a török sereg Bécs alatt megveretve hátrált, Tököly felső Magyarország felé vonult a győztes császári hadak elől és Szobieszkít kérte fel közbenjáróul Lipótnál, kivel egyezkedni óhajtott volna. Az emberséges érzelmű lengyel király ajánlotta is szövetségének, a Tökölyvel és a magyarokkal való teljes kibékülést, de célta nem ért. Tököly tehát ismét azon munkálkodott, hogy a török segélyét magának továbbra is biztosítsa, pártfelei pedig a lengyel királyt Abaúj, Sáros és Szepesnek vett útjában mindenkép támadták. Szobieszki lengyel-litván seregének nagy része november végén és deczember elején két oszlopban Szepesbe érkezett. Az egyikkel jött maga a király is Lublówára, hová Mileter gróf néhány városi bíróval üdvözlésére sietett. Vitt magával a királynak való nemes bort és mindenféle vadat, és »dazumal hat man sich

abermal bemühet die beschwernisse abzulenken, u. abzuwenden, allein es war alles umbsonst. Die Privilegien haben auch sollen confirmiret werden, weilen aber etwas dazwischen consideriret worden, daher ist die Sache nacher Krakau verschoben worden«, tehát még a szabadalom megerősítésben rejlő mézes madzagot sem hozhatták haza útjukból. Helyette rémlírek fogadták otthon a deputatio tagjait: mint és mennyit pusztítottak a kuruczok támadása által felbőszített lengyel hadak a vidéken.

Iglót a brandenburgi örgróf vezénylete alatt álló nagyobb hadtest december végén megszállotta, és mert Tököly támadásától tartott, a kemény hideg daczára a várost pallisadokkal és czölöpökkel erősítette, az iskola épületére ágyúkat helyezett el és a városból rögtönözött erődöt létesített, mely tetemes helyőrséggel ellátva, védelemre készen várta az ellenséget. Míg az jött, vagy nem is jött, a német és lengyel tiszt urak vígan éltek világukat *Zebričovszky* praelatus és első iglói katolikus plébános konyhájának és pinczéjének dús termékei mellett; amíg mulatásuknak gyászos véget nem vetett a városban kitört vérhas járvány, melynek sok, kevésbbé mulatozott, de megnyomorgatott iglói lakos is áldozatul esett.

A reá következő 1684. év telén a téli szállásokra feloszlott kurucz katonaságból nem egy osztag jutott megint vidékünknek is. És a Szepesség csak akkor élvezhetett nyugodtabb időket, mikor Thököly 1685-ben a felföldön elveszté minden erősségeit, majd a nagyváradi basa által elfogatott és hívei nagyrészt a császár zászlai alá állottak, és csakis Munkács maradt hős lelkű nejének védelme alatt.

1686-ban Budavára visszafoglalását a XIII város-

ban a gróf parancsára »Te deum« tartásával és »Victoria-lövésekkel« ünnepelték meg, nem csupán a kereszténység diadalát, hanem anyaországuk fővárosa visszafoglalásának örvendetes tényét tekintvén az ünnepelt eseményben.

Csakhogy — Horváth M. szavai szerint — »azon öröm, melyet Budának s vele az ország nagy részének a török járom alól megszabadúlta a hazafiak kebelében ébresztett, nem maradt sokáig háborítatlan«. A török hatalom csökkenésével a bécsi kormánynak a magyar alkotmány elleni merényletekre való bátorsága egyidejűleg növekedett és mindjárt a jövő év tavaszán (1687) adta gyűlöletes hajlamainak jelét, midőn *Caraffa* tábornokot az eperjesi vérbírótság felállítására és rémuralmának szervezésére fölhatalmazta.

Csodálatos tehát, hogy a XIII város közönsége épen akkor hitte időszerűnek többféle sérelmeinek orvoslása és szabadalmainak szokott megerősítése végett Lipót elébe küldöttséggel járulni, midőn ez Magyarország iránti jóakarátának ilyen jelét adta.

Sérelmeik orvoslását I. Lipótnál mint magyar királynál szorgalmazták, holott tolyamodványuk aláírásában is a »lengyelországi XIII városok polgárainak« nevezik magokat s mind annak daczára hogy más aláírásuk által is »lengyel alattvalói« voltakat kiemelik, oly sérelmek orvoslását keresik a császárnál, melyek csakis a souveraint illethették.

A városok 1687 novemberben két megbizottjukat Pozsonyba a magyar országgyűlésre küldték azon utasítással, hogy első sorban a megkoronázott ifjabbik királynál (Józsefnél) eszközöljék ki szabadalmaik megerősítését, azután pedig adják elő sérelmeiket úgy a kancellárnál, mint az ország rendeinél is védelmet kérve

Lubomirszky hatalmaskodásai ellen. Névszerint panasolják fel, hogy meg vannak fosztva vallásuk szabad gyakorlásától, nemkülönben a legrégebb szabadalmaikban engedélyezett patronatusi jogoktól, mert többé nem a városok választják a lelkészeket, hanem Lubomirszky nevezi ki azokat s küld olyanokúl nekik lengyeleket és olaszokat, kiknek nyelvüket nem értik híveik, ha ugyan volnának, mintahogy nincsenek olyanok, miután a polgárok legnagyobbrészt az evangélikus egyház tanait vallják. Továbbá grófjukat és városi bírákat sem választhatják már szabadon, hanem választotjaiknak Lubomirszky alkapitányának megerősítését kell kinyerniök s csak ezután ígtathatók be állásukba. Nagy költséggel eljár küldöttjeik hazahoztak, mint rendesen, egy királyi diplomát, mely szórúl-szóra leírja a régi királyi szabadalmakat s azok fennállását és hatályban létét elősmeri, de helyzetükön ez sem változtatott legkisebbet sem.

Mi sem alkalmasabb a városok békés lakói által az átvonuló soldatescától szenvedett nyomorgatásokat eleven világításba helyezni, mint azon esemény, mely épen a fentemlített küldöttség eljárása utáni évben izgalomba hozta mind a XIII város lakosságát. Az eredménydús 1687. hadjárat befejeztével a császári hadseregnek Erdélybe rendelt egy része, oda menete közben a Szepességre vezényeltetett téli szállásra. Névszerint a XIII városba a bajor választó fejedelem vezénylete alatt állott sereghez tartozó négy gyalog és lovasezredet helyeztek, melynek parancsnoka *bárá Steinau* tábornok, az időközben vétel útján *gróf Rueber Ferdinand* bírtokába átment késmárki várban helyezkedett el főhadiszállásával. Minthogy e teljes hadilábon álló négy ezred csakis a XIII városban, a na-

gyobbakban 2—3, a kisebbekben pedig egy-egy száza-
donként volt elszállásolva, maga az elszállásolás nem
csekély megterheléssel járt. Még nagyobb a fegyel-
mezetlen bajor hadiak sok mindenféle rakonzátlanko-
dása. Midőn 1688. január 18 án a városok Leibiczon
Droschel János grófjuk elnöklete alatt közgyűlést tar-
tottak, parancs érkezett hozzájuk a tábornoktól, hogy
a gróf néhány kiváló bírótársával azonnal jelenjen meg
Késmárkon a főhadiszálláson. Elmentek és ott szörnyű-
ködve értesültek a bajor tábornok kívánságáról, a ki
a katonáinak állítólag ki nem szolgáltatott portiók cí-
mén a XIII várostól rögtön lefizetendő 30.000 frnyi
hadiadót igényelt. Hiába való volt minden kérés, rimán-
kodás, a tábornok nem tárgyalt, hanem a grófot és tár-
sait túszokul a várban visszatartván, csak annyit en-
gedett; hogy fedezet alatt hírmondókat küldjenek Lei-
biczra a reájuk várakozó közgyűléshez. A hírmondók
előadását megerősíté a közgyűlés előtt a polgárokkal
oda ment *von Fischbach* hadbiztos, aki eleinte 24 órát,
később alkudozva 3 napi határidőt akart a nagy pénz-
összeg előteremtésére engedélyezni. A közgyűlés meg-
rémült tagjai váltig állították, hogy az összeg oly gyors
összszedése merő lehetetlenség; hogy előljáróságuk, a
lublóikormányzó tudta és engedelmé nélkül nem is mer-
nék a fizetést — melylyel különben nem is tartoznak —
teljesíteni: de ez mind nem használt. *Fischbach* ma-
gával hozott katonái által elfogatta a közgyűlés kivá-
lóbb tagjait, a városok egyes, még Leibiczon maradt
bíráit és valamennyit Késmárkra kísértette.

A szomorú fogságban ismét egyesült közgyűlés
tagjainak most újból előterjesztették a kérdést: akar-
nak-e önként fizetni, vagy sem? és minthogy a kitérő
válasz ki nem elégítette a zsarolókat, a foglyokat a

vár egyik tornyának legmélyebb tömlöczébe vezették, hol egy iszonyú éjet töltöttek. Másnap reggel a városházára vezették őket s mivel a tárgyalások itt sem vezettek a kívánt eredményre, a foglyokat párosával vasra verték. A grófnak nyakára tették a nehéz lánczot azon fenyegetéssel: hogy azon akasztja bitóra a hóhér, ha meg nem puhítja csökönyös polgártársait. A tömlöczbe visszavezetett, étlen-szomjan levőket felkereste a sorsukban véletlenül nem részesült *Krausz János* váraljai tekintélyes polgár, a százas tanácsnak szószólója (Vormund), a ki, jól felfogva a helyzetet, megadást: azaz fizetést ajánlott, mire a testben-léleekben megtörött foglyok is már szívesen reállottak. Krausz fölajánlotta tehát Fischbach hadbiztosnak, hogy három nap leforgása alatt lefizetik a 30 ezer forintot és arról írást is adnak, ha a foglyokat szabadon bocsátják. A bajorok a kívánalmat csak részben teljesítették. A foglyok egy részét szabad lábra helyezték, akik azonnal szét is oszoltak az egyes városokba, ott a pénzt összegyűjtendők, míg a gróf fogva tartott társaival Kés-márkon maradt. A városok lakói közérzületüknek szép tanujelét adák, midőn minden további halogatás és el-
lentmondás nélkül siettek a kívánt összeget előteremteni s azt 48 óra alatt elő is teremtették a következő arányban:

Leibicz	adott 4700 magy. frtot,	tészen	$3906\frac{1}{2}$	rénusi frtot		
Igló	« 4700	«	«	$3906\frac{1}{2}$	«	«
Váralja	« 4200	«	«	3500	«	«
Olaszi	« 3200	«	«	2666	«	«
Béla	« 4700	«	«	$3906\frac{1}{2}$	«	«
Sz.-Szombat	« 1900	«	«	1583	«	«
Felka	« 2200	«	«	1833	«	«
Sztrázsa	« 1800	«	«	1500	«	«
Poprád	« 2100	«	«	1750	«	«

Menhárd	adott	2300	magy. frtot,	tészen	1916 ¹ / ₂	rénusi frtot
Durand	«	1900	«	«	1583	«
Matheócz	«	1900	«	«	1583	«
Ruszkín	«	1500	«	«	1250	«

Összesen 37100 magy. frt tészen 30884 rénusi forintot

Ezen, az akkori pénzvviszonyok közt nagy áldozat is csak rövid időre hozott nyugodalmat a városoknak. Már április 28-án egy másik hadbiztos *Jac. von Kenzigh* alezredes állott elő újabb követeléssel, nem szállított »katonai portiók« címén 33 ezer rénusi forintot igényelvén a XIII várostól. S mert az előző esetben a kíméletlen hatalmaskodás oly gyorsan vezetett célhoz; hasonlólag jártak el most is. Elzáratták Jóny Tóbiás leibiczi, Marci János iglói bírót, Serpili Samu tartományi jegyzőt és Lemb Márton szepes-szombati esküdtet, a kiket megint a késmárki várba kísértettek. Minthogy a tárgyalás ezekkel, a kötelezettség elvállalására nem lévén megbízásuk vagy utasításuk a városok képviselőtestületétől, célhoz nem vezetett: b. Steinau összefogdostatott még harminczhárom tekintélyesebb polgárt és azokat a késmárki vár egy börtönébe záratta, melynek bűzhödt levegőjében többen elájultak és életüket féltették, ha huzamosabb ideig kellene ott időzniök. Látva, hogy nincs mentség, kérésre fogták a dolgot. Ezer forintot lealkudtak az eredeti összegből, de 32 ezer forintról egyetemleges kötelezvényt állítottak ki, azonfelül még Steinau generálisnak 400, Gemel ezredesnek 100 darab aranyból álló honorarium fizetésére is kötelezték magukat, nem számítva, hogy egyik tisztnek egy hintót, másoknak jó bort stb. ígértek. Hogy azt az összeget előteremtsék, a városok mint testületek zálogba adták malmaikat, korcsmáikat, a lakosok pedig pénzzé tették a mi becsesebb ingó holmijuk volt, minél

haszonmarhájuk alig jöhetett számításba, minthogy ezt az éhes soldateska amúgy is elfogyasztotta már.

Mihelyt a csapatok a tavasz beálltával elvonultak, a kifosztott és a tönk szélére jutott városok panaszokkal járultak ugyan úgy a bécsi, mint a varsói kormányhoz, mindkét helyre költséges deputatiókat küldve és uruk Lubomirszkynak védelmét és pártfogását is kikérve: de szép szavú biztosításoknál egyebet nem nyertek, hacsak elégtételül nem akarjuk tekinteni hivatalos megállapítását annak, hogy a XIII város 1688-ban téli szálláson nála időzött császári hadaknak pénzben és terményekben 129.963 rhénusi frt 12 $\frac{1}{2}$ denárnnyi értéket*) szállított, de melyért kárpótlást soha sem kapott, sem azt nem érthette el, hogy valaki ezen összegnek legalább egy részét nekik egyéb tartozásaikba beszámította volna.

Csak természetes, emberségsugalta elnézés lett volna, ha ilyen körülmények között a lublói uradalom sem sürgette volna a városok különböző címen hátrálékban levő szolgálmányainak lerovását. Ily elnézésben vagy csak elhalasztásban a városok most sem részesültek, hanem miután 1690-ben a tartozások nem folytak be, *Reiss Pál* gróf Lublówáron fogságra vettett és mindaddig nem bocsátották szabadon, míg az egyes bírák nem törlesztették községeik tartozásának egy részét. *Special-Congregation*-nak nevezett rendkívüli közgyűlésük ezen év április 28-án hozta azon határozatot, hogy ezentúl a grófnak is joga lesz fogságra vetni azon bírákat, a kiknek városaik hátrálékban vannak adójukkal, és fogva tarthatja őket mindaddig, míg a pontos befizetésre nézve biztosítékot nem nyújtanak.

Míg a Karloviczon 1699. január 26-án megkötött

*) A mai értéknek legalább ötszöröse, mintegy 650.000 frt.

béke be nem fejezte a török háborút; folyton tartott a császári csapatoknak Szepesben téli szállásokra való elhelyezése és városaink összes története a XVII. század ez utolsó tizedében alig állott egyébből, mint a különféle csapatok parancsnokaival igényeik miatt folytatott küzdelmekből, melyekben a legyőzött, megsarczott és kiszipolyozott fél mindig a védtelen városok lakói voltak.

Szobieszky János királyuk 1696-ban bekövetkezett halála, kinek utódjául, a XIV. Lajos francia király által pártolt *Conti* herczeg ellenében, *II. Ágost* szász választó fejedelem lett megválasztva, mitsem változtatott helyzetükön. Mióta a Lubomirszkyak magántulajdonúl, vagy ha úgy jobban tetszik, a *lűbéri jog* egy nemének czímén bírták a városokat: a XIII város összefüggése a lengyel koronával és annak viselőjével a királylyal oly lazává lett, hogy személye a lublói várúré mellett egészen háttérbe szorúlt, annál inkább, mint-hogy, amint történelmünk fonalán láttuk, városaink a lengyel királysággal szerves összeköttetésben tulajdonkép soha sem állottak, hanem annak egy geographiailag és politikailag is egészen különálló bírtokrészét képezték, melynek nemcsak kormányzását, de bírtoklását és kihasználását is *lűbères* uraikra, a Lubomirszkyakra bízta volt a korona talán azért is, hogy oly módon kerülje ki viszont a magyar korona által ezen területre nézve soha egészen fel nem adott igényeiből netalán eredő kérdések felvetését.

A XVIII. század elején egész Európát háborúk dúlták. Nyugaton a spanyol trónért vívtak nagy harczokat Francia és Németország; keleten kiütött a nagy északi háború, melyben Svédország ellen a dánok, lengyelek, oroszok szövetkeztek; Magyarországon megkezdődött II. Rákóczy felkelése. A külső politikai ese-

mények ekkor éreztetik először nagyobb mértékben hatásukat a XIII városra. Az északi háborúval kezdődik ugyanis Lengyelországban a főurak nagyobb mérvű pártoskodása és a pártkirályok választása, amilyen volt már 1704-ben Leszczinszky Szaniszló. A hatalmas Lubomirszkyak természetesen nagy szerepet játszanak ekkor és pártfoglalásuk szerint a XIII városból szedett újonczok hol egyik, hol másik pártot támogatják fegyveres erejükkel.

A karloviczi béke, melynek megkötésétől számítható tulajdonképen hazánknak a török járom alól végleges felszabadulása, áldást hozó nagy esemény lett volna, ha az elért szerencsés siker nem buzdította volna a bécsi kormányt a magyar alkotmány elleni lépéseinek még bátrabb folytatására. De minthogy Erdélynek különállása megszűnt, a török hatalom, melyre a magyar elégedetlenek sokszor támaszkodtak, meg volt döntve, és Tököly egykori híveinek meg az ország főbbjeinek legnagyobb része most már Lipót pártjára állott, azt hitte a bécsi kormány, hogy megjöött az ideje annak, hogy Magyarországot, mint állítása szerint fegyverrel visszafoglalt tartományt, az osztrák örökös tartományok módjára igazgathassa. Ezen irányban tett intézkedései megint annyira szították az elégedetlenséget, hogy már 1703-ban megkezdődött a hőselelkű Rákóczy Ferencz vezérlete alatt több mint hét éven át tartott polgárháború, mely, mondhatni, hazánkban a belháborúk korszakának a legújabb időikig véget vetett és melyet úgy vezérének jellem magasztossága és tisztasága, mint az egész felkelés lefolyása alatt nyilvánult szép és hős tettek miatt, nagy múltunk egyik legszebb és legideálisabb szakának mondhatunk.

Midőn Rákóczy 1703 június közepén, Lengyelországban zsoldjába fogadott kis számú fegyveresei kíséretében átlépte Magyarország határát, a hazafiakat az osztrák uralom ellen fegyverre szólítva; Lubomirszky Szaniszló Heraclius, a XIII városnak 30 éven át volt ura, már nem élt. Meghalt 1702. februárban. A városok halálának hírére nem késtek a temetéshez és örökösének: fiának *Tivadár* herczegnek üdvözlésére Czernakovba deputatiot küldeni. Az új bírtokos nem sokára Szepesbe jött, ahol nem csak Lubló várán és valamennyi általa meglátogatott városaiban, hanem Késmárkon, Lőcsén és a megyei alispán által Görgön is nagy ünnepélylyel fogadtatott. Lubomirszky kegyesen fogadta a gróf által neki tartománya nevében a hűség biztosítása mellett átnyújtott 100 darab aranyból, borból, vadból és fínom czipókból álló ajándékot. A gróft asztalához meghívva tüntette ki, a tisztelkedő bíráknak pedig, általuk kitűnőnek mondott bort szolgáltatott, és általában kedvező benyomást tett leereszkedő modorával.

Az egyes városok látogatásakor minden egyes, bár mi szerény állású jelentkezőt fogadott, meghallgatta panaszát. A városok testületileg is beadták hosszú lére eresztett folyamodványukat, melyben minden régi és újabb sérelmeik fel voltak sorolva, nyomorúságuk híven ecsetelve, és melynek vége egy alázatos és megható könyörgés volt segély és védelemért.

A *kegyes* herczegnek 1702. február 20-án Lublón kelt első rendelete szigorúan meghagyta a XIII szeptesi város minden lakójának, hogy miután tudomására jött, miszerint a felséges császár börtönéből nem régen megszökött Rákóczy Ferencz titokban a városok területén tartózkodik, ha nevezettnek hol létéről vala-

mit tudna, minden egyes alattvalója kötelességének tartsa azt azonnal feljelenteni. A ki másképp cselekszik, mint felségárulásban bűnrészes, halállal fog bűnhődni.

Rákóczy akkor már régen biztonságban volt Lengyelországban, hová igaz, Szepesnek tartva menekült bécsujhelyi börtönéből, de itteni tartózkodása mindössze néhány pihenő napra terjedt, melyeket a piaristák podolini társházában töltött.

Lubomirszky Tivadarnak második kiadványa pedig egy 1702-iki április 7-én kelt rendelet volt, melyel nem csak teljesen eltiltotta az evangélikusok minden, akár csak házi istentiszteletét is, hanem mindazokra, a kik május 1-jéig nem térnek a katolikus egyház kebelébe, kimondja vagyonuk elkobzását és a városok területéről való száműzetést, a végrehajtásért pedig felelőssé tevé a nagy pénzbírsággal fenyegetett hatóságokat.

A rendelet ugyan egész terjedelmében és minden szigorú részleteivel soha sem lőn végrehajtva, de természetesen nagy rémületet szült a még mindig túlnyomó részében protestáns lakosságnál. A fentebb említett 1682-iki türelmi rendelet kibocsátása óta a lublóvári hatóságnak bánásmódja az evangélikusokkal szemben folyton váltakozó és ingadozó volt ugyan, de ily kérlelhetetlen erőszakos fellépésre alig gondolt valaki épen most, mikor *Strachan* alkapitány néhány év óta a protestánsellenes rendeleteket a legenyhébben magyarázta és senki sem kételkedett, hogy e türelme-sebb értelmezés és elbánás a földes úr tudtával történik. Különben maga Lubomirszky, és pedig még ugyanazon évi április 28-dikán Lublón kelt másik decretumában elvette az elsőnek legfájósabb élet, a meny nyiben a hozzá intézett sok kérelemnek engedve

eltekint a megtérésre kitűzött május 1-ei határidőtől, de elvárja, hogy kegyességével nem fognak visszaélni, hanem a katolikus egyházba visszatérés által sietni fognak várakozásának mielőbb megfelelni.

Lubomirszki Tivadar elődeinél többet tartózkodott Lublówáron, de tartományainak kormányzatával nem soká foglalkozott, hanem teendőit gubernatorára *Moszkovszky János* kanonok és lublówárosi lelkészre és alkapitányára *Kasetty Józsefre* bízta, míg ő maga gyakrabban utazgatott Bécsbe, a hol mint német birodalmi herceg és ezred tulajdonos szívesen látott vendég volt az udvarnál. Utazásai azonban a városoknak nagy megterheltetésével jártak, miután rendszeren 15—20 városi kocsira volt szüksége, hogy nagy kíséretét és podgyászát Trencsénig szállítsa. Jellemző a földes úr, és jobbágysai — a polgárok — között fenállott viszonyra azon kicsinyes körülmény, hogy midőn Lubomirszky 1702 júniusban részt vett az I. József koronázott király vezénylete alatt ostromlott landaui erősség bevételénél: a városokra rájuk parancsoltatott, — nem, hogy a király győzelmét, hanem hogy földes uruknak abban *dicső* részvételét mozsár lövésekkel stb. ünnepeljék, amit engedelmesen teljesítettek is.

Ugyanezen 1702-iki évben nagy riadalom támadt a Szepességen, mikor XII. Károly svéd király az ország határaihoz közelgett. A hőslékű svéd király ugyanis az ellene szövetségelt dán, lengyel és orosz hadseregeket külön-külön, gyors egymásutánban legyőzte és majd egész Lengyelországot bejárta győztes kicsiny hadával. Deczember havában seregének előőrsei *Neumark* mellett mutatkoztak, és hírlett, hogy Magyarországra, névszerint a XIII városra készül törni. A lublói alkapitány fegyverkezésre szólította a váro-

sok összes fegyverképes lakosságát, s mikor ezek azt állították, hogy nincs védelemre szolgáló fegyverük, utasította őket, hogy kaszákkal jelenjenek meg. 650 ilyen kaszás polgárt tényleg kivezényelt Karetty s velök és az itt tanyázó Lubomirszky féle Leibregimenttel megszállotta a zsdjári, richwaldi és krempachi szorosokat, melyeknek eltorlaszolására azonfelül a városokból még sok száz munkást kirendelt. Vak lármának bizonyult a híresztelés. A kemény téli időben megkínzott népség több heti munka és veszteglés után elcsigázva végre hazatérhetett anélkül, hogy a retteggett svédek a torlaszok, meg az azokat védő kaszások előtt csak mutatkoztak volna is.

A jövő 1703. évnek fő eseménye II. Rákóczy Ferenc zászlóbontása és Magyarországba betörése közvetlenül kihatott a szepesi városokra is; mert mindamelllett, hogy Rákóczy kicsi lengyel csapatját, melylyel hadjáratát megkezdte, jóakaró rokona és barátnője *Lubomirszky Ilona* támogatásának köszönhetette; a lublói Lubomirszky a mozgalom első hírére határozottan állást foglalt Rákóczy ellen.

Ezen alkalommal látjuk első nyomát a városokra kivetett újonczjutaléknak. Lubomirszky az újonczozást azon nyíltan bevallott szándékkal írta ki, hogy azzal Lubló és Podolin várak helyőrségét ki akarja egészíteni és a császár ellen föllázadt Rákóczyt visszaszorítani, ha ez, amint meg is történt, Szepes felé közelegne. Miután Lubomirszky most nem *fölkelésre* szólította a fegyverképeseket, hanem egyenesen az álló hadsereg, név szerint saját ezredének kiegészítéséhez követelte az újonczokat és pedig az akkori gyakorlat szerint több évtizedre terjedő szolgálatra: a megrémült gróf, maga járt közbe Lublón és hosszas alku-

dozás, meg kérés után megegyezett a herczeg tisztjeivel, hogy a városok toborzás útján 50 fölruházott és fölfegyverzett *szállas*, erős legényt fognak beszolgáltatni az ezredhez. A városok nagy áldozatok árán előállították a legényeket, csakhogy a toborzásnál eljáró tisztek, csellel vagy erőszakkal néhány előkelő polgár fiát is összefogdosták és azokat minden reclamatio és panasz daczára besorozták, hacsak szüleiknek nem sikerült fiaikat pengő aranyak árán idejekorán kiváltani.

Ez év vége felé úgy Lócse mint Szepesvára is kaput nyitott a kuruczoknak, a vármegye pedig a nemesek felkelését rendelte el Rákóczy mellett és a XIII városban lakó armalistákat a Görgey János parancsnoksága alatt álló megyei banderiumba szólította. A fölhívott armalisták vonakodásukban támaszt találtak Lubomirszkynál, ki erősen fegyverkezett Rákóczy ellen és Monoky Ferencz lócsei kurucz kapitányt készült megtámadni, mitől azonban II. Ágost király eltiltotta. De Karetty lublówári kapitány 1704-ben tovább ment és herczegének nevében deczember 13-án kelt rendeletével a XIII városban lakó armalistákat mind behívta Lublówára, meghagyván nekik, hogy személyesen lóháton és magyar nemesekhez illő módon fegyverkezve jelenjenek meg. Ha valakit kora vagy egészsége gátolna e felkelésben, maga helyett, 100 darab arany bírság terhe alatt, egy 24 éves erős embert állítson, a ki tisztos kék ruhában, köpenyben, fekete hegyes süvegben, karddal, kopjával fegyverkezve, jól felszerelt lovon jelenjen meg helyette a Lublówáron tartandó mustrán. Hogy az armalisták pontosan megjelenjenek, arra ügyelni különösen kötelezte a városok grófját *Thron Simont*, mint a ki szinte magyar armalista nemes lévén, kétszeresen tartozik ügyelni arra,

hogy a nemesek kötelességüknek eleget tegyenek. Nevezetes dolog, hogy itt egy *lengyel* főtiszt a *magyar* nemesség egy részével rendelkezik és pedig rendelkezik nem a magyar király, hanem határozottan Lubomirszky herczeg nevében, habár emez az insurrectiót a magyar király érdekében akarta hasznosítani. Különben a kis számmal megjelentekben nem esett nagy kár; mert nem mozgósítottak. Miután I. Lipót meghalt (1705 május 5), békésebb szellemű fiának, I. Józsefnek trónralépte és az ennek folytán ismét felvett békealkudozások, legalább egyelőre, lohasztólag hatottak a háború viselésére.

Az 1706. év Szepesre egy kisebbszerű bár, de sok kárt okozott háborút hozott. XII. Károly a teljesen legyőzött II. Ágostot az *Alt-Ranstädten* dictált békekötésben a lengyel királyságról lemondásra kényszerítette. Az uralkodás a békekötés értelmében Leszcinszky Szaniszlóra szállott volna, de egyelőre anarchia foglalt helyet a háború által teljesen kimerített országban. Hol egyik, hol másik királynak bitorolt zászlója alatt számos szabad csapat barangolta be az amúgy is kipusztított birodalmat. Egy ilyen kétezernyi lengyel, német és oláh katonákból álló csapat tört *Ribinszky* ezredes vezérlete alatt Szepesre és gyors egymásutánban szállotta meg a XIII város közül a tíz *felsőt*, ott sarczolva és garázdálkodva oly módon, hogy egy hivatalos okmány szerint a csak Leibiczről elszedett dolgok értéke 19426 frtot tett ki. A Szaniszló király párthíveként fellépő Ribinszky ezen hadjáratot egyenesen Lubomirszky és birtokai ellen irányozta, a podolini erődöt és Lublówát is elfoglalta, innen sarczolta könyörtelenül a többi városokat. Eljárása ugyanolyan volt, minőt a németek alkalmaztak,

mikor a községektől nagyobb hadi sarczot vagy élelmet akartak kicsikarni.

Míg bírtokai hónapokon át Ribinszky kezén voltak, Lubomirszky herczeg maga Iglón tartózkodott. A császárnak eddigi párthíve most Rákóczy lőcsei parancsnokával szövetkezett és annak segélyével formászerű hadjáratot indított Ribinszky ellen. Ennek egy portyázó nagyobb csapatát Leibicz mellett megverte. Utóbb bevette Podolint, majd 1707 elején visszajutott ismét Lublówár bírtokába is, melynek azonban némely főbb falait Ribinszky az átadás előtt légbre röpíttette. Lubomirszky díszes bevonulást tartott a visszahódított várba, melynek falait jobbágyainak robottal kellett helyreállítaniok.

Lubomirszkynak a kuruczokkal jó egyetértése és együttműködése azonban nem tartott soká. Mikor Péter czár az alt-ranstädti békekötés után a lengyel koronát Rákóczynak ajánlotta fel; noha ez a csupán hazája szabadságáért küzdő, idealis lelkületű, nemes férfiú a lengyel koronáért sem volt hajlandó itt hagyni nemzete ügyét: de a kiszivárgott alkudozások befolyással voltak Lubomirszky pártállására és ezzel épen Szepesben a hadi események fejlődésére is. Rákóczy ügye 1709-ben általában rosszabbra fordult és midőn Szepesben Késmárk, Szepesvár és Lőcse, — az utóbbi Andrassy István parancsnokának átpartolása következtében, egymásután ismét a császáriak kezére kerültek, látjuk, hogy *Löffelholtz* német generális hadainak nagy része épen a Lubomirszky által rendelkezésére bocsátott segédcsoportokból állott. Ezen csapatok kiegészítése végett Lubomirszky oly módozathoz folyamodott, mely valamennyi megterheltetés és sérelemnél jobban fájta a XIII város polgárainak. Az ezredeiben mutat-

kozó hézagok kitöltésére összefogdostatta a városi polgárok fiait s azoknak minden könyörgés daczára katonáskodniok kellett, hacsak az alól drága pénzen meg nem váltották.

Lubomirszkynak ezredeiben tehát a XIII városi fiai, habár csak kényszerítve, segédkeztek saját véreik ellen Késmárknak Löffelholtz által 1709 decz. 12-én megkezdett ostromában. Mikor *Bajcsy György* parancsnok a német főgenerális *Heister gróf* közeledésének hírére éjnek idején elhagyta a várost: az ostromot hősiesszen túrt polgárság magára hagyatva capitulált. A németek bevonultak és a megkötött capitulatio, meg az ígért amnestia ellenére elfogták a város főbijeit és azonnal törvényt ültek *Kray Jakab*, *Lányi Márton* senatorok, *Toperczer Sebestyén* szíjgyártó felett és törvénytelen ítélet alapján mind hármat le is fejeztették. Noha ezen vértanúknak már sokszor elbeszélte esete szorosán véve nem XIII városi ügy volt; polgáraink hazafias érzületének jellemzéseül itt is felemlítem tetteiket, melyeket a németek halálos bűnnek minősítettek.

Lányinak bűnül rótták fel a kurucz ügy érdekében nyilvánult tevékenységét; Toperczernek hősiességét, melylyel a császáriak ellen intézett kirohanásban vett részt, a mikor súlyosan meg is sebesült. Kray Rákóczy érdekében oly tevékeny működést fejtett ki, mely nevét ösmertté tevé. Éveken át közvetítette Rákóczy részére a fegyverszállítást Danczigból, legközelebb a fejedelem megbízásából a porosz királynál járt, hogy a király egyik fiának a magyar trónra megválasztatása iránt tárgyaljon. Alig tért vissza onnan, mikor elérte sorsa, melyet úglátszik sejtett is, a miért az ekkor már szintén veszélyeztetett Lőcséről mene-

külve, épen a megadást megelőző napon érkezett Kés-márkra, a hol egyelőre biztonságban hitte magát, mivel úgylátszik Heister közeledéséről nem volt tudomása és Bajcsy elmulasztotta őt távozásáról értesíteni. Így veszett el Rákóczynak e bizalmas, nagy ügyességű agense, kiről a XIII város jegyzőkönyve szórúl-szóra mondja: »War ein fürtrefflicher Practicus, daher er auch von dem Fürsten Rákóczy in unter schiedlichen Secret-Sachen in andere Laender geschickt worden«.

A szépesi várak elfoglalása körül folyt csatározások, voltak az utólsók ezen időszakban Szepesföldjén.

A szatmári béke szükséges és áldás volt a végkimerüléshez közel álló hazára nézve, de még ma majdnem kétszáz esztendő múltán is mély fájdalom fogja el a hazafi kebelét, hogy a szerződés csak történelmünk egyik legrokonszenvesebb alakjának, II. Rákóczy Ferencznek magyarázatát elvűségében és önértében leelő önkényes számkivetése árán volt elérhető. Számos analogia, leginkább a nagy fejedelem szereplésének végében, és egy szintén sokban hasonló körülmények között száműzetésbe ment nagy kortársunk életében, mint egy kihívják az összehasonlítást és jellemérlegetést történetünk e két alakja között. Szigorú és elfogulatlan bírálóat kell, hogy Rákóczy nagy szellemének ítélne oda a pálmát, az elsőbbséget, pedig hamvai még most is ott porladoznak a messze távolban, egy idegen tenger partján — — — — annak jeléül, hogy nemzetek, úgy mint egyesek is, nem tudnak igazságosak lenni, s legkevésbé a XIX. század végén, midőn népszavaként a hatalmas sajtó kelti, csinálja a hangulatot, és dönt talán végérvényesen — — — — legalább a nagy tömeg szemében!

A XVII. századnak Magyar- és Lengyelországban folytonos pártharczai közben városaink úri fenhatóság alá kerülve sem egyik, sem másik király részéről nem részesülvén kellő oltalomban; minden téren hanyatlás állott be. Megfogyatkozott a *tisztelet a hatóságok iránt*. A grófi törvényszéknek »*actiones forenses*« (törvényszéki tárgyalások) felíratú jegyzőkönyveiben látjuk, hogy feltűnően gyakran tárgyalták a hatóság ellen elkövetett tiszteletlenség és megszólás eseteit s a vétkesek iránt nem épen enyhén jártak el. Érzékeny bírságok: pellengérré állítás, nem egyszer testi fenytés, legtöbb esetben a XIII város területéről több évre vagy örök időre való száműzés voltak a könyörtelenül végrehajtott büntetések.

Az említett vétségre bő alkalmat nyújtó elvi hiba a XIII város közigazgatási szervezetében volt, hogy mikor a vármegyénél, a hol pedig törvényes statutumok szerint csak *jó birtokú* urak viselhettek tisztséget, a hivatalnokokat, ha szerényen is, de még is fizették: a XIII városi gróf és a városi bírák semmi rendes fizetést nem kaptak. A bírságoknak bizonyos, még a »Willkühr«-ben meghatározott része, némely eljárásukért szedett díjak, »*sporteln*«, és az akkori fölfogás szerint nem lealacsonyító ajándékok, itt-ott valami természetbeni szolgálmány vagy haszonélvezet voltak azon előnyök, melyekben a városi tisztviselő gyakran súlyos felelősséggel járó hivatala után részesült.

A nagyon is atyáskodó XIII városi hatóság, korának szellemében, mindenre kiterjesztette figyelmét, mindent statutumokkal akart szabályozni. Elő írta rang szerint miként ruházkodjanak a polgárok; mint és mikor étkezzenek, hány tál ételt adjanak lakadalmak és keresztelők alkalmával; mennyit fizessenek cselédjeik-

nek; mint táplálják őket; megszabta »Limitatio« útján a mesterember munkájának, sőt a kereskedő és vásáros ember árúinak árát. Hogy sokat ne említsek, 1650-től kezdve a vármegyével sokáig folyó levelezést váltott, a cselédeknek adható uzsonna — Vesperbrod — iránt, melyet végül a vármegyében és a városokban is »wegen Beschwerlichkeiten der Zeiten« 10 frt büntetés terhe alatt teljesen betiltottak.

Miután minden statutum elleni vétséget pénzbüntetéssel sújtottak és annak egy része az eljáró hatóság erszényébe folyt: ehez könnyen fért a gyanú, hogy szigorúságában az önérdek vezette. Elképzelhetni tehát, hogy az ily viszonyok nem voltak épen alkalmasak a tisztviselők tekintélyének emelésére, bár mily tiszteletre méltók, kötelességtudók, sőt erényesek is lettek volna azok különben.

De hogy az imént elbeszélésünk tárgyát képező időszakban a lakosság műveltségi és erkölcsi állapota sem emelkedett, azt az említett törvényszéki jegyzőkönyvben levő ítéletek indokolása többször kiemeli, különösen hangsúlyozza, hogy a lábra kapott erköcselenség és elvadulás teszi szükségessé a nagyobb szigort.

Ezen nézet helyességét megerősíti a letárgyalt bűnesetek és kihágások minősége, melyek részben olyan elfajulásra valló cselekedetekkel kénytelenek foglalkozni, hogy azokat jó formán el sem lehet beszélni. — Az erkölcsi elvadulással együtt jártak a gyakrabban előforduló boszorkányperek, melyeknek a kőpad segélyével tárgyalása a merően protestáns bíráknak fölvilágosultságára sötét árnyat vet. Pulvermacher Dorotyát, egy iglói anyókat, 1636-ban egészen általánosságban tartott vádra ismételve kőpadra vonták s a kőjában

tett vallomások alapján máglyán elevenen megégették. Ugyanez történt 1663-ban Leibiczon Spitko Margit duránci özvegygel. Ezen esetek, sajnos, nem állottak egyedül, de a rég elmúlt idők jellemzésére elegendőnek tartom ezeket említeni.

Városaink ez időszakbeli gazdasági viszonyainak pontos megismerésére kevés adatunk van. Még a mi ehez alapúl szolgálhatna, azt sem tudjuk, mennyi volt a tizenhetedik században a XIII. város lakossága. 1671-ből tudjuk, hogy a XIII város *házainak* összes száma 3087 volt. Ha már most egy házat a *háztartással* egyértelműnek vesziünk és feltesszük, hogy egy-egy házban öt-öt lélek lakott; a lakosság legnagyobb számát 15435 lélekre tehetjük. Ha ezen lélek számot 1671-re vonatkozólag egészen helyesnek fogadnók is el, a visszapillantásunk tárgyát képező korszak végére az már nem állhat meg. Láttuk mennyi nyomorgatásnak és zaklatásnak volt kitéve ez időben a városok lakossága s abból következtethetjük, hogy e mostoha viszonyok között a népmozgalom is nagy apadást szenvedett. Tudjuk továbbá, hogy ismételve pusztítottak járványok e vidéken, melyeknek legiszonyatosabbja volt a történelemben párját ritkító 1710-iki pestis. Hihetetlen halálozási számok vannak följegyezve, melyeket a mai kor embere alig bír valóknak elfogadni és csak habozva másolja le, habár azok hiteles jegyzőkönyvekben találhatók. A járvány júliusban tört ki és tartott november végéig, s ezen alig félévi időben meghalt Iglón 3364, Leibiczon 1176, Podolinban 947, Váralján 1600, a négy városban összesen 7087 ember. A XIII város lakosságának csaknem fele. A többi városra nézve nem állanak hasonló adatok rendelkezésünkre; de tudva, hogy ekkor Lőcsén is 4000-en

felül haltak el, feltehetjük, hogy a halálozási arány máshol is hasonló volt. Nem nagyítás tehát az egykorúak azon állítása, hogy ezen járványnak az emberiség *jófele* esett áldozatául. *Acsády* »Magyarország Budavár visszafoglalása korában« című művében alapos számítások után állítja, miszerint a mai Magyarország területén 1686 táján alig élhetett két milliónál több ember. E szerint városaink lakóinak 1671-re kiszámított száma viszonyítva az egész országéhoz, tekintélyes. A lakosságnak kor-, nem- és munkaágak szerinti megoszlását nem ismerjük.

Hogy az egész időszak alatt folyt belháborúk küzdelmei közt a vagyon és személy biztonságnak ezekkel járó majdnem teljes hiánya mellett, egy csak a bő jövedelem előteremtésére törekedő földes uraság kíméletlen kormányzata alatt a számban megfogyott lakosságnak gazdasági jóléte, vagyonossága és műveltsége is alább szállott, ahoz kétség nem férhet.

Megerősítik ezt a hagyatéki leltárak, melyek szomorító világot vetnek a még jobb módúaknak tekintett polgárok vagyoni viszonyaira is. Folyton találkozzunk azokban a »puszta« jelzővel említett szántóföldekkel és »dűledező«-vel illetett házakkal. A kézműipar, a kereskedelem majdnem teljesen megszűnt, a polgárok, inkább mint valaha, csak silány földeik műveléséből éltek, de mert a haszonmarha száma megfogyott, azon sem lehet csodálkozni, ha a határok nagy része parlagon hevert. A polgári házaknál előbb található értékesebb bútordaraboknak a fényűzési cikkekül vagy megtakarításképen beszerzett, nemes fémből való edényeknek már nyomuk sincs. A hol olyat talált, elszedte az itt sűrűn teelő katonaság. Szóval, minden téren a rohamos hanyatlás és elszegényedésnek nyo-

mait látjuk ez időszakban. 1627-ből bírjuk azon ingóságok leltárát, melyet *Horler Szaniszló* iglói lelkész mint javadalmához tartozó tárgyakat a plébániával együtt átvett. Számuk és minőségükből következtethetjük, mily jólétnek örvendő otthona volt akkor a családos evangélikus papnak. Volt szép marhaállománya, kényelmes bútorzata, becses cín és ezüst edényei, többnyire theologiai művekből álló könyvtárát még ma is becses gyűjteménynek mondhatnók. Ha ezzel összehasonlítjuk a XVIII. század elejéről reánk maradt hasonló leltárak szegénységét; szinte elszorúl szívünk a beállott hanyatlás szemlélésén és elhiszük, megértjük a XIII városiak nyomorúságuk felett folyamodványaikban kifejezett panaszaiknak teljes jogosultságát. Ilyen körülmények közt szinte mosolygásra indít, ha most is sűrű nyomát találjuk a hatóságok luxus elleni intézkedéseinek, noha épen az idők mostoha volta eléggé indokolja szigorukat, mely csak a viszonylagos fényűzés gátolására vonatkozhatott.

Az általános elszegényedéssel lépést tartott a közműveltségnek hanyatlása is, mihez különben még más tényezők is járultak. Láttuk ugyanis, hogy az iskola és főképp a népiskola, kizárólag az egyháznak tartozéka volt. Láttuk azt is, hogy az evangélikus lelkészek tizedjövedelmükből tartoztak az iskolát is fenntartani és a hol pap volt, volt iskola is. De az evangélikus lelkészek elűzésével megváltozott a helyzet. A helyükbe eleinte csak kápláni minőségben alkalmazott piarista-atyáknak buzgón felkarolt főhivatásuk épen az ifjúság oktatása volt. Teljes lélekkel teljesítették is azt, hol csak lehetett, de a protestáns hitükhöz még mindig ragaszkodó polgárok idegenkedtek gyermekeiket a kath. papok iskoláiba adni, és sok idő telt

el, míg az ellenállást leküzdhatték és azokba tanítványokat is édesgethettek.

Ezen évekig tartó átmenet, mely alatt protestans iskola nem volt, a katolikusokéinak pedig alig volt tanulójuk, a már említett egyéb mostoha körülményekkel együtt nem csak azt okozta, hogy a műveltségi színvonal alább szállott, hanem az erkölcsi elvadulást is, mely felett papok, hatóságok és egykorú magánosok is annyira panaszkodtak.

Az iskola tekintetében jobbra fordult a helyzet, mikor Lubomirszky a városokban az egyházi javadalmakat katolikus lelkészeknek kezdte adományozni. De a javulás csak nagyon lassú lehetett; mert Lubomirszky eljárása nem annyira a lakosság érdekeit, mint inkább csak saját önző céljait tartotta szem előtt. Úgy látszik, legjobban szerette volna, ha általában nem kellett volna a városoknak lelkészeket adnia, mert akkor egész tizedjüket maga szedhette volna, mint ahogy eleinte tette is azt. Miután azonban a szepesi prépost, mint a városok egyházi hatósága, úgy Bécsben, mint Varsóban érvényesítette befolyását, végül elérte, hogy Lubomirszky kénytelen volt legalább egyes városok plébániáit egyházi férfiaknak adományozni. Tette ezt a neki legkényelmesebb módon. Többnyire lengyel, sőt az udvaránál járatos olasz papoknak adományozta a javadalmakat, olyanoknak kik a nép nyelvét nem ösmerték, de kik mindennel többet gondoltak, mint a lelki gondozásukra bízott néppel. Az is rendes dolog volt, hogy a herczeg egyszerre több javadalmat is adott egy papnak. Így például Zebroidovszky egyszerre bírta 1674 körül az iglói, olaszii és váraljai plébániákat. Iglón lakott és a más két városban a lelkészkedést piarista vagy jézustársaságbeli atyákra bízta.

A szepesi prépost fen akarta ugyan tartani a lelkésznek a tanító fizetésére és az iskola fentartására vonatkozó kötelezettségét, de csak nagy nehezen tudott célzt érni, mert a tizedjövedelem, még ha több határra is terjedt az, nagyon megcsappant. A bevetett terület ugyanis az elnéptelenedés és az élszegényedés folytán évről-évre kisebbé, tehát a szedhető tized is csekélyebbé lett; Lubomirszky meg azonfelül, hogy a városoktól az annyi királyi szabadalommal megerősített papválasztási jogot elvette, a tizedet is egészen el szeretne volna sajátítani, és mert ez a császár és a lengyel király közbenjárása miatt nem sikerült egészen: legalább megadóztatta a tizedet élvező papokat, a kiket évi 8000 frt fizetésére kényszerített. Erre az történt, hogy az ide csak a javadalmak kedvéért jött, de abban megrövidített papok nem sokat törődtek a nép iskoláival. Jobb viszonyok csak akkor álltak be, a mikor a katolikus lelkészkedés a városokban is rendeztetett és mikor az evangélikus községek 1704 és 1707-ben újra engedélyt kaptak papok és imaházak tartására, meg vallásuk szabadabb gyakorlására. Lubomirszky azon oknál fogva, hogy, a mint mondja, *jobbágyainak* számát inkább növelni, mint apasztani akarja; enyhíti előbbi (1702. apr. 7-iki) rendeleteinek szigorát és azon feltétel alatt, hogy az akatholikusok tisztelettel lesznek a katolikus lelkészek és szertartások iránt; az evangélikus isteni tiszteletnek ezentúl magán házában megtartását engedélyezi. Ezen rendelet legalább nagyjában véget vetett a lengyel területen 1671-ben megindult vallási üldözésnek és helyt adott azon állapotnak, mely II. József 1781-iki türelmi pátenséig fennállott.

A városok általános elszegényedéséhez nem kevéssel járultak a lublóí uradalmi hatóság folyton nagyobbodó követeléseit. A királyi földbérül — *terragium* — megállapított 300 ezüst márká idővel 1025 darab teljes súlyú körmöczi arannyá nőtt. Ezt a városok most is az egyes határok dülőinek osztályozása szerint fizették, mely osztályozás időnként változott, de a 206 Märc szerinti kulcs a régi maradván, a földbér 1710. az egyes városok közt következőleg oszlott meg:

Leibicz	32 ¹ / ₂	märc után fizetett	159	darab aranyat,
Igló	25	« « «	125	« «
Váralja	22	« « «	108	« «
Olaszi	23 ¹ / ₂	« « «	117	« «
Béla	18	« « «	92	« «
Sz.-Szombat	4 ¹ / ₂	« « «	22	« «
Felka	13	« « «	65	« «
Popräd	9 ¹ / ₂	« « «	47	« «
Ménhard	15	« « «	74	« «
Durand	15	« « «	76	« «
Matheócz	12	« « «	60	« «
Ruszkín	8	« « «	40	« «
Sztrázsa	8	« « «	40	« «

összesen 206 märc után fizetett 1025 darab aranyat.

Ezenfelül fizettek ugyanezen évben 2200 aranyat »*intrada*« czímen.

<i>Tizedpénz</i> czímen	8000	frtot,
<i>Collenda-Gelder</i> czímen	1116	«
Téli szállásra a katonaságnak (<i>Hybernal-Gelder</i>)	1100	«
<i>Táborpénz</i> czímen (<i>Lager-Geld</i>)	500	«
Névnapi pénzt a herczegnek, (<i>Namensgebündniss</i>)	576	«
Gabonapénzt (<i>Getreidegeld</i>) . .	1320	«
	<u>12612</u>	frt.

Nem számítva a természetben teljesített legkülönbélebb szolgálmányokat, fizettek tehát ezen évben 3225 db. aranyat és 12612 magyar forintot, ismét többet, mint a mennyit fentebb az 1678. évre kimutattunk volt.

Azonfelül szintén a városok fizették az uradalmi tisztek járulékaiknak nagy részét, továbbá az uradalomtól kötelezőleg vett heringekért járó árat, nemkülönbén a wielicskai bányákból szállított só után fizetendő adót. A *tizedpénz* czímen felsorolt 8000 frtot ugyan a lelkészeknek kellett fizetniök, de ha azok ebbeli kötelességüknek nem feleltek meg, az uradalom ezért is a városok lakosain keresett kárpótlást.

Hogyan keletkeztek ezen különféle címek alatt felsorolt adónemek, nem tudom pontosan megjelölni, mint részletesen azt sem, miként és mily kulcs alapján szedték be azokat az egyes adózó polgároktól. De úgy találom, hogy mindezen adókat a gróffal együttesen eljáró »kivetési bizottság« — *Schatzungs-Commission* — mindig körülbelől azon arányban vetette ki az egyes községekre, mely alapjáúl szolgált a királyi censusnak márkek szerinti kivetésére. Ezen, a községeket 206 *egységi* számra osztó kulcs tehát fizetési képességük kifejezésének tekinthető.

A mit a Schatzungs-Comission az egyes városra kivetett, annak befizetéséről minden város maga autonom hatáskörében intézkedett a nélkül, hogy erre akár a grófnak, akár az egyetemes hatóságnak befolyása lett volna, kivéve azon esetet, midőn a városok egyes polgárai panaszképen, mintegy felfolyamodással járultak a közgyűléshez, mely a dolog megvizsgálása után döntött a vitás kérdésben.

Az egyes városok különben rendesen arra törekedtek, hogy a reájuk eső tartozást, amennyire csak

lehetett, községi jövedelemből fizessék. Legtöbb helyütt el is érték céljukat, mihez az akkor dús jövedelmeket hajtó városi malmok voltak fő segédforrásaik.

Minden városnak volt még azonfelül, itt-ott tetemesebb egyéb községi vagyona is, a XVII. század végén a bányászat fölvirágzásával némely erdőterületek is jövedelmezőkké lettek és minthogy a városnak adminisztrációjára ügyszólván semmibe sem került: — elérhették azt, hogy az uradalmi követeléseknek legalább rendes körülmények között nagyrészt egyéenkénti kivetés elkerülésével fizethették meg az azt beszedő és elszámoló városi grófnak.

Ha azonban a követelések törlesztése a községi jövedelemből nem telt ki, közkölcsonkhöz folyamodtak és az egyéenkénti adókivetést csak a végső esetben vették igénybe. Ennek alapjául legtöbb esetben a *ház- és földbirtok*, mint legközelebb fekvő és a legkezdetlegesebb viszonyoknak is megfelelő adótárgy kínálkozott. Mint Magyarországon egyébütt, úgy itt is, az ilyen fekvő birtok egységeül: ház, kert, szántó és rétből álló *porta* szerű collectiv fogalmat vettek. A legtöbb városban ugyanis minden egyes házhoz — eltekintve a kis házaktól (Kleinhäusler) — elidegeníthetlennül tartozott bizonyos, birtokost a házzal együtt cserélő és külön el nem adható szántóföld, rét, kert és a részesülés joga a község összességének tulajdonát képező más földek, erdők és legelők használatában. Ezen a ház tulajdonjától el nem választható »birtok egység«, — melylyel néhol sörfőzési, italmérési és egyéb különleges jog is járt, képezte majdnem kizárólagosan a kivetendő adók alapját. A házak a szerint, a mint kisebb-nagyobb tartozékokkal bírtak, több-kevesebb adót is fizettek és éppen annak megbírálása és becs-

lése nem egyszer szolgáltatott alkalmat panaszos föl-szólamlásokra, melyekből tudjuk, hogy volt eset, a hol az egyik szomszéd háza után, háromszorosát is fizette annak a mit a másik, kinek sokkal kevesebb házához kötött földje volt.

A XIII szepesi város közönségének autonomiája időszakunkban az adók behajtásában nyilvánult, de nem közigazgatási és helyhatósági életük egyéb ágaiban. Lelkészüik szabad választásának jogától végkép megfosztattak, grófjuknak megválasztása csak akkor volt érvényes, ha Lubomirszky vagy lublówári főtisztje megerősítette állásában, mit személyesen, rendszerint ajándékok által istápolva kellett kikérnie. A most szemügyre vett időszakban a herczeg képviselője már sűrűn igényelte magának a kijelölés jogát. 1709-ben *Sontagh Gáspárt* választotta meg egyhangúlag a közgyűlés, de nem erősítettén meg, a herczeg képviselője Reiss Pált és Winkler Andrást candidálta az ugyan egybehívott közgyűlésnek, mire az utóbbit választották. 1711-ben pedig kijelölés nélkül, mint a jegyzőkönyv mondja »in freier Wahl« megválasztották *Marcy Jakab* szepes-szombati polgárt, de *Kotschanovicz Antal* herczegi gubernator »bizonyos okoknál fogva« ezt nem erősítette meg. Az egyszer még új választást sem rendelt el, hanem kiküldte *Rossmann* herczegi biztost, ki önhatalmilag id. Jóni Tóbiást bízta meg helyettesül a grófi ügyek vezetésével. A jegyzőkönyv mondja róla: »Der auch dann ein ganzes Jahr des Ampts Bürden und Würden getragen«. Úgy látszik, a városoknak nem is volt vagy nem lehetett kifogásuk önkormányzatuk eme legsarkalatosabb sok százados jogának kijátszása ellen.

Különben Marcy Jakab úr, a lengyel gubernatornak neheztelését azzal vonhatta magára, hogy tudta

nélkül Varsóban a királynál járt egy supplicatióval. Nemcsak nem erősítette meg őt a grófságban, hanem Krausz János szepes-szombati lelkészszel együtt három esztendőn át kemény fogságban tartotta Lublóvárott, honnan csak a városok legkiválóbb férfiainak ismételt könyörgése s nagyobb áldozat árán szabadult ki.

Nem valami statutum, vagy herczegi rendelet alapján, hanem lassanként mintegy törvényes gyakorlattá lett szokás folytán lényegében megváltozott a városi törvényszék — *koenigliche Stuhl* — hatásköre, vagy inkább ítéleteinek jogereje is. Míg az előtt a törvényszék által hozott minden ítélet azonnal jogerős, tehát rögtön végrehajtható is volt: most minden döntvényét fel kellett Lublóra a gubernatorhoz terjeszteni és azok csak ha »Ő fensége a herczeg nevében« aláírva és megerősítve kerültek vissza, lettek jogerősökké és végrehajthatókká. Ha ezen gyámkodás a városok autonóm jogkörének tetemes csorbítása volt is, nem lehet tagadni, hogy criminalis ügyekben gyakorlása humanismus tekintetében valóságos vívmány volt. Ezen felügyelet megakadályozta ugyanis nem egy kegyetlen halálítélet végrehajtását, melyet a tizenhárom bíróból álló törvényszék hiányos vizsgálat, kínzó vallasás alapján és gyakran előítélet vagy elfogultság által elvakítva hozott. Most magasabb műveltségű, és mi fő, tárgyilagossabban ítélő férfiak vizsgálták felül az ítéletet és bizonyára csak akkor erősítették meg, ha alakilag és lényegében nem volt égbe kiáltó módon fogyatékosnak mondható. A bűnvizsgálatok fogyatékos és a középkorra való kezdetleges voltát mi sem jellemzi jobban, mint azon gyakorlat, hogy sok esetben úgy vélték a bírák az igazságot kideríteni, ha a vádlottnak engedik meg a »*Purifikations Eid*« letételét, az az:

megengedték neki, hogy ünnepélyes eskü által hárítsa el magától néha még a legnyomatékosabb gyánúokokat is. Elképzélhetni, mennyi tere volt itt a bírák jóakarátának és kedvezésének.

A szepesi városok és lengyel hatóságaik közötti érintkezés az utolsó század folyamán sok más tekintetben is nagy változáson ment át. Kiemelni iparkodtam helyzetüknek azon változását, mely Lubomirszkynak úri fenhatóságából eredett és mely mélyrehatóbbá lett az által, hogy kényúri hajlamait sem az ezen félreeső birtokukkal nem gondoló lengyel királyok, sem pedig a protestánsok elnyomását a városokban szívesen látó bécsi kormány nem mérsékelte. Így nyirbálódott meg önkormányzatuk, így fosztattak meg egyik másik becses szabadalmuktól és ezen védelem-hiánynak tulajdoníthatjuk utóbb észlelt nagy elszegényedésüket is. Mily védtelenül voltak uruknak kiszolgáltatva, mi sem tanúsítja jobban mint azon eset, mely 1703-ban Thron Simon grófnak és 13 bíró társának a lublói toronyba hat hétre elzárását vonta maga után. A városok közgyűlése t. i. akkor sokféle s leginkább vállalási sérelmének orvoslását kérelmező beadvánnyal járult a herceghez, ki azonban a folyamodvány állítólag tiszteletlen hangjának és tartalmának ürügye alatt nemcsak hogy nem teljesítette kérelmeiket semmi irányban, hanem a grófot és bírótársait perbe fogta, és Lublón ez évi Bertalan napján kelt ítéletével »Wegen der unhöflichen Supplication« elzárásra és 50 tallér lefizetésére ítélte. Látni való, hogy még a kérelmezés is büntetendő cselekménynek lett minősítve. Hogy a Lublón székelő starostaság tisztviselői alattvalóik érzelmeit nem sok figyelembe vették, az a vállalásügyben követett eljárásból derül ki, de újabban

nyelv dolgában is hasonló kiméletlen magaviseletet tanusítottak. Annak daczára, hogy a városok lakossága tiszta német volt, kevésbé keverve tót elemekkel mint manapság, és hogy — mint magok mondják — nem tudtak és nem értettek lengyelül, a hozzájuk intézett rendeletek és meghagyások nyelve most már mind sűrűbben a lengyel volt, sőt azt is megkövetelték tőlük, hogy a felterjesztéseket szintén lengyel nyelven szerkesszék; minek folytán kénytelenek is voltak lengyelül tudó tartományi jegyzőt tartani. Ez minálunk a nemzetiségi kérdésnek, ez alakban eddigelé ösmeretlen, első megjelenéséül tekinthető. Ha a lengyel birodalom szétmállása nem lett volna már oly közel, valószínű, hogy az említett intézkedés németeink eltótosítását vonta volna maga után.

Lubomirszky jövedelem és pénzsóvár hajlamának ösmeretes volta egy naiv szélhámost merész kísérletre csábított, melyből látjuk, hogy kevésbé solid »gründölési vállalatok« akkor is úgy nagy, mint kis emberekre tetemes vonzerővel bírtak. Egy Bartki nevű ember hozott Iglóra Sontagh Gáspár úrhoz egy nagy darab kősót, állítván hogy azt valahol Ruszkin-Leibicz erdeinek határán találta, ahol a föld talaját nagy kiterjedésű sórétegek képezik. Miután a furfangos Bartkó módját ejtette, hogy a kijelölt helyen Sontagh is találjon sódarabokat, ez Peschko iglói polgárral és Bartkival társaságba állt a sórétegnek kiaknázására.

Az 1702-ben alakult társaság, hogy egész biztosan foghasson vállalatához, kihallgatást kért Lubomirszkynál és előadván neki a dolgot, felköltötte érdekelttségét, kincstárának roppant jövedelmet helyezvén kilátásba a sóbányából, és pártfogását kérte a vállalathoz. Lubomirszky örömmel vette az eddig mélyen

őrzött titoknak fölfedezését és hozzájárulását meg pártfogását ígérte a kincskeresőknek. Csakhogy mielőtt valamibe kezdett volna, elég óvatosan szakértőket küldött a helyszínére. A bizottság talált is sőt, de csak a felszínen, vékony földréteggel fedve és megállapította, hogy Bartkinak atyja juhász volt e tájon és a nyájának kiszolgáltatót sőt eldugta, hogy az így gyűjtött sóval kieszelje a mesét, melylyel fia útján talán becsaphat néhány pénzes embert. Ez bizonyos mértékben sikerült is a két századdal korán született juhásznak, a ki Lubomirszky és társainak neheztelése előtt még ideje korán kereket oldott. Nem lehetetlen, hogy a később gróffá választott Sontagh Gáspár megerősítésének megtagadása ezen dologban szereplésével, noha ő is rászédett volt, hozható összefüggésbe.

A bányászat volt különben az egyetlen foglalkozási ág, mely az idők mostoha volta daczára akkor tájt kezdett leginkább fejlődésnek indulni. A XIII város területén, Igló bányavárosát kivéve, nem voltak bányák; mert a helyenkint mint például Bélán (Kupferschächten) tett egyes bányanyitási kísérletek alig jöhetnek számba. A városok egyes lakói azonban a bányászat iránt nagy érdeklődést és az irányban tetemes vállalkozási szellemet mutattak, s a nemcsak Igló határában, hanem Szepesvármegye egyéb területein is nyitott bányák; művelését nemcsak elősegítették, hanem sok esetben kezdeményezték is. Nem egy család húzott évtizedeken át egyik másik dús áldásban levő bányából tekintélyes járulékokat, és ebből alapította meg jómódját. Ilyenül tekintendő első sorban a *Szontagh* család, mely e téren úttörő volt és mely kiváló állását nagyrészt bányaművelés útján szerzett vagyonának köszönhető. Tagjainak tisztelt és tekintélyes volta házassági össze-

köttetésbe hozta őket a vármegye első családjaival, úgy mint a Berzeviczy, Horváth-Stansith, Máriássy, Okolicsányi, és Székelyekkel. Csak ezt az egy példát, — mint legkiválóbbat hozom fel, de minden városban voltak a bányászatban érdekelt polgárok, a kik még akkor is, midőn egyéb vagyonuk majd teljesen elpusztult, bányajövedelmükből megélhettek. Sőt nagy közszükségben, midőn nagy sarczot rövid záros határidő alatt kellett lefizetni — e réven gyűjtött kisebb nagyobb vagyonukhoz fordult a XIII város egyeteme kölcsönért, melynek segédelmével háritott el magától még nagyobb pusztitást és romlást. Ilyen bányajövedelmekből gyűjtött vagyon lehetett az, mely lehetőségessé tette hogy *Teubol Márton*, egy iglói béres (Hausknecht) azon váddal terhelve állott 1630-ban a törvényszék előtt, hogy elhalt úrnőjétől: *Bürgerin Annától 18,000 frt értékű színaranyat és ezüstöt*, (geschiedenes Gold und gekörntes Silber) lopott.

Városaink és egyes polgáraiknak gazdasági életében nevezetes szerepet játszottak még a tokaji Hegyalján bírt szőlők, melyeket nagy gonddal és értelemmel műveltek, és melyekből, kitünő borokat termelve, tetemes jövedelmeket élveztek. Mások, akik nem termeltek bort, nagy kereskedést űztek azzal Lengyel- és Oroszország felé, hol annak mindig nagy keletje volt és ahol városaink polgárai már politikai helyzetüknél fogva is legalkalmasabban szerezhettek kereskedelmi összeköttetéseket. Ez volt egyik kedvelt üzletük, mely még a XVII. század viszontagságai után is virágzó maradt. Ebből húztak egyesek szép hasznot, ha ugyan a beszállásolt katonák nem fedezték fel házi gazdáik gondosan befalazott pincze-bejárásait, mely esetben elveszett a vágyonnal együtt a haszon is! A fölhalmo-

zott borkészletekből adhatták a lengyel királyoknak, herczegüknek és sok szomjas tisztviselőiknek a mindenkor szívesen látott, sőt megkövetelt nemes borajándékokat is. De ezen teljesen ki nem apadt kereset forrás magyarázza meg azt is, hogy városaink a különben észlelt általános pangás és elszegényedés dacára is úgy ahogy fenmaradtak, és a lublówári folytonos igényeknek is legalább részben eleget tehettek.

Az azelőtt virágzott kereskedelem, a házi és kézműipar mindenféle ágai teljesen pangásban voltak, némelyek végkép megszűntek s az elébb számos czéhek egy része szintén eltűnt. Csak a jövő békésebb jellegű időszakban támadtak az utóbbiak újra életre, néhol változott alakban, más, nem mindig kedvezőbb körülmények között. Az előadott viszontagságok összessége okozta, hogy a XIII város közül egy néhány már ezen időszakban elvesztette városi jellegét, faluvá lett, amilyennek földmivelésből élve máig maradt.

V. A szatmári békétől a városok visszakebelezéséig. 1712—1772.

Az északi háború kihatása a városokra. A városi közgyűlések felbátorodása. Követküldés Krakkóba. Követek utasításai. Bécsbe is küldenek ügyvivőt. Czéhek reformálása. Czéhek védelme. Kézműipar fejlődése. Szántóföldeknek házak nélküli szabad eladása engedélyeztetik. Fényűzés elleni szabályrendeletek. Jobb életmód. Adókvetés és rendőrség szabályozása. Első árvaszék Ménhárdon. A Szepesség elzalogosított része Mária Jozefa lengyel királyné uradalma lett. Reformatorius intézkedései. A magyar nyelv köteles tanítása. Kormányának eseményei. A szepesi starostia Brühl Henrik gróf kezébe kerül. Gróf Brühl Károly birtoklása. Poniatovszky Kázmér hercegé. Polgárháború Lengyelországban. Birzinszky a hari confoderatio egyik vezére betör Szepesbe. Almásy tábornok elfoglalja a városokat. Oroszok és confoderáltak közötti ütközet Granasztó mellett. Lengyelország első felosztása. Gróf Csáky János kir. biztos. Értekezik a szepesi gróffal a városok visszakebelezése iránt. A visszakebelezés Iglón. A városok hangulata a visszakebelezéskor. Lublówár és uradalmának további sorsa.

Báttuk elbeszélésünk folyamán, hogy a szepesi városok ámbár századok óta nem voltak már Magyarországon alkatrészei, de fekvésük, és mindenha kétes közjogi helyzetük következtében mindig megérezték az anyaországban lefolyó minden esemény visszahatását. Így volt az a szatmári békekötéssel és következményeivel is. Ámbár az városainkra sem érvényesül, sem közvetlen befolyással nem bírt; de bezárta azon fölkeléseknek hosszú sorát, melyek, minduntalan megújúlva, egy század folyamán és ha hazánknak a törökhöz való viszonyát is tekintjük, még sokkal hosszabb időn át egy nagy táborhelylyé változtatták az országot és a háború minden iszonyával betöltötték annak határait. A nagy nehezen megkötött egyezmény belbékét adott a hazának és annak jótekonny befolyását csakhamar megéreztek a XIII városban is.

Egy ideig ugyan még érezték az Orosz- és Lengyelországban folyó északi háborúval járó katonai be-

szállásolások terheit, de lassanként e részben is javult a helyzet.

II. Ágost a ranstädti békekötésben lemondott ugyan a lengyel koronáról, de midőn az oroszok XII. Károly svéd királyt 1709-ben *Pultavánál* megverték, II. Ágost megszabadulva ellenétől, szövetségett IV. Fridrik dán királylyal Károly ellen, sietve Lengyelországba jött seregével s onnan versenytársát Lescsinszky Szaniszlót kiszorította.

Az újból megindult háború következtében továbbtartottak a szepesi városokban is a katonai mozgalmak. Lubomirszky kiváló előszeretettel hozta ide ezredeit telelésre; itt egészítette ki azokat toborzás útján, ha a toborzás nem adott kielégítő eredményt, nem átallotta a hézagokat összefogdosott polgári ifjúkkal tölteni ki.

Mintha a városok polgáraiba visszatért volna a függetlenségüket valaha megbecsülni tudó régi szellem, az 1713-ban tartott választási rendes közgyűlésen először látunk egy ellenállási kísérletet, mely polgári érzelmüknek becsületére válik és mi több: sikerrel is járt. A gróf választására Leibiczon összejött »százaz« képviselőknek, Koczánovics Ant. Felix hercegi gubernator egyes-egyedül *Serpilius Jánost* ajánlotta jelöltül. A képviselők meghökkenve a választásnak ilyen módon való teljes kijátszásán, újból a lelépett grófot, Jóni Tóbiást választották meg, annak daczára, hogy sém ő a választást elfogadni, sem pedig *Rossmán Márton* hercegi biztos azt megerősíteni nem akarta. A meglepő választást privilegiumaiknak maga a herceg által nem rég történt megerősítésével indokolták, mely szabadalmak elsejeül pedig a gróf és bírák szabad választási joga volt megemlítve. Az érvelést Lublón el-

fogadták és a választást utóbb Rossman h. biztos meg is erősítette.

A következő évi (1714) közgyűlés egy további kísérletet tett arra nézve, mennyire lehetne a tartomány sok mindenféle bajának és szenvedett sok sérelmének orvoslását egyidejűleg Varsóba a királyhoz és Bécsbe a császárhoz küldendő deputatiók által kieszközölni. Megválasztották a két küldöttséget, ellátták bőkezűen útiköltséggel és kiadták számukra a 14 pontba foglalt utasítást, melynek lényegét, — mint a helyzet ösmer tetésére legalkalmasabb okmányt — következő ki vonatban közlöm.

Az utasítás első pontja általánosságban meghagyja a követeknek, hogy a királyt változatlan hűségükről biztosítsák, de egyúttal emeljék ki, mily nyomorra és szegénységre jutott az utóbbi évek mindeféle csapásai alatt a XIII város hű lakossága. A másodikban a vá ro sok privilegiumai megerősítésének szorgalmazására utasíttatnak. A harmadik meghagyja nekik a városoktól jogtalanul elvett patronatusi jogok visszakövetel é sét. A negyedik lelkükre köti a lublówári helyőrség és más katonai beszállásolások által szenvedett zakla tások iránti panaszuk előadását. Az ötödik a minden féle jogtalanul növelt adók alóli felmentés kérését in dokolja. A hatodik szerint a követeknek király ő felsége előtt ki kell emelniök, hogy a XIII város a királyi szabadalmak értelmében csupán a földbér fizetésére volna kötelezve, mely földbér az eredeti 300 márkáról már is 3000 db. aranynál többre emeltetett, annak daczára, hogy még más adókkal is meg lettek róva. A hetedik pont a papi tizednek Lubomirszkyék által szintén jogtalan bitorlásával; a nyolczadik azon sére lemmel foglalkozik, hogy mindezen terhes adók még

azon községeken is könyörtelenül behajtatnak, melyek tüzesetek, árvizek vagy katonai sarczolások következtében tönkre mentek. A kilencedik fölhozza, miként elpusztult vagy adómentességet élvező házak után is szedetik az adó; — a tizedik pedig panaszolja, hogy ámbár a XIII város lakói a lengyel király alattvalói, a »bochniai« só vételenél nem olyanokul, hanem nagyobb árt fizető magyar honosokul tekintetnek. A tizenegyedikben utasítatnak a követek Rissdorf és Durand teljesen tönkre ment kis községek nyomorának különös kiemelésére, melynél fogva azoknak pár évi teljes adómentességet kellene adni. A tizenkettedik elvi jelentőségű pontja az utasításnak, a katolikus lelkészek által támasztott igények elleni küzdelem és az evangélikusok jogainak kivívását ajánlja a követeknek. A tizenharmadik szerint a királyhoz való felebbezési jognak minden egyes esetben megengedését kell kérni és végül utasítatnak a követek, hogy a katonasághoz besorozás és a táborozás körüli visszaélésekre hívják fel a király figyelmét.

A két követség útnak indítása előtt, *v. Dilmár* ezredes *Fischer* nevű alezredesét ajánlotta a városoknak olyanul, a ki legalkalmasabb volna érdekükben a küldöttség élén Warsóban eljárni, és a városiak nagyon kedvük ellenére ugyan, kénytelenek voltak a hatalmas ezredes pressiója alatt a fogadatlan prókátort elfogadni és maguknak drága úti költség árán lekötelezni. Társakul Scultéti Dániel váraljai és München Mátyás leibiczi polgárokat adták melléje. A hasonló szellemű, ha nem is egészen ugyanazonos kérelmeknek Bécsben előadásával pedig ifjabbik Jóni Tóbiást, a tartomány népszerű és ügyes jegyzőjét, a hason nevű gróf fiát bizták meg.

A varsói küldöttséget kegyesen fogadta II. Ágost király, kézsókra bocsátotta és átnyújthatták ő felségének és főbb tisztjeinek a leginkább nemes borokból álló ajándékokat, miért cserébe szép szavú ígéreteket és biztosításokat kapott a küldöttség.

Jóni Bécsben nem jutott el a császárig, de ismételve tárgyalt Illésházy főkancellárral, Esterházy nádorral, és vallási ügyekben az ország primásával. Ő szintén hozott haza ígéreteket, hogy a bécsi kormány közbe fog járni úgy II. Ágostnál, mind a Bécsben sokat időző Lubomirszkynál, méltányosabb bánásmód kieszközlése iránt. Szegény Jóni a kemény télben tett útjáról súlyos betegen tért haza Iglóra, rövidre reá, halálos ágyán érte a kitüntetés, hogy polgártársai gróffá választották. 1715. február 15-én temették el nagy pompával az iglói templom külön kriptájába. Mint különös és egyedül álló eset említést érdemel, hogy nagy részvét és sok vármegyei úr jelenlétében történt temetésének leírását a tartományi jegyzőkönyvbe foglalták.

Míg a deputatio a sok panaszszal Varsóban időzött, a lublói pénzügyek vezetésével megbízott Rossmann comissarius, mert az első hátrálékok késedelmesen folytak be az uradalmi kincstárba, ismét a kedvelt erőszakos rendszabályhoz folyamodott. Berendelvén Lublóra a gróftól XIII bírótársával, mind a tizennégy tisztos embert a vártornyába záratta és addig ki sem eresztette, míg övéik a 20,000 frtra felszaporodott hátrálék közeli lefizetésére kellő biztosítékot nem nyújtottak.

Lubomirszky uradalmi igazgatóságának különben minden törekedése csak is ura bírtoka jövedelmeinek fokozására és lehető emelésére volt irányítva, tekintet nélkül a lakosság megmaradására vagy arra

hogy uruk érdekét a jövőre nézve leginkább veszélyeztetik, ha alattvalóit koldusbotra juttatják. Minthogy pedig a XIII város polgárainak közvetlen adófizetési képessége az utolsó évek alatt láthatólag megapadt, a jövődelem emelésére azt eszelték ki, hogy a városokat a lublói és podolini uradalmakhoz tartozó falvak területén folytatott mezőgazdaság termékeinek az uradalom által kiszabott ár és mennyiségben való megvételére kényszerítették. Míg a városoknak tavasszal vetőmagban kellett adózniok ezen gazdaságok javára, őszszel termékeinek egyikét, a juhtúrót évente 25—40 ezer fontot kötelezőleg megvenniök, mint nem különben a juhokat telelésre a városok között elosztani, és tavasszal megszaporodva az uradalom juhászainak vissza szolgáltatniok kellett. Ép így szerezte be az uradalom igavonó marhájának egy részét a városoktól, főkép ha járványok pusztították a haszonmarha állományát. A városok mindegyikére kivetett ennyi vagy annyi czímeres ökröt, s ezt be kellett szállítaniok, akár honnan is vették.

Ilyen primitív ugyan, de olcsó módon gazdálkodva, a lubló-podolini uradalomhoz tartozó vagy 15 falu szép jövedelmet hozott Lubomirszkynak, melyet 1720-ban a »Liber Lustr. Palat. Cracoviensis« 32.700 frtra térszen, mely tetemes jövedelmi összeg csakis a gazdálkodás ezen módja által magyarázható, minthogy az, akkor nem jövedelmező, többnyire erdőkből álló határakban aránylag kevés allodiális föld volt művelés alatt és a szegény jobbágy népség nem fizethetett volna annyit, ha a városok említett hozzájárulásuk által nem emelték volna jövedelmét.

De mindamellet, hogy városaink gazdasági fejlődését és fellendülését a lublói városi igazgatóság semmi-

képen sem pártolta és hogy minden ténykedése csakis az adóprés alkalmazásában nyilvánult: a szatmári békére következő legközelebbi években mégis látjuk már a közbéke örvendetes hatását. A városok képviselőtestülete több tevékenységet fejt ki, — az előbb évenként csak egyszer tartott rendes közgyűlések helyébe eleinte minden fél, később minden negyedévben tartott közgyűlések lépnek, utóbb pedig számos rendkívüli, sőt újabban részleges — particularis — közgyűléseknek tartása is szükségesnek mutatkozott. A közgyűléseken pedig nem csupán sérelmeket és ezek elleni felrátokat tárgyaltak, hanem gyakorlatibb fölfogás és a cselekvés terére lépésnek józan iránya is mutatkozik, a mi első sorban a kézműipar felélesztésében és az utolsó évtizedekben teljesen pangásnak indult czéhek reformálásában nyilvánul. Több városban új czéhek alakúlnak. Két-három közel fekvő városnak ugyanazon mesterséget űző iparosai egy czéhbe egyesülnek és a régen főnállók szabályaikat az újabb viszonyoknak megfelelőleg átalakítják, vagy a régieknek királyi megerősítését szorgalmazzák, s azt számos esetben épen e korszakban el is nyerik.

A régi czéhrendszernek iparfejlesztő hatása leginkább azon védelemben rejlett, melyet a törvény minden czéhbeli mesternek biztosított a kontárkodó versenytársak ellen.

• Az ezen teljesen prohibítív természettel bíró rendszerből folyó sok kihágás — praevaricatio —, munkakör-csonkítás és tilos iparczikkeknek szomszéd városokból becsempészése számtalan panaszra szolgáltatott alkalmat, melyeket a XIII város közgyűlésén tárgyaltak, és mindig a jogvédelemre igényt tartó czéhek és mesteremberek javára döntöttek el.

Ma már alig tudjuk elképzelni is, miként lehetett az egyént annyira korlátozni, hogy valaki hatósági tilalom miatt a szomszéd város talán ügyesebb szabójánál ne dolgoztathasson. De csakis ezen védelem tette lehetővé, hogy a kézműipar még oly kicsi városokban is, mint a milyen a XIII szepesi legtöbbje volt, elég szépen fejlődött vagy legalább létezhetett.

Hogy e városok legtöbbjeiben nem egy irányban kiválóan ügyes mesteremberek dolgoztak; azt nem csak hagyományból, reánk maradt történelmi adatokból tudjuk, de látjuk a késő unokák házáinál itt-ott ma is található remek készítésű bútordarabok, ötvös művek és más, műtárgy számba menő hölmből, melyeket, sajnos, a legújabb kor kegyelet-hiánya, meg a lelkiismeretlenül kúfárkodó gyűjtők nagy részt elharcáltak.

Az imitt-amott a szegényebb viszonyok közt élő polgároknál még ma is található szép régi bútorok magyarázatukat csak a »remek« készítésének kötelezett voltában lelik. A mesterré avatandó, habár tudta, hogy »remekművét« nem értékesítheti, ambícióval dolgozott azon, hogy mester- és polgártársai becsülését kinyerje. Égyénisége érvényesült, ízlése és hajlama nyilatkozott meg a munkában, melyben öröme telt, és melyet ha nem adott el, büszkén hagyott gyermekeire és unokáira, kiknek tűzhelyénél az korunkig is eljutott.

Mint hogy a városok lakóinak vagyoni helyzete, az utolsó évek súlyos körülményei folytán legtöbb helyütt rosszul állott és mint hogy az ipar fejlesztése csakis nagyon lassan javíthatott állásukon; szükségesnek látszott módot találni arra, hogy a nagyon is szorult helyzetbe jutott egyesek fekvő vagyonuk egy részének el-

adása útján adósságaikat fizethessék, vagy pedig az ipar folytatásához szükséges tőkére szert tehessenek. De az ily műveletnek útjában állott azon említett régi szabály, melynél fogva a házhoz tartozó földek kötött, a ház nélkül el nem idegeníthető birtokot képezték. Ezen százados szokáson alapuló szabály megváltoztatására a szepesi városokban egy nemsokára általánossá lett mozgalom indult meg. Megkezdték ezt 1720 és következő években Durand, Ruzskin és Menhárd szegényebb kis községek a közgyűléshez intézett kérelmekkel: hogy az a földeknek a háztól elkülönített szabad adás-vevését engedélyezze. 1736-ig a többi városok is csatlakoztak e kérelemhez és a közgyűlés behatóan tárgyalva az ügyet, minden egyes esetben jól és kimerítően indokolt határozattal döntött és pedig végül úgy: hogy az elkülönítési titalmat esetről-esetre mind a 13 városra nézve megszüntette és a földeknek a ház birtokától való függését föloldotta, a mint a végzés kifejezi: «Werden in freie Kaufstücke umgewandelt». Az intézkedés jótékony hatásának bizonyult és neki tulajdonítható a városok lakói gazdasági helyzetének ez időtájt észlelhető fokozatos javulása.

A jólét emelkedésével természetzerűleg lábra kapott az életkedv és kisebb-nagyobb elvhajászat is, mely mai igényeinkhez viszonyítva persze nagyon szerénynek látszik, de mely az akkori puritán gondolkodású városi atyák szemében már botrányosnak látszatott és melyet ennél fogva atyáskodó iparkodással, az akkor kedvelt és általánosan dívó fölfogás szerint, fényűzés elleni szabályrendeletek »Kleider-« és »Speisenordnung« kibocsátása által mérsékelni akartak.

Ilyen a hatóság mindannyi ilyen intézkedéseinek kevés fogamatja lehetett, gyaníthatjuk a rendeletek

mind sűrűbb ismétléséből. Kibocsátottak általánosabb és részletesebb, egymáshoz nagyjában hasonló, a keresztelők, menyegzők és temetések megtartására kiterjedő, a vendégek és a föltálandó étkek számát szabályozó olyan rendeleteket 1720, 1725, 1731, 1737, 1740, 1742 és más években. Reáparancsoltak minden völegényre, hogy esküvője előtt jelentkezék városa bírájánál, aki vagyoni helyzetének megfelelően majd kiszabja vendégeinek számát, melynél nagyobb esküvőjére meghívni tilos. Betiltották az esküvőt vasárnapon kívül más napon tartani, a reá következő hétfőn már csak reggelit volt szabad adnia azon vendégeknek, a kik fiatal nejét beszentelésre a templomba kísérték. A gyermekágyas asszonyoknak küldetni szokott sok sütemény ellen szintén küzdött a hatóság és legfőképp betiltotta a drága (:) sáfrányos kalácsot. Úgy a menyegzők, mint a keresztelők alkalmával adott lakomáknál különbséget tettek a vendéglátók társadalmi állása között. Csak az előkelő — »für nehmen« — polgári háznál volt megengedve nehéz asszú borokat adni, a szerényebb állásúnak a bíró csak könnyű borral, sörrel, méhsörrel és mézespálinkával engedte a koczingatást. Szepesieink a nagy evés-ivás dolgában úgylátszik soha sem tagadták meg germán eredetüket; mert még a mérséklő rendszabályok mellett is igen sok volt az, amit a gondoskodó hatóság családi ünnepélyek alkalmával ételben, italban alattvalóinak élvezni és elkölteni engedett. És hogy ily alkalmakkor nem mindig mértéktelenen éltek a jóval: látni ezt a részegségekre rótt kemény büntetésekből, melyek között pénzbírság, egyházi vezeklés, de még pellengérré állítás is foglalt helyet. Szerették a zenét és éneket, de szerettek zene szóval végigjárni az utczákon is, és az ilyen éji csend-

háborítás ellen szintén küzdenek a statutumok. A ruházatban mutatott fényűzés elleni szabályzatukból tudjuk, hogy őseink a XIII városban akkor is magyar viseletben szerettek járni. A statutumok az ezüst passzománt és mentekötő viselésén kívül mi mindent tiltottak el; azt az eredeti tilalomlevél így sorolja fel: »Abgeschafft werden bei Mannsbildern: »Kleider mit Tressen und silbernen mentekötő, -- Zobelhüte und sametne Kalpagen, seidene Gürtel mit scofium und silbernen Rollen eingefasst. — Bei den Weibsbildern aber: Kugelhauben, Schnappauben und Goldhauben, — Fizire, weisse Patyolat, nebst schwarzen und weissen Flohr, Perlen, goldene Ketten, Korallen, Halstücher, Zobel-Stützl, nebst andere reichen Handstützeln. Waschhandschuh, Band auf denen Armen, Goldstickwesten, Fürtücher mit Gold und goldenen Spitzenpelze mit breiten Tressen, sujtás, gold u. silber tressschnüren nebst gelben und rothen Csiszmen» an dehnen Dienstmenschern aber die Cordovan Csiszmen. Dieses soll von einem jedem Richter wohl observiret werden etc.» Szóról szóra idézem e pontot az 1742-ben alkotott szabályzatból (Prot. 386.) és ha ebből következtetünk őseink viseletére, és viseletükből jó módjukra; nem lehet tagadnunk, hogy vagyoni helyzetük rövid néhány évtized alatt valóban jóra fordúlhatott.

De úgy is volt. A XVIII. század közepe táján, épült fel nem egy mai napig álló ház, mely tulajdonosának már jobb létére vall. Solid anyagból, természetéből és téglából, emeletesen épültek akkor már a házak, díszes majolika kályhák, agyag iparunk szép tanujelei maradtak fel itt-ott legalább romjaikban az ilyen házakban, nem tekintve a fentebb említett egyes bútordarabokat, melyek mind a békésebb időkben fej-

lódhető iparra vallanak. Még nem nagyon régen látam Leibiczon egy polgári háznál szintén ezen időből való néhány átlukasztott ugyan, de elég szép kivitelű olajfestményt, melyek a *Hellner* család díszes magyar öltözetben ábrázolt őseinek arczképeit tüntették fel. Sok sujtásos attilájuk, mentéjük és aranyos vállfűzőjük által bizonyították ezek, hogy a szigorú rendeletek daczára még is csak díszesen és magyarosan öltöztek akkor is azok, kiknek módjukban állott. Hogy pedig ily jó módúak nagyobb számban voltak, bátran következtethetjük abból az egy körülményből is, hogy csak jó módúak között megélhető művészek is megfordultak itt, és találtak olyan amilyen kerestetet.

Párhuzamosan az anyagi érdekek fejlesztésével, és azokkal okozatos összefüggésben, a közigazgatás terén is maguknak a lakosoknak kezdeményezéséből, hozattak be oly reformok, állítottak oly közegek, melyek akkortájt még a magasabb fokon álló vármeigyékben is vagy hiányoztak, vagy többjeiben legalább fogyatékosan működtek. A század harmadik és negyedik tizedében olyképen rendeztetett a Lublóra fizetendő adózás ügye, hogy ha a városok már nem bírhattak befolyással az igényelt összegek megállapítására; legalább arról intézkedtek, hogy annak köztük kivetése hozzájárulásukkal, a beszedés és elszámolás pedig szigorú ellenőrzésük mellett történjék.

Szintén akkor gondoskodtak az egyes városok legtöbbjei kebelükben felállítandó rendőrségről, arra külön legénységet fogadva és annak vezetését a városi bíró rendelkezése alatt álló őrmesterre bízva. 1740-ben posta szolgálatot is rendeztek be, melynek közvetítői a gróf mindenkori lakóhelyétől a többi városokat hetenkint kétszer bejáró rendőrök vagy hajdúk

voltak. Szabályozták az egyes városokban és az egyetemes közgyűlésen megejtendő választások módját, megtiltván a sok visszaélésre alkalmúl szolgált fölkiáltást, és minden esetre titkos szavazást rendelvén. Foglalkoztak az iskola ügyével, és utasították a városok bíráit, hogy a most megint minden városban működő evangélikus lelkész gondoljon iskolájával is. Egyidejüleg kitiltottak területükről minden zsidót, mint a kik a polgárokat keresetükben csakis károsítják. Több becsületére válik városaink a közügyért való buzgókodásának azon gondozás, melyet az *árvaügyre* jókorán fordítottak. E tekintetben az elsőség nagy érdeme egy szerényebb, kisebb várost, t. i. *Ménhárdot* illeti. E város küldöttjei kérelmezték ugyanis az Iglón 1737-ik decz. 11-én tartott közgyűlésen; engedtetnék meg nekik egy külön árvaszék — Waisenstuhl — felállítása, minthogy meggyőződtek, miszerint egy ilyen, külön jog- és független hatáskörű közeg nélkül lehetetlen az árvák és gyámoltak érdekeit minden esetben megóvni. A közgyűlés helyt adott a város kérelmének, melynek példáját a többiek is csakhamar követték.

Mialatt városaink ilyen reform törekvésekkel voltak elfoglalva, külső helyzetükben váratlan változás állott be, melynek előzményeiről és lefolyásáról szükséges talán némely, elbeszélésem keretén kívül esőket is elmondani.

II. Ágost, a ki Lengyelország nagy kárára 36 éven át ült a trónon s kinek uralkodása hosszú idejét nagy részt háborúk, és pedig szerencsétlenek, töltötték ki, 1733-ban meghalt, mire a szerencsétlen országban ismét megindult a versengés a koronáért. Trónköve-

telőkül Lescsinszky Szaniszló és a meghalt király fia, a Szász Ágost lépett fel. A versengés az utóbbinak győzelmével végződött, a ki az 1736-iki varsói országgyűlésen — kül befolyás hatása alatt — a rendek által is elősmertetvén, mint III-ik Ágost lépett a lengyel trónra. Sikerét nagy részben a bécsi kormánynak köszönhető, a minek fejében és hálául megigérte III-ik Károly királyunknak a *pragmatica sanctio* elfogadását és azt, hogy leányát Mária Teréziát országai egyedüli örökösének elősmeri.

Midőn azonban III-ik Károly 1740-ben meghalt, Ágost az elsők között volt, ki hadseregét II. Fridrik porosz királyéval egyesítette és királynénkat Sziléziában megtámadta. De félve II. Fridrik növekedő hatalmától, ezt csakhamar cserben hagyta és 1742. végével Mária Teréziával szövetkezett, csakhogy a mi seregünkkel Lotharingiai Károly vezérlete alatt egyesült lengyel-szász sereg 1743-ban *Hohenfriedberg* mellett megveretett.

A lengyel királynak ezen ingadozó állásfoglalása annyiban volt befolyással városainkra, hogy midőn seregét mozgósította és Lubomirszky herczegnek szeptesi helyőrségét is beszóltotta, ez ezredei kiegészítését ismét itt akarta foganatosítani, és sürgős toborzást rendelt el. Később pedig midőn híre terjedt, hogy a gyorsan szervezkedő nemesi fölkelősereg a XIII várost mint ellenséges területet fogja megszállani, nagy volt az izgalom a városok lakóinál, a kik azt sem tudták, kit tekintsenek ez esetben tulajdonképen ellenségnek.

De hát ez esetben elmúlt a veszedelem minden nagyobb baj nélkül, és midőn III. Ágost a magyar királyné pártjára állott, az örökösödési háborúnak a

városokra való kihatása itt-ott átvonuló csapatok beszállásolásából, toborzásból és fuvarok megélelemszállításából állott. Igen kétes helyzetbe jutottak ekkor a XIII városban élő armalista nemesek, akiknek csatlakozniok kellettett volna a vármegye insurrectiójához, de jórészt megint kibújtak magyar nemesi kötelezettségük alól.

Az osztrák örökösödési háború kezdetén városaink még hg. Lubomirszky Tivadar úrifenhatósága alatt állottak. Tivadar herczeg 1744-ben, a városoknak negyvenkét évi birtoklása után, fiörökös hátrahagyása nélkül meghalt, és III. Ágost a reá visszaszállott *szepesti starostiát* nejének, *Mária Jozefa* királynénak, I. József királyunk leányának adományozta, aki ezt azonnal elfoglalta és kormányzatát *Moscenszky András* lublóvári kapitányra, mint gubernatorra bízta.

Ezen uraság- és kormányváltozás talán a legkedvezőbb eseménynek mondható azok között, mik a városokat három százados elzálogosításuk idejében érte.

A királyné ugyanis a XVIII-dik század humanitárius eszméitől lelkesített, művelt szellemű és melegen érző hölgy volt, aki starostaságának jövedelmeit is szerette volna ugyan fokozni, de első sorban új jobbjainak javára gondolt. És úgy látszik iparkodásának, meg fölvilágosodott eszméinek hűségese eszközére talált *Moscenszky* gubernatorban. *Mária Jozefa* királyné II. József császárnak néhány évtizeddel később megkísérlett reformjaira emlékeztető gyors tempóban, közvetítés és előkészítés nélkül mindent reformálni akart a Szepességen, és hogy több maradandó nyomot nem hagyott maga után, annak oka csak rövid uralkodása volt, mert már 1756-ban meghalt.

A XIII város közönségének még akkor is túl-

nyomó, legalább nyolcz tized részében evangélikus lakossága a királynénak, — aki mint hitbuzgó katólika nő nem volt a más hitűek iránt elég türelmes, hanem nagyon szerette volna jobbágyait egyházának kebelébe minden áron visszatéríteni, — jóakaró törekvését nem ismerte el: de protestáns írók is elősmerik, hogy a bármi szigorú rendeletek csak a legritkább esetben lettek teljesen végrehajtva. Így volt ez Mária Jozefa és Moscenszky kormányzata alatt is. Kiadattak ugyan az evangélikus lelkészek működését gátló, a katólikus plébánosok hatáskörét tágító és általában a lelkiismereti szabadságot legnagyobb mértékben megszorító rendeletek; de végrehajtva — alig lett egy is.

A királyné figyelme mindenre kiterjedt. Megparancsolta az árvaügy szabályozását, rendezte az előfogatok terhét, mely alatt a városi lakosok anynyit szenvedtek, előírván hányszor, miként és meddig lehessen előfogatot (forspont) igénybe venni, és akkor is csak ló- és mértföldenként 10 *poltura* fizetése mellett. Meghagyta a különféle adólajstromok új szervezését és pontos vezetését. Szabályozta az eddig egészen rendezetlen napidíjakat, melyekre a törvényszékek tagjai s a városi bírák igényt tartottak, az úti költséggel együtt azok maximumát egy napra 3 frtban állapította meg, azt is úgy, hogy megtakarítás tekintetéből a legtöbb esetben a gróf elnöklete alatt csak is az *iglói, leibiczi, bélai és szepes-szombati* bírák legyenek a sedria tagjai. Rendelkezett a városok vagyonát képező uralmak, korcsmák és egyéb javadalmak kezelése iránt, azoknak csak is kellő módon közhírré tett nyilvános árverésen való bérbeadását engedélyezte. Megparancsolta a súlyok és mértékek egyenlősítését. Eltiltotta a hatósági személyek ellen elkö-

vetett kihágások alkalmával hozott ítéletekből folyó bírságoknak a hatósági személyek javára szedését. Meghagyta továbbá a hatósági és városi tisztviselők fizetéseinek rendszeresítését, a gróf fizetését évi 700 forintban állapítván meg. Kiterjedt figyelme az iskolák, a szegény és betegápolás ügyére, végül a tartományi levéltár megőrzésére és kezelésére, melynél úgy, mint a városi hivataloknál általában, részletesen előírta a követendő registraturát is. Amit pedig nekünk magyaroknak leginkább kell méltányolnunk a nemeslelkű királyné intézkedéseiben, az azon szigorú meghagyása, melylyel *a magyar nyelv tanítását* minden iskolában kötelezővé tette és volt is gondja rá rövid uralma alatt, hogy rendelete végre is hajtassék. Legeredetibb és, ha szándékolt kiterjedésében teljesen életbe lépett volna, a királynénak leghasznosabb intézkedése volt volna azon kölcsönösségen alapuló *tűzkár elleni biztosítási pénztár*, (Brandcassa) melynek megalkotására kötelezőleg utasította a városokat, a maga részéről is támogatását s hozzá járulását ígervén.

Erre a bölcs intézkedésre, mint hasonlólag egy tűzrendészeti szabályzat megalkotására a királynét, az általában gyakori tüzeseteken felül leginkább az Iglón 1750-ben pusztított nagy tűzvész bírta. A tűz június 15-kén *Engelberth* bányamester házánál keletkezett. Minthogy a vizsgálat megállapította, hogy a tűz gyors terjedésének oka nagy részt nevezett bányamester gondatlansága és hanyagsága volt, őt 200 arany fizetésére ítélték, s a tetemes bírságpénzt a legszegényebb károsultak között osztották szét.

Ezen mindenre kiterjedő, szigorú de emberséges és fölvilágosodott igazgatás gyorsan termé meg gyümölcsseit, és nem tagadhatni, hogy városaink annak

rövid tartama alatt virágzásnak és fejlődésnek indultak, a mi jövedelmezőségük emelkedésében is nyilvánult. Alább látandjuk, hogy noha kevésbbé zsaroltattak, birtokosuknak, röviddel a visszakebelezés előtt, valóban fejedelmi jövedelmet szolgáltatottak.

Sajnos, hogy a királynénak 1757-ben bekövetkezett halálával intézkedéseinek egy része teljesen feledésbe ment, más része csak félig és elferdítve, nagy részük pedig épen soha sem lépett életbe.

A városok ismét urat cseréltek. III. Ágost 1757 december 29-én kelt oklevelével a XIII várost és a hozzájuk tartozó lublói és podolini uradalmakat mindenható ministerének, *gróf Brühl Henriknek* adományozta, a ki a szép adományt, azonnal el is foglalta és igazgatásával administratorát *báró Gartenberg Miklós Pétert* bízta meg.

Brühl gróf birtoklása és megbízottjának báró Gartenbergnek kormányzata megint csak leginkább bő jövedelmi források nyitására irányult. Ők aratták a boldogult királyné bölcs kormányzatának gyümölcsét, és a protestánsoknak *Zbisko* szepesi prépost támadásai ellen nyújtott védelmek által bizonyos népszerűségre is szert tudtak tenni. Például 1762-ben Iglón különös pompával ülték meg július 12-ét, mint Henrik —, az az a gróf nevének napját, a midőn a közgyűlés előtt annak valamennyi tagja előbb az evangélikus, azután a katolikus templomba vonult, »und haben den Groszen Gott mit einem andaechtigem Gebet um das hohe Wohl Ihrer Excellenz angeflehet«. Nem hiányzott a névnapon a harangzúgás, taraczklovés és a díszlakoma Wida apátplébánosnál, előtte való estén a toronyra is kiterjedő kivilágítás, sok lármás és pompás parádé által így adák loyaltitásuk ékesen szóló tanúságát.

Midőn Brühl Henrik gróf 1763 deczemberben Drezdában meghalt, ép oly nagyobb szerű gyász ünnepeket rendeztek nem csak az akkor már a tartomány főhelyévé lett Iglón, hanem a többi városban is, melyekben, közgyűlési rendelkezés folytán, egy álló héten át naponta háromszor harangoztak, és melyek mindegyikében a két felekezet szerinti gyász isteniszteletet is megtartották.

A szepesi bírtokot Henrik gróf röviddel halála előtt, királyi jóváhagyással öcsésére *gróf Brühl Károlyra* ruházta. A bírtok kezelésében, a városokat illetőleg, az úr csere által mi sem változott. De nem is volt idő valami változásra, mert az ifjabbik Brühl gróf bírtoklása nagyon rövid ideig tartott.

III. Ágost lengyel király ugyanis szintén 1763-ban meghalt és királylyá *Katalin császnő* pártfogoltja *Poniatovszky Szaniszló* választatott. Az új király gyöngé kormányza alatt az országban dúló viszályok még hevesebb lángra gyúltak, szítva *II. Frigyes* porosz királynak és *Katalin császnőnek* az ország ügyeibe beavatkozása által, akik 1764 áprilban szerződést kötöttek, melynek egyik titkos cikkében arra kötelezték magukat, hogy Lengyelországnak örökös királysággá válását gátolni fogják. Ezen szerződésen törött meg *Mária Terézia* becsületes törekedése, hogy III. Ágost helyébe annak fia és ennek pár hónappal utóbb történt halála után kiskorú unokája választassék királylyá.

Poniatovszky választatása és az abból folyólag következett orosz beavatkozás, meg Lengyelországnak a rendek kérelme folytán orosz seregek által történt megszállása voltak a világtörténelmi nagy drámának; Lengyelország fölosztásának első felvonása.

Míg ezek készültek, *Poniatovszky Szaniszló*, a

czárnő egykori kedvese, kényelmesen elhelyezkedett szerencsétlen hazája trónján és legelső ténykedéseinek egyike volt, hogy a szepesi starostiát Brühl Károly halála után 1765-ben öcscsének, herceg *Poniatovszky Kázmérnak* adományozta, a ki uradalmának kormányzatát az első Brühl gróf idejéből ösmert báró Gartenberg administratorra bízta.

A starostia jövedelme 1765-ben egy hivatalos lengyel összeírás szerint 251621 *lengyel forintra* ment, mi 74000 magyar forintot tett. Ebből a XIII városra különféle czímen vagy 50 ezer, Lubló, Gnezda és Podolinra, meg az uradalom falvaira pedig 24 ezer esett. Látni való, hogy ezen inkább a valóságon alúl maradó összeírás az 1710 és 1720-ból közlött adatoknál sokkal nagyobb jövedelmet mutat. Feltűnik továbbá, hogy a XIII város most nagyobb arányban járul e jövedelem szolgáltatásához, mi nemcsak a városok jómódjának emelkedésére, hanem azon sok visszaélés megszüntetésére is mutat, melyek segedelmével éppen a városok rovására emelték volt azelőtt az uradalombeli falvak jövedelmét, míg Mária Jozefa uralma óta a rendszerebb és igazságosabb kivetés és gazdálkodás maradt fen.

A városok közönsége most sem késett az új földesúr üdvözlésére, *Brüderlein János gróf* vezetése alatt, deputatiót küldeni Varsóba, mely küldöttség 400 darab aranyon vásárolt 5 átalag asszú bort vitt neki ajándékba és mint 1765. júniusban bemutatott jelentéséből látszik: a király színe elébe, kézcsókjához bocsáttatott és 50 darab aranyak a kir. kancelláriában lefizetése után újból megerősített privilegiumaikat hozták küldőiknek haza.

De sem Szaniszló Ágost király, sem öcscse az új földesúr nem gyakorolhattak soká lényeges befolyást

a városok sorsának miként való fejlődésére. Rajtuk és hatalmukon kívül fekvő események döntöttek nemcsak fölöttük, hanem az egykor oly hatalmas Lengyelország sorsa fölött is.

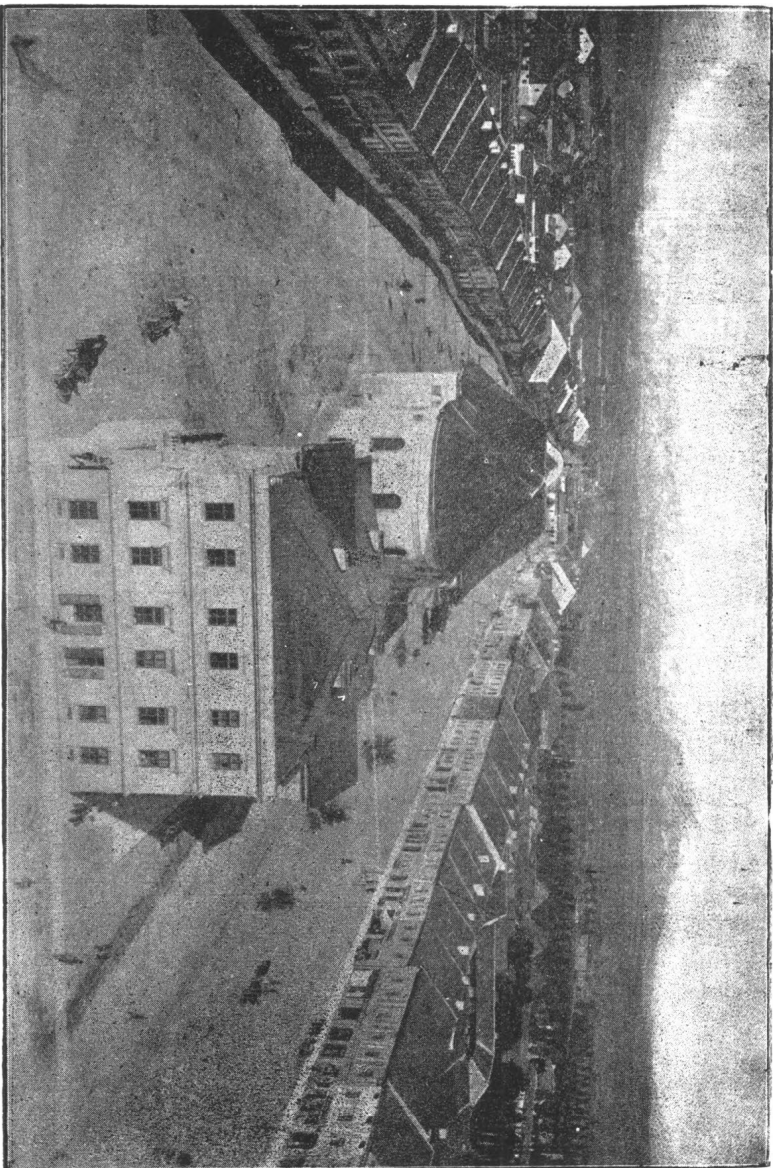
A szerencsétlen országnak alkotmányának fogyatkozására és részben vallási villongásokra, t. i. a *disszidensek* neve alatt egybefoglalt protestánsok és görög-katholikusok jogainak csorbítására visszavezethető belviszályait szította ádáz szomszédja: az orosz czárnő. Reá erőszakolta volt a nemzetre király-jelöltjét, Poniatovszkyt. Ezt megválasztották ugyan a rendek, de ellene, csakhamar szövetkeztek az ország elégedetlen nagyjai, a hazájukban dívó *confoederatiókban*, melyek legnevesebbje a *Krasinszky* marsall alatt álló, *Bar* városától nevezett bari confoederatio megindította az orosz hadak által támogatott király ellen a háborút.

Az évekig dúló polgárháború 1769-ben átcsapott Szepesre is, midőn *Birzinszky József*, a confoederatio egyik hadvezére márcziusban pár ezer emberrel Lubló vára alatt termett és a várat megadásra, Poniatovszky tisztjeit, meg a városokat a confoederatióknak való hűségességre szólította. Együttal meghagyta a városok előljáróinak, hogy minden Poniatovszkynak való fizetéstől tartózkodjanak és a készletben levő vagy esedékes, pénzeket neki, a confoederatio képviselőjének, szolgáltatassák át.

A városi hatóságok talán engedtek volna a fegyveres hatalom igényeinek, ha egyidejűleg nem kaptak volna *Furár* magy. kir. alezredes és a későbbi helyőrség parancsnokától, és valamivel később a Kis-Szebenben állomásozó *Almásy Ignác*z tábornoktól rendeleteket, a kik mindketten a magyar királyné nevében legszigorúbban betiltottak minden fizetést, a

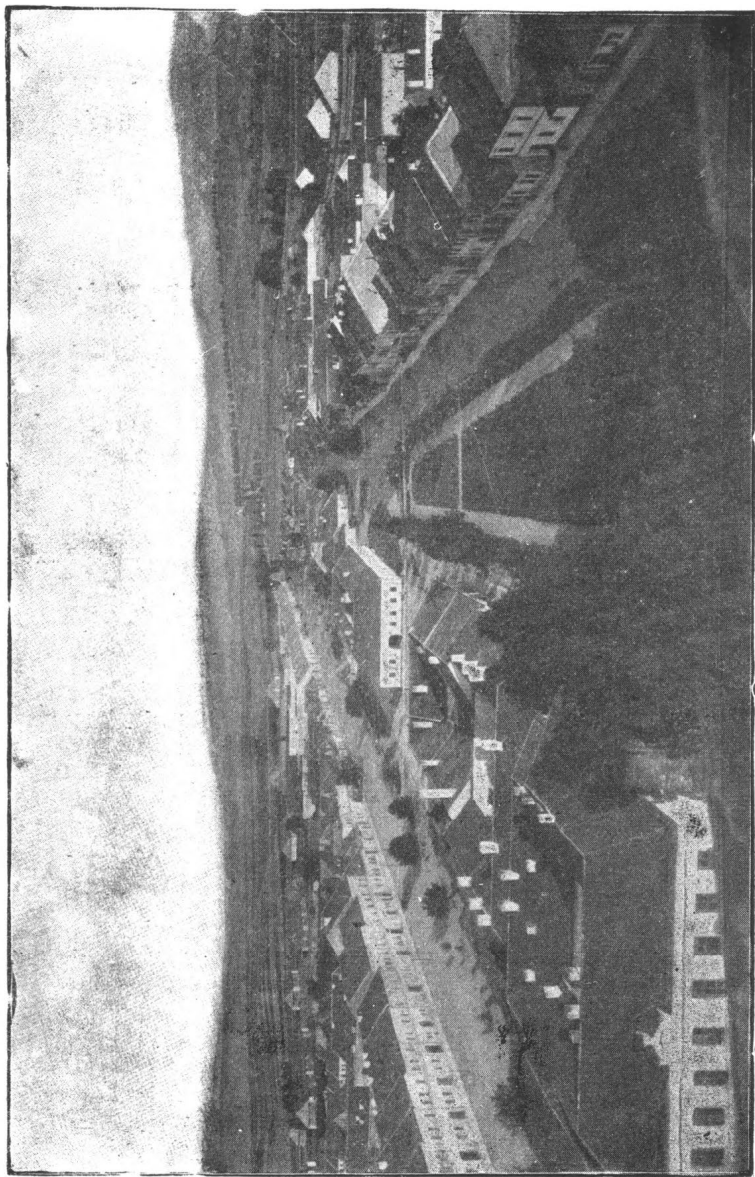
almat a XIII szepesi városnak elzalogosításuk által meg nem szűnt magyar voltával indokolva. Támaszkodva e tilalomra és bízva a Szepesben állomásozó magyar csapatok védelmében, a városok csakugyan megtagadtak a confoederáltaktól minden pénzt és szállítást. A helyzet nagyon kényessé válhatott volna, ha a confoederáltak tovább időzhetnek Lubló alatt, de megjelent a vár felmentésére egy orosz csapat, mely Granasztó mellett az elejébe jött confoederáltakat megverte úgy, hogy azok 40 halott és sok sebesült hátrahagyásával visszavonultak Lengyelország felé.

A confoederáltaknak ezen, a Lengyelországot akkor elárasztó orosz csapatok által visszavert támadása alkalmúl, vagy ürügyül szolgált a szepesi városoknak magyar királyi katonaság által megszállására. Mária Terézia Bécsben 1769. április 19-én kelt rendeletével értesítette gróf Csáky János főispánt, hogy a confoederáltak hasonló támadásainak és az ezzel járó határsértéseknek kikerülése céljából utasította Almássy tábornokot a XIII város területének katonai megszállására, és fölhívja őt, hogy a királyi hadakat ezen, a vármegye és a városok jól fölfogott érdekében történő megszállásban támogassa. Már május 10-én bevonult a lőcsei helyőrségből egy huszár és gyalog csapat Leibiczra és Bélára, 19-én egy másik Késmárkról Iglóra, 20-án pedig egy csapat Olasziba és Váraljára, a megszállott városokban azonnal a *kétfejű sas* jelvényét állítván föl. Juniusban a kiküldött magyar csapatok szintén ellenállás nélkül foglalták el Podolint, és helyőrséget tettek Szepes-Szombatba is. Juliusban pedig a bécsi kormány *gróf Esterházy Imre* cs. kir. altábornagy személyében egy külön megbízottat küldött a megszállás további vezetésére Szepesbe.

IGLÓ FELSŐ LÁTKÉPE.

(A 280. oldalhoz.)

(A. 280. oldalhoz.)

IGLÓ ALSÓ LÁTKÉPE.

Úgy látszik azonban, hogy Mária Teréziának ezen egyoldalú és önhatalmú terület foglalását az akkor Lengyelország fölosztása felett ugyan már tárgyaló, de még megállapodásra nem jutott másik két hatalmasság nem találta eléggé indokoltnak; mert a bécsi kormány nem vonta ugyan ki a XIII városból helyőrségeit, hanem ott időzésüknek egyszerre egészen más czímet és állítólagos rendeltetést adott. Azt mondta ugyanis, hogy a Szepesben állomásozó gróf Pálffy Lipót-féle gyalogezred nagyon megfogyott létszámának kiegészítése végett a szepesi városokban is toboroztatni akar és ennek biztosítására szállotta meg ideiglenesen azokat. Hogy pedig ezen «ideiglenes» megszállás hosszabb tartamú lehessen, a Pálffy ezred verbunkosai után ide érkezett a Serbelloni vasasnémet ezredének is egy toborzója. Ezen ideiglenes, határozatlan, de egyelőre Poniatovszky starosta tulajdonjogát nem érintő állapot tartott tehát tovább, míg a rövidre reá bekövetkezett események gyökeresen nem változtattak a helyzeten.

Lengyelország felosztásának első eszméje II. Katalin orosz czárnőtől vagy II. Fridrik porosz királytól, — az egyaránt lelkiösmeretlen, habár «nagynak» nevezett uralkodók melyikétől eredt? arra nézve a történeti kutatás ma sem tud határozott választ adni. De az mellékes is. Tényképen tudjuk, hogy a történelemben páratlanul álló merénylet harmadik részese, Mária Terézia királynónk, csak a körülmények által kényszerítve, könnyezve írta az 1772-iki végmegegyezésre nevét, ezen hozzátevéssel: «Placet, (tetszik) mivel azt annyi nagy emberek kívánják, de ha majd én már régen sírban leszek, fogják látni, mi lesz annak követ-

kezménye.» II. József, akkor római császár, már 1769-ben meg látogatta Neiszében a porosz királyt az ügyről vele tárgyalandó, és midőn 1776. júniusban átutaztában Lőcsén tartózkodott, külön kihallgatáson fogadta Jóni grófot három bíró társával, és oly behatóan tudakozódott a XIII város ügyei felől, hogy a küldöttség már akkor hitte és terjeszteni is kezdte a közel álló visszakebelezés híret.

Mindamellett, hogy Mária Terézia nem szívesen járult Lengyelország megcsonkításához, vagy ezen felosztásához; miután fia József és ministere Kaunicz indokai előtt végre meghajolt és beletörődött a kényszerhelyzetbe: elfoglalta a neki jutott országrészeket és megbízta gf. Csáky János szepesi főispánt a már amúgy is megszállott XIII városnak Magyarországra formaszerrű visszakebelezésével.

A főispán a reábízott feladatot teljesítendő, Pozsonyból Szepesbe sietett és 1772. október 21-ére hívta magához Hotkóczra Jóni Tivadar akkori grófot, a meghívóban csakis azt mondván: hogy felséges úrnője a királyné megbízásából akar vele egynémely, a XIII várost illető ügyet tárgyalni. Leveléhez csatolt egy *Gordon* alezredeshez, Poniatovszky akkori lublói administratorához szóló másikat, melynek kézbesítésére kérte a grófot.

A gróf a tartományi jegyző által kísérve Iglóról 21-én — mint mondja — kora délelőtt érkezett ő excellentiája a főispánhoz. Ez nagyon kegyesen fogadta és rövid bevezetés után közölte vele királynője szándékát, mely szerint elhatározta a szepesi starostia visszafoglalását — a reoccupatio szóval élvén — és azt a kérdést intézte hozzá: önként aláveti-e magát, mint a XIII város grófja, ő felsége ezen akaratának? — Jóni

kitérő válasza szerényen utalt az administratortól való függésére és esküjére, melylyel a lengyel koronának van lekötve, de ha felebbvalójának védelmére nem számíthatna és általa elszakadásában nem gátoltatnék, nem szegül ellene, hanem legmélyebb »devotioval« aláveti magát ő felsége akaratának. A főispán meglegedett a beleegyezőnek vett válaszszal és az Iglón ünnepélyesen leteendő hűségi eskü napjául november 5-ikét tűzte ki. Meghagyta a grófnak, hogy minden városból a bírót, két tanácstaggal és más öt tekintélyes egyénnel hívja meg, kik kellő fölhatalmazással ellátva nov. 4-ikén jelenjenek meg Iglón, hogy 5-én a főispán, mint királyi biztos kezébe tegyék le a hűségi esküt.

Megbeszélve a hódolati szertartás részleteit is, a gróf estefelé visszatért Váraljára, hol a Hotkóczra utazó Gordon alezredessel találkozott, kinek jelentést tett hotkóczi útjáról és végzett dolgairól.

Jóni 23-ikáról keltezett körlevelében ertesítette a XIII város bíráit, a Hotkóczon megbeszéltekről, felszólította őket az Iglóra a hódoláshoz küldendő deputatio választására és annak kellő teljhatalommal ellátására.

Csáky főispánnak tárgyalása Gordonnal szintén egyszerű volt s azok a lublói uradalom és vár átadásának módozataira terjedt; mert urának kártalanítási igényeit már előzőleg szabályozta egy Varsóban kötött egyezmény, melynek értelmében a szepesi starostiától megfosztott herczegnek pénzbeli kárpótlás volt megígérve.

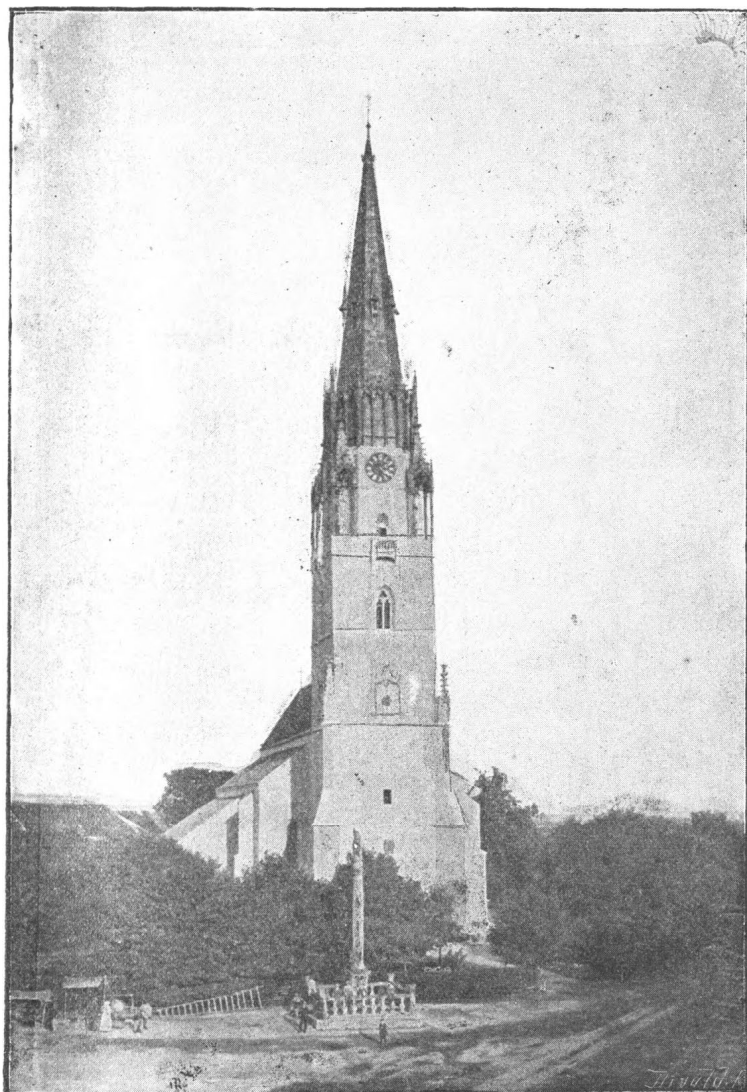
Mily érzelmekkel néztek a városiak harmadfél százados elszakadás után az anyaország kötelékeibe való visszakebelezés elébe, — azt egész biztonsággal

elhatározni képtelenek vagyunk. De ha az emelkedett hangulatban lefolyó iglói ünnepélyeket, az ott elmondott lelkes beszédeket, a lakosság fölhangzó vivat- és éljen kiáltásait és a reoccupatio által megszűnt bizonytalan helyzetet, meg városaink ezzel szintén megszűnő jobbágyi függését tekintjük: úgy hajlandók vagyunk elhinni, hogy nemcsak a városok 138 hivatalos követei, de a messze vidékről összesereglett nép tömege is őszinte és igaz lelkesedéssel tért vissza a régi haza kebelébe, melytől amúgy is önhibáján kívül szakadt volt el.

Nagy nap volt szepesi városainkra nézve az 1772. évnek november 5-ike, melynek ünnepélyei verőfényes jó idő kedvező jósjele és a sokadalom emelkedett hangulata közt folytak le.

A királyi biztos, országbíró, koronaőr, v. b. titkos tanácsos és szepesi ö. és v. főispán: gróf Csáky János már 2-án érkezett nejével Esterházy Borával és idősbbik leányával — később Klobusiczky grófnéval — Iglóra, hogy itt az ünnepélyek előkészítése felett örködjék. 4-én érkeztek a városok administratorává kinevezett *lepcséni Tiszta Pál* kir. tanácsos, és abaujvármegyei I. alispán; *Török* kamarai tanácsos, a ki a városok pénzügyeinek rendezésével lett megbízva; *Jancsó Ferencz* vármegyei alispán tisztviselői karának nagy részével; a Lőcsén állomásozó *Forgách*-féle gyalogezred tisztikara; a különféle felekezetek papsága és sok egyéb kiváló személyiségen felül a városok ünnepi öltözetben megjelent küldöttjei, számszerint 138-an, mint a véghez menendő actus főszereplői.

Ötödikén reggeli 8 órakor Jóni gróf a tartományi jegyzővel egy hintóban, és más háromban két-két városi küldött, harmincz lovas által kísérve, az előtte való

IGLÓI R.-KATH. TEMPLOM.

(A 284. oldalhoz)

nap Káposztafalvára távozott főispánnak elébe ment a sümeghi korcsmáig. A bányászok az alatt *Grünblath* bányamester vezérlete alatt a *Wenigbachnál* levő kápolnáig vonultak, és tetszetős ruházatjukban, bányalámpákkal fövegükön (mit Berglichtern auf dem Kopf) zenéjükkel foglaltak állást, az út másik oldalán pedig a városok küldöttei állottak sorba. Nem sokára vissza érkezett kísérőivel a városi gróf, utána a banderium, majd díszhintójában a királyi biztos, akit »Vivat Mária Terézia« felkiáltás és a bányász-zene hangjai fogadtak. Rövid üdvözlő beszédek és arra adott válaszok után harangzúgás és mozsárlövések közt megindult a díszmenet a város felé, egyenest a templomnak tartva, melynek bejáratánál a XIII város klérusa fogadta. Miután a kir. biztos menyezet alatt trónszerű széken helyet foglalt és Driesch kanonok nagy segédlet mellett misét mondott, előléptek a gróf, a tartományi jegyző, a városi bírák és küldöttek, és meghallgatták a királynőnek a kir. biztos által ülve felolvasott rendeletét, mely szerint a szepesi starostiát örökös jogánál fogva vissza foglalja és ismét a magyar korona bírtok testéhez csatolja, fölszólítván szepesi kedvelt híveit a hűségi eskü letételére. Erre átadta az eskü mintát Wolfinger olaszii plébánosnak, a ki ezt fölolvassa, a küldöttek esküjét fogadta. Az eskütétel után a kir. biztos a fogadalom és hűség megtartására intő beszédet tartott és egyszersmint bemutatta a hódoló új alatt valóknak a királynő által rendelt felebbvalóikat: Tiszta administratort és Török kamarai tanácsost, nem különben a megyei alispánt is, kinek politikailag alárendelve lesznek. Ezután előlépett a gróf és valóban ékes, lelkesült hazafias szelentől átlengett beszédben ecsetelte az örömet, mely

eltölti lelkeiket a midőn végre valahára, annyi sok viszontagság után visszatérhetnek azon törvények és intézmények uralma alá, melyek alatt őseik itt a Tátra bércei tövében hazát találtak és boldogan éltek. Igért polgártársai nevében hűséget és lángoló honszeretetet, mely által buzdítva mindenkor készek lesznek, nem új, de régi hazájuk védelmére kelni, és kéri a biztost hogy ebbeli érzelmeiket a felséges királynő színe előtt tolmácsolni és számukra kegyelmét kikérni kegyeskedjék. A tetszéssel fogadott beszéd és a »Te Deum« éneklése után a templomban levők egész tömege a városházán levő lakására kísérte a királyi biztost, kinek díszőrségeül ott egy egész század Forgách-féle gyalogság állott. Két óraker kétszáznál több terítékű nagy ebédet adott a biztos, estve pedig a nevezetes napot viradatig tartó tánczczal fejezték be.

November 9-én érkezett a királyi biztos Lublóvárra a Forgách gyalog és Serbelloni-féle lovas ezredből összeállított csapat kíséretében, mely helyőrségül volt oda rendelve, és királynéja nevében és számára visszafoglalta az akkor még teljesen védképes állapotban levő fellegvárat. 10-én pedig Lubló városában az iglóihoz hasonló szertartással és ünnepélyességgel történt Gnezda, Podolin és Lubló városok és az uradalomhoz tartozó falvak előljáróinak és népének hódolata és hűség esküje, csak hogy az utóbbi lengyel nyelven, a melyik akkor a három város lakói anyanyelvének volt tekinthető. Ott is lakoma, kivilágítás és táncz fejezték be a nagy ünnepélyt.

Tiszta, az új administrator, a grófot nov. 19-ére Kassára rendelte leszámolni és az új adókulesnak »porta« szerinti megállapítása végett. És ezzel befejeztetett az egykorúak által »reoccupatiónak« neve-

zett visszafoglalásnak nagy, legalább a XIII városra nézve valóban nagy fontosságú ténye.

Hogy oly simán, minden ellenállás nélkül ment véghez az esemény, az Lengyelország akkori helyzetéből magyarázható meg.

Hisz a király és a confoederatiová alakult országgyűlés is engedett a kényszernek és megvesztegetésnek és augusztus 21-én hozzájárultak aláírásaikkal azon szerződéshez, mely megfosztotta hazájukat területének harmadától és lakosságának majdnem felétől.

Hogy pedig városaink szívesen léptek vissza Magyarország kebelébe, az egyrészt soha teljesen ki nem aludt magyar hazafias voltukból, de másrészt az általuk uralt birodalom teljesen zilált és oszlófélben levő állapotából eléggé magyarázható.

Nehezebben adható válasz egy másik, akaratlanul felmerülő kérdésre: vajjon előnyükre és hasznukra vagy pedig fejlődésüknek és megmaradásuknak hátrányára volt-e a Magyarországtól való negyedfél százados elidegenítés?

Láttuk, hogy mint és mennyit szenvedtek ez időben a kicsiny, de iparkodó, élelmes és életre való emberek által lakott községek. De láthattuk azt is, hogy megpróbáltatásuk nagy része nem politikai helyzetükből, hanem inkább a hadászatiilag akkor fontos felföldön exponált határszéli fekvésükből eredett. A csehvilág dúlása, Zápolya, Bocskay, Bethlen és a kuruczok háborúinak jórészt itt volt színhelyük, mert ezen vidéken állottak az akkor fontos erősségek, — és mert a főszereplők egynémelyikének, mint Zápolyának, Tökölynek itt voltak javaik, váraik.

Ha tekintetbe vesszük azt, hogy az akkori 24 város testületéből Magyarországnál maradt 11 város

földesúri hatóság alá kerülve jobbágyi viszonyában el-parasztosodott, eltótosodott, míg az elzálogosított városok, habár, igaz hogy csak a helyzetek és körülmények mindenkor élelmes és körültekintő felhasználása, meg eszélyes és szívós kitartásuk mellett, mindig megőrizték városi és német jellegüket: azt kell mondanunk, hogy a jobb rész ezeknek jutott.

Legyen bármint, a nélkül, hogy Lengyelország felदारabolásának égbe kiáltó és talán végzetes tényét helyeselhetnők: hálás elősmeréssel adózunk nagy királynőnk emlékének, akinek nem legkisebb hasznú uralkodói ténykedései közé számíttják azt hogy hazánknak visszaszerezte a szepesi városok derék, hazafias lakóit, akik azóta nem egyszer fényesen bizonyították, hogy idegenben való több százados életük nem olthatta ki lelkesült szeretetüket a hármabércz hazája és szent István koronája iránt.

A városaink történetében oly nagy szerepet játszott lublói várnak és uradalmának további sorsa igen békés természetű. A vár feje volt a lublói kamarauradalomnak mindaddig, amíg a hozzá tartozott községekkel együtt 1827 decz. 22-én az 1825/7-iki 29-ik tv.-czikk értelmében Fáy Barna ungvári főispán és kir. biztos közben járása mellett ünnepeélyesen a várme-gyéhez nem csatoltatott.

A bekebelezést követve, az uradalom falvai a folyó század húszas és harminczas éveiben »mixta donatio« címén, az az pénzért, de nemességgel együtt, érdemes, de részben még nem magyar nemes férfiaknak adományoztattak, úgy mint: Alsó Ruzsbach: *Mayer Ignác*, kis-martoni polgárnak, — Granasztó: *Riehmer* pécsi polgárnak, — Litmanova: *Popancskovits* szent-endrei kereskedőnek, a ki nevét *Neskó*-ra, — Szulin: *Valér*

Antal nagy-szombati tanácsnoknak, a ki nevét *Szuliny*-ra változtatta, — Lubló és Jakubján: *Probstner András*nak, — Pílhó: *Podhajecsky Péter* eperjesi ügyvédnek, — Mnisek: *Helner Tóbiás*nak, — Forbasz: *Aranyossy*-nak, — Felső-Ruzsbach: *Jóni Jenő Imré*-nek, — Krempach: *Cornides Károly* bécsi kereskedőnek, — Kamjonka: *Goriupp Antal*, — Jarembina: *Szemző* újvidéki kereskedőnek, — Laczkova: *Dussy* nagykereskedőnek, — Lublóvár és Hobgarth: *Raisz György*, Szepesvármegye táblabírájának.

Az adományt elnyertek közül azok, kik nemesség elnyerése céljából szerezték meg e birtokokat, nem késték magukat azokba ünnepélyesen beiktattatni.

Lublóvárat az új birtokos restauráltatta s ő és örökösei lakták is azt. Az utóbbiak a birtokot Lubló városnak, ez meg a várat némely körülötte fekvő földekkel együtt Zamoiszky András grófnak adta el, aki azt mai napig bírja.

A visszakebelezéstől a forradalomig. 1773—1848.

A városok eleinte a vármegyéhez csatoltatnak. Idegenkedés a vármegyétől, Delegált törvényszék. A helytartó tanács ismét kivési a városokat a vármegye hatósága alól. Az ideiglenességnek véget vet az 1778-iki kiváltságlevél. A királyné k. levelének tartalma. Az adományozott új pecsét. A lublói uradalom. A XVI városi kerületi törvényhatóság. Megalakulása. A vármegye passiv viselkedése II. József császár intézkedései. Latin nyelven való ügykezelés. József halála utáni visszahelyezés a régi állapotba. Új megalakulása a kerületnek. A XVI város bekebelezése. A Szepességnek területi feldaraboltsága. A vármegye törekedése a városokat bekebelezni. Ebből folyó hosszú küzdelem. A XVI városi kerületnek hozzájárulása a francia háborúhoz. A városok viselkedése az 1812—25-iki válságban. Cholerajárvány. Lengyel emigránsok. Vélegylet. Az 1848. márcziusi vívmányok lelkesültséggel fogadtatnak a szepesi városokban. Nemzetőrség. Májusi nevezetes közgyűlés Lőcsén. Statisztikai összehasonlítások a XVI város lakóira és adójára vonatkozólag. A városok lakóinak egyszerű életmódja. Erkölcük, műveltségük és hazafiságuk.

Midőn Mária Terézia a magyar korona jogcímén visszafoglalta a XIII várost és a lubló-, gnezda-, podolini uradalmakhoz tartozó falvakat; azoknak Szepesvármegyéhez csatolását célozhatta csak. A visszafoglalásra vonatkozólag gróf Csáky Jánosnak adott első utasítása és ennek Iglón az ünnepélyes alkalommal tett nyilatkozata is csak úgy értelmezhető. A kir. biztos ugyanis a hódolati eskü letétele után a városi hatóságokat a megyei, mint előljáró hatóság iránti engedelmességre intette.

Csakhamar nyilvánvalóvá lett azonban, hogy a városok idegenkednek a vármegyébe való beolvadástól és hogy eziránti ellenszenvük oly nagy, miszerint a vármegyei tisztviselők több helyütt nyílt ellenszegülésre találtak. Mikor a vármegye ezt erélyesen és kieméletlen módon megtorolta, a visszakebelezés öröme csakhamar elégtelenséggé változott.

Különös visszatetszést szült, hogy a királyi jogügyek igazgatója a városokat, melyek a visszakebe-

lezés után azonnal kiváltságaiknak és azokból folyó különállásuknak vizsgálatát kérték, egy delegált törvényszék elé perbe idézte. Minthogy a delegált törvényszékben Szepesvármegye igen, de a városok nem voltak képviselve, bizalmatlanul néztek döntése elé és minden úton módon iparkodtak a végdöntést a királynő kabinetjébe terelni. Hogy ezt elérhessék, egy küldöttséget menesztettek Bécsbe, sőt ügyük állandó képviselőjével egy fölfogadott bécsi »Agenst« bízták meg.

Kérelmezésük nem is volt hiábavaló, mert a kir. helytartótanácsnak 1774. szeptember 9-én kelt és Szepesvármegyének mint az ország többi törvényhatóságának is megküldött intézvénye kivette a szepesi városokat a vármegye hatósága alól és egy provisoriumot állapított meg, melynek tartamára közigazgatásukat és helyhatósági életüket kimerítő rendelet szabályozta. A XIII város élére a gróf fölé a királynő által kinevezett »administrator« került. A grófit nem többé évente, hanem három évre választják és pedig többé nem a nagy közgyűlés, hanem a XIII város bíráiból és minden városnak ezen célra kiküldött csak egy-egy képviselőjéből alakult választó-testület. A gróf mellé segédül és előadókül választandó két »ülnök« (assessor). A jegyzőt, kinek a kerület 100 darab arany fizetést ad, a gróf nevezi ki és el is bocsáthatja. A helytartó tanács ezen intézvényének legfontosabb elvi jelentőségű intézkedése az, hogy 16. szakaszában az ötszáz év óta érvényben levő szász jogot mintegy egy tollvonással eltörli, a mennyiben úgy a kerületi mint az egyes városi törvényszékek, bírák és hatóságoknak meghagyja, hogy ezentúl csak a magyar jog szerint ítélenek és járjanak el, a szász jogot pedig csak akkor

és annyiban vehessék tekintetbe, mikor és mennyiben az a magyarral megegyezik.

Ezen ideiglenességnek véget vetendő, Mária Terézia 1778 június 5-ki kelettel a szepesi városoknak egy legünnepelesebb alakban kiállított kiváltságlevelét adott, mely városaink helyhatósági életét, — eltekintve a II. József alatti rövid szüneteléstől, a jelen időszak egészére rendezték úgy, hogy rendelkezései tényleg 1849-ig érvényben voltak, miért is szükségesnek látom a szóban levő királyi oklevélnek lényegesebb tartalmát legalább kivonatban ösmertetni.

A királynő az oklevél bevezetésében kiemeli, hogy az *ideiglenesen* a lengyel köztársaság bírtokában volt szepesi városok a magyar korona bírtokába, az ország annyi és ismételve hozott törvényei szerint, Isten segédelmével végre visszafoglaltattak: szükségesnek látszik azok igazgatásáról is kellően gondoskodni és czélszerűség meg hasznosság tekintetéből jónak látja tehát a királyné az eddig külön kerületet képező XIII városokat szinte visszafoglalt Lubló, Podolin és Gnezda városokat csatolni és az imígy számra nézve XVI-ra emelt városokból *egy külön kerületi testet* alakítani. És miután a királyné előmeri, hogy a nevezett városok elidegenítésük idejében a lengyel uralom alatt is úgy ő felségéhez, mint királyi elődjeihez, nemkülönben a magyar koronához mindenkor hűséggel viseltettek; hűségük elismeréseül megengedi a veres viaszkot használni, új czímert adományoz nekik*) és elrendeli, hogy ezentúl

*) A városok eddig II. Wladislaw lengyel király által nekik adományozott czímerül a *lengyel sást*, „Sigillum Uladislai Regis Poloniae XIII Civitatum Terrae Scepus” körirattal használták. Az ezentúl használt új czímer: két grifmadár által tartott, vízszintes szalag által ketté választott paizs, melynek felső kék mezejében hármás halom felett arany nap és hatágú csillag, alsó veres

a kerület mint önálló törvényhatóság, nem a vármegeyétől, hanem politikailag csupán a helytartó tanácstól, gazdasági ügyekben pedig a királyi kamarától függ. A kerület élén a korona által kinevezett administrator fog állani, a ki a kormányzatot a gróf, három ülnök (assessor,) jegyző és tiszti ügyész segítségével vezeti. A grófort három évenként az administrator által kijelöltek közül a XIII város bíráiból és minden egyes városból küldött egy-egy képviselőből álló választó testület választja. Ez választja az ülnököket is, és pedig kettőt a XIII város, a harmadikat mindenkor Lubló, Podolin vagy Gnezda városok kebeléből. A jegyző és pénztárnok élethossziglan választatnak. A városi bírák és tisztviselők választása szintén az administrator és gróf egyetértő kijelölése mellett történik. A belső tanácsnak Iglón 12, a közép lakosságú városokban 8, a kicsinyekben pedig 4 tagból kell állania, a kik mindnyájan a városok pénztáraiból rendes fizetést húznak, azzal eltörültetvén egyszersmint az eddig szedett díjak (sportula) mindenféle neme. Minden városban az árvák gondját viselő gyámhatóság állítandó. A bíráskodást kisebb ügyekben az egyes városok törvényszékei intézik, honnan a felebbezés a kerületi törvényszékhez és innen tovább a *királyi személyenköz* történik. Nagyobb, és a fenytő ügyek elbírálása a kerületi törvényszéket illeti, és minthogy ez pallos joggal is bír, tekintettel kell lenni arra, hogy tagjai alkalmas, jogtudós emberek legyenek. A kerületi törvényszék évente legalább háromszor tart ülést, melyen részt vesznek a gróf elnöklete alatt, öt-öt városnak

mezejében pedig a Poprád és Hernád folyót jelképező két hullámos sáv, — és végül a paizsot ketté szelő szalagon J. II. és M. T. a királynéra és fiára a római császárra emlékeztető betűk láthatók.

felváltva kiküldött bírái vagy tanácsosai, a kik tartoznak a legalább két hétig folyó tanács-gyűlésekben részt venni. Itélniök pedig csakis a *magyar* írott törvények és szokásjog alapján szabad. A kerületnek, de minden egyes városnak is, legyen tisztí ügyésze. Az adó a nádori porták új összeírása alapján fog szedetni, az egyénenkénti kivetést pedig, a szabad királyi városok módjára, a városok autonom hatáskörükben fogják eszközölni.

Az egyes városok földesúri jogai csorbitatlanul tartatnak fenn. Épségben marad tehát vadászati, halászati, bormérési, sörfőzési, és általában minden királyi kisebb haszonvételi joguk.

Ezen alkotmányozó királyi oklevél alapján a XVI városok belszerkezete *egyenként* a szabad királyi városokéhoz hasonlóan rendeztetett, *egyetemükben* pedig egy közös, *kerületi* törvényhatósággá alakítottattak.

Nevezetes, hogy ezen oklevél a *lublóí uradalomhoz tartozó* falusi községeket egy szóval sem említi. Nem tartoztak azok ezentúl sem a kerületi, sem pedig a vármegyei fenhatóság alá, hanem egy egészen külön, csak is a kamaralis uradalmi tisztviselők által kormányzott királyi vagy korona bírtokot képeztek, melynek Szepesben 1827-ig — a mikor végre a vármegyéhez csatoltattak — különleges állása volt és, melyben még a souverain jogokat is az *úri szék* gyakorolta volt.

Ezen, a Mária Terézia által kiadott oklevél alapján alakult tehát 1778-ban, a most »XVI szepesi város kerületének« nevezett új törvényhatóság. Első administratorává az ezen tisztet ideiglenesen viselt Tiszta Pál után *Klobusiczky Antal* királyi consiliarius neveztetett ki. Kerületi gróf *Brüderlein János*, ülnökök *Paltzmann Márton* és *Krocsevicz Antal*, jegyző *Bár-*

dossy János, pénztárnok *Jóni Pál*, tiszti ügyész *Krajzell Vilmos* voltak, a királyi korona képviselőjévé pedig *Török és sövényházi Neuhold János* kir. és kamarai tanácsosok távozása után *Nozdroviczky György* lett.

Az ekkép történt megalakulással tehát a városok, minden úri fenhatóság alól fölszabadúlva, teljes szabadságukat és önkormányzatukat nem reménylett mértékben nyerték vissza. Elképzelhetni, mily elégedettséggel fogadták helyzetük ezen nagymérvű, oly kedvező változtatását. Annál nyugodtabban láthattak a szervezkedéshez is, miután várakozásuk ellenére, még a vármegye részéről sem történt független megalakulásuk ellen bármi lépés, vagy felszólalás. Mind a mellett, hogy Szepesvármegye az elzálogosítás századokra nyúló tartama alatt soha sem szűnt meg országgyűlési követeinek adott utasításaiban a városok visszaváltását és a vármegyébe kebelezését ismételve sürgetni: most, midőn alkalma lett volna ebbeli kívánalmait érvényesítenie, egy szóval sem fejezte ki a bekebelezésnek szükséges voltát, sőt ellenkezőleg nyugodtan tűrte, hogy a visszafoglalás első pillanatában — 1772-ben — tényleg hozzá csatolt és alája rendelt városok egyszerű pátensben foglalt parancs folytán ismét függetleníttessenek tőle. A vármegye teljesen passiv viselete bizalommal töltötte el a városok lakóit, hogy kedvező független állásuk maradandó is lesz.

Mária Teréziának 1780 végével bekövetkezett halála azonban hazánkban úgy, mint a fiára, II. Józsefre szállott valamennyi országokban nagy, mélyre ható változásoknak volt kiinduló pontja. Ez a XVI város alig szervezet törvényhatósági életének is gyors végét vetett.

II. József reformtörekvéseit a közigazgatás egyöntetűvé tételére és javítására is irányítván, amint eltörölte a vármegye régi intézményét; a városok különállását sem volt hajlandó többre becsülni, hanem 1786 decz. 21-én kelt rendeletével úgy a szabad királyiakat, mint a szepesi kerületbeli XVI-ot is az általa öt vármegyéből csoportosított kerületekbe, melyeknek élére, a régi főispáni méltóságot eltörölve, egy *királyi biztost* állított, osztotta be. A Szepes, Sáros, Abaúj, Torna és Gömörből alakított kerület élére *Szentiványi Ferencz* került.

A XVI város mint önálló törvényhatóság tehát eltörültetett és városaink, mint a vármegye részei, polgári tekintetben a kir. biztos és alispán alá helyezettek. A városi tanácsok ugyan megmaradtak, de csak gazdasági ügyekben intézkedtek. A bűnvádi és nagyobb polgári ügyeket a rendelet a külön felállított királyi törvényszékekhez utalta. Mind ez 1787 márczius 1-én lépett életbe.

Hogy II. József a XVI város és annak felvirágzása iránt máskülönben különösen érdeklődött, tanúsítja 1786-ban Szentiványihoz intézett levelének, a megyei tisztviselők kormányzata felett pálczát törő egyéb helyei után következő ezen részlete: Was die im Zipser Comitate liegenden 16 Kameral-Städte anbelanget sind unzaehlige Beschwerden an mich gebracht worden, bey welchen die Administration so wie im Lubló höchst elend war. *Diese Städte sind vorzüglich in ihren Flor aufrecht zu erhalten, weil sie diese Gegend und den Fuss am Karpathischen Gebirge ganz beleben*«. Ezen jóakarólag itt is kifejezett intentiói és sok egyéb tagadhatlanul humanitárius és szabadelvű rendelkezései, sőt az eleinte nagy lelkesedéssel fogá-

dott »türelmi pátens« daczára II. József rohamos intézkedéseivel még itt sem lehetett népszerűvé.

Fájt a városok lakóinak, hogy oly rövid ideig élvezett független állásuk és önkormányzatukról ismét le kellett mondaniok és az új helyzetbe annál nehezebben törődtek bele: minél több terhet rótt II. József boldogtalan kormányzata még mindenféle czímen az adózók vállaira.

Hozzájárult, hogy a császár gyorsléptű reformjaira még meg nem érett néptömegek kedélyét birodalomszerte nagy, mélyreható elégedetlenség fogta el, melynek hatása alól sem egyesek, sem testületek nem menekülhettek és a mind inkább növekvő, helyenkint nyílt ellenszegülésig fokozódott elégedetlenség okozta, hogy a XVI városnak a vármegyébe kebelezése, úgy mint általában II. József minden reformja is, ez egyszer csak rövid ideig tartó intézkedés volt.

Megemlítésre méltó itt, hogy ámbár a XIII város hivataloskodásának nyelve századok óta mindig a német volt s a hatóság jegyzőkönyveit és levelezéseit — kivéve mikor a szigorúbb lublói kapitányok azt lengyel nyelven követelék, — mindig németül vezették; most, midőn II. József a németet, — tehát a városok lakóinak anyanyelvét akarta az országra és hatóságaira hivatalos nyelvül reáerőszakolni: a rendszer bukásával itt is azonnal beállott a visszahatás és a szepesi városok kerülete az első alakuló közgyűléstől kezdve önkényt elejtette a német nyelvet s azontúl latin nyelven vezette jegyzőkönyveit, míg annak helyébe 1845-ben a magyar nem lépett. A XVI város azzal kimutatta, hogy érzi, miszerint II. Józsefnek a német nyelv behozatalára vonatkozó rendelete olyan volt, melynél veszélyesebb merényletet még Bécsből sem

intéztek a magyar nemzet fennmaradása ellen és hogy az ellen, rájuk nézve tetszetős volta daczára is, hazafias kötelesség egyesült erővel állást foglalni.

Midőn a tévedéseit halálos ágyán beismerő neumeslelkű császár 1790 január 29-én kelt rendeletével, párját ritkító ötleküzdelessel, eddigi intézkedéseit majdnem mind visszavonta és három héttel reá meg is halt; országszerte szinte mámoros siettséggel megindult a mindent a régi lábra visszahelyezés nagy munkája.

A vármegyék is megtartották alakuló és tisztújító közgyűléseiket; így Szepes is 1790 márcz. 8-án. Ez felbuzduló lelkesedésének első pillanatában a XVI városnak királyilag megalkotott és a vármegyének hallgató tag beleegyezésével elősmert különállását teljesen figyelmen kívül hagyni és a városokat szervezkedésébe bevonni akarta. De a városok akkor már szintén résen állottak és ki tudták eszközölni, hogy az 1790. országgyűlés *Lányi József királyi jogügyi igazgató* kimerítő véleményének alapján deczember 10-én azt határozta, miszerint a városok kiváltságos állapotukba, a kérdés érdemleges eldöntéséig visszahelyeztessenek.

S úgy is történt az 1791 októb. 19-ikén Iglón tartott közgyűlésen. Valamennyi törvényhatóság közt ugyan legkésőbb, de megalakult a XVI város kerülete is a Mária Terézia-féle 1778. alapon, a midőn újonnan ki-nevezett administratorának; *hajnácskeői báró Vécsey Miklósnak* elnöklete alatt tartotta tisztválasztó székét.

Gróffá: *Craus Jakob*, jegyzővé: *Haász Endre*, ülnökökké: *Bervalszky János, Laczkó Ferencz* és *Krocskevic Antal*, pénztárnokká pedig *Wyda János* választattak meg és esküdtek fel. Egyúttal megállapították, hogy az administrator 1200 frt, a gróf 600, az ülnökök elseje 300, a más kettő 250, a jegyző 400, a pénz-

tárnak szintén 500 frt fizetést kapnak a kerületi pénztárból. A házi pénztárnak költségvetését az 179^{1/2} évre 6100 frtban állapították meg.

II. József császár uralkodásának bármi rövid ideig tartott időszaka érezhető nyomokat hagyott a XVI városnak most újból megalakúlt és szervezett közigazgatásán. A megválasztott tisztviselők közül többen szolgálták volt a császár rendszerét is. Meglátszott ez hivataloskodásuk fegyelmezettségén, de egyszersmint a sokszor felesleges alakiságokat szem előtt tartó bürokratismusukon is. Kezük alatt a XIII város régi, oly egyszerű, mondhatni patriarchalis ügykezelése eltűnt.

A XVI városnak ezzel megalakúlt törvényhatósági szervezete kettős volt: *városi* és *kerületi*. Amaz tökéletes képmása volt a szabad királyi városok hatósági szervezetének, azon különbséggel, hogy a büntető és bizonyos fontosabb polgári perek nem a városi tanács, hanem a kerületi törvényszék előtt folytak és hogy a városok elleni perek nem úgy, mint a szabad királyi városok ellen a vármegyei, hanem a kerületi bíróság előtt voltak emelendők. Ezért, és mert a városok a *kerületi* hatóságban még külön központosítottak, hol közös ügyeik vagy a kerületi közgyűléseken, vagy a hónaponként az administrator (kir. igazgató) elnöklése alatt tartatni szokott »kisgyűléseken« tárgyalattak; ezen városoknak a szabad királyiak felett lényeges előnyük is volt. Mint a Jász-Kún és egyéb szab. kerületeket, őket is inkább lehetett valóságos törvényhatóság számba venni, mint akármely tekintélyes szabad királyi város egyesét.

A szabad királyi városok privilegiumai közül csak egyet nélkülöztek: törvénybe czikkelyezettetésüket és az azzal járó követküldési jogot az ország karai és rend-

jeinek táblájára. Az 1790 iki országgyűlésnél, még újbóli megalakulásuk előtt, kérelmezték azt és kérelmüket minden későbbi országgyűlés előtt újból ismételték. Hogy czélt nem értek, az leginkább a karok s rendeknek tapasztalatokon alapuló azon meggyőződésére vezethető vissza, mely miatt még Szemere, Eötvös és reformpártunk későbbi más vezérei is vonakodtak az akkor servilisnek ösmert polgári és német elemet az ország rendei közé befogadni.

Ugyanaz az indok volt itt mérvadó, mely a negyvenes években útját állotta annak, hogy a szab. kir. városok egyenjogú szavazatot nyerjenek.

Az országos rendeknek ezen idegenkedésén kívül különben kivánságuk teljesedésének sokkal fontosabb akadálya volt azon hazánkban páratlanul álló politikai helyzetben, melyet a történelmi fejlődés teremtett a mai egységes Szepesvármegye területén. Itt ugyanis a következő törvényhatóságok voltak: 1. A tulajdonképeni *Szepesvármegye*. 2. *A X lándzsások széke*, vagy a *Kisvármegye*, mely csak is 1802-ben egyesítettett a vármegyével törvényesen, 3. *A XVI város kerülete*, mely ép úgy, mint a X lándzsások széke, nem képezett egy *összefüggő* testet hanem községei szétszórta, nagyrészt egyenként feküdtek a vármegye területében. 4. *Iőcse*. 5. *Késmárk szabad királyi városok*, és 6. *A lublói kamarai uradalom*. Hogy egy geographiailag jól határolt területnek hat politikai részre feldarabolása sok bajt okozott, könnyen képzelhető.

Nem a mai értelemben vett járások vagy kerületekről, volt itt szó, hanem mindenik említett terület külön törvényhatóság volt, részben külön törvények és jogszokások uralma alatt. Mindeniknek volt külön rendőrsége, külön — sokszor ellentétes — szabályrende-

letei, melyek mellett a helyhatóságok élén álló tisztviselők féltékenyen őrködtek jogaik felett annyira, hogy például ha a szökésben levő *megyei* tolvaj, valamelyik másik törvényhatóság határát átlépte: engedelem nélkül tovább nem lehetett üldözni, mert ahhoz olyanféle felhatalmazás is kellett, mintha a csendőrség ma Gácsországba akarna követni egy szökevényt.

Mi természetesebb tehát, mint hogy a vármegye megszerette volna szüntetni ezen, közigazgatását valóban bénító helyzetet. Miután a X lándzsások székével, sok kísérletezés után végre czélt ért és minthogy a becikkelyezett két szab. kir. város külön állásához nyulni sem merhetett: nagy buzgalommal iparkodott megakadályozni a XVI városnak törvénybe czikkelyezését és az 1791-től tartott valamennyi országgyűlésen sürgette azoknak a vármegyébe bekebelezését.

A városi kerület viszont erejének teljes megfeszítésével mindent elkövetett, hogy különállását megtartsa és annak a törvénykönyvbe becikkelyezés által jogi alapot is adjon.

Éveken át folyt a küzdelem. Politikai, történelmi, közgazdasági és nemzetiségi indokokkal bőven felszerelt folyamódványait és utasításait mindkét fél nyomtatásban is közzé tette. Így közközre kerülvén a vita, az a társadalomra is izgatóan hatott. Az izgalom tetőpontra hágott, mikor a vármegyének követői által az 1834. évi országgyűléshez beterjesztett, a bekebelezésre vonatkozó részletes javaslata közzététetett.

A javaslat 16 pontba foglalva előadja azon módot és biztosítékokat, melyeknek szem előtt tartása mellett a XVI város jogai és érdekeinek csorbítása nélkül egyesíthető volna a vármegyével. A munkálat 12-dik pontjában a városi lakóknak nyújtandó személyes biz-

tosítások között talán jó és megnyugtató akaró szándék által sugalmazva, de mindenesetre nagyon *tapintatlanul*, felemlítették: »hogy tétessék meg az a különös rendelkezés, hogy mindazok kik ezen városokban a polgárság jusával bírnak, azon justól csupán fenytő ítélet következésében, és a N. M. Helytartó tanács tudtával fosztathassanak meg, olyan tettekért és vétségekért pedig, melyeket akkor elkövettek, midőn azon jussal még bírtak, pálcza, vessző, vagy korbács ütésekkel soha meg ne büntetethessenek«. — Nagyon érthető, hogy ha ezen, a testi fenytést csak mint megfosztó ítélettel járó kivételt ugyan de még is lehetségszerűen felemlítő szerencsétlen szöveg mélyreható felháborodást okozott a városok művelt társadalmában. És ez volt egyik főoka, hogy a vármegyétől oly sokáig idegenkedtek.

A kerületnek az országgyűlésen követe nem lévén, írásban nyújtotta be a vármegye állításait sorra megdönteni iparkodó replikáját. És minthogy a vármegye azt mondta: »hogy jót áll, ha a XVI városi nép egy országos bizottság előtt megkérdeztetnék, a nagy többség a megyével való egyesülést magától el nem fogja taszítani«: — a kerület ezt tagadva, Iglón egy népes összejövettel tartott, melyben a valamennyi városból nagy számmal megjelentek elfogadtak és aláírtak egy szintén a karokhoz és rendekhez felterjesztendő folyamodványt, melyben a bekebelezés ellen óvást emelnek, és külön maradásukat, becikkelyezésiüket és a hongyűlésen való képviseltetésüket kérelmezik.

A sok port felvert ügynek nyoma nemcsak az 1825/26, 1835/36, 1839/40, 1843-iki, de még az 1847. országgyűlés íratai között is található, és hogy utóvégre nem nyert kedvező megoldást, az csak is a később rohamosan beállott átalakulásoknak tulajdonítható.

Ehhez hasonló nagy hullámokat vetett, legfőképp a közvetlenül érdekelt két város lakóinak kedélyében, az egyidejűleg a Máriássy család által Matheócz és Felka ellen, a Chetene erdő iránt ősiség czímén indított nagy per. A család ugyanis a két város területének nagyrésztét mint adományozott birtokát el akarta perelni. Az ügy nemcsak a törvényszékek előtt, de az országgyűlés két tábláján is megfordult, hová mindkét fél jogorvoslásért folyamodott. A bonyolodott, régen múlt időkbe visszanyúló kérdés sok hasonlóval együtt csakis az ősiség eltörlése és a reá következő »ősiségi patens« szabványai által nyert végleges befejezést.

A világtörténelem menetét megváltoztató nagy francia forradalom városainkra csak annyiban gyakorolt hatást, amennyiben az annak következtében keletkezett háborúk tőlük is nagy áldozatokat követeltek. Az országgyűlések által kivetett adókon felül hozott hazafias áldozatkészségük jellemzésére kiemelem, hogy 1793-tól 1799-ig *önkéntesen* összetoborzott ujonczokban 1169 legényt állítottak a magyar ezrekhez, és hogy a francia háborúk tartama alatt, *Ludvigh János* egykorú kerületi jegyző és későbbi kormánybiztos összeállítására szerint, önkénytes adakozások (subsidiium) czímén, nem tekintve a természetbeni adakozást u. m.: posztót, bort, lábbelieket stb. készpénzben 353.192 frt 4 kr. pengőpénzben fizettek be a katonai kincstárba. A kerületben lakó armalisták az 1797, 1805 és 1809-ki nemesi fölkelésben úgy személyesen, mint pénzbeli hozzájárulásukkal résztvettek. És 1809-ben, mikor felső Magyarországból és Galicziából még az utolsó rokkant katonákat is a csatamezőkre vezényelték; a szepesi városok lakóiból 12 negyed századba alakult 2308 főből álló fegyveres polgári őrség szervezetett, mely

a királyi pénztárak őrzésére egyidejig nem csak megyénkben, hanem a szomszédos galicziai vielicskai sóbányákban, Tarnovban, Szandeczben, Bochniában volt alkalmazva.

A francia háborúban részt vett hadseregek csak 1805 és 1815-ben érintették vármegyénket, mikor itten nagyobb hadoszlopokban vonultak át. Az oroszok mindkét esetben szövetségeseink lévén, rövid ideig tartott az átvonulásuk s szigorú figyelem mellett nem adott valami különös panaszokra okot.

Alkotmányunknak a háborúk közben és után 1812-től 1825-ig bekövetkezett időszakát kerületünk békésen élte át. Míg a többi törvényhatóságok protestáltak és sűrűn felírtak az alkotmánysértések ellen; kerületünk beletörődött a dicasteriumok törvényellenes intézkedéseibe és csak saját belügyeivel, ezek fejlesztésével foglalkozott. Váltakozó és bizony eléggé önkényesen eljáró administratorai: 1793-tól *Okolicsányi József*; 1806-tól *báró Eötvös Gábor*, és 1809-től *báró Fischer Imre*, sokat engedtek meg ugyan maguknak, de azért csak megfértek a kerületekkel, és midőn 1804-ben *Crausz Jakab* grófjuk az administrator által elszámolási kérdések miatt állásától felfüggesztetett, az ellen sem volt szavuk, hogy utóda nem választatott, hanem *Nozdroviczky György* személyében csak helyettesítés útján tölthetett be a grófi szék.

Még legtöbb zúgolódásra szolgáltatott alkalmat a mintegy háromnegyed részükben protestáns városoknál az, hogy az administrator évekig nem hívta össze a tisztújító közgyűlést, hanem az időközben a tisztikarban beállott üresedéseket többnyire katolikusokkal töltötte be. De a kerület akkor sem lépett az ellen-

állás terére, hanem jobbnak látta igazainak elnyerését a hatalomtól várni.

Az 1831-ik évben dühöngött első nagy cholera járvány alkalmával kitört pórlázadás kerületünkre nem hatott ki, ellenkezőleg a városokban, főkép Iglón, sok fenyegetett falusi úr keresett és talált menedéket.

A nemzetünkkel rokonérzésű és városainkkal századokon át egy kormány alatt élt szerencsétlen lengyel nemzetnek szomorú véget ért 1830-iki felkelése után a szabadságvágy hontalanná lett áldozatai közül sokan kerestek és találtak is menedéket kerületünk városaiban, habár a kormány székek mind sűrűbben rájok írtak a városokra, hogy e veszélyes embereket távolítsák el területükről. De lett légyen oka a hajdan együttes múlt emléke, vagy csak az általános emberi és felebaráti könyörület: derék városaink számtalan esetben segítettek a hontalanokon, és módot nyújtottak nekik vagy arra, hogy itt letelepedjenek, vagy hogy tovább bújdossanak el. Kiváltak e tekintetben Lubló polgárai, kik között az emigránsok nem egy utóda él mai napig, mint most már magyar honpolgár.

A negyvenes éveknek a nemzet vezérei által hangoztatott reform eszméi közül a XVI városiak egyet sem karoltak fel oly melegen, mint a Kossuth, Batthyányi, Deák és mások lángbuzgalma folytán létesített és csakhamar az egész hazában elterjedt »véd-egylet«-et. Minden egyes városkában alakult fiókegylet és a »honi« itt is divattá és hazafiúi kötelességgé lett. Ezen mozgalom nemcsak a lakosság némely rétegeiben kissé lanyha nemzeti érzületet emelte és hozzá szoktatta azt a közügyek iránt élénkebben érdeklődni; de az élelmesebb kézműiparosoknak csakhamar köz-

vetlen hasznot is hajtott. A leibiczi, olaszii posztósok ipara nem várt lendületet nyert. A városokban sűrűn dolgozó kékfestők nem bírtak megrendelőiknek eleget tenni; mert a legelőkelőbb hölgyek is kék-fehér petytyes szepesi vászon kelmékből készítették ruháikat. A takácsok szövő székei éjjel-nappal munkában voltak, készítve a finom szepesi vásznat. Iglón egy kőedény gyár és papírgyár állítatott, a Poprádon és Felkán létező utóbbiak üzeme pedig tetemesen fejlesztetett. Városaink kezdetleges ipara a fokozódott kereslet folytán gyors fejlődésnek indult és az amúgy is élénk vászonkereskedés mind nagyobb kiterjedést nyert, az ezzel járó élénkebb forgalom kihatott általában az összes kereskedelemre. Ezen kedvező viszonyok közt valószínű, hogy ha a társadalmi és társulási téren a békés fejlődést a márcziusi események folytán siettetett törvényhozási nagy alkotások ki nem sodorták volna rendes medréből; városaink habár lassabban ugyan, de biztosan kivetkőzhettek volna a fejlődésüket nagyon gátoló középkori intézmények maradványaiból.

Nem volt talán széles Magyarországon vidék, mely oly lelkesedéssel, oly rajongó reménnyel fogadta és ünnepelte volna a »Márcziusi vívmányok«-nak nevezett törvényhozási alkotásokat, mint épen kerületünk és annak minden egyes, még legkisebb városa is. Mindenütt kivilágítással, hálaadó isteni tisztelettel, harangzúgással, néptünnepekkel és mozsárlövésekkel ünnepelték meg azokat. Nem volt város, melyben nem állítottak volna nemzeti lobogóval díszített »szabadságfát«. Nem volt törvényhatóság, melynek kebelében oly gyorsan szervezték volna a »nemzetörség« új intézményét.

Midőn a vármegye képviselőinek (bizottmány) az új törvény alapján megalakítására hívatott közgyűlését május 2-ikára összehívta, a XVI városokból már is szervezkedve és fegyveresen több ezer nemzetőr jelent meg Lőcsén. *) Habár nem volt semmi törvényes intézkedés, mely a XVI várost a megyébe kebelezte volna, és habár azok külön kerületi törvényhatóságukban meghagyattak: a vármegye részéről senki sem tett kifogást a megyei gyűlésen való részvételük ellen, és midőn a tanácskozmányokhoz hozzászóltak, sőt nagy tömegük által döntöttek, azt a közlekedés hatása alatt a vármegye szó nélkül elfogadta.

A sok ezernyi nép befogadására a vármegyeháza nagyterme nem lévén elég nagy, a népgyűlésszerű tanácskozmány szabad ég alatt, a megyeház előtti téren, körülbelül a honvédszobor mai helyén, a hol akkor magas árboczon egy óriási háromszínű lobogó lengett, tartatott meg. Elnök Görgey Arnold másod alispán volt, az első tárgy: bizalmatlansági szavazat Zsedényi Edének és azon szinte egyhangulag hozott határozat, hogy arczképe a megyeháza terméből eltávolíttassék. Ezután a »bizottmányi tagok«-nak felkiáltással történt választásánál nemcsak vármegyeiket, hanem a szab. kir. és XVI városokból való férfiakat, noha azok nem voltak a megyei törvényhatóságnak tagjai, de még csak lakói sem, az — előbbieknél sokkal nagyobb számmal választottak meg, míg a megyebelieknek viszont nem volt semmi befolyásuk sem a kerület sem a sz. kir. városok belügyeibe. De így hozta azt magával az »egyenlőség«-nek minden válaszfalat ledöntő jelszava.

*) A szerző, mint ifjú gymnasiumi tanuló, szemtanúja volt a nevezetes gyűléseknek.

És bölcsen; mert ez tette lehetővé a későbbi honvédelemnek nem egy sikeres, közös intézkedését.

Csakhogy az európaszerte »népek tavaszának« elnevezett 1848. évnek nemcsak kikeletje és hó nyara, hanem ősze után — szó szerinti és képletes értelemben vett kemény tele is volt, melynek dermesztő hidege tönkre tette a kifakadás ígérte virágzást és gyümölcsözést. Hatását megérezte a Szepesség is!

1848 záró köve hazánkban a sok százados múlttal bírt intézményeknek és egyszersmint alapja a jövő fejlődésnek. Mielőtt az előbbtől búcsút vennénk, ves-sünk egy pillantást a nagy átalakulást megelőző népese-dési és gazdasági viszonyokra.

A II. József által elrendelt népszámlálás munkála-tait a császár halála után bekövetkezett nemzeti vissza-hatás első hevében a catasteri munkálatokkal együtt valószínűleg megsemmisítették. A XIII város népese-désének a tárgyalt időszakban, megítélésére nézve, tehát meg kell elégednünk az 1671- és az 1781-ből fenma-radt összeírások egybevetésével. Az utóbbi szerint a városokban 1781-ben volt: katkolikusok birtokában levő 925 házban 4687 lélek, ez fizetett adót 8800 frt 03 krt; evangélikusok birtokában levő 2483 házban 12856 lélek, ez fizetett adót 34073 frt 09 krt, ösz-szesen 3408 házban 17543 lélek összes adó 42873 frt 12 kr. 1671 óta, a mely évről szintén hozzávetőleg tett számítás szerint adtam népese-dési kimutatást, — 110 évre csak is 2108 léleknyi szaporodás mutatkozik. Felette kicsiny, majdnem hihetetlennek látszó szám, ha nem tudnók, hogy ezen 110 éves korszakba esik az 1710-iki pestis által okozott iszonyatos halandóság.

Az időszak végén 1847-ben, a most már XVI vá-rosból álló kerületben lakott: német 28192, tót 5934,

magyar 93 összesen 34219. *Vallásra nézve pedig:* evang. 16091, kath. 18096, zsidó 32. Összesen 34219.

Az 1781-iki adattal szemben mutatkozó 16676 léleknyi többletnél tekintetbe kell venni, hogy Lubló, Podolin és Gnezda városok a kerülethez csatoltatván, annak lakossága egyszerre kerek számban 5000 lélekkel szaporodott. Ezek majdnem tisztán katolikusok és szlávok lévén, ez a felekezeti számaránynak oly feltűnő változását is legalább részben megmagyarázza, de nem egészen; mert erre befolyással más tényezők is voltak és vannak, melyekről más helyütt lesz alkalmam szólani.

A városok lakóinak az 1840- és 1880-as években fizetett adóját összehasonlítva mutatja a következő táblázat: (az 1844/45-iki pengő pénzben, az 1884-iki osztrák értékben.)

Láthatni ebből, hogy ámbár a kerület lakossága

Város neve	Hadi adó		Házi adó		Együtt		Egyenes állami adó	
	1844/45-iki évben		1844/45-iki évben				1884-ben	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Leibicz	2074	26	1986	58	3060	84	9988	84
Igló	2913	8	2617	3	5530	11	38079	40
Szepes-Váralja	1568	36	1408	21	2976	57	15249	88
Szepes-Olaszi	1613	25	1494	33	3107	58	12135	20
Szepes-Béla	1640	30	1530	51	3170	81	9441	25
Szepes-Szombat	519	9	480	26	999	35	4603	21
Felka	1252	47	1168	17	2420	64	1830	61
Poprád	772	32	724	6	1496	38	8003	—
Ménhárd	1042	1	983	42	2025	43	3382	34
Matheócz	805	20	750	18	1555	38	3743	18
Durand	621	44	582	26	1203	70	2670	84
Sztrázsa	544	52	518	7	1062	59	2245	06
Ruszkín	459	45	433	38	892	83	1876	68
Lubló	603	5	551	33	1157	38	7337	86
Podolin	742	12	697	21	1439	33	4323	77
Gnezda	444	46	408	5	852	51	3017	85
Összesen	17605	38	16336	05	33941	43	130928	97

1847-ben az 1781-ikinél jóval nagyobb volt, kivetett *összes* adója, hadi és házi két címletében csak is 33941 frt 43 kr. pengő pénzben, tehát az 1781-ikinél jóval kisebb volt. Igaz, hogy a városok lakói azon felül 1848-ig, gabonaneműeik minden termésétől még a tizeddel tartoztak a katolikus lelkésznek, és hogy ha annak az értékét hozzá adnók adójuk fenti összegéhez, ez tetemesen emelkednék. De ha viszont összehasonlítjuk az épen teljességében rendelkezésemre álló, és összehasonlítás céljából a táblázatba felvett, 1884-re előírt egyenes országos adóval, akkor az alászállott pénzérték daczára is belátjuk, hogy az 1844—1845-iki adó előírás az 1884-ikihez viszonyítva még is csak kicsinynek tekinthető, főképp ha még azt is tekintetbe vesszük, hogy akkor nem létezett sem községi pótlék, sem pedig hadmentességi-, fogyasztási adó, sem pedig bélyeg- és jogilleték, örökösödési vagy a közvetett adók más mindenféle nemei, melyek bizony néha még az egyenes adónál is érzékenyebben veszik igénybe korunk adózó polgárainak erszényét.

Könnyen elviselhetőnek tekintették akkor a polgárok az adót; mert jólétük az utolsó időkben évről-évre gyarapodott annyira, hogy még a rosz termésű, a burgonya rothadása miatt több vidéken valóságos éhínséggel járó 1845/46-ki évnek súlyát is kevésbé érezték a városok, melyek az éhező és tömegesen Slavoniába kivándorló magurai szegény földnépen könyörülve, segíteni iparkodtak. A kézműiparnak a »védegylet« működése folytán fellendülésén felül, akkori tagadhatlan jólétük és gyarapodásuk előmozdítója mégis csak inkább a szepesi embernek nagy szorgalma, takarékosága és legfőképp akkor még általános nagy *egyszerűsége* és igénytelensége volt.

A ki az idősbek közül, úgy mint e sorok írója, 48 előtt megfordult a szepesi városok egyikében vagy másikában, és még emlékszik mily igazán szerény, egyszerű, »schlicht bürgerlich« módon éltek akkor azoknak tekintélyesebb és vagyonosabb polgárai is; az megérti nemcsak gyarapodásukat, de azt is hogy akkor gyűjtötték azon vagyonok némelyikét, melyek megfogyva bár, de még egészen el nem költve kivételesen maig találhatók az örökösök kezein. Felismeri a jelenkor nem egy kórját is, mely polgári középrendünk mai hanyatlását legalább *nagy részben* okozta. Biztos alapon nyugvó jólét mellett volt csak lehetséges, hogy a nagy károkat vallott polgárok az 1849-iki háborúval járó nagy veszteségeiket aránylag oly gyorsan kiheverhették.

A felső városok házainak számozásnál már külséről meg lehetett ismerni tulajdonosának vallását. A protestánsokét gyakran bibliai felíratok, a katolikusokét szent képek díszítették. A birtokos család a háznak csak az udvarba nyíló hátsó szobáját lakta, az első és az emeleti szobák családi ünnepélyekre: keresztelők, lakodalmak tartására, kiváló vendégek elfogadására voltak fentartva. A család a házban rendesen egyedül lakott, idegen lakófél alig volt valahol.

Az úgynevezett »honoratior«-okat: orvos, ügyvéd stb. kivéve, a polgárság ünnepnapokon a nagyszülőkről az unokákra átörökölt tisztos korú, sújtásos, ezüstgombos, magyar szabású ruhákban járt. Hétköznapi munkás öltönye miben sem különbözött fogadott munkása, béresétől.

Ingújjra vetkőzve, bőrköténynyel dolgozott a polgár. Ez alól kivételt csak a már modernebb Igló és Váralja polgárai képeztek.

Az étkezés is jó és bőséges, de egyszerű volt. Jó kedvvel élvezte azt, amit maga termelt; mert minden polgár, lett légyen mesterember, városi hivatalnok vagy más, értelmi foglalkozást űző, egyszersmint földmivelő is volt. Kávét, theát úgy szólván ismeretlen élvezeti cikkek voltak, még a módosabbak reggeli is szalonából vagy rántott levesből állott. A friss hús, a városok legtöbbjeiben, ha hetenként egyszer került a család asztalára, már fényűzésszámba ment. A jó módúak is a teletésre nem alkalmas juhoknak őszszel beszózt és kifüstölt húsán éltek. Konyháikban nem állottak »takaréktűzhely«-ek, hanem a nyílt tűzhelyen a családiasságot jelképező lobogó láng mellett készítették el egyszerű, de ízletes főztüket.

Egyszerű, igénytelen életmódjuk mellett szellemi műveltségükre nagy gondot fordítottak. Jó felekezeti, némely helyütt a II. József által meghonosított, úgynevezett »simultan«, a mai »községi«-eknek megfelelő népiskoláikban alapos elemi ismereteket szereztek. Hogy ezeket el ne feledjék, arról a komolyan keresztülvitt »vasárnapi iskola« gondoskodott. A tehetségesebb és jobbmódú ifjak, mielőtt mesterségbe állottak volna, rendszeren még Késmárk, Lócse vagy Podolin középiskoláiban végeztek néhány osztályt. Mesterinasi éveik leteltével pedig az előírt vándorútra keltek, honnan mesterségükben jól kiképezve, ismereteket és tapasztalatokat szerezve, szélesebb látkörrel tértek ismét haza, ha ugyan idegenben nem alapítottak családot, a mit sokan megcselekedtek. A vándorútról hazatért iparosból így idővel tisztos városi bíró és tanácsos válhatott.

A casinókat pótolta a gyógyszerész által járatott pozsonyi »Pannonia« és a lelkészek »Augsburger

Allgemeine Zeitung«-ja, melynek tartalmát azok szívesen közölték az érdeklődő polgárokkal. Később a városokba utat talált a »Pesti Hírlap« is.

A posta-intézmény akkortájt Szepesmegyében ma alig képzelhetően kezdetleges volt. A »királyi« posta egy kétkerekű talyigán csak a korotnok-, lócse-, lucsivnai-vonalon közlekedett hetenkint háromszor. Ennek állomásairól a többi vidékre gyalog küldönczök hordták szét, egyszer-kétszer hetenként a leveleket. Így Késmárkra 1848-ig hetenkint csak háromszor ment a gyalogposta, onnan meg Bélára csak a hetivásárra menő valami öreg asszony vitte minden hétfőn a leveleket.

A szepesi városok polgárainak kedélyvilágában még a század közepén is nagy helyet foglalt el az őseiktől átöröklött vallási buzgalom. Ha ennek folytán olykor surlódások merültek fel a felekezetek közt, azok a múltak szenvedéseinek és vallási viszályainak kifolyásai voltak. Mindig mély meggyőződésből eredtek s épen azért nem lehettek oly visszatetszők, mint a milyenek a mai, nem erős hitből, de inkább a felvilágodottság színe és ürügye alatt elharapódzott indifferentismussal járó gyűlölködésből eredők. Vasárnaponkint mikor megszólaltak a város harangjai, az egész lakosság, lett legyen pápista vagy lutheránus, különböző irányban ugyan, de egy cél: az Istenháza felé tartott. A tisztesség meg a kedély is megkivánta akkor, hogy a családfőt az asszony és a leányok ünnepi ruhában, rozmaringos bokrétákkal díszített vas-tag ima- és énekkönyveiket mellükhöz szorítva szemeket lesütve, illedelmesen kísérik a reggeli, de még a délutáni istentiszteletre is. Ilyen egyszerű, de anyagi és szellemi jólétre mutató helyzetben találta őket az

1848-iki nagy átalakulás, melyet, amint láttuk, oly kitörő lelkesedéssel fogadtak.

VIII. A forradalom alatt és után 1848—1876-ig.

A városi es vármegyei nép hangulata a 48-ik bonyodalmak kitérésékor. Az ifjuság tömegesen siet a zászlók alá. Mozgósított nemzetőrök. A 19-dik honvédszászlóalj felállítása. Kormánybiztosok Szepesben. Honvédelmi választmány. Egy ágyúüteg felállítása és felszerelése. Margitfalvi ütközet. Gróf Schlick megszállja Szepeszt. Görgey Arthur Szepesben. Népszerűsége ott. Guerilla-csapat felállítása. Ütközetek Tótfalu, Béla mellett. Megtorlási sarczok a forradalom leverése után és a Bachrendszer behozatala. Októberi diploma folytán új alakulás. Ismét provisorium. 1867-iki megalakulás. 1872-iki reform. A kerületnek a vármegyébe végleges bekebelezése. Annak hatása a közéletre. A városok jelenlegi állapota. A lakosság apadása. Összehasonlító adatok. Gazdasági válság. A kisipar pangása. A németek elhagyják hazájukat. Oskolai magyarosítás. Egyes városok iparkodása a jelen helyzettel is megküzdenni. Adóképeség. Miként lehetne a legfőbb bajokon segíteni?

Az 1848-iki, az állami és társadalmi életet egészen átalakító törvények közvetlenül kevésbé vonatkoztak városaink polgáira. Ők addig is szabadok voltak, széles alapokra fektetett önkormányzattal bírtak és közvetlen hasznuk legfőlebb a tized eltörlésében állott. Mikor nem régóta új hazájuk tette hívta, a XVI városiak lelkesedéssel siettek a *nemzetőrség* felállításából eredő védkötelezettségnek megfelelni akkor, amikor az új alakulásnak mindenét köszönő tótajkú földműves osztályt csak nagy nehezen lehetett arra rábírn.

Minthogy a márcziusi vívmányokkal majdnem egyidejűleg országszerte mutatkozott a nemzetiségeknek csak hamar gyanússá lett mozgolódása, a ministerium nem is nagyon sürgette, az idegen ajkúaknak a nemzetőrségben felfegyverezését: így a mi tótjaink is távol maradtak a szervezkedő honvédelemtől.

Szepesvármegye területén három nemzetőrségi zászlóalj alakult gróf Csáky Ákos, Koczok Sándor,

és Máriássy Ferencz őrnagyok parancsnoksága alatt. E zászlóaljak bámulatos gyorsasággal szervezkedtek s egy részük, amint láttuk, már a Lócsén tartott májusi közgyűlésen részint egyenruhában, de legnagyobb részben legalább vadászfegyverrel vagy kaszákkal ellátva, katonai sorrendben és tisztjeinek vezérlete alatt részt is vehetett. De valamint akkor, úgy azontúl is legtöbbnyire csak a városi polgárok és a vármegye u. n. értelmisége vagy úri osztálya sorakozott a zászlók alá.

Mikor kitört a gyászos polgárháború és hazánkat több oldalról megtámadták; a nemzetőrségünk önkényeseiből alakult kisebb csapatok a háború színhelyeire mentek, míg nagyobb tömege itthon teljesítette a határőri szolgálatot. Valahányszor híre járt, hogy Gácsország felől ellenséges csapatok betörése várható; egyes századok kivonultak az ófalvi, mniseki és jurgovi határállomásokra, a hol azonban egyelőre ellenséget nem láttak.

Szeptember közepén állíttatott fel Lócsén a 19-ik honvéd zászlóalj. Ennek legnagyobb része Szepesvármegye és városai önkényt jelentkezett ifjúsága színe javából került ki, és csak amennyiben ez nem fedezte a kivetett jutalékot; pótolták azt Gömör és Szepesvármegyéből rendes sorozás útján.

És mikor elhangzott a Szózat, hogy: »*a haza veszélyben van*«: Szepesnek lelkes fiai nem csak az itthon szervezett zászlóaljban foglalták el helyüket, hanem a hazában szerte élők ott, ahol voltak, sorakoztak a kibontott nemzeti zászlók alá. A kassai 9-ik és a pesti 3-ik zászlóaljak soraiban a *névtelen hősök* között nem egy szepesi fiú veszítette életét már a »római sánczok«-on vívott véres harcokban, majd hősi küzdelmünk más csatamezein. Élemedett korúak kö-

vették a zászlókat, és ma is élnek köztünk, akik akkor mint 14—15 éves gyermekek kikönyörögték a *kegyet*, hogy bevegyék őket oda, ahol a halált osztogatták — a *hazáért*.

A hatóságok sem maradtak mögötte a nép buzgalmának. Úgy a vármegye, mint a XVI város kerületének és a két szab. királyi város hatóságainak vezetésére eleinte *Madocsányi Pál*, később a vármegye főispánjává kinevezett *gf. Csáky László*, majd *Irányi Dániel* küldetett ki teljhatalmú kormánybiztossá. Ezek közt csak *gf. Csáky* működött itt állandóan, mindig kitartó, fáradhatatlan odaadással és erélylyel. Ő szervezte a mozgósított és felállított csapatokat, intézte a »haza oltárára« megindított önkénytes adományok gyűjtését: ami itt, eltekintve a honvédelemhez szükséges egyebektől, készpénzben másfél százezer forintnál többet eredményezett. Azon felül örködött, hogy az itt is, habár kisebbségben volt hazafiatlan érzelműek, a könnyen tévútra vezethető tót népet el ne csábitsák.

A megye területén akkor létezett négy törvényhatóság kebeléből a főispán elnökléte alatt egy külön »*honvédelmi választmány*« alakult, mely a haza védelmét célzó minden kérdésben teljhatalommal, az illetékességi és alaki kérdések mellőzésével, a forradalmi helyzetnek megfelelőleg intézkedett. Ezen választmány életrevalóságának és erélyének köszönhető például, hogy a 19-ik zászlóalj összes ruházatát és felszerelését a szepesi városok iparosai, szepesi posztó-, bőr-, zsinórzat stbből a legrövidebb idő alatt kiállították úgy, hogy a puskát és szuronyt kivéve, mondhatni az egész csapat »honi szepesi« felszereléssel ellátva indult az ellenség elé.

Becsületére válik vármegyénknek a honvédelmi

választmánynak azon intézkedése is, hogy közadakozás útján gyűjtött pénzen a prakfalvi vasgyárban egy üteg hat fontos ágyút öntetett, melynek lafettáit, lovainak szerszámait s legénységének összes felszerelését szintén megyénk ipara állította elő. Csáky László kormánybiztos, aki mint a prakfalvi vasgyár tulajdonosa az ágyúkra sokat áldozott, mikor az ágyúkat októberben ünnepélyesen felavatták, joggal mondhatta, hogy mint magyar büszke népének áldozatkészségére, de kétszeresen boldog és büszke arra, hogy oly vármegye élén állhat, mely hazafiságán felül a mesterségekben is annyira előrehaladott, hogy arsenál és tűzerek vezetése nélkül teljes ütegeket is küldhet fiaival az ellenség megfenyítésére.

A teljesen sikerült üteg szervezése és parancsnoksága *Preis* volt tűzmesterre bízott. Legénysége többnyire városi ifjakkól került ki, kikhez néhány, akkor már sűrűbben jelentkező lengyel emigráns is csatlakozott. Az üteg először a kassai hegyen állott szemben az ellenséggel. Akkor ugyan nem aratott dicsőséget, de később sokszorosan kiköszörülte a csorbát. Csak Világosnál búcsúzott el tőle legénysége, mely között alig volt már egy is azok közül, kik 1848 december 30-ikán vonultak ki vele Lőcséről.

Schlick osztrák generális Kassa mellett megverve a Mészáros Lázár vezérlete alatt nemzetőrökből állott magyar hadsereget; a győztes császári hadseregnek egy osztagja Szepes-felé tartott. Feltartóztatására a honvédelmi választmány Wieland Antal őrnagy alatt egy önkénytesen jelentkező nemzetőrökből alakított csapatot rendelt ki Margitfalu felé.

Az önkénytesek száma tekintélyes, érzelme is lángolón hazafias volt ugyan; de a fegyelem, fegyverzet és

általában a harczképesség kevésbé felelt meg a komoly helyzetnek. 1848 deczember 31-én találkoztak önkényteseink Margitfalu mellett az ellenséggel, melynek első puskalövésére futásnak eredtek, és akkor történt, hogy a bélai *Duhon Aurél*, egy nagyreményű ifjú deák, aki mint aktiszt, az előőrség parancsnoka, ifjúi bátorságában futni nem akarván, megsebesülve foglyúl esett és minden népjog ellenére kegyetlenül megöletett. Így lett ő a Szepesföldjén 1848/49-ben vívott harczoknak első hős halottjává.

Schlick tábornok maga pár ezreddel 1849 január első napjaiban érkezett Szepesbe, és miután a menekült hazafias érzelmű hatósági tisztviselők helyébe a XVI városi kerületben is, akkor »Schwarz-Gelbek«-nek nevezett, magyar-ellenesekből álló tisztikarokat nevezett ki és a hazafias érzelműekre hadisarczot vetett, Lőcsén meg Késmárkon pedig helyőrségeket hagyott; visszatért Kassára.

Ez egyszer azonban nem tartott sokáig a *császári* hatalom nevében működő Péchy Imre császári biztos és Máriássy Ádám alispán uralma. Görgey Arthur hadseregének előcsapatai február 2-ikán megszállották Iglót, de a 2-dikáról 3-dikára viradó éjjel Kiewetter cs. őrnagy, a lőcsei helyőrség parancsnoka által ott megtámadtatva, heves küzdelem után visszaverettek. A várost a császáriak rakétái felgyújtották s a nagy tűzvész elhamvasztotta

Két nappal ez után szintén a XVI város egyikéből, Váraljáról indult ki a csapatok mozgósítása az 5-én vívott nevezetes *branyiszközi ütközethez*.

A szepesieknek a szabadságharcz első kezdetétől fogva tanúsított hazafias buzgalmét nagyban fokozta azon körülmény, hogy a mozgalom élére csak

hamar megyénknek egy szülőtte, a szepesi százszok egykori első grófjainak ekkor nagy népszerűsége szert tett és még több reményre jogosító ivadéka, Görgey Arthur állott. A szepesieknek különben is nagy fokú, külön állásukra és országszerte ösmert életrevalóságukra büszke önérzetét nagyban fokozta annak tudata, hogy honfitársuk áll az eddig legtöbb hadi sikerrel dicsekedhető magyar sereg élén. Igaz, hogy a későbbi események miatt, talán épen az első időben erősen fellendült patriotismus hatása alatt, a szerencsétlen tábornok — véleményem szerint méltatlanul és igazságtalanul — az egész országban alig lett valahol oly gyűlöltté, mint *itthon*, ahol ekkori szereplésének dicsfénye földieit a harcz kimenetelére nézve a legvérmesebb reményekkel töltötte el.

Ezen bizalom és reménynek kifolyása volt, hogy a még harczképes ifjak tömegesen csatlakoztak Görgey seregéhez, és amikor a »honvédelmi választmány« egy guerilla csapat felállítását határozta el; Cornides őrnagy vezérlete alatt, a még *itthon* maradt, legtöbbször 15—16 éves fiúkból az is megalakult.

Ez a guerilla zászlóalj azután vidékünkön a vég-catastropháig fentartotta a magyarság uralmát. Meg is küzdött az itt-ott betörő ellenséggel. Az alig szervezkedett csapat már április végével megakadályozta *Benedek* tábornoknak Murány féle vonulását. Ugyan e hónap 29-én pedig, megtámadta és megverte a Tótfalván portyázó gróf Szirmay István alezredest, egy Sáros megyében felállított császári szabad csapat parancsnokát.

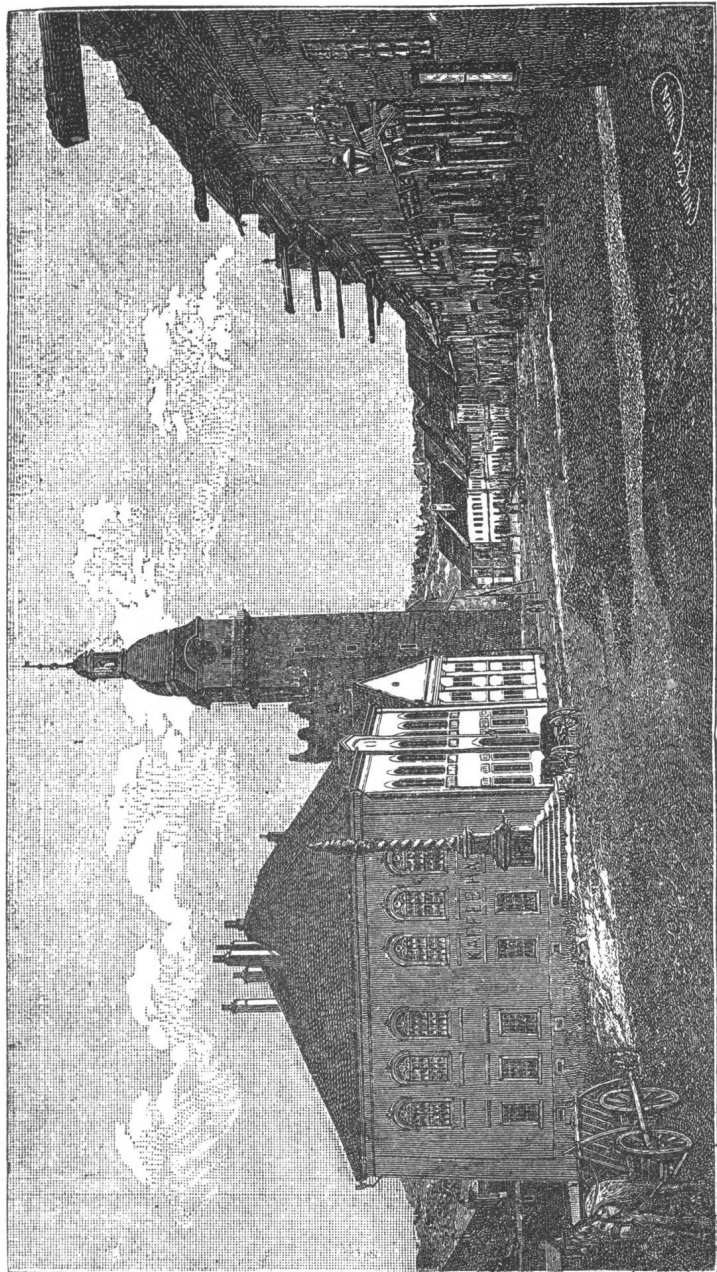
Mint deák gyerek szemtanúja voltam egy érdekes eseménynek, melyet annál kevésbé hallgathatok itt el, minthogy episodonnak hőse most is köztünk él

s közéletünknek és vármegyénk irodalmi életének tevékeny részese. 1849 június 15-én a Magurán keresztül váratlanul rá tört egy kozák csapat Tótfalvára. A trombitaszóra, — ellenséget nem gyanítva — kiszaladtam a szülői házból. Szintén oly gyanútlanul szaladhatott ki szállásáról Ceyer Gyula, jelenleg iglói gymnasiumi tanár, akkor a guerilla csapat altisztje, szállásáról. A fegyvertelen guerillát az őt megpillantó kozák jelekkel megadásra hívta fel. Mikor az, valószínűleg fegyveréért vissza akart vonulni, a kozák karabélyával szemem láttára mellbe lőtte. A kozákokat azonban a félre vert harangok által összecsdített derék bélai népfelkelőknek nagy sietséggel Tótfalva felé induló tömege visszariasztotta a Magura felé.

Julius 7-én volt még guerilláinknak egy ütközetük, mikor *Dragonyi* cs. őrnagyot néhány századjával Bélán megtámadták és el is üzték onnan, mely alkalommal a többi között Rottenberg cs. hadnagy is elesett. Ezzel véget is ért a Szepesben lefolyt csatározások sorozata.

A nemzeti küzdelem nagyobb szerű harczeitól távol esett Szepesség közvetlenül nem szenvedett annyit, mint hazánk más vidékei. De a szabadságharc lezajlása után az elnyomatás korában annál többet szenvedett ismert hazafias érzelmeiért, a császári és orosz hadsereg kíséretében ide érkezett új hatóságok képviselőinek megtorlási és zsarolási szándékból eredt intézkedései következtében.

A legyőzött magyar ügy iránt tanúsított buzgóságuk következtében az ősi magyar alkotmány megsemmisítését célzó rendszabályokon felül, városainkra büntetésképpen a hadisarczon felül különféle lábbeli-, pokrócz-, vászon-, kenyér-, bor- és egyéb élelmi szerek

(A 320. oldalhoz.)

SZEPES BÉLA.

meg felszerelési tárgyakban kivetett különféle szolgálmányok nehezdedtek leginkább épen még a legkisebb XVI városokra is. Számos hazafias érzelmű fiuk mint compromittált fogságra került; a fogházzá átalakított »Sas szálloda« Kassán telve volt szepesiekkal, kiknek egy részét később kemény ítélet sújtotta; a hazatérő honvédek besoroztattak.

Mindezen csapásoknál érzékenyebben érintette a hazafias érzelmű polgárokat a magyar haza alkotmányának, majd a kerület önállóságának is megsemmisítése.

Az 1849 július közepén Szepesben elhelyezkedő császári hatóságok első teendője volt a magyar érzelmű városi tisztviselőket eltávolítani és helyükbe fekete-sárga érzelmeiket a forradalom alatt tanusítottakat tenni. Ez nem választás, hanem kinevezés útján történt s a városok autonomiáját is a legkisebb mértékre szállították, midőn a XVI város 1850-ben átmenetileg egy »*k. k. Regierungs Comissariat*« alá helyeztetett, melynek élén Máriássy Ádám állott.

1854-ben az úgynevezett »Bachrendszer« végleges behozatalával mind a XVI város a cs. kir. szolgabíró-sági járásokba osztatott be, és most a megyével együtt élték és szenvedték át a gyászos emlékü korszakot úgy, mint az azt megelőző katonai ostrom-állapotot is.

Az 1860-iki októberi diploma alapján részlegesen visszaállított törvényhatóságokkal feltámadt a XVI város kerülete is. *Gróf Csáky Ágost* megyei főispán, mint *kerületi igazgató* elnöklete alatt 1861 május 2-án a régi alapon megalakult a kerületi törvényhatóság, megválasztván tisztviselői karát, gróffá *Nitsch Jakobot*.

A bécsi kormány tudvalevőleg soká vonakodott a törvényes állapot teljes helyreállításától, és ennek folytán a legtöbb törvényhatóságnak tisztviselő karai nem-sokára ismét visszaléptek. A mi kerületünk tisztviselői azonban továbbra is megtartották állásaikat, és a »provisoriumnak« nevezett átmeneti időszakban is szolgáltak.

A felelős magyar ministerium kinevezésével helyreállott a törvényes állapot és megváltozott a helyzet. A *királyi biztossá* kinevezett *gróf Csáky Albin* 1867 május 18-án foglalta el állását, midőn az elnöklete alatt tartott tisztújító széken *Schmör Jonathán* választott kerületi gróffá.

Már négy évvel ezután megint lényeges változáson ment át a kerület. Az 1870-iki 42. törv.-czikk ugyanis új alapon rendezte a törvényhatóságokat. Ezen törvény értelmében lett *Breuer Sándor* a vármegye területén fekvő szabad királyi városok főispánjává, és egyszersmint a XVI város *kerületi grófjává* kinevezve. Ezen kinevezéssel a grófi állás lényege, természete, de elnevezése is — történeti múltjával és fejlődésével ellenkezésben — egészében megváltozott. Századokon át szabad választás által betölthető *tisztség* volt és most királyi kinevezéstől függő *méltósággá* lett, habár az sem következetesen; mert a városi főispán és kerületi grófnak nem adták meg egyszersmint a többi főispánokat akkor még megillető főrendiházi tagságot is. A történelmi hagyományt a tisztségek elnevezésében sem tisztelték annyira, hogy ha már a városoknak kinevezett grófjuk volt; a törvényhatóság első választott tisztviselőjének legalább meghagyták volna a helyesebb *algróf* (vicecomes) címet, de azt *kerületi alispánná* tették. Első és utolsó ilyen alispánná 1872 január 12-én Schmör Jonathán eddigi gróf választatott meg.

De az 1870 42. t.-cz. adta rendezés is csak átmeneti volt, és nem sokáig tartott. A mind complicáltabbá levő közigazgatás igényei tarthatatlanná tevék a kis területen létező öt törvényhatóság további fenmaradását. Ezen tekintetek születtek az 1876-iki 33. t.-cikket, melynek folyománya több vármegye kikerekítése, a kisebb szab. kir. városoknak, mint nem különben a XVI városi kerületnek a vármegyébe való bekebelezése volt. A bekebelezés előkészítésével és foganatosításával, minthogy Breuer Sándor kerületi gróf még 1874 végével nyugdíjaztatását kérte — a helyébe kinevezett és hivatalába 1875 január 23-án beiktatott gróf Csáky Albin vármegyei főispán lett megbízva. Így történt, hogy a hetedfél századig. főállott, sok viszontagságon és változáson át ment XVI városi kerületi grófság tisztjének utolsó viselője tulajdonképen ő volt. Ugyan azon családnak sarja eszközölte tehát a városoknak a vármegyébe való beolvasztását, mely családnak egyik tagja csatolta volt vissza 104 évvel azelőtt a tartományt 362 évi elszakadás után az anyaországhoz. A kerület 1876 július 15-én Iglón tartotta utolsó külön közgyűlését, a kiegészített új Szepesvármegye pedig ugyanazon évi szeptember 4-én Lőcsén alakuló közgyűlését. És ezen ünnepélyesen ugyan, de tagadhatlanul bizonyos lehangoltság mellett megtartott összeházasító közgyűléssel tűnt le külön állása, életre válósága, viszontagságos múltja, de polgári erényei által is nevezetes egy alkotás, mely századokon át derekasan felelt meg ugyan rendeltetésének, de mely épen elavult és elkülönítése által idejét múlt intézményei folytán, nem állhatott ellent az új idők niveláló törekedéseinek.

Hiába való volna tagadni, hogy a városok pol-

gárai nem látták szívesen a bekebelezést. Azért is szervezkedett eleinte a legtöbb mint rendezett tanácsú város, hogy minél kevésbbé szűk kötelékben álljon a vármegyével, és mert sok lakosában élt még azon féltékenységek egy neme, mely a *megyei és városi elem* között századokon keresztül fennálló antagonizmust szülte. A higgadtabbak azonban nagy reményeket tápláltak az egyesülés következményei felől. Azt hitték ugyanis, hogy a vármegyei közéletbe belevont polgári elem, a minálunk úgy szólván teljesen kiveszett köznemességnek helyébe fog lépni és magához fogja ragadni annak most lépten-nyomon nagyon nélkülözött vezérszerépét, melyre épen vármegyénkben csakugyan az oly számos, hazafias és művelt emberekből álló polgári rend lett volna hívatva. De valamint elmaradtak a súrlódások, amitől az egyesülés ellenei féltek; úgy az egyesülés barátai által reményelt kedvező hatások sem következtek be. Mondhatni, hogy a városok polgárainak közönye általában oly nagy, hogy leszámítva a csekély kivételt, legnagyobb részük csak akkor vesz részt a közügyek tárgyalásánál, ha valami választás, vagy külön helyi érdekek eldöntése vonzza őket a vármegyeháza nagy termébe. Lehet, hogy maga a rendszer az oka e közönynek; mert látja mindenki, hogy az önkormányzat lassanként lényeg nélküli üres formasággá válik. De valószínűbb, hogy a kornak az áldozatkészségtől, azaz »altruizmustól« mind inkább idegenkedő szelleme, minden egyest saját ügyeinek gondozására utalja, mely kóros szellem utóvégre is csak a közügynek válhat kárára, és társadalmi sok bajainknak gyógyíthatlan idülését fogja okozni.

Tanúlmányom befejezéseül pár pillantást akarok vetni azon állapotokra, melyekben városainkat a bekebelezés találta és melyekben azok jelenleg vannak.

Ha valaki, a ki a XVI várost 1848 előtt ösmerte, most áthalad közülök főképen azokon, melyek a közlekedés fővonalaitól félreesnek: ha sorsuk, múltjuk iránt érdeklél, részvéttel viseltetik, bizony szoruló szívvel fogja észlelni, hogy azok a hanyatlás és visszafejlődés oly fokára jutottak, hogy alig is mondhatók már városoknak, hanem inkább csak elszegényedett falvaknak, melyek még mint olyanok is nem jólétnek, de sokszor a nyomorúságnak bélyegét viselik magukon. Elhagyott, deszkákkal beszögezett ablakú házak hirdetik a lakosság elpusztulását vagy kivándorlását. Megmaradt lakóik szomorúan látnak munkájuk után, mely czelőtt, legalább részben, a kisipar üzése volt, de most annak a nagyipar versenye által okozott váltsága folytán csupán és kizárólagosan a zord éghajlat alatt fekvő sovány földnek műveléséből áll. Ruzskin, Durand és részben Sztrázsa meg Ménhárd, mely városokban valami versenyképes iparnak még csiráira sem találunk, — az elszomorító képnek kiváló példáiül szolgálhatnak.

De még, ha egyelőre tekinteten kívül is hagyom az egyes haladó városokat, és a városok összességét tekintem a legmodernebb tudomány, — a statistika világításánál; akkor is látjuk, hogy egyetemük sem haladhat, a mennyiben lakosságuk száma nem hogy növekednék, hanem népszámlálásról népszámlálásra, ha nem is rohamosan, de határozott és következetes apadásban van. Volt ugyanis mind a XVI város összes lakossága: 1847-ben 34219, — 1857-ben 31526, — 1870-ben 30075, — 1880-ban 30582, — 1890-ben 28507 lélek.

És látjuk e mellett, hogy a mint a lakosság általában fog, az apadás főképp a németek rovására történik, a kik absolute is, de relative is nagyon kedvezőtlen arányban, mondhatni rohamosan fogynak. Történik pedig ez, nem a kis számú magyarság, hanem csupán a tótság javára; mert míg 1847-ben 28192 német ellenében 5934 tót állott, már 1857-ben 23027 német ellenében 7699 tót,*) 1870-ben nem jött az anyanyelv tekintetbe, de 1880-ban 14963 német ellenében 12084 tót, 1890-ben 13925 német ellenében 13562 tót állott.

Németjeink ezen következetes és nagyon sajnálatos, évről-évre való apadásának okairól, más helyen bővebben értekeztem;**) itt csak röviden akarom megemlíteni, hogy azok legnagyobb részt bizony a *kettős* gazdasági válságban kereshetők, mely minálunk nem csak a földművest, de egyaránt a kisiparost is sújtja. Míg emez, a czéhrendszerrel járó védelemtől megfosztva, nem bírt az iparszabadság adta új helyzetben mesterségéből megélni és visszatért az ekeszarvához: a Kassa-oderbergi vasút megnyitásával majdnem egyidejűleg egy »helyi« mezőgazdasági válság állott be nálunk. Földművelésünk termékei a megkönnyített közlekedés folytán elvesztették az alföldi gabona ellenében elébb élvezett praemiumot; szegényen fizető, és rosszabb minőségű termékeink az alföld dús rónáin termettekkel kénytelenek versenyezni, míg másrészt

*) Az egyéb nyelvűeket nem vettem ezen, amúgy is a Bachhivatalnokok által önkénytelen végzett népszámlálás összegénél számba. Az 1880-iki és 1890-iki számlálásnál pedig a beszélni »nem tudók« azaz: a csecsemőket és a más nyelvűeket szintén tekinteten kívül hagytam.

**) Lásd a M. Tud. Akad. nemzetgazdasági bizottsága által kiadott »Megyei Monographiák« között »Szepes megye közgazdasági viszonyai« című értekezésemet.

a munkabér, ismét a vasútak következtében, tetemesen emelkedett. E két körülmény — nem is említve sok más egyebet — már magában is megmagyarázza, hogy a megélhetés mind nehezebbé válván a szepesire nézve, ez enged amúgy is benne rejlő vándor hajlamainak és idegenben keres jobb boldogulást.

Teszi pedig ezt leginkább a városi polgárnak fia, a kit hagyomány, nevelés és faji hajlam inkább iparos, vagy épen tudományos pályára utalnak, mely utóbbinak követését még elősegítik a vidékünkön oly számos középtanodák. Ha pedig iparossá, kereskedővé vagy iskolát végzett emberré lesz valaki; itthon, a hol minden pang, csak nagyon kivételes esetekben találhat megfelelő keresetet, üzletet vagy állást, és így megesisik, hogy egy atyának öt-hat fia közül egyetlen egy sem marad itthon, hanem valamennyi szaporítja a hazánk egész nagy területén sűrűn élő, mindenféle rangú és állású szepesick számát. Ez leginkább a jobb módúakról szól, de áll az a szegényebb sorsúakra nézve is, csakhogy ezek nagy része legújabbán a hazán kívül, az oceánon túl keres munkát és megélhetést. És nevezetes, hogy míg az Amerikába kivándorló szegény tót munkás, ha csak teheti, — majd mind visszatér; ez kevésbé mondható a városainkból kimenő németekről. Ezek ott, és már inkább gyári munkát keresvén, intelligensebb voltuknál fogva könnyebben boldogúlnak, mint többnyire csak a bányákban dolgozó tót honfitársaik, és ezért gyakrabban végképen ott is maradnak.

A tót, ha pár száz forint megtakarított pénzzel haza jön, azon csak földet akar venni, s azt könnyebben kap a lakosságában megfogyatkozott városokban, mint szülő falujában. A városban vesz földet, letelepszik ott, de németté nem válik soha sem ő, sem gyermekei.

Ilyen idegenek beköltözésével szaporodik a városok tót lakossága és ez maholnap tóttá teszi Bélát, Olaszit, Gnezdát és Váralját, hol pedig ezelőtt 40—50 évvel néhány cséplőn kívül alig volt tót. Ha az eltótosodás és a vele párhuzamosan járó elparasztosodás tovább így halad; nincs távol az idő, a midőn a szepesi német polgár úgy, mint hajdani kerülete is, csak a múlt történeti emlékében fog élni. Mindenesetre gondolkozóba ejtő eshetőség, mely semmikép sem válhatik hasznunkra, miután egy művelt, hazafias és teljesen megbízható nép helyébe egy sokkal alantabb színvonalon állót kapunk, mely szaporább fajból való ugyan, de ezen az egy előnyön kívül semmi mással nem bír a német felett.

Meggondolandó volna tehát, nem kellene-e itt a városokban kivételkép közoktatási egész politikánkon változtatni? Nevezetes, egyszersmint elszomorító volna, hogy míg a XIII városnak német jellegét a lengyel uralom alatt töltött 362 esztendő alatt legkisebb elmosódottság vagy veszedelem nem érte, ez most végkép kivesszen és pedig nem a magyarság javára! Igaz, hogy a közlekedés fővonalaiban fekvő tekintélyesebb városokban a magyarosodás a fiatalabb nemzedék körében örvendetesen terjed és erősödik, de kevésbbé történik az a félre eső városkákban, habár az iskolák mindenütt dicséretes buzgósággal szolgálják a magyarosodás ügyét. De nem lehet a tótosodással megküzdenniök már azért sem; mert a tót elem kívülről nyer folytonos gyarapodást, míg, — mint mondám, — a némileg megmagyarosodott német következetesen kifelé szít. Így amaz mind inkább túlsúlyra tesz szert, és a jelzett következmény nem maradhat el.

Mindezen legbiztosabban segíthetnénk, ha módot

találnánk a városok mostoha gazdasági helyzetén javítani, illetőleg ha sikerülne további tespedésüknek útját állani. Helyzetünknek legtöbb baja a nagy rázkódtatásokkal járó politikai, társadalmi és gazdasági átalakulások elkerülhetetlen következményei lévén; remélhető, hogy ha ezen *átmeneti* korszakot túléljük, beletanulunk és beilleszkedünk a változott helyzet új viszonyaiba is. A városok lakóinak a szepesit jellemző »körültekintő« voltuknál fogva talán sikerülni fog az új viszonyokból is levonni a következtetést oly módon, hogy — némi istápolással — tovább is megélhet azon a földön, melynek megszerzésében és megvédésében elődjeinek nyomait a jelenkorig követtük.

Hogy vannak is arra valló jelenségek, azt látjuk a volt XVI városok közül azokban, melyek inkább a közlekedési fővonalakba esvén, iparkodást is mutatnak az új viszonyok követelményeivel számolni, és azokkal megküzdeni úgy a hogy. Nem egyben láthatunk sokat ígérő gyári ipart keletkezni. Így Matheóczon, Bélián, Podolinban, Iglón, Poprádon, Váralján és Felkán. Mások mint Gnezda, Podolin és Lubló elég élelmesek voltak községeiknek kedvező feltételek alatt tetemes ingatlanokat szerezni, míg mások azon vannak, hogy a vidékünkön fellendülő »idegen forgalom«ból nyári telepek létesítése és gazdaságuknak arra berendezése által lehető hasznot húzzanak. Ezekre nem vonatkozhatik az, a mit fentebb egy némelyeknek szomorító elparasztosodásáról mondtam. Igaz, hogy ezek nagy részének lakossága is fogyó félben van, és az 1890-iki népszámlálás mindössze csakis háromnál, u. m.: Felka, Poprád és Podolinnál mutat némi csekély népességi emelkedést, míg a többieknél mindenütt csökkenést látunk. Az elnéptelenedés azonban nem egyértelmű

az *általános* elszegényedéssel; mert míg 1884-ben a volt XVI városra eső országos *egyenes adóknak* összege 130.928 frt 97 kr. volt, 1892-ben az 140.126 frt 17 kr-ra emelkedett. És minthogy ezen nagyobb összeg tényleg be is folyt, joggal következtethetjük, hogy a nép a nagyobbodó terhet el is bírta. Örömmel látjuk továbbá, hogy ugyanazon évben, — eltérőleg a vármegye más községeitől, — a XVI város közül *községi pótlék* csak ötben u. m : Durandon 10⁰/₀, Matheócson 20⁰/₀, Olaszin 4⁰/₀, Szombaton 40⁰/₀ és Sztrázsán 33⁰/₀-nyi volt.

A szepesi szászok megtelepedésük első pillanatától kezdve; nehéz időkben, súlyos helyzetek között megmaradásukat, egyetemük megalapítását és felvirágozását úgy mint sikereik jó részét is mindenkor a magukkal hozott és az idők viszontagságai alatt még fejlődött »*társulási képesség*«-nek, mondhatnám »*ösztönük*«-nek köszönhették. Ez mentette meg őket a tatárdúlás alatt a végenyészettől; — ez képesítette őket a csehvilág pusztító áramának ellentállani; — ez tartotta fen tartományukat a századokig dúló polgárháborúkban; — ez óvta különállásukat a lengyel király és a lengyel olygarcháknak létükre nézve még veszedelmesebb uralma alatt; — ez védte őket a kedélyvilágukba mélyen belenyúló ellenreformatio törekedései ellen. Csakis szívós összetartásukból meríthettek elég erőt arra, hogy a vármegyének 1793-tól 1840-ig folytatott, akkor rájuk nézve még valóban veszélyes bekebelezési törekedéseinek sikerrel ellenszegülhettek, — és az biztosította általában annyi balszerencse s sok viszály közepette máig fenmaradásukat. Hogy a társulási hajlam nem halt ki belőlük végképen; tanú rá a területükön most is létező számos egyesület és külön-

féle célú társaság. Alig van városaink közt egy, melyben nem volna valami egyesület, vagy legalább »gazdasági kaszinó«.

Ez tény. De ép úgy igaz az is, hogy a létező egyesületek és társulatok nem egyszer visszavonás sőt nyílt rosszakarat daczára is, csak *egyesekek* lelkesedése, buzgalma és gyakran önfeláldozó tevékenysége tartja fenn, olykor csak mesterségesen, pangó, tespedő életben.

Mindezekért csak a közügyek iránti napról-napra nagyobbodó közönyt okolhatjuk. Mindenki csak magával és saját érdekeivel foglalkozik, nem gondol a máséval, és feledi, hogy magára hagyatva ő sem boldogul. A *collectivismus* felé hajló korunkban elszigetelten az egyes, még legjobb erő sem bír boldogulni akkor, midőn a kis vagyonú embernek az összegyűjtött nagy tőke hatalmával kell versenyeznie. Ezt nem bírja ki a kis iparos sem. De ha több kicsi szorosán egyesül, lesz belőle egy nagy egység, és ez sikeren küzdhet még *nagyon* nagygyal is. Mennyi érhető el a »*cooperativnak*«-nak nevezett egyesülési mód útján, mutatja Angolhon és Belgium számos példája.*)

Bizonyára nálunk is van tehetség, kitartás és a régi fajunkat jellemző szorgalom. De alig található vállalkozási szellem, máskülönben nem maradna négy százalék mellett tíz milliónál több tőkebetétünk a vármegyénk területén levő tizenhárom pénzügyintézetében évek hosszú során át elhelyezve. És az sem eshetnék meg, ami legújabban történt, hogy több millióra becsült nagy bányabirtokok potom áron kerültek külföldiek

*) Ösmeretesek a »Rochdale Pioneer« az »Army and Navy Stores« és a genti »Vooruit« kooperatív társulatok majdnem esodaszerű eredményei. Milliomokra menő évi forgalmat közvetítenek, és mindannyi az evangéliumi példabeszéd mustármagjára emlékeztető, *kicsi* kezdetből, — egyes munkások által összerakott néhány fillérből álló tőkével — indult alapításnak.

kezére és ezzel az egykor hatalmas »felső magyarországi bányapolgárság« is kitörültetett az élők sorából.

Pedig szorgalmas munkás népünk képessége mellett, mit és mennyit lehetne a heverő tőkével teremteni, ha a vállalkozási szellem felélesztené a szepesiekben — hiszem — csak szunyadozó és remélhetőleg még ki nem aludt, s a korunkba annyira illő régi *társulási* hajlamot, mely őseinknek dicsősége, főerénye és sikereinek létesítője volt!

Ha egyebet nem is tehettem, de szerény tanulmányom folyamán talán kimutathattam, hogy egyetértés, összetartás társulás és munka által mit és mennyit értek el rég porladozó elődeink e földön, melyet részünkre megszereztek.

Ha valaha, most van szükség arra, hogy példájukon okúljunk. Ősi nemes erényeik: *munka, takarékos-ság, összetartás* újra felvirágoztathatják még a hanyatlásnak indult városokat. A megváltozott politikai és társadalmi viszonyok közt félre kell tennünk az egykori különállás emlékeit. Legyenek azok tiszteletre méltó emlékek, de ne gátoljanak abban, hogy minden téren egyekké legyünk magyar hazánk minden tagjával. Az egyetértés erőt ad, az erő bizalmat újabb századokra!

FÜGGELÉK.

A szepesi szászok grófjainak névsora: XXIV városiak. XVI városiak. Lengyel starosták névsora. Starosták, egyszersmint birtokosok névsora. Magyar kir. administratorok, vagy kertületi igazgatók névsora. A lengyel királyok sorrendje.

I. A szepesi szászok okmányilag megállapítható grófjai.

XXIV városiak: 1. Jordán 1240 körül. — 2. Arnoldus de Garga 1270. — 3. Detrikus 1271. — 4. Loránd 1277. — 5. Henno 1278. — 6. Illés 1280. — 7. Hilbrandus 1292. — 8. II. Jordán 1299. — 9. István 1307 és 1312. — 10. Gyula 1326. — 11. István 1328. — 12. András 1330-as évek, — 13. Titus 1347. — 14. Churke, vagy Schurke János 1360. — 15. Rissdorfer Mátyás 1381. — 16. Kurgai, Kuagai vagy Gargai Jakab 1407 és 1412.

XIII városiak: 17. Rissdorfer Jakab 1419. — 18. Hotkóczy, másképp Ungrissgrob János 1437. — 19. Folkis János 1438. — 20. János szepes-szombati bíró 1454. — 21. Simon 1475. — 22. Jakos 1480. — 23. Stenczel Molner 1504. — 24. Phajler Péter 1514. — 25. Theyler Imre 1522. — 26. Glatz Gergely 1528 és 1539. — 27. Koch Mihály 1534. — 28. Erasmus úr 1541. — 29. Bros István 1556. — 30. Fabiani Vitus 1550 és 1569. — 31. Kupferschmidt

István 1575. — 32. Grüssel Benedek 1579-től 1583-ig.
 — 33. Omes Antal 1584-től 1587-ig. — 34. Fricke
 Jakab 1588-tól 1590-ig, — 35. Nikasy Antal 1590. —
 36. Huthenus Ádám 1591-től 1597-ig — 37. Payer
 Antal 1598. — 38. Pilz Márton 1603-ig. — 39. Dir-
 ner Jónás 1605. — 40. Másodízben: Fricke Jakab
 1607. — 41. Másodízben: Dirner Jónás 1609. —
 42. Payer András 1613-ig. — 43. Harmadszor: Fricke
 Jakab 1615. — 44. Schneider Albert 1616. — 45. Har-
 madszor: Dirner Jónás 1617 és 1618. — 46. Mil-
 leter János 1621 és 1622. — 47. Negyedszer: Dirner Jó-
 nás 1623. — 48. Olmützer János 1625—1630-ig. —
 49. Peschkovius György 1631. — 50. Másodszor: Mil-
 leter János 1635. — 51. Seis Pál 1637—1640-ig. —
 52. Másodszor: Olmützer János 1641—1644-ig. —
 53. Kaysmarker György 1645 és 1646. — 54. Har-
 madszor: Olmützer János 1647—1651-ig. — 55. Mil-
 leter György 1652—1654-ig, — és 1657 és 1658
 — 56. Másodszor: Kaysmarker György 1655 és 1656.
 — 57. Eisdorfer Ádám 1659—1666-ig. — 58. Roth
 Lőrincz 1667 és 1668. — 59. II. Olmützer János
 1669-től 1674-ig. — 60. Másodízben: Róth Lőrincz
 1675. — 61. Másodszor: II. Olmützer János 1676 és
 1677. — 62. II. Milleter János 1678 és 1679. —
 63. Harmadszor: Roth Lőrincz 1680. — 64. Másod-
 szor: II. Milleter János 1681—1684-ig. — 65. Dro-
 schel János 1685—1690-ig. — 66. Reiss Pál 1691 és
 1692. — 67. Jóni Tóbiás 1693—1702-ig. — 68. Thron
 Simon 1703 és 1704. — 69. Höntz Lőrincz 1705—
 1709-ig. — 70. Sontagh Gáspár, 1709-ben megvá-
 lasztva, de nem lett megerősítve; helyébe választa-
 tott: 71. Winkler András 1710. — Megválasztva, de
 szintén meg nem erősítve: 72. Marci Jakab. — 73.

Másodszor: Jóni Tóbiás 1711—1713-ig. — 74. II. Mil-
leter György 1715 és 1716. — 75. Marci Jakab 1717—
1721-ig. — 76. Serpilius János 1722—1728-ig. —
77. Jóni János 1729 és 1730. — 78. Engelbert Dá-
niel 1731—1733-ig. — 79. Grienblath Lajos 1734—
1745-ig. — 80. Barvulszky János 1746—1758-ig. —
81. II. Jóni Tóbiás 1759—1764-ig. — 82. Brüderlein
János 1765—1767-ig. — 83. Másodszor: Jóni Tóbiás
1768—1776-ig.)*

XVI városiak: 84. Brüderlein János, másodszor
1777—1786-ig. — 85. Crausz Jakab 1791—1804-ig.
— utána 1826-ig ideiglenesség állott be, midőn 86.
Nozdroviczky György vezette a »kerület« kormány-
zatát, míglen 1827-ben 87. Wyda János választatott
gróffá, ki 1837-ben meghalván, mire 88. Moncskó Ist-
ván állott 1838-tól 1849-ig a kerület élén mint an-
nak grófja.

Az alkotmány részleges visszaállításakor 1861-ben
89. Nitsch Jakab választatott, 1867-ben pedig 90. Schmör
Jonathán, — ki midőn 1871-ben 91. Breuer Sándor
lett az 1870-iki 42. t.-cz. értelmében a városok grófjává
kinevezve, azok alispánjává lett, 1874-ben pedig 92.
gróf Csáky Albin lett a XVI város utolsó grófjává
kinevezve.

II. A XIII szepesi város lengyel starostái.

1. Gladich Pál 1412. — 2. Garbovi fekete Zavisius
1422. — 3. Saffraniecz 1438. — 4. Komorovski Miklós
1440. — 5. Olezniczai János 1453. — 6. Demosiczei
Prezeslaw 1464. — 7. Kmitha Péter 1478. — 8. So-
bintsh Péter 1479. — 9. Visniczei Kmitha Péter 1494.
— 10. Kosmini Benedek 1500. — 11. Visniczei

*) A 282. oldalon hibásan Tivadarnak szedve.

Kmitha Szaniszló 1506. — 12. Kozieleczi András 1511 — 13. Zakliczyni János Jordán 1515. — 14. Visniczei Kmitha Péter 1529. — 15. Bonar János 1549 — 16. Maczejovszki Miklós 1569. — 17. Maczejovszk János 1575. — 18. Saffraniecz Szaniszló 1578. — 19. Laszky Albert 1581. — 20. Maczejovszki Gáspár 1587.

III. Starosták, egyszersmint birtokosok és földesurak

1593-tól Lubomirski Sebestyén, 1634-től Lubomirski Szaniszló »sandomiri palatinus«, 1667-től Lubomirski György herceg, — 1671-től Lubomirski Szaniszló Heraclius, 1702-től Lubomirski Tivadar hg. 1745-től Mária Jozefa lengyel királyné, — 1757-től Brühl Henrik gróf, — 1764-től Brühl Károly gróf 1765-től 1772-ig Poniatovski Kázmér herceg.

IV. A visszakebelezés után, m. kir. administratorok vagy kerületi igazgatók voltak:

1. Tizta Pál 1772—1776-ig. — 2. Klobusiczky Antal 1778—1783-ig. — 3. Okolicsányi József 1793-tól 1800-ig. — 4. Báró Eötvös Gábor 1801—1807-ig. — 5. Báró Fischer Imre 1837-ig. — 6. Péchy Imre 1847-ig a ki akkor innen Zágrábvármegye főispánjává nevezetett ki. — 7. Gróf Csáky Ágost 1861—1866-ig. — 8. Gróf Csáky Albin kir. biztosként 1867—1871-ig

V. Az elzalogosítás ideje alatti lengyel királyok sorrendje.

V. Wladislaw — Jagelló	1386—1434
VI. Wladislaw (később I. Ulászló néven magyar király).	1434—1444
IV. Kázmér	1444—1492

Albert János	1492—1501.
Sándor	1501—1506.
I. Zsigmond	1506—1547.
II. Zsigmond Ágost	1548—1572.
Henrik (Valois)	1572—1574.
István (Báthory)	1575—1586.
II. Zsigmond (Wasa)	1586—1632.
IV. Wladislaw «	1632—1648.
János Kázmér	1648—1669.
Ennek a koronáért vetélytársa volt II. Rákóczy György erdélyi fejedelem.	
Mihály (Wiesnowieczki)	1669—1674.
János (Sobieski)	1674—1696.
II. Ágost (szász)	1697—1733.
ellenkirályai: elébb Conti herceg, később Lesczinski Szaniszló.	
III. Ágost, szintén Lesczinski ellenkirálya Szaniszló (Poniatowski)	1733—1763. 1764.

*) A királyok sorrendjében mutatkozó látszólagos ellentmondás onnan van, hogy a különböző családokból való uralkodók saját családjuk származási sorrendje szerint használták a sorszámokat.

TARTALOM.

Bevezetés 5. Jelen munka iránya 6. Kútforrásai 7. A kerületi levéltár tartalma 8.)*

I. A letelepedéstől a tatár-dúlásig.

A telepesek legrégibb nyoma 9. A bevándorlás és megtelepedés módja 10. Raynald herceg 11. Ős magyar honfoglalók 13. Jordán gróf 13. Háromféle gyarmatosítás 15. Sümeghi peczerek 16. Scultetiák 18. Nem német vendégek 19. Olaszok, azok eredete 20. Szlávok 21. Legrégibb telep 23. Szászjog 27. XXIV. kir. plébános testvérilete 28. A szepesi szászok eredete, műveltségi állapota 29. A XXIV. királyi város ingadozó jegyzéke 31.

II. A tatár-dúlás és az új, végleges alakulás.

A tatárvesz első hírei 33. Hittérítők jelentései 33. Szepesbe a tatárok Szilézia felől jönnek 34. A szepesiek készülődése 35. A Letonkő kiszemelése és erődítése 36. Kötűnő szervezkedés 37. Visszatérés az elhagyott telepekre 38. V. István király szabadság levele 41. A reconstructio 44. Polgárháború 44. A szászok is háborognak a tized miatt 45. Karthausiak 46. Menedékkövi zárdá alapítása 46. Más zárdák 47. Akkori zárdák szerény volta 47. A szepesi szászok Róbert Károly mellett foglalnak állást 49. A rozgonyi csata 49. Róbert Károly halála 50. A szászok községeinek fejlődése 50. Építkezések 51. Írni tudás 51. Nagy Lajos alatti fejlődés 52. Podolin 53. Lubló szabadsága 54. Lubló vára 54. Lengyelországgal való viszonyoknak előnyei 55. Vásárok 55. István, a király öcscse, szepesi herceg 56. Szepesség lakosainak foglalkozása ipar mellett földművelés 57. Községi birtok 57. Egyesek birtokainak korlátozása 57. Lentermelés 58. Kézműipar 58.

*) A részletes „Tartalom”-nak célja pótolni a betűrendes tárgymutatót. A szövegben levő számok az oldalakat jelölik.

Lajos Szepesben 59. Mária és Zsigmond alatti bonyodalmak 59. A szepesi városok miért nem kaptak országrendiséget 62. Királyi találkozás Lublón 64. A XIII város elzalogosítása 65.

III. Az elzalogosítás utáni század.

Mint fogadták az országtól való elszakítást 66. Szabadalomlevelek megerősítése 67. A Magyarországnál maradt XI város sorsa 68. A lublói váruadalom a szintén elzalogosított három várossal 70. A városok anyagi helyzete, építkezések 72. Műveltségük, jelentőségük és értékük 73. Czéhek 74. Lublóvárának fontossága 74. Az elzalogosított tartományok községeinek belélete 75. A grófi tiszt 75. A királyi-szék alakulása és hatásköre 75. A lengyel starosta 75. Közjogi viszony a magyar koronához 76. Miként magyarázta ezt Zsigmond királynak egy későbbi oklevele 77. Későbbi királyok oklevelei 78. A XIII város megtartja önkormányzatát 79. Bizonyos érdekközösség a XI várossal 80. Igazságszolgáltatás 80. Határvkérdések iránti perlekedés 81. Huszita háború keletkezése 81. Czigányok első megjelenése 83. Saffranecz podolini kapitány 85. Ulászló visszaigéri a szepesi városokat 86. Elzalogosítja a krakói érseknek 87. Giskra János Szepesben 88. A csehek térfoglalása és propagandája Szepesben 90. Hunyady László küldetik a csehek ellen 91. Zápolya sikeresebben jár el ellenök 93. A XIII város részvéte a hadjáratban 94. Ófalvi békekötés 95. Járványok és elemi csapások 96. A lengyel starosták hatásköre 96. Kázmér király 1459-iki oklevele 97. Kmítha Péter starosta 98. II. Ulászló Szepesben 99. Zápolyának igéri a XIII várost 99. Szepes-Szombat pusztulása a háború alatt 101. Lengyel királyok szabadalom levelei 103. 1514-iki pórlázadás 104. Társadalmi és közművelődési állapotok 106. A legtöbb város anyagilag hanyatlott ugyan, de lakói műveltségben nem, sőt kiténtek 109. Lelkészeik 109. Coxe Lenárd 109. Iskolák felügyelői 109. XXIV. plébános testvérülete 110. Közkönyvtárak 110. Műtárgyak 110. Néperkölcsek 111. Igazságszolgáltatás. Közös hóhér 111. Büntetések 112. Törvényszéki szervezet 113. Bírói bajvívás 113. Vásártügy 114. Zsidók 115.

IV. A mohácsi vésztől a harminczéves háború kezdetéig 1526 - 1618.

Vidékünk helyzete az ellenkirályok versengésében 116. Horváth János szepesi prépost 117. Itt folyó kis háborúk 118. Lands-

knechtek Szepesben 119. Kosztka Péter 119. Lőcse és Késmárk közötti versengés 120. Kozákok Szepesben 121. Laszky Jeromos fellépése 121. Kasperek, vagy Kasparics Zsigmond, vagy Kauffang 125. A Kasperek monda fejlődése 126. Szepesi fuvarosok Budavár alatt 128. Izabella királyné és Ferdinánd közötti béke 129. A Szepességet érdeklő egyik feltétele 129. Basó Mátyás 129. A menedékkő zárda pusztulása 130. Zsigmond lengyel király békeltetési kísérletei 131. Vegyes lengyel magyar bizottság 131. Akkori hadviselés 132. Zsigmond király szabadalom levelei 133. János királytól is nyernek ilyen egyes városok 133. A béke némileg helyre áll Szepesben 133. Loboczký Mátyás 134. Pestis járvány 1545 ben 134. Trón utáni versengés Lengyelországban István király halála után 135. Prépostváry elfoglalja Lublówát 135. Istvánfi nádorhelyettes eljárása a bajteni bekekötésnél rosszszaltatik a magyar rendek által 136. A XIII város személyes felkelése Lubomirsky alatt 136. Követség a lengyel királyhoz Krakóba 137. Hadi csapatok felállításí módja 138. Hajdúk, szabad hajdúk, vallonok 139. A reformatio keletkezése 139. Gyors terjedésének okai 140. Horváth János prépost szerepe 140. Fischer András anabaptista 141. Leutscher vagy Lewdischer György 142. Ferdinánd magyar és Zsigmond lengyel királyok semlegessége a reformatio mozgalmaiban 142. A reformatio haladása Szepesben 143. A reformatio mérsékelt jellege itt 143. Váraljai Szaniszló prépost zsinatja 145. A szepesiek hitvallása 145. Bornemisza Gergely erélyesebb fellépése 146. A prépost meg az evangélikus lelkészek közötti viszony 147. Biblia olvasás és abból eredő eretnek perek 148. Új naptár 150. A XIII város 1580-iki szervezési szabályzata 152. A törvényhatósági gyűlések helye és megtartási módja 154. Legrégibb városi bírák és képviselők névjegyzéke 155. A gróf állása 156. Az adózás alapját a »Märk« képezi 157. Viszály a városok kebelében 158. Nicasi Albert gróf követsége Báthory Istvánnál 159. A városok közötti viszálynak befejezése 160. A »Pobor« adó 161. A városok felszólamlása a hadi adó ellen 162. A városi követek Berzeviczy kancellár közbenjárását veszik igénybe 163. A követség eredménye és költségei 164. Vegyes bizottság a határviUongások ügyében 165. Ellenreformatói kísérletek 166. Pethő Márton prépost 167. Bocskay felkelése 168. A városok közzogi helyzete ez időszakban 170. Idegen jogkönyvek befolyása az igazságszolgáltatásra 174.

Szigorú ítéletek 175. A lakosok anyagi helyzete 177. Polgárok házai, bútorai 178. A népiskola 179. A nép műveltsége 180. Czéhek 181. Egyházi kormány 182.

V. A harminczéves háború kezdetétől a szatmári békekötésig. 1619—1711.

A városok helyzete változik a Lubomirszkynak adományoztatás által 185. Vásárügyi viszály a vármegyében 190. Igló és Szepes-Szombat körfalakat akarnak emelni 192. XIII városiak magyar nemessége 193. 30 éves háború keletkezése 195. Újabb követség a lengyel királyhoz 198. Az úri joghatóság; Peschkovius gróf elleni panaszok 199. Peschkovius okmány hamisítása 200. A városok igényei a lelkészek ellenében 202. A felső és alsó városok közötti viszály 203. A Csákyak megjelenése Szepesben 205. Olmützer gróf közbenjárása a Tököly és a késmárkiak közötti viszályban 207. A XIII város visszaváltása szóba kerül 207. A visszareformatio első jelenségei 210. A podolini piaristák 210. A váraljai vegyes bíróság 212. Protestánsok szenvedései 213. Tököly serege Szepesben 217. Józsa István pap dandáraival a felső városokban 217. Lubomirszky mind nagyobb igényei 218. 1678-iki adóösszeg 219. Lubomirszky bérbe akarja adni a városokat 220. Azokat magán tulajdonának tekinti 220. A szepesi kamara ellenkező felfogása 221. Lubomirszky a papi tizedet is magának kívánja 222. Szobieszky Lublőváron 223. A városiak követsége a magyar királyhoz Pozsonyba 225. A téli szálláson levő német hadak zsarolása és erőszakoskodása 226. A lengyel király mindinkább háttérbe szorul Lubomirszky ellenében 231. II. Rákóczy Ferencz felkelése 231. Lubomirszky Tivadar atyja örökébe lép Szepesben 233. Körítja a városokban 233. Rendelete az evangélikusok ellen 233. A lublói kapitány fegyverkezik XII. Károly svéd király ellen 235. Rákóczy betörése Magyarországra 236. Ujjonczozás a városokban 236. A vármegye felkelésre szólítja a városi nemeseket is 237. Ribinszky lengyel ezredes betörése Szepesbe 238. Ütközet Leibicz mellett 239. Rákóczy ügyének hanyatlása Szepesben 239. Késmárk is a császáriak kezébe kerül 240. Kray és társai elítéltetése 240. A városi lakók hangulata és erkölce a törvényszéki jegyzőkönyvekből következtetve 242. A XIII városi hatóság szelleme 243. A városok házának és lakói-

nak megközelítő száma 244. 1710-diki pestis járvány 244. Elszegényedés 245. Közműveltség hanyatlása 246. A lelkészi javadal-
mak katolikus papoknak adományoztatnak 247. A városok adó-
zásainak aránya 249. Községi jövedelmek 251. A városi auton-
omia megszorítása 252. Fenyítő bíraskodás 253. A gróf és bíró
társainak mind sűrűbb zaklatása 254. Talált sóval való szédelgési
eset 255. Bányaművelés 256. Bányászattal szerzett vagyon 257.
Hegyaljai szőlő művelés és borkereskedés 258.

VI. A szatmári békétől a városok visszakebelezéséig 1712—1772.

Az északi háború kihatása a városokra 259. A városi köz-
gyűlések felháborodása 260. Követek küldése Krakóba 261. Kö-
vetek utasításai 261. Bécsbe is küldenek ügyvivőt 263. Czéhek
reformálása 265. Czéhek védelme 266. Kézműipar fejlődése 266.
Szántóföldeknek házak nélküli szabad eladása engedélyeztetik 627.
Fényűzés elleni szabály rendeletek 267. Jobb életmód 269. Adó-
kivetés és rendőrség szabályozása 270. Első árvaszék Ménhárdon
271. A Szepesség elzalogosított része Mária Jozefa lengyel királyné
uradalma lett 273. Reformatorius intézkedései 273. A magyar
nyelv köteles tanítása 275. Kormányának eseményei 276. A sze-
pesi starostia Brühl Henrik gróf kezébe kerül 276. Gróf Brühl
Károly bírtoklása 277. Poniatovszky Kázmér herczegé 278. Pol-
gárháború Lengyelországban 279. Birzinszky a bari confoederatio
egyik vezére betör Szepesbe 279. Almássy tábornok elfoglalja a
városokat 280. Oroszok és confoederáltak közötti ütközet Granasztó
mellett 280. Lengyelország első felosztása 281. Gróf Csáky János
kir. biztos 282. Értekezik a szepesi gróffal a városok visszakebe-
lezése iránt 282. A visszakebelezés Iglón 284. A városok han-
gulata a visszakebelezéskor 287. Lublóvár és uradalmának további
sorsa 288.

VII. A visszakebelezéstől a forradalomig. 1773—1848.

A városok eleinte a városokhoz csatoltatnak 290. Idegen-
kedés a vármegyétől 290. Delegált törvényszék 291. A helytartó
tanács ismét kiveszi a városokat a vármegye hatósága alól 291.
Az ideiglenességnek véget vet az 1778-iki kiváltságlevél 292. A
királyné kiváltság-leveleinek tartalma 293. Az adományozott új
pecsét 293. A lublói uradalom 294. A XVI városi kerületi tör-

vényhatóság 294. Megalakulása 295. A vármegye passiv viselkedése 295. II. József császár intézkedései 296. Latin nyelven való ügykezelés 297. József halála után visszahelyezés a régi állapotba 298. Új megalakulása a kerületnek 298. A XVI város kerületének szervezete 299. A Szepességnek területi feldaraboltsága 300. A vármegye törekedése a városokat bekebelezni 301. Ebből folyó hosszú küzdelem 301. A XVI városi kerületnek hozzájárulása a francia háborúhoz 303. A városok viselkedése az 1812—1825-iki válságban 304. Cholerajárvány 305. Lengyel emigránsok 305. Védegyelet 306. Az 1848 márcziusi vívmányok lelkesültséggel fogadtatnak a szepesi városokban 306. Nemzetőrség 307. Majusi nevezetes közgyűlés Lőcsén 307. Statistikai összehasonlítások a XVI város lakóira és adójára vonatkozólag 309. A városok lakóinak egyszerű életmódja 310. Erkölcük, műveltségük és hazafiságuk 312.

VIII. A forradalom alatt és után. 1848—1876-ig.

A városi és vármegyei nép hangulata a 48-iki bonyodalmak kitörésekor 314. Az ifjúság tömegesen siet a zászlók alá 315. Mozgósított nemzetőrök 315. A, 19-ik honvéd zászlóalj felállítása 316. Kormánybiztosok Szepesben 316. Honvédelmi választmány 316. Egy ágyúüteg felállítása és felszerelése 317. Margitfalvi ütközet 317. Gróf Schlick megszállja Szepest 318. Görgey Arthur Szepesben 318. Népszerűsége ott 319. Guerilla csapat felállítása 319. Ütközetek Tótfalu, Béla mellett 319. Megtorlási sarczok a forradalom után és a Bachrendszer behozatala 320. Októberi diploma folytán új alakulás 321. Ismét provisorium 322. 1867-iki megalakulás 322. 1872-iki reform. 322. A kerületnek a vármegyébe végleges bekebelezése 323. Annak hatása a közéletre 324. A városok jelenlegi állapota 325. A lakosság apadása 325. Összehasonlító esetek. Gazdasági válság 326. A kisipar pangása 327. A németek elhagyják hazájukat 327. Oskolai magyarosítás 328. Egyes városok iparkodása a helyzettel megküzdeni 329. Adóképeség 320. Miként lehetne a legfőbb bajokon segíteni 332.

Függelék. A Szepesi százszok grófjainak névsora 333. XXIV városiak 333. XIII városiak 333. XVI városiak 335. Lengyel starosták névsora 335. Starosták, egyszersmint birtokosok névsora 336. Magyar királyi administratorok 336. A lengyel királyok sorrendje 336.

